

A magyar felsőoktatási jog története

PhD dolgozat

ELTE ÁJK Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Témavezető:

prof. Dr. Mezey Barna

tanszékvezető egyetemi tanár

Doktorjelölt:

dr. Rigó Kinga

2019. november 10.

ADATLAP

a doktori értekezés nyilvánosságra hozatalához

I. A doktori értekezés adatai

A szerző neve: dr. Rigó Kinga

MTMT-azonosító: 10022158

A doktori értekezés címe és alcíme: A magyar felsőoktatási jog története

DOI-azonosító: 10.15476/ELTE.2019.282

A doktori iskola neve: ELTE Állam-és Jogtudományi Doktori Iskola

A doktori iskolán belüli doktori program neve: Állam- és Jogtudományi Doktori Program

A témavezető neve és tudományos fokozata: Prof. Dr. Mezey Barna

A témavezető munkahelye: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jогtörténeti Tanszék

II. Nyilatkozatok

1. A doktori értekezés szerzőjeként

a) hozzájárok, hogy a doktori fokozat megszerzését követően a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban. Felhatalmazom az Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola hivatalának ügyintézőjét, Bencze Andreát, hogy az értekezést és a téziseket feltöltse az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba, és ennek során kitöltse a feltöltéshez szükséges nyilatkozatokat.

b) kérem, hogy a mellékelt kérelemben részletezett szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentés közzétételéig a doktori értekezést ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

c) kérem, hogy a nemzetbiztonsági okból minősített adatot tartalmazó doktori értekezést a minősítés (dátum)-ig tartó időtartama alatt ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

d) kérem, hogy a mű kiadására vonatkozó mellékelt kiadó szerződésre tekintettel a doktori értekezést a könyv megjelenéséig ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban, és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban csak a könyv bibliográfiai adatait tegyék közzé. Ha a könyv a fokozatszerzést követően egy évig nem jelenik meg, hozzájárlok, hogy a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban.

2. A doktori értekezés szerzőjeként kijelentem, hogy

a) az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba feltöltendő doktori értekezés és a tézisek saját eredeti, önálló szellemi munkám és legjobb tudomásom szerint nem sértem vele senki szerzői jogait;

b) a doktori értekezés és a tézisek nyomtatott változatai és az elektronikus adathordozón benyújtott tartalmak (szöveg és ábrák) mindenben megegyeznek.

3. A doktori értekezés szerzőjeként hozzájárlok a doktori értekezés és a tézisek szövegének plágiumkereső adatbázisba helyezéséhez és plágiumellenőrző vizsgálatok lefuttatásához.

Kelt: Budapest, 2019. december 13.

dr. Rigó Kinga

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó.....	5
I. Történelmi kezdetek.....	12
II. Állam és intézmény – a tradicionális egyetemi keretek.....	20
II.1. Tradicionális egyetemi keretek – az állam megjelenése az oktatásban.....	20
II.2. Tradicionális egyetemi keretek – az első eötvösi kísérlet	24
II.3. Tradicionális egyetemi keretek – az egyetemi bírászkodásról	31
II.4. Tradicionális egyetemi keretek – az eötvösi küzdelem folytatódik	38
II.5. Tradicionális egyetemi keretek – a treforti küzdelem.....	44
II.6. Tradicionális egyetemi keretek – Oláh Gyula és egy újabb egyetemi tervezet.....	46
II.7. Tradicionális egyetemi keretek - a Lukács-féle tervezet	50
II.8. Tradicionális egyetemi keretek – kis forrás-, és esettanulmány	53
III. Állam és intézmény: A tradicionális egyetemi keretek felbomlása.....	58
III.1. A tradicionális egyetemi keretek felbomlása – belső szervezet és működési rend	59
III.3. A tradicionális egyetemi keretek felbomlása – személyi feltételek	62
III.3.1. A tradicionális egyetemi keretek felbomlása – intézményvezetés	64
III.5. A tradicionális egyetemi keretek felbomlása – hallgatók jogállása (felvételi eljárás).....	65
IV. Állam és intézmény 133 napja – baljós árnyak	69
V. A II. világháború kora	79
V.1. A II. világháború kora – erősödik az állami befolyás.....	80
V.2. A II. világháború kora - igazoltatások.....	91
V.3. A II. világháború kora – központi szervek hatásköre	93
V.4. A II. világháború kora – a tradicionális egyetemi bírászkodás utóélete	97
VI. A tudományos élet és a felsőoktatás tervszerű átalakítása.....	100
VI.1. Tervszerű felsőoktatás – a központi szervek hatásköre.....	100
VI.2. Tervszerű felsőoktatás – belső szervezet és működési rend	106
VI.3. Tervszerű felsőoktatás – a felsőoktatás mint szakképző hely	109
VI.4. Tervszerű felsőoktatás – személyi kérdések.....	110
VI.4.1. Tervszerű felsőoktatás - intézményvezetés	115
VI.4.2. Tervszerű felsőoktatás – címek és fokozatok	117
VI.5. Tervszerű felsőoktatás – hallgatók jogállása (felvételi eljárás).....	121
VII. A változás szele – úton a rendszerváltás felé.....	125
VIII. Rendszerváltás a felsőoktatásban	132
VIII.1. Rendszerváltás a felsőoktatásban – önálló felsőoktatási törvény születik.....	132

VIII.2. Rendszerváltás a felsőoktatásban – központi szervek hatásköre	138
VIII.4. Rendszerváltás a felsőoktatásban – belső szervezet és működési rend.....	145
VIII.6. Rendszerváltás a felsőoktatásban – hallgatók jogállása (a felvételi eljárás)	146
VIII.7. Rendszerváltás a felsőoktatásban – személyi kérdések.....	147
VIII.7.1. Rendszerváltás a felsőoktatásban - címek és fokozatok.....	149
VIII.7.2. Rendszerváltás a felsőoktatásban - intézményvezetés.....	151
IX. A felsőoktatási autonómia de iure megjelenése	153
X. Összegzés.....	157
Melléletek:.....	161
1. számú melléklet: Tanulmányi ügyek a Magyar Királyi (Pázmány Péter) Tudományegyetem Orvostudományi Kara 1.a.12. 1886/87 tanév, Kari Tanácsi ülésének jegyzőkönyvében.....	161
2. számú melléklet: Ajtai Sándor hullafertőztetési ügye.....	166
3. számú melléklet: Az egyetemi szociális tanfolyamok tanrendje	168
XI. Summary	170
Doctoral thesis.....	173
Irodalomjegyzék	183

ELŐSZÓ

Állam, egyház és oktatás egymás mellett éltek, hol együttműködésben, hol perpatvarban, de komolyabb háború nélkül hosszú évszázadokon keresztül. Kapcsolatuk időnként gyümölcsöző volt, máskor pedig igen viharos és haragos.

Ebben az állam-egyház-oktatás triumvirátusban nagyon sokáig volt az egyház a meghatározó: az egyetemek körülbelül 500 éven át álltak – kisebb, de inkább nagyobb kényszerszünetekkel – egyházi irányítás alatt, ahol a magyar állam pusztán sporadikusan tudott, sőt sokszor még sporadikusan sem tudott, és nem is nagyon akart jelen lenni. A feltételek egyszerűen nem voltak alkalmasak arra, hogy az oktatás jelentőségét az államhatalom felismerje.

Amikor végül ez a felismerés megszületett, már a 18. század közepe-vége felé járt az idő, és az évszázadok alatt kialakult az oktatás-egyház-állam együttműködési rendje. Meggyökeresedett szokások, kimondott vagy kimondatlan szabályok, sajátos érdekérvényesítési csatornák és egyfajta közös működés jött létre, szinte spontán módon, mivel egy ilyen szoros szimbiózis akkor is létrehoz valamiféle rendszabályt, ha egyáltalán senki nem akar(t volna) együttműködni. A kényszer nagy úr.

Elsődleges célom e rendszabályokon létrejött magyar felsőoktatási joganyagban belül **az állam és az intézmény viszonyának jogtörténeti feltérképezése**¹, az oktatásnak a patrimonialis monarchiában elfoglalt helyével kezdődően, így az **áttekintett időintervallum** hosszúnak tűnik, de valójában nem az. A 18. századig működtek ugyan egyetemek (és más felsőbb oktatást kínáló intézmények is) az országban, a rájuk vonatkozó világi szabályozás mennyisége azonban elenyésző, mivel ez az a kor, amikor az egyetem nem világi intézmény, még akkor sem, ha a létrehozatalához az uralkodó is szükséges volt. A jogi természetű szabályozás csak a 18. században születik meg, és a feldolgozandó iratmennyiség majd a 20. század elejétől sokasodik már-már feldolgozhatatlan mennyiséggé. Ennek az

---

¹ Rögtön meg is kell említeni – mint a témához kapcsolódó alapműveket – Ladányi Andor munkásságát, különösképpen pedig a következő szorosan kapcsolódó műveit: A felsőoktatás irányításának történeti alakulása. (Oktatáskutató Intézet, Budapest, 1991.); A felsőoktatási törvényről. (Magyar közigazgatás. 1994. évi 1. sz. (1994b)); A gazdasági válságtól a háborúig. A magyar felsőoktatás az 1930-as években. (Argumentum Kiadó, Budapest, 2002.); Az egyházak és a felsőoktatás a Horthy-korszakban. (Történelmi Szemle 2002. évi 3–4. sz.); A magyar felsőoktatás intézményrendszerének változásai a 20. században <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/8042> 2018.10. 31.

Előszó

iratszaporulatnak az oka a partikuláris jogalkotásban keresendő: ahogy egyre több (pontosabban egynél több) intézmény működött az országban, úgy lett egyre több a jogszabály is, mivel szinte mindegyik intézmény önálló szabályrendszert is jelentett.

A dolgozat a magyar felsőoktatási jog történetét az első önálló felsőoktatási törvény (1993) megszületéséig tartalmazza.²

Az időbeliség vonatkozásában két kiegészítéssel mindenképpen kell élnem, részben a korszakolás elnevezése, részben pedig maguknak a korszakoknak az egymásba csúszása vonatkozásában.

A korszakokat magam neveztem el, természetesen nem véletlenül. A cél egyértelműen egy olyan viszonyrendszer feltérképezése volt, ami csak és kizárólag egyfajta kapcsolatot mutat be: a magyar állam és az intézmény viszonyának alakulását – és ezáltal a felsőoktatási joganyag születésének bemutatását – kifejezetten jogtörténeti aspektusból nézve. És bár egy elég alapos végiggondolást követően az a következtetés sem lehet idegen, hogy ez a reláció minden felsőoktatási viszonyban jelen van (ha máshogyan nem, akkor egyfajta inverz szabályozással: az állam pl. a tankönyvek tartalmi elemeit nem kívánja meghatározni, ennél fogva abban szabadságot biztosít az intézmények számára), mégis a jelen dolgozat a konkrét jelenlétet, a konkrét szabályozást, a konkrét beavatkozás(i kísérleteket) veszi számba. A főbb törésvonalak ugyanis megadják a kereteket a részletszabályok irányának is. A korszakokon belüli tartalmak meghatározása részben szintén eltér a felsőoktatási joganyag hagyományos felosztásától. Ha a 1. Hallgatók jogállása, 2. Személyzeti ügyek 3. Speciális anyagi feltételek, 4. Speciális képzési formák 5. Belső struktúra és belső igazgatás 6. A központi államigazgatási szervek hatásköre 7. A tanterv felosztást³ keresi az olvasó a dolgozatban, akkor részben csalódní fog. Csalódní fog, részben egyszerű, a korszakoknak megfelelő szóhasználatbéli eltérések miatt: a személyzeti ügyek egyértelműen a felsőoktatási intézményekkel valamilyen munkavégzésre irányuló jogviszonyban foglalkoztatottak ügyes-

---

² Az 1848-ban elfogadott magyar egyetemről szóló törvény több szempontból sem tekinthető az első önálló felsőoktatási törvénynek: mindenekelőtt nem az országban működő összes felsőbb fokú képzést nyújtó intézményre vonatkozott. Teljesen beleillett az évszázados logikába: minden intézmény önálló „mini” jogrendszert takart, sőt tartalmát tekintve is „pusztán” néhány alapelvet rögzít, szervezeti, működési rendelkezéseket egyáltalán nem. E tekintetben a törvényi szint csak formális szempontot jelentett, valódi teljes ágazati szintű strukturált szabályokat semmiképpen.

³ Madarász Tibor: A magyar felsőoktatás jogi szabályozásának jellemzői, In.: A felsőoktatás fejlesztését szolgáló kutatások, Budapest, 1990, 40. p

Előszó

bajos dolgait kell érteni, ezt ma többféleképpen írhatjuk körül, minden elnevezésnek megvan a saját maga előnye és hátránya: a HR-terület mint megjelölés mondhatni „trendi” lenne, azonban túlságosan multinacionális üzenettel bír egy jogtörténeti jellegű értekezésben, a személyzeti állomány pontos meghatározás, azonban az állomány szó egyfajta hierarchikus alá-fölérendeltséget sugall, ezért nem szerencsés, a személyzeti ügyeknek pedig, bár maga az elnevezés pontos lenne, mégis van egy, a kommunista diktatúra idejére emlékeztető konnotációja. A hallgatók jogállása alapvetően meghatározza a hozzájuk kapcsolódó jogokat és kötelezettségeket, ez igaz, azonban azok a jelen dolgozat szempontjából csak addig izgalmasak, amíg az állami irányítás valahol megjelenik. Ez nagyon hangsúlyosan sokáig csak a felvételi eljárást jelentette, ezért dolgozatomban a hallgatók jogállása helyett inkább a leendő hallgatók belépő aktusára koncentráltam.

A speciális anyagi feltételeket a gazdasági terület nem, illetve részbeni tárgyalása miatt hagytam el (vö. később), míg a speciális képzési formákat ott tárgyalom, ahol az összekapcsolódik az állami beavatkozással (vö.: V.1. fejezet: A II. világháború kora – erősödik az állami befolyás).

Nagyon sok szó fog esni a belső igazgatási kérdésekről, és hasonlóképpen az állami szervek változó hatásköréről is, de nem feltétlen ezzel az elnevezéssel, mivel a nem feltétlen csak központi államigazgatási szervek hatásköréről beszélhetünk a felsőoktatás irányításában már a '93-mas törvényben sem.

És végül, de nem utolsósorban egy utópisztikus világban a tanterveket emlegetnem sem lenne szabad a felsőoktatási jog történetéről szóló bármiféle disszertációban, hiszen ha valami, akkor annak meghatározása az, amihez kifejezetten és kizárólag az intézményekben van meg a tudás, és a kompetencia.

Látni fogjuk azonban, hogy ezen áhított utópiához hosszú és rögös út vezet..

Az egyes korszakok tartalma leginkább a szervezetekre általában jellemző tevékenységtípusok köré szerveződik: szó lesz az intézménylétesítések, átalakítások, megszüntetések egyes kérdéseinek történeti alakulásáról, az intézmények működésével kapcsolatos személyi feltételek alakulásáról, belső szervezetről, működési rendről, és az intézmények vezetésével kapcsolatos kérdésekről. S mivel mindez az autonómia kérdéseivel szorosan összefügg, nagyon röviden kitérek a felsőoktatási autonómia formális, de jure megjelenésére is.

Előszó

Ezen szempontokat figyelembe véve már érthető a korszakok elnevezése is: arra utalnak, **milyen gondolkodási séma alapján rendezte az állam az intézményekkel való kapcsolatát**: ilyen értelemben különböztethetők meg a tradicionális állami keretek, a tanácsköztársaság időszaka, a II. világháború kora, a tervszerű szabályozási korszak, és a rendszerváltás időszaka. Mind beszédes elnevezések, és jelzik azt a sajátos sémát – és persze időintervallumot is - aminek mentén a jogalkotó a tárgyalt viszonyrendszert szabályozta.

A korszakok azonban általában nem mereven zártak – kivéve persze a tanácsköztársaság rövid, az addigi folyamatos fejlődéstörténettől teljesen idegen, és bár néhány elemében előremutató, de az idegensége és embertelensége miatt elfogadhatatlan időszakát, valamint a '93-as felsőoktatási törvényt, ami emblematicus módon választja el a tervszerű felsőoktatás világát a plurális demokrácia felsőoktatás-felfogásától. E sémák megértése is igényli a mögöttes folyamatok megismerését, a megértéshez pedig vissza-vissza kell tekintetni a korábbi szabályokra, és mindenekelőtt ismerni szükséges az egyes felsőoktatási jogintézmények pontos jelentését és fejlődéstörténetét – ezek híján sem a korszak, sem a megszületett joganyag sem érthető meg maradéktalanul.

Valamennyi korábbi időszakra igaz, hogy nincs markáns időbeli határ. A korszakok egymásba folynak, viszik magukkal a joganyag egyes részeit, átformálják, felelevenítik, használják a megváltozott körülmények között is. Ezért a korszakok lezárása a dolgozatomban szintén nem elvágólagos. Megesik, hogy kitekintésként el-elkalandozom más korszakokba, ha a tárgyalt joganyag ezt igényli.

Ezért az olvasótól szíves elnézést kérek.

Hiányzik a dolgozatomból egy-egy emblematicus rész. Ilyen **hiátus** mindenekelőtt az állam és intézmény viszonyában a gazdasági relevanciájú jogviszonyok részletes bemutatása. Ennek a témának különös jelentősége a 20. század második felétől – de talán még inkább a rendszerváltástól - lenne, hiszen azt megelőzően önálló intézményről is csak hozzávetőlegesen beszélhetünk, ami természetesen a pénzügyek intézésére is igaz. Mégis lenne miről beszélni. Lehetne elemezni az egyházi jellegű vagyon rekvirálásának körülményeit, a 19. század egyetemeket érintő nagy beruházásait, a költségvetéssel kapcsolatos javaslatokat, az oktatók és hallgatók pénzügyeit (itt a bevételek és kiadások keletkezésének és kezelésének módja egyaránt nagyon izgalmas témákat rejt), a kommunista diktatúra idején jelentkező anomáliákat, a teljes önállótlanág évtizedeit, és különösen érdekes lenne a '93-mas törvény fiskális szempontú elemzése és ismertetése.

Előszó

Ugyanakkor a felsőoktatási joghoz kapcsolódó pénzügyi jogi kérdések inkább egymásra lazán épülő rendelkezések halmazát jelentik, és jelentették mindig is. Ezen normatív rendelkezések egy része kifejezetten a költségvetési jog része, más része számviteli jellegű, harmadik része a polgári jog területéhez kapcsolódik, negyedrészt persze speciális, felsőoktatási jellegű. És természetesen ezek a rendelkezések időnként egymással is átfedésben vannak.

Mindezekre figyelemmel csak ott említem gazdasági aspektusokat, ahol azok megkerülhetetlenül részét képezik az általam tárgyalt joganyagnak, önállóan a gazdasági ügyekre jelen dolgozat nem tér ki.⁴

És bár a dolgozat a felsőoktatás gazdasági ügyeire alapvetően nem tér ki, kitér azonban néhány konkrét jogintézmény-történet ismertetésre is, mint pl. **az egyetemi bírászkodás** vagy **a felsőoktatási intézmények autonómiájának története**, mely utóbbi nem más, mint egy szűk értelemben vett felsőoktatási intézmény-állam kapcsolattörténet, de mindenképpen a felsőoktatási jog történetének része. A felsőoktatási autonómiáról Kocsis Miklós írt doktori értekezést, de csak érintőlegesen tér ki a felsőoktatási autonómia történelmi alakulására. Dolgozatommal ezt a hiányt is igyekszem pótolni.

Célom volt továbbá **az egyetemi bírászkodás vázlatos ismertetése** is, ami az egyetemtörténet és a jogtörténet-tudomány egyik méltatlanul elhanyagolt területe. Látni és láttatni kívántam az egyetemi bírászkodás gyökereit (privilegium fori), majd annak történelmi szerep és alakváltozásait is, pontosan rámutatva annak a 20. századi utódaira, és arra is, mely jogintézmények azok, melyek – még ha mégoly hasonlóak is – nem állnak jogi rokonságban az egyetemek kora középkorban gyökerező jurisdicciójával. Jóllehet mint az intézményi autonómia meghatározó elemét még a 20. század közepén is megemlítik egyes egyetemi források, a 19. századi jogforrásaink egyáltalán nem ilyen egyértelműek: míg Eötvös első tervezetében még markáns szerepet játszik, az azt követő tervezetek egyre kevésbé – és semmiképpen sem az első eötvösi tervezet szerinti kidolgozottsággal - tartalmazzák. Ezt a folyamatot is szeretném a dolgozattal felvázolni.

Dolgozatom a magyar uralkodókat megillető **főkegyúri jog**nak az oktatásban történő megjelenésével is foglalkozik, mivel annak a felsőoktatási joganyagra gyakorolt hatása

---

⁴ Szeretném azonban ezúton is jelezni, hogy a felsőoktatási jog pénzügyi aspektusainak vizsgálata akár önálló doktori értekezésnek is lehetne témája.

Előszó

szintén jelentős. Állam-egyház-intézmény triumvirátusában a főkegyúri jog, mint összekötő kapocs biztosította a zavartalan jogi átmenetet az egyházi világból a világi szférába. Bemutatom azt is, hogy e kegyúri jog maradványai hol bukkannak elő a 20. századi felsőoktatási jog történetében.

Különös figyelmet fordítottam **az el nem fogadott tervezetek ismertetésére**, mivel azok egy része már-már kikopott a jogtörténet-tudomány közös tudáskincséből, ráadásul ezek a tervezetek ragyogóan bemutatják azokat a problémákat, melyekkel az adott kor oktatáspolitikája küzdött.

Állam és intézmény jogi kapcsolatának megértése során nagyon sok ismerős jogintézmény bukkan majd elő: habilitáció, egyetemi magántanár, doktori fokozat, autonómia, *venia legendi* - hogy csak néhányat említsek. De szó lesz olyan jogintézményről is, ami a ma jogásza számára idegen, ilyen pl. az egyetemi bíráskodás, az aspirantúra, vagy a kandidatúra. Valamennyi jogintézményt igyekeztem az eredeti szövegkörnyezetben megismerni, és eredeti miliójének felhasználásával bemutatni: levéltári iratok, illetve az internetes portálokon elérhető forrásanyagok feldolgozásával. A jogszabályok eredetiben történő feldolgozását nem is szükséges kiemelni, az magától értetődő, ott az Országgyűlési (Képviselőházi) Naplók illetve a törvényjavaslatok szövegei adtak a megismerést, megértést és megértetést segítő további szempontokat.

A leíró jellegű másodlagos forrásokat ott használtam fel, ahol egy-egy forrás nem volt egyértelmű, avagy hiányzott.

De minden jogintézménynél érdekesebb volt azt látni és érezni munkám során, hogy minden, amit az egyetemi hagyomány kimunkált, búvópatakként él tovább az egyetemi szférában, ami ily módon önmaga minősült kutatásom során a legértékesebb jogtörténeti lelőhelynek.

Ez az értékes jogtörténeti lelőhely – mindenekelőtt az Eötvös Loránd Tudományegyetem - azonban nem csak anyagot biztosított kutatásomhoz, hanem mind emberi mind szakmai értelemben lehetővé tette jelen értekezés elkészültét. Köszönet illeti érte.

Köszönet illeti mindenekelőtt Mezey Barnát és Tulassay Tivadart azért, mert végig hittek bennem.

Az Egyetemi Könyvtár, az Egyetemi Levéltár és a Parlamenti Könyvtár munkatársait amiért fáradhatatlanul kutatták velem együtt a nehezen fellelhető joganyagokat, a Bécsi Egyetem Archívumát, Thomas Olechowski professzort és Cristoph Gnant szakértő urat amiért a Bécsi

2019. november 10.

Előszó

Egyetemen gyámolítottak a kutatásom során, és persze végül, de nem utolsósorban az ELTE Állam-, és Jogtudományi Kar Magyar Állam és Jogtörténeti Tanszék valamennyi munkatársát a lehetőségért és támogatásért.

De minden hiábavaló lett volna a gyermekeim, Kinga és Kitti nélkül. Ők adtak erőt ahhoz, hogy mások hihessenek bennem.

Budapest, 2019. november 10.

Rigó Kinga

I. TÖRTÉNELMI KEZDETEK

A magyar állam és a felsőoktatás kapcsolatának történelmi gyökereit valahol a patrimonialis monarchia idején kell keresni. Ott, ahol az állam szabályozó hatalma magánjellegű minőségénél fogva alapvetően nem terjedt ki az oktatásra, inkább a vallási kérdésekben megnyilvánuló uralkodói hatalom egyik nyúlványa volt.

Az *”ország megerősítése érdekében”* kibocsátott Szent Márton-hegyi (pannonhalmi) bencés kolostor alapítólevele korában, a magyar államszervezet kiépítése során – a kor viszonyai között természetes módon – nem, illetve csak közvetve kerül sor az oktatás és az állam viszonyának szabályozására. A hatalomszilárdító harcokat követően I. (Szent) István megkezdte a magyar állam hozzáalakítását a nyugati államok mintáihoz, aminek szerves része volt a keresztény egyházszerkezet – és annak részeként az oktatás szervezetének – kialakítása. A korai feudális patrimonialis-teokratikus államban az uralkodó, mint *„szakrális személyiség, a klérus tagja”*⁵ egyházszerkező tevékenysége keretében szabta meg az oktatás alapvető rendjét is. Ebben a rendben az állam csak áttételesen vett részt az oktatás irányításában: *„...a királyi iskolafelügyelet ... az állam és egyház szoros kapcsolata idején nem különült el az egyházi iskolafelügyeletről, mert a király a maga jogát az egyházi hatóságok, püspökök útján gyakorolta...”*⁶ Nem is gyakorolhatta más módon, hiszen az oktatás monopóliuma az egyházat illette.

Amíg az oktatás az egyház szervezeti keretei közé tartozott, kizárólag klerikusok voltak képesek bizonyos fokú műveltséget feltételező állami feladat ellátására, így az egyház egyrészt óriási feladatot vállalt az új állam építésében, másrészt megkerülhetetlen tényezővé vált, hiszen az új társadalmi rendnek a társadalommal történő elfogadtatása és az állami funkciók ellátása is kizárólagosan hozzá kötődött.

*„Miként Nyugat- és Dél-Európa országaiban, úgy nálunk is a benedekrendi szerzetesek indítják meg a nemzet művelését”*⁷. A(z) – elsősorban bencés – kolostorok komoly oktatói feladatot láttak el, hiszen falaik között nem pusztán belső – szerzetesi – életre készítették fel tanulóikat, de külső iskoláikban már világi munkára induló klerikusokat, illetve világi személyeket is képeztek. Bencés kolostorok létesültek a Szent Márton-hegyen (pannonhalmi

⁵ Magyar alkotmánytörténet, szerk.: Mezey Barna, Osiris Kiadó 2003. Budapest., 50. p.

⁶ Csizmadia Andor: A magyar városok oktatásügyi közigazgatása, In.: Különlenyomat a Városi Szemle XXV. évfolyamából, Budapest Székesfőváros Házinyomdája 1931. 4. p.

⁷ Békefi Remig: Közoktatás, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1898. 4. p.,

I. Történelmi kezdetek

bencés apátság), Pécsváradon, Zalaváron, Bakonybél és Zobor mentén⁸, melyek első lakói külföldiek voltak, akik magukkal hozták rendi szervezetüket, és annak szellemi és erkölcsi tartalmát⁹.

A bencéseket követően számos más rend is betelepült hazánkba, akik szintén jelentős oktatási tevékenységet láttak el.

Közülük már a korai feudalizmus éveiben is kiemelkedett a domonkosok (Győr), a karthauziak (segedelemvölgyi tárkányi kolostor), a ferencesek (Várad), és a pálosok (Gyula) rendje.¹⁰ A kolostori iskolák mellett a kor legjelentősebb iskolatípusát a hiteles helyi feladatokat is ellátó káptalanokon kiépülő ún. székes-, (Bács, Bosznia, Csanád, Eger, Esztergom, Győr, Gyulafehérvár, Kalocsa, Kő, Nyitra, Pécs, Vác, Várad, Veszprém, Zágráb¹¹) illetve társaskáptalani (Arad, Buda, Csázma, Dömös, Hanta, Háj-Szent-Lőrincz, Pozsega, Pozsony, Szepes, Székesfehérvár, Titel, Vasvár¹²) iskolák jelentették.¹³

Plébánia legalább minden tíz faluban létesült (ismeretes I. (Szent) István híres rendelkezése: a falvak templomépítési kötelezettségéről), s az ezeken a plébániákon működő falusi papok – azon túlmenően, hogy a keresztény vallás gyakorlására buzdították a lakosságot – a térítési feladataik során az írás-olvasásra, illetve alapvető szertartási-liturgikus ismeretekre is megtaníthatták az ifjakat.¹⁴

Lassan-lassan azonban változtak a felvázolt iskolarendszer körül a körülmények: hanyatlott az uralkodó magánvagyonára épülő patrimoniális állam, a gregoriánus reform kiváltotta az uralkodói hatalom racionalizálását, kialakulóban voltak a rendek, majd a rendi állam. A

⁸ Békefi Remig: Közoktatás, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1898. 4. p., Bajkó M.-Komlói S. - Kosáry D. - Köpeczi B. - Mészáros I. - Orosz L.: A magyar nevelés története I. Tankönyvkiadó Budapest, 1988. 9. p.

⁹ Békefi Remig: Közoktatás, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1898. 4. p.

¹⁰ Békefi Remig: Közoktatás, Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1898. 4. p.

¹¹ Békefi Remig: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1910. 66-190. pp., lásd. továbbá: Bunyitay Vince: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig, Nagyvárad 1883.

¹² Békefi Remig: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1910. 190-239. pp., Békefi Remig: A magyarországi káptalanok megalakulása és Szent Chrodegang regulája, Szent István Társulat Tud. és Irod. Osztálya Budapest 1901. 25. p.

¹³ A püspökségek mellett jöttek létre a nagyobb számú papság egyfajta közös szervezeteként mint tanácsadó testületek a székeskáptalanok, majd más, nem püspöki székhelyeken, ahol tekintélyes számú papság élt, a társaskáptalanok.

¹⁴ Amennyiben az egyház keretében folyó szervezett oktatást egyfajta 'iskolarendszerű' oktatásnak fogjuk fel, szükségképpen jelezni kell, e korban az 'iskolarendszeren kívüli' (pl.: lovagi jellegű oktatás, a nők háztartási teendőkre tanítása stb.) oktatási forma legalább akkora súllyal bírt, mint a szervezett, iskolaibb jellegű képzés. Ugyanakkor a történetiségében eltérő mértékű, állami szerepvállalással járó oktatásirányítás, illetve az állam által elismerni rendelt oktatási intézmények alapjai elsősorban a szervezett formájú oktatásban rejlenek.

I. Történelmi kezdetek

körülmények változása az oktatás iránti igények átalakulásában jelentkezett elsőként, s ezen igények mentén fejlődött tovább az intézményrendszer.

A rendi tényezők (különösképpen pedig a központi államhatalom, az államapparátus, a köznemesség és a városi polgárság) a 14-15. századtól fokozatosan másfajta – sokkal inkább világi, pragmatikus – ismereteket igényeltek, mint korábban, és korántsem volt bizonyos, hogy mindenki, aki tanulni akart, feltétlen klerikus is szeretett volna lenni egyben. (Amit jelzett a *sola tonsura clericus* /borbély által lett klerikus/ megjelenése^{15,16}), másrészt nem is volt feltétlen szükséges minden értelmiségi munkához klerikusnak lenni.)

Ahogy azt az 1. számú ábra mutatja¹⁷, a képzés intézményrendszere a 15-16. századra már elkezdett leválni az egyházi köldökzsinórról, és az állam szerepe is – legalábbis részben – átalakulni látszott. Míg a patrimoniális-teokratikus államban az uralkodó kifejezetten az egyházon keresztül gyakorolta felügyeleti jogait, a gregoriánus reform kiváltotta szekularizálódást követően körülbelül a rendi állam kialakulásának idejéig ez a közvetett irányítás is megkérdőjeleződött, hiszen a pápa magának követelte az egyházszerzés jogát. A rendi állam létrejöttével ez a közvetítő közeg nemcsak újjáéledt, de megkettőződött. Az egyház mellé (a Luxemburgi Zsigmond által életre hívott királyi főkegyúri jog keretében a mindenkori magyar uralkodó nevezhette ki az iskolákat is működtető egyházi szervezetek vezetőit) felsorakozott a város, akinek szerepe attól függően változott, hogy szabad királyi város, (pl.: Buda, Esztergom, Kassa, Lőcse, Nagyszombat, Pest, Győr, Sopron), avagy mezőváros (pl.: Debrecen, Pécs, Várad, Veszprém) volt-e az érintett, mivel az első esetben az oktatási intézmény felett a városi magisztrátus, míg az utóbbi esetben a helyi földesúr diszponált.

„...A városok ugyanis, vagyonosodásukkal egyidejűleg érezni kezdték a magasabb kultúra szükségességét és így mindig jobban és jobban áldoztak az iskolaügyre. Azon kívül a külön városi iskolák keletkezésének okát a városi lakosságnak a nemességtől és a nemesi vármegyétől eltérő közjogi helyzetében is kell keresnünk. A nemesek, a honfoglaló ősök

¹⁵ Hajnal István: Írásoktatás a középkori egyetemeken, Ford. Mezei Mónika, Gondolat Kiadó Budapest, 2008. 38. p.

¹⁶ A *sola tonsura clericus* megjelenését az értelmiségi kényszerpályán túlmenően magyarázhatja a papi rend által bírt *privilegium fori*, az ítélkezési kiváltság, melynek értelmében a klerikusok felett csak a szentszék ítélhetett, a világi hatalom keze a klerikust nem érthette el. Magyar alkotmánytörténet, szerk.: Mezey Barna, Osiris Kiadó 2003. Budapest., 58. p., Szent István intelmei Imre herceghez III. In.: A magyar jogtörténet forrásai szemelvénygyűjtemény, Szerk.: Mezey Barna, Osiris Kiadó Budapest 2006. 88. p., II. András ún. papi bullája 1222, In.: A magyar jogtörténet forrásai szemelvénygyűjtemény, Szerk.: Mezey Barna, Osiris Kiadó Budapest 2006. 93. p. II. András második dekrétuma 1231. 17., In.: A magyar jogtörténet forrásai szemelvénygyűjtemény, Szerk.: Mezey Barna, Osiris Kiadó Budapest 2006. 101. p.

¹⁷ 14. p.

I. Történelmi kezdetek

leszármazottai bizonyos lenézéssel néztek az idegenből bevándorolt városi polgárra, amely viszont városának tornyai és kiváltságai közé besáncolva magát, élte a maga külön életét, mint állam az államban. Ez az elsáncolt élet külön oktatást is teremtett magának a saját fiai számára...”¹⁸

A város, szabadságának (és az átruházott kegyúri jogoknak) keretében maga volt jogosult felügyelni a területükén működő iskolákat – azzal, hogy pedagógiai értelemben az iskolák továbbra is egyházi irányítás alatt állottak¹⁹. Az iskolafelügyeletnek külön jelentősége lesz az egyetemek bíraskodási joga kapcsán, amikor Nagyszombat városa és a nagyszombati egyetem büntetésvégrehajtási vitájában az uralkodónak kell döntenie.²⁰

Így a 14. század körül, a megváltozott igényekhez igazodó differenciálódás első jeleként a káptalani iskolák három részre tagozódtak: alsó, középső, és felső szintre, melyekben sorrendben elemi ismereteket, latin grammatikát és kapcsolódó ismereteket, illetve a felső szinten szaktudományokat (pl.: csillagászat, aritmetika, filozófia etc.) tanítottak. Az oktatást már nem a *lector* és a *cantor* végezte, hanem helyetteseik a *sublector* és a *succentor*, valamint megjelentek a segédtanítók (*socius/informator*: rátermettebb diákok, akik kisebb gyermekekkel foglalkoztak).²¹

A gyakorlati - vagy ha tetszik a szakmai – ismeretek iránti igény életre hívta hazánk első egyetemét is 1367-ben²². Az egyetem alapítólevelét Nagy Lajos király terjesztette fel a pápához – a benedekrendi egyetemi tanár, s mint ilyen a tudományt pártoló V. Orbán pápához²³ – jóváhagyásra. A pápa a jóváhagyáson túlmenően az egyetem feletti ellenőrzés jogát a pécsi püspök kezébe helyezte, jöllehet az egyetem anyagi javairól a pápai helyben hagyó levél érvényének elvesztése terhe mellett a király volt köteles gondoskodni.

¹⁸ Csizmadia Andor: A magyar városok oktatásügyi közigazgatása, In.: Különlenyomat a Városi Szemle XXV. évfolyamából, Budapest Székesfőváros Házinyomdája 1931. 5. p.

¹⁹ Vagyis a tananyag tartalmát továbbra is az egyház határozta meg.

²⁰ Lásd. részletesebben a 28. oldalon, a Tradicionális egyetemi keretek – néhány gondolat az egyetemi bíraskodásról fejezetben.

²¹ Bajkó M.-Komlói S. -Kosáry D. - Köpeczi B. - Mészáros I. - Orosz L.: A magyar nevelés története I. Tankönyvkiadó Budapest, 1988. 18. p., Mészáros István: Az iskolaügy története Magyarországon 996-1777. között 63. p. Neveléstörténet Szöveggyűjtemény, Szerk.: Mészáros István-Németh András-Pukánszky Béla, Osiris Kiadó Bp, 2003.

²² Vélhetően a Pécssett működő nagyhirű káptalani iskola alapjain²², aminek helyválasztásával kapcsolatban azonban Békefi Remig a pécsi püspöki szék 1360-ban elfoglaló Vilmos pécsi püspöknek tulajdonít döntő jelentőséget: „...Bizonyára ez a nagy látókörű Vilmos pécsi püspök vitte keresztül Nagy Lajos királynál, hogy az egyetem színhelye Pécs legyen...” Békefi Remig: A pécsi egyetem, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1909., 30. p.

²³ Békefi Remig: A pécsi egyetem, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1909., 8. p.

I. Történelmi kezdetek

A pécsi egyetem nem volt hosszú életű, a romjain megmaradt iskola működésének legvégső jelei 1543 körül mutatkoznak utoljára.²⁴ Az egyetemek általános felépítése ekkorra már kialakult: a bölcséleti fakultás (*facultas artium*) mint alapozó fakultás elvégzését követően volt lehetséges a jogi, teológiai, illetve az orvosi karra történő továbblépés.²⁵ Ez a rend évszázadokon keresztül határozta meg a felsőbb tanulmányok végzésének menetét.

A pécsit követően egészen a 17. századig a magyar egyetemalapítási kísérletek kudarcba fulladtak: a Zsigmond által 1395-ben alapított óbudai egyetem és a Mátyás által 1465-ben alapított pozsonyi universitas (melyről nem lehet bizonyosan tudni, vajon mind a négy karral elindult-e a működése) egyaránt.

A 15. századra az egyébként is átalakuló iskolarendszer tovább differenciálódott, sőt az államhatalommal együtt szekularizálódott, és megjelent, mint iskolarendszeren kívüli szakmai képzési forma a céhes nevelés. A káptalani és a plébániai iskolákra építkezve kialakult a városi-káptalani, illetve a városi-plébániai és a falusi-plébániai iskolák rendszere. A székes-, illetve társaskáptalani iskolákra épülő városi-káptalani iskola ún. *schola minor* és *schola maior* tagozatai magukba olvasztották a korábbi hármas tagolódást. A *schola minor* vezetője a rektor, míg a *schola maior* vezetője a *sublector* lett (1. számú ábra). Itt kell keresni az egyetemi felvételi eljárások középkori megfelelőjét is: a továbblépést az egyetemekre – formális világi-jogi eljárás híján – a gyakorlat rendezte oly módon, hogy a *schola maior* és a kolostori iskolák biztosították a legnagyobb és legvalószínűbb lehetőséget (1. számú ábra²⁶).

Fentiek persze nem jelentik azt, hogy a *schola maior* biztosította a továbbtanulás lehetőségét, míg a *schola minor* vezetői között kellene keresni a mai rektorok jogelődjeit, de a státus elnevezésének azonossága kétségkívül nem véletlen. A latin nyelvben a *rector universitatis* vagy *rector magnificus* jelzi az egyetem rektorát, míg a *rector* maga egyfajta vezetőt, jellemzően egyházi vezetőt jelent. A szabad királyi, illetve mezővárosokban, ahol a városi-

---

²⁴ Petrovich Ede: Adatok a középkori pécsi egyetem történetéhez, In.: Felsőoktatási Szemle, 1967/9. szám. 522. p.

²⁵ V. Orbán pápa a pécsi egyetemen nem engedélyezte a teológiai kar létesítését. Erre vonatkozóan Békefi Remig ad leginkább elfogadható magyarázatot, amikor a következőképpen nyilatkozik: „V. Orbán pápa Pécssett azért nem engedélyezte a teológiai *facultas* felállítását, mert – miként a többi pápák, különösen az avignoniak – arra törekedett, hogy Párisnak minél több *theologus* hallgatója legyen, s így a párisi egyetem minél jobban virágozzék; s mert a katolikus vallás tanainak épségét Magyarországon úgy látta legjobban biztosítva, ha a magyarok is a párisi egyetem teológiai *facultas*at hallgatják.” Békefi Remig: A pécsi egyetem, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1909., 36. p.

²⁶ 14.p.

I. Történelmi kezdetek

plébániai iskola vezetője az iskolarektor lett, tanítói a kántor, esetleg orgonista (ma a protestáns templomokban orgonáló

személy neve jellemzően kántor) és a segédtanítók. Fizetésükről már nem az egyház, hanem a város gondoskodott, ami jelzi az egyházi befolyás folyamatos csökkenését.²⁷ A falusi-plébániai iskolák a falusi plébániák melletti iskolákból (egészen pontosan az oktatói feladatokat is ellátó falusi plébánosból) jöttek létre elkülönült intézményként. A XV. századra már megjelent a falusi tanító, aki már nem volt tagja a klérusnak, ugyanakkor csak a falusi plébános jóváhagyásával taníthatott, bár fizetését nem az egyháztól, hanem a helyi földesúrtól kapta. A városi, illetve falusi iskolák kialakulása értelemszerűen a kolostori iskolák funkciójának megváltozását is jelentette: tevékenységük lassan a rendi képzés irányába fordult.

A 15-16. századdal bezárólag tehát az iskolaszervezetet a plébániák, káptalanok, illetve a kolostorok alapjain létrejött iskolák, valamint az – egyébként tiszavirág életűnek bizonyult – egyetemek jelentették.²⁸ Az iskolarendszer távolról sem volt képes átadni az élet megkövetelte gyakorlati jellegű ismereteket, a képzés inkább a latin nyelvtanításra, írás-olvasásra, illetve a szertartási-liturgikus ismeretek átadására irányult. A gyakorlati képzés, – a szakképzés – a céhes képzés keretében, illetve az egyetemeken folyt. Ezek a szaktudományok sokáig csak az egyetemeken jelentek meg, a szakmai képzés a céhes kereteken belül maradt egészen a 19. század végéig.²⁹ A céhes keretek felbomlásával

²⁷ Lásd. pl.: Zsigmond 1435. évi Kassa város szabadságait kibővítő rendelete, melynek értelmében Kassa város kizárólagos jogosultságává teszi a plébános illetve a rektorválasztást.

Zsigmond, I. Károly és I. Lajos kiváltságait megerősítve kibővíti Kassa város szabadságát, 1435 In.: A magyar jogtörténet forrásai szemelvénygyűjtemény, Szerk.: Mezey Barna, Osiris Kiadó Budapest 2006. 132. p., Lásd. még: Csizmadia Andor: A magyar városok oktatásügyi közigazgatása, In.: Különlenyomat a Városi Szemle XXV. évfolyamából, Budapest Székesfőváros Házinyomdája 1931. 6. p.

²⁸ „Az iskolai hierarchia ebben az időben a következő volt: a legelső fokozaton állottak az ún. plébániai vagy községi iskolák, a mai elemi iskolák. A középső fokozat a mai középiskolának felel meg. Ezek a káptalani, székesegyházi és monostori iskolák..... A nevezetesebb városokban az iskolai oktatás betetőzéseként olyan tanodák is voltak, amelyekben az összes tudományokat rendszeresen tárgyalták, ezeket az iskolákat a tudományok és a művészetek egyetemének hívták. Hazánkban az Árpádok alatt csak a veszprémi az egyetem...” Csizmadia Andor: A magyar városok oktatásügyi közigazgatása, In.: Különlenyomat a Városi Szemle XXV. évfolyamából, Budapest Székesfőváros Házinyomdája 1931. 5. p. A veszprémi egyetemmel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy valóban híres volt jogi oktatása a 13. század második felében, de sajnos „...1276-ban elpusztult a tartományi harcokban a veszprémi székesegyház, az iskola és a gazdag könyvtár is 3000 aranymárka értékben. Pál prépost jogi doktornak is elpusztult ekkor 1000 márka értékű könyve, több jogi doktoratussal bíró kanonok könyvével együtt. Mindez arra utal, hogy Veszprémben megvolt a feltétele (személyi és tudományos) és háttere a felsőfokú jogi oktatásnak. A tartományi harcokban elpusztult iskola helyreállítását előzta Kun László 1276-ban (illetve talán még többet is)...” Kardos J.- Kelemen E.-Szögi L.: A magyar felsőoktatás évszázadai, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt. Budapest, 2000.

²⁹ A céheket véglegesen az ipartörvény, az 1872. évi VIII. törvénycikk szünteti meg. Lásd.: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=87200008.TV&targetdate=&printTitle=1872.+%C3%A9vi+VIII.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev> 2018. 10. 28.

I. Történelmi kezdetek

egyidőben zajlik majd le az egyetemek hagyományos bölcséleti, teológiai, orvosi és jogi struktúrájának átalakulása is, ez lesz az az időszak amikor egyetemmé alakul a József Ipartanoda, önállósodik a mérnökképzés, a gazdasági képzések, s majd a 20. század elején megjelenik az önálló közgazdaságtudományi kar. Egészen a 19 századig a szakmai képzéseknek csupán az előképei jelennek meg az egyetemen (mint pl. az Institutum Geometricum), a szakmai képzések meghatározó mértékben a céhekben zajlanak.

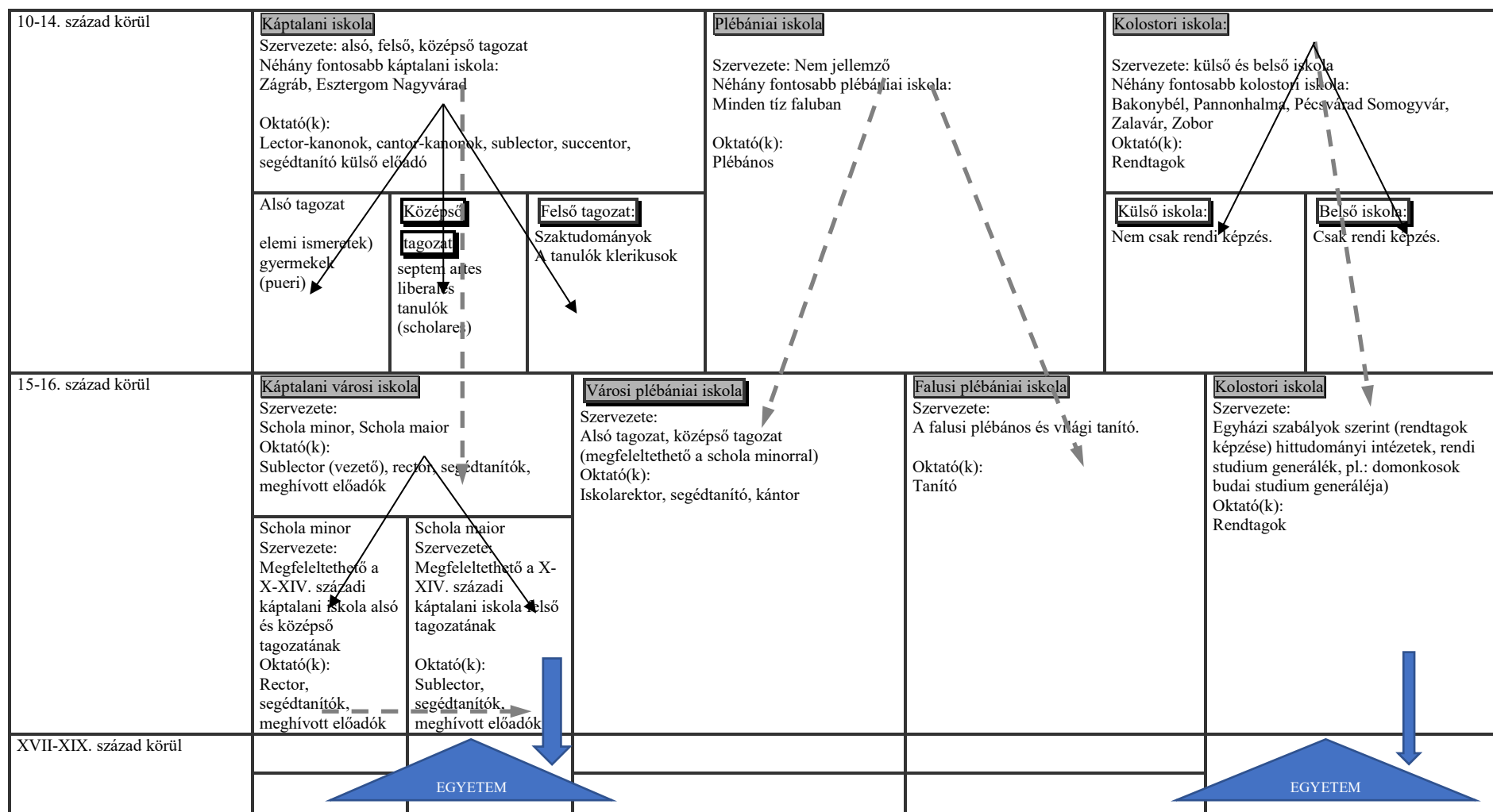
A(z) (felső)oktatási intézmények szakadatlan átalakulásával azok társadalmi-gazdasági jelentősége is folyamatosan nőtt. Ez a patrimonális monarchia idején még sem a központi hatalom, sem a rendek számára nem jelent meg olyan érdekként, melyért koordinált fellépést láttak volna szükségesnek. Így az állami jelenlét és a rendelkezésre álló eszközrendszer megmaradt a főkegyúri jog, a városi magisztrátus illetve a helyi földesúr hármának szétszórt és esetleges tevékenységében. A korai feudális patrimonális-teokratikus államban az állam tehát csak áttételesen vett részt az oktatás irányításában: „...*a királyi iskolafelügyelet... az állam es egyház szoros kapcsolata idején nem különült el az egyházi iskolafelügyeletről, mert a király a maga jogát az egyházi hatóságok, püspökök útján gyakorolta...*”³⁰; az oktatás – a korabeli nyugati mintának megfelelően – az egyházi tevékenység tartozéka (kvázi *pertinentiája*) volt.

---

30 Csizmadia Andor: A magyar városok oktatásügyi közigazgatása, Különlenyomat a Városi Szemle XXV. évfolyamából, Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 1931. 4. p.

2019. november 10.

1. számú ábra ISKOLATÍPUSOK ÉS KAPCSOLATUK AZ EGYETEMEKKEL, ahol a kapcsolódási pontot az átlépési lehetőség jelenti³¹

³¹ Az táblázat összeállításához lásd.: BÉKEFI Remig: Közoktatás Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1898.; BÉKEFI Remig: A káptaláni iskolák története Magyarországon 1540-ig, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1910.; BÉKEFI Remig: A magyarországi káptalanok megalakulása és Szent Chrodegang regulája, Szent István Társulat Tud. és Irod. Osztálya, Budapest, 1901.

II. ÁLLAM ÉS INTÉZMÉNY – A TRADICIONÁLIS EGYETEMI KERETEK

II.1. Tradicionális egyetemi keretek – az állam megjelenése az oktatásban

Egészen a monarchikus diktatúra koráig a magyar felsőoktatás³² egyenlő a Magyar Királyság területén működő egyetlen egyetemmel, és ez független attól, hogy ismeretes más, magas szintű oktatást nyújtó intézmény is, például a budavári domonkos rendi főiskola.³³

Ez az egyedüli és ezáltal egyeduralkodó egyetem mint (felső)oktatási intézmény egyházi vonásokat mutatott (összes tanára és sokáig hallgatója is pap, illetve papnövendék volt³⁴), jóllehet önkormányzattal bírt, s az uralkodó magánjogi természetű³⁵ hatalma is kiterjedt rá, igaz, csak közvetve, az egyetemalapítási kísérleteken (1367: pécsi egyetem, 1395: óbudai egyetem, 1465: pozsonyi egyetem) keresztül. Az alapítás jól leképezi az egyetemek kettős természetét: annak során a két alapító, az uralkodó és a pápa „azt tette bele” az új intézménybe, ami rendelkezésre állt: a pápa a tartalmat (az előadások tartásának és az akadémiai fokozat adományozásának jogát) az uralkodó pedig – eleinte magánjogi alapokon nyugvó közhatalmi funkcióját gyakorolva – a jogi formát és azzal együtt az egyetemen oktatók és tanulók jogi védelmét.³⁶ Az egyetemalapítás e konstrukciójában a pápai privilégium változatlan formában, egészen az oktatás állami üggyé nyilvánításáig fennmaradt (bár annak erodálódását már jelzik a nagyszombati egyetem alapításának pápai engedély nélküli körülményei), az uralkodót megillető jogosítványt pedig az abszolutizmus alakította át kizárólagos állami hatáskörre.

A patrimonialis monarchia idején elméleti beavatkozási lehetőséget biztosított volna az egyetem életébe (ha lett volna egyetem ebben az időben) a magyar uralkodók számára a

³² A felsőoktatás fogalmát a ma hatályos jogrendszerben a felsőoktatási törvény egzakt módon meghatározza, ám ez a kikristályosodott fogalom csak a modern jogalkotás gyümölcse, a magyar jogrendszerben sokáig maga a fogalom sem létezett, nemhogy annak egységes értelmezése. A különböző iskolatípusok (csak néhányat említve: egyetem, tanoda, tanintézet, akadémia, kollégium stb.) közül az első oktatási tárgyú rendelet, a Ratio Educationis (1777) az egyetemet és annak „előszobáját”, az akadémiát ismerte el felsőfokú képzést biztosító intézetként, aminek megfelelően mind a mai napig e két intézménytípus tartozik a felsőoktatáshoz, jóllehet az akadémiák helyét 1961-ben a főiskolák vették át, és az államszocialista periódus az egyetem és főiskola dualizmusát megbontva további intézménytípusokat is teremtett (pl.: egyetemi jellegű főiskola, felsőfokú tanintézet).

³³ Lásd. még: Horváth Pál: A korai rendszánsz studium generáléja http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/200612sz/2006_1-2_2acta5.pdf 2019.10.20

³⁴ Dr. Weszely Ödön: Az egyetem eszméje és típusai. A Magyar királyi Erzsébet Tudományegyetem ünnepi közgyűlésén, 1929. szeptember 22-én tartott rektori székfoglaló előadás, 15. p. <http://www.lib.pte.hu/elektkonyvtar/ekonyvek/elibrary/weszely/weszely15.htm>

³⁵ Mezey Barna: A modern állam születése Rubicon, 1997. 8. sz.; http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/a_modern_allam_szuletese/ 2018. 11. 23.

Dr. Weszely Ödön: Az egyetem eszméje és típusai. A Magyar királyi Erzsébet Tudományegyetem ünnepi közgyűlésén, 1929. szeptember 22-én tartott rektori székfoglaló előadás, 15. p. <http://mek.oszk.hu/01900/01934/html/index.htm> 2018. 11. 23.

II.1. Tradicionális egyetemi keretek – az állam megjelenése az oktatásban

magyar királyt egyházalapító érdemeire tekintettel megillető főkegyúri jog intézménye, melynek értelmében az egyházi méltóságok kinevezése felett a pápa pusztán a megerősítés jogát gyakorolta. Az egyetemalapítás dolgában tehát az uralkodó kettős szerepben járt el, egyrészt az alapítás során a pápával egyetemben, másrészt kegyúri jogainál fogva kinevezte az érintett egyházi méltóságokat; a pécsi egyetem alapítása felett bizonyos Vilmos nevű pécsi püspök (és alkancellár) bábáskodott,³⁷ a pozsonyi egyetem alapításánál Vitéz János esztergomi érseket, az óbudai egyetemenél pedig Szántai Lukács csanádi püspököt találjuk. A kegyúri jog jelentősége az oktatás felett a protestantizmus megjelenésével (lévén, hogy kegyúri jogot gyakorolni csak katolikusok felett lehetett), illetve az oktatásban történő állami megjelenéssel halványodott el, - és alakult át állami elismeréssé amit mindig az államfő gyakorolt - de maga az intézmény csak a II. világháborút követően szűnt meg.

Az abszolút állam megjelenésének idejéhez közeledve egyre gyakrabban jelent meg törvényhozási tárgyként az oktatás. Ezek a rendelkezések nem alkottak rendszert, és meglehetősen véletlenszerűek. Egyes esetekben az államhoz való viszony meghatározása a cél: az 1715. évi 74. törvénycikkben (később többször megerősítve³⁸) III. Károly fenntartotta magának „*az egyházi vagy világi ifjuság számára bárki részéről alapított papnevelő, meg tápintézetek és collegiumokra való felügyelést*”, a vallás ügyéről szóló 1790/1791:26. törvény értelmében „*a közoktatási rendszer... Ő felsége által lesz meghatározandó...*”³⁹ máskor viszont tartalmi – mai szóhasználattal az autonóm működés körébe tartozó tevékenységről – nyilvánított véleményt az országgyűlés: az 1723. évi 70. törvénycikk 5.§ - a értelmében az uralkodó belegezyik, hogy az akadémiákon a külföldi egyetemeken nyilvánosan tanítani szokott egyéb tanokat is előadhassanak.

---

³⁷ Petrovich Ede: Adatok a középkori pécsi egyetem történetéhez (Felsőoktatási Szemle, XVI., 1967. szeptember, 9. szám);

Petrovics István: A középkori pécsi egyetem és alapítója http://epa.oszk.hu/00800/00861/00032/pdf/03_petrovics.pdf 2018. 11. 23.

Székely György: A pécsi egyetem a középkorban, História, 1994, 3. szám; <https://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/historia/94-03/ch04.html> 2018. 11. 23.

³⁸ 1729:21. törvénycikk, „*hogy a mostani zágrábi püspök ur, mint Ő szent felségének erre külön kiküldöttje, az összes, ugy az egyházi, mint a világi ifjuság részére tett és másféle kegyes alapítványok felügyeletét viselje,*” 1868:38. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában, 14.§, 124.§, 1883:30. törvénycikk a középiskolákról és azok tanárainak képzéséről, 46.§,

³⁹ Meg kell azonban jegyezni, hogy a teljes magyar oktatási rendszernek (ide értve az egymásra épülő oktatási intézményeket, ezek magyar közigazgatásban elfoglalt helyének és a tananyagának meghatározását és az oktatók kiválasztását egyaránt) egyedi uralkodói aktussal történő meghatározása már nem volt teljes összhangban az említett 1790/1791. törvénnyel, hiszen az ugyan nem kérdőjelezte meg az uralkodó jogát a közoktatás rendszerének meghatározására, de ezt a jogot a „...karok és rendek [...] előterjesztéséhez képest...”, engedte csak át az uralkodónak.

II.1. Tradicionális egyetemi keretek – az állam megjelenése az oktatásban

E szétszórt és esetleges szabályok megjelenése jelzi, hogy a 18. századra a társadalmi-gazdasági és politikai körülmények megérték arra, hogy az oktatásban rejlő lehetőségeket (és veszélyeket) a központi államhatalom felismerje. S miközben az egyik oldalon az állam az oktatás hihetetlen jelentőségét megértette, másik oldalról sor került az annak művelésében elévülhetetlen érdemeket szerzett szerzetesrend, a jezsuita rend feloszlására (1773).

A jezsuiták fenntartásában működő oktatási intézmények (így pl. a nagyszombati egyetem) vonatkozásában az alapító-fenntartó rend megszüntetése egyfajta vákuumot keletkeztetett, amit – természetesen – az abszolút állam ki is használt. Ez a kihasználás részben természetes folyamat eredménye volt: az abszolutizmus idején jellemző központosító törekvések elérték az egyetemet is.

Az Ürményi József⁴⁰ nevével fémjelzett I. *Ratio Educationis* (1777) a III. Károly óta definitíve is az uralkodót megillető jogosítványokra tekintettel rendeleti szinten hirdették ki,⁴¹ s az, az akkoriban egyetlen magyar egyetemet, valamint a (királyi) akadémiákat – mint *az ország sarokkövét, és az általános jólét alapját*⁴² – az 1723-ban életre hívott központi kormányzati szerv, a Magyar Királyi Helytartótanács (Tanulmányi Bizottsága) irányítása alá helyezte, állami szervvé alakítva át azokat.

E struktúrában az ország egyetlen egyetemének szerepe – összhangban azzal az egész *Ratio Educationis*on átvonuló alapelvvel, miszerint hasznos szakembereket kell képezni az állam számára – a tudományos feladatokon és szakemberképzésen túl szorosan

---

⁴⁰ **Ürményi József**, volt országbíró, a *Ratio Educationis* (egyik legfontosabb) szövegezője. Ürményben született, 1741. dec. 6-án és Válon hunyta le örökre szemét 1825. június 8-án. Nagyszombatban, Bécsben, Egerben tanult, 1766-tól királyi ügyészségi, 1769-től ítélőtáblai, 1773-tól udvari kamarai, 1774-től m. kancelláriai tanácsos. 1782-től Bihar, 1785-től Nyitra vármegye főispánja. 1788-tól udvari kamarai kincstárnok, 1789-től 1795-ig királyi személynök. 1795-ben egy időre kegyvesztett lett s csak hat év múlva jutott hivatalhoz. 1801-től Galícia kormányzója, 1806-tól országbíró. 1825-ben vonult nyugalomba. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC16226/16229.htm>, 2018. 10. 25.

1749-ben Gerhard van Swieten jobbítási célú javaslatokat terjesztett elő Mária Terézia azon kérdésére vonatkozóan, hogy: „Miért tanulnak oly sokan külföldön, s nem az országban?” Ez történt Magyarországon is. Mária Terézia ugyanezt a kérdést tette fel, s a válasz kidolgozása Barkóczi Ferenc gróf, egri püspök (Csicsva, 1710. okt. 15.-Pozsony, 1765. jún. 18.) – a magyarországi oktatásügy protektorának – feladatává lett. Ürményi József Barkóczi után kapta meg a feladatot, már a protektori státusz nélkül, mivel az ugyenezen protektori feladatot Bécsben ellátó Johann von Trautson és Barkóczi halálát követően megszűnt.

⁴⁰ „Ennél fogva őseink, miként minden más dologban, akként ebben is bölcs előrelátással úgy intézkedtek, hogy a nevelésről való legfőbb gondoskodást és a nemes tudományok legfőbb igazgatását hazai törvényeink rendelkezéseiből a fenntartott királyi felségjogok közé iktatták...” Az 1777-iki *Ratio Educationis*. Ford.: dr. Friml Aladár, Kiad.: Kath. Középiskolai Tanáregyesület, 1913, 41. p. <http://mek.oszk.hu/06500/06559/06559.pdf> 2018.11.21.

⁴¹ „Ennél fogva őseink, miként minden más dologban, akként ebben is bölcs előrelátással úgy intézkedtek, hogy a nevelésről való legfőbb gondoskodást és a nemes tudományok legfőbb igazgatását hazai törvényeink rendelkezéseiből a fenntartott királyi felségjogok közé iktatták...” Az 1777-iki *Ratio Educationis*. Ford.: dr. Friml Aladár, Kiad.: Kath. Középiskolai Tanáregyesület, 1913, 41. p. <http://mek.oszk.hu/06500/06559/06559.pdf> 2018. 11. 21.

⁴² Az 1777-iki *Ratio Educationis*, 1913, I.§ 35.p. <http://mek.oszk.hu/06500/06559/06559.pdf> 2018. 11. 21.

II.1. Tradicionális egyetemi keretek – az állam megjelenése az oktatásban

összefonódott a politikummal: az egyetem vezetőjének személyében nem pusztán magát az intézményt, hanem a Tanulmányi Bizottság elnökét és a teljes magyarországi tanügy⁴³ vezetőjét is tisztelni lehetett, s az egyetemnek jutott a tankönyvek feletti cenzúra hálátlan feladata is.⁴⁴ (Nyilván azon praktikus okból, hogy itt volt meg a szükséges szaktudás a tankönyvekről való vélemény-nyilvánításhoz). Az első *Ratio Educationis* az országot nyolc tankerületre osztotta fel (Buda, Pozsony, Besztercebánya, Győr, Pécs, Kassa, Ungvár, Nagyvárad, Zágráb),⁴⁵ minden tankerület élén a tankerületi igazgató állt, akik ellátták a hozzájuk tartozó közoktatási intézmények, illetve az akadémiák feletti felügyeletet.

A II. *Ratio Educationis* (1806) az állami irányítás, az oktatókra vonatkozó szabályozás, és az intézményi belső struktúra vonatkozásában stratégiai változtatást nem vezetett be. Bevezette új intézménytípusként a líceumot, mint a közép- és felsőfokú oktatás közötti átmeneti intézményt, valamint nyolcra hatra csökkentette a tankerületek (Buda, Pozsony, Győr, Kassa, Nagyvárad, Zágráb⁴⁶), s ezáltal a tankerületi igazgatók számát.⁴⁷

Izgalmasabb változtatások történtek a reformkor utolsó pillanataiban, bár a kialakult közjogi viszonyokon csupán egyetlen momentum változtatott, s az is csak viszonylag rövid időre: a magyar egyetemről szóló 1848:19. törvény.

Ez a törvény a korábban, az 1848:3. törvénnyel felállított minisztérium egyik tagja, a közoktatásügyi miniszter felügyelete alá helyezte az ország egyetlen egyetemét, és némiképpen lazított az irányítás, illetve a felügyelet mértékén, kimondva az oktatás és tanulás szabadságának az elvét. A törvény a végrehajtáshoz szükséges törvénytervezet elkészítésének feladatát a közoktatásügyi miniszterre (Eötvös József⁴⁸) bízta, de az ismert történelmi körülmények során annak elfogadására már nem kerülhetett sor. A sors különös fintora, hogy Magyarországon az első önálló felsőoktatási törvényre egészen 1993-ig kellett várni. Ez persze nem jelenti azt, hogy kísérletek sem voltak soha az egyetem, majd a 19. század második felétől az egyetemek működésének szabályozására. Eötvös József két

⁴³ Az 1777-iki *Ratio Educationis*, 1913, LXVI.§, 82. p.

⁴⁴ Az 1777-iki *Ratio Educationis*, 1913, LXVI.§, 182. §, 82. p.

⁴⁵ Uo. XI.§ 47. p.

⁴⁶ *Ratio Educationis*. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása fordította, jegyzetekkel és mutatókkal ellátta Mészáros István (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981)

⁴⁷ Érdekes adalék e témához: Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei.1777-1848; Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1927.
http://mtdaportal.extra.hu/books/kornis_gyula_a_magyar_muvelodes_eszmenyei_1.pdf 2019.10.28

⁴⁸ Eötvös József. 1813-ban született. Mint politikus középhelyet foglal el Széchenyi és Kossuth között. Széchenyinél haladóbb és türelmetlenebb, de nem forradalmár, és ez választja el Kossuthtól.

Ő az egyetlen, aki miniszter volt Batthyány forradalmi és, Andrássy kiegyező kormányában is. Jóllehet oktatási reformjai híresek és közismertek, felsőoktatási reformját nem tudta véghezvinni. 1871-ben, ötvennyolc éves korában halt meg. <http://mek.oszk.hu/01100/01149/html/eotvos.htm> 2018. 10. 25

II.1. Tradicionális egyetemi keretek – az állam megjelenése az oktatásban

tervezetet is készített e tárgyban, az elsőt közvetlen a forradalom kitörését megelőzően 1848-ban – ennek az előadói verziója maradt az utókorra –, a másodikat pedig 1869-ben, melynek az Egyetem által véleményezett verziója megtalálható ma is az Egyetemi Levéltárban.

Már az első Eötvös-féle elaborátum is igen részletesen kimunkált tervezet volt, jóllehet jónéhány helyen magán viselte a félbeszakadt munka jegyeit: úgy mint a teljes összhang hiányát, a helyenként felbukkanó következetlenséget, illetve a rendelkezések befejezetlenségét. Mindazonáltal a maga 12 fejezetével és 296 paragrafusával, a Magyar Egyetem Alapszabályai nevet viselő tervezet nem csak Eötvös elképzeléseit tartalmazza, hanem a benne található felvetések utalnak vissza a kor egyetemi életében felmerülő problémákra, az alkalmazott, vagy alkalmazni kívánt megoldásokra egyaránt.

II.2. Tradicionális egyetemi keretek – az első eötvösi kísérlet⁴⁹

A 19. században és a 20. század első felében összesen – Eötvös első, a Magyar Egyetem alapszabályai címet viselő tervezetével együtt, ami nem jutott el a parlamenti szakaszig, Eötvös miniszterségére figyelemmel azonban indokolt itt is tárgyalni – 5 olyan tervezet kidolgozására került sor a felsőbb oktatás tárgyában, melyek a jogalkotási folyamatban az Országgyűlés elé benyújtás szakaszáig eljutottak.⁵⁰ E tervezetek közül az első kifejezetten a magyar egyetemről, négy pedig általában a felsőoktatás ügyéről szólt. Kettő köztük Eötvös József, egy Oláh Gyula⁵¹ országgyűlési képviselő, egy Trefort Ágoston⁵², s végül az utolsó Lukács György⁵³ miniszter nevéhez fűződik. Az első, „A magyar egyetem alapszabályai”

⁴⁹ Lásd. még.: KÉPESSY Imre: Eötvös József reformtörekvései a felsőoktatás területén

In: Varga, Norbert (szerk.) VI. Szegedi Jogtörténeti Napok báró Eötvös József születésének 200. évfordulója alkalmából, Szeged, Magyarország : Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, (2014) pp. 109-119. , 11 p.

⁵⁰ A VKM-be összesen 17 olyan beadvány érkezett 1848 végéig, amely az egyetemi oktatás átalakításával foglalkozott – írja Szögi László az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635-2002 című művének 154. oldalán. Részletesen ki is fejté e beadványok tartalmát a II.3. fejezetben. Fontos distinkció a jelen disszertációban tárgyalt tervezetekhez képest, hogy e beadványok inkább egyéni kezdeményezések voltak és nem jutottak el a parlamenti szakaszig.

⁵¹ Trefort kortársáról, **Oláh Gyuláról** (1836-1917) viszonylag kevés információ áll rendelkezésre. A fellelhető információk alapján a pesti Szent Rókus Kórház beosztott orvosa (1863–1865), Jászládány orvosa (1865–1867), a Jász kerület törvényszéki orvosa (1867–1872) volt. Kormánypárti programmal országgyűlési képviselő 1872–1875 között – ebbéli ténykedése miatt lesz témánk számára fontos a neve - majd a Belügyminisztérium egészségügyi osztályán beosztott orvos (1875–1876). Bihar vármegye tanfelügyelője (1876–1882), majd Nagyváradon gyakorló orvos (1883–1885), közegészségügyi felügyelő (1885–1889), s végül a vasúti és hajóstiszti tanfolyam tanára (1889-től). <http://nori.gov.hu/nemzeti-sirkert/budapest/fiumei-utitemeto/olah-gyula/9311>; 2018. 10.25.

⁵² **Trefort Ágoston**. Eötvös József barátja, politikustársa. 1817. február 6-án Zemplén vármegyében, Homonnán született, vallon eredetű katolikus családban. Szüleit korán elvesztette az 1831. évi kolerajárványban, és Csáky Petronella grófnő gyámsága alá került. A pesti egyetemen jogot végzett. 1827-ben kiváló ügyvédi vizsgát tett, majd a budai Udvari Kamaránál gyakornokoskodott. Eötvös Józseffel életre szóló barátságot kötött, majd később sógorok is lettek. Az 1843-44-es országgyűlésben – Zólyom szabad város

II.2. Tradicionális egyetemi keretek – az első eötvösi kísérlet

címet viselő tervezet⁵⁴ szövegezésének motivációja az 1848. évi 19. törvény volt, mivel az kifejezetten felhatalmazta a vallás-, és közoktatási minisztert az egyetemmel kapcsolatos részletszabályok megalkotására⁵⁵: ennek a feladatnak kívánt Eötvös József első vallás-, és közoktatási miniszteri időszakában eleget tenni. Az ismert történelmi körülmények a tervezet elfogadására nem adtak lehetőséget, azonban ettől függetlenül már a pusztas léte is rendkívüli jelentőséggel bír: betekintést enged a kor egyetlen magyar egyetemének mindennapi életébe. A tervezet tartalmaz pár hibát és ismétlést – mintha siettek volna az elkészítésével. 12. fejezetből és 296 paragrafusból áll – vagyis egy igen összetett dokumentum, részletes tanulmányozása viszont rámutat arra, hogy aki írta, annak nem volt elég ideje (kedve, energiája) befejezni, végigstrukturálni és a részleteket kidolgozni. Már a fejezetek tanulmányozása során kiderül, hogy a 12 fejezet valójában csak 11, mert a 4. fejezet hiányzik. Lehetséges, hogy csak számozási hibáról van szó, mindenesetre egyvalami bizonyos: sem a cím, sem a tartalom nincs a szövegben. „*A karok tökéletesen egyenlők. Elsőségnak köztük a jövendőben nem lesz helye.*“ Jelenti ki rögtön az első fejezet. E rendelkezés hatalmas jelentőséggel bír, nevezetesen: megszüntetni kívánja a bölcsészkar évszázados előkészítő fakultás státusát, és az egyetemnek összesen hat kara lett volna (a

---

követeként – a reformellenzéken belül a centristák közé tartozott. Publicisztikái a Pesti Hírlapban jelentek meg. 24 évesen, 1841-ben felvették a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjai közé. 1848 áprilisától szeptemberéig a Batthyány-kormányban Klauzál Gábor mellett elvállalta a földművelés-, ipar-, és kereskedelemügyi minisztérium államtitkári tisztségét. A forradalmi események elől Bécsbe, majd Münchenbe menekült családjával, csak 1850 szeptemberében tértek haza. A kiegyezés idején a Deák-párt tagja volt. 1872-től haláláig több kormányban is betöltötte a vallás- és közoktatásügyi miniszteri tisztséget, és működése alatt számos művelődéspolitikai intézkedést hozott a közép- és felsőfokú oktatás fejlesztése érdekében. <http://cultura.hu/aktualis/trefort-agoston-a-muvelodespolitikus/> 2018. 10. 25.

53 **Lukács György** Nagyváradon született 1865 szeptember 10-én, és Budapesten hunyt el 1950 szeptember 28-án. Jogász végzettségű emberként 1887-től 1897-ig a Belügyminisztérium szolgálatában állt; 1895-ben javaslatára honosították meg az állami anyakönyvvezetést. 1897-től Békés vármegye, majd egyidejűleg 1901-től Hódmezővásárhely főispánja. Jelentős szerepet vitt a földmunkás- és szegényparaszt-mozgalmak letörésében. 1905. jún. 18-tól 1906. márc. 6-ig a Fejérváry-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere. 1910-től 1931-ig országgyűlési illetve nemzetgyűlési képviselő (1922-től egységes párti). Titkos tanácsos. A Horthy-rendszerben az Interparlamentáris Unióban, a Népszövetségi Ligák Uniójában is tevékenykedett, az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat elnöke, 1927-től a Magyar Revíziós Liga ügyvezető elnöke. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC09006/09681.htm> 2018. 10. 25.

⁵⁴ Maga a tervezet számos problémát vet fel. Összesen egy db lelhető fel belőle az országban, azon belül is - az 1823-1848. évi tanrendekhez csatolva - az Egyetemi Könyvtárban, nincs rajta pecsét vagy aláírás. *Valószínűleg* Eötvöshöz tartozik, hiszen az 1823-1848. évi tanrendekhez tartozik, és ez *vélhetően* nem pusztas véletlen. A 19. században a minisztériumtól érkezett tervezeteket az Egyetem áttekintette és véleményezte, ugyanez történthetett Eötvös tervezetével is. A következők mindenképpen az eötvösi kodifikáció mellett szólnak: A magyar nyelv és nemzetiségről szóló 1844. évi II. törvénycikk értelmében már kötelező volt az előterjesztések esetében a magyar nyelvű szövegezés. Ennélfogva a tervezet csak 1844 és 1848 között születhetett. Ezen túlmenően ismeretes, hogy a 1848 előtt a diéta nem foglalkozott kifejezetten az oktatás kérdésével (legfeljebb vallási kontönsben). Az első ilyen tárgyú törvény 1848-ban született - ekkor Eötvös volt a kultuszminiszter.

Szögi László, az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635-2002 (Budapest, 2003) című művének 155. oldalán jelzi, hogy a minisztériumi iratokból az derül ki, e tervezetet Eötvös József állította össze, kutatásom során sajnos ezt a minisztériumi iratot nem találtam meg.

⁵⁵ A magyar egyetem alapszabályai. 172–175.§.

II.2. Tradicionális egyetemi keretek – az első ötvösi kísérlet

megszokott négygyel szemben): a jogi kar két részleggel: jog-, és politikatudomány; az orvosi kar, a bölcsészkar (másik nevén: általános tudományi kar), szintén két részleggel: bölcsészeti szak és mértani szak; a katolikus hittudományi kar; a protestáns hittudományi kar; a keleti egyház hittudományi kar. Ez a hatos kari struktúra Eötvös számára oly fontos megvalósításra váró elképzelés, hogy még a kiegyezést követően is felmerül, szinte változatlanul, szóról szóra próbálja az országgyűléssel elfogadtatni. A karok egyenjogúsága fontos változtatást takar, az egységes egyetemi képet azonban árnyalja a minisztériummal történő kari levelezés expressis joga. Az egységes universitas az igazgatói státusban és az egyetemi bizottmányban (vö. ma szenátus) mint testületi döntéshozatalra jogosult szervben testesült volna meg.

Elfogadás esetén az egyetemi polgárság hagyományosan használt kifejezése is definitív fordulatot vett volna: a rendes, a rendkívüli és tiszteletbeli tanárok, új nyelvek előadói és magántanárok, az egyetem tisztviselői (jegyző, ellenőr, egyetemi porkoláb) és a bejegyzett rendes tanulók (őket tekinti kizárólag szűk értelemben vett egyetemi polgároknak) tartozhattak csak ebbe a zárt körbe.

A rendkívüli tanulókat csak egy helyen nevesíti a tervezet, és igazából az az egy hely is a rendes tanulókról szól, mintegy mellékesen megjegyezve, hogy az egyetemen lehetnek „más” tanulók is: a rendkívüli hallgatókról annyi tudható, hogy látogathatják a nyilvános előadásokat, de azok megzavarása a számukra tilos. Amennyiben ezen jogukkal visszaélnék, az előadás látogatási jogot azonnal elveszítik.⁵⁶

A felvételi feltételek (érettségi bizonyítvány megléte), beiratkozás, az egyetemi belső szabályok megismerése, az anyakönyvbe bekerülés, a bírságok, illetve eljárási díjak meghatározása stb. mind-mind a tervezet részletesen kimunkált részei közé tartoznak. A tanárokat egyöntetűen a közoktatási miniszter nevezte volna ki, a rendes és a rendkívüli tanárok közötti legnagyobb különbség abban rejlett, hogy a rendkívüli tanároknak fizetés nem járt. E tekintetben az egyetlen kivételt az egyetemi magántanárok jelentették, akik számára az adott kar lett volna jogosult ilyen kinevezést adományozni. A tanári felterjesztések rendje minden esetben a karhoz tartozott, és mindig csak a rendes tanárok voltak jogosultak részt venni a felterjesztő ülésen. Ekkor három fő felterjesztésére volt

---

⁵⁶ A hallgatói jogviszonyról lásd.: Rónay Zoltán: A hallgatói jogviszony természetéről. PRO PUBLICO BONO – Magyar Közigazgatás, 2016. évi 1. sz., valamint a bíraskodáshoz kapcsolódóan modern kori érdemes még megemlíteni Rónay Zoltán: A hallgatók fegyelmi felelősségének problematikája, kitekintéssel a hallgatói önkormányzati tisztségviselők felelősségre vonására. Kodifikáció és Közigazgatás, 2016. évi 1. sz. (2016d), és Rónay Zoltán: Egyes, hallgatókat érintő vezetői döntések eljárási keretei, avagy a közigazgatási eljárási törvényi szabályok felsőoktatási intézményekben történő alkalmazhatóságáról című tanulmányait. Kodifikáció és közigazgatás, 2016. évi 1. sz. (2016a)

II.2. Tradicionális egyetemi keretek – az első ötvösi kísérlet

lehetőség, akik közül a tervezet szerint a miniszter megkötés nélkül volt jogosult választani. Ismeretes az elképzelések között a „csőd” intézménye is: ezzel a ma már nagyon más jelentésű szóval azt helyzetet írta le a tervezet, amikor nem volt a megüresedett pozíció helyére alkalmas jelölt.

Jóllehet a tantárgyakat részletesen nem sorolja fel, bizonyos „tudományokat” a jogi és a bölcsészkar, illetve a bölcsészkar és a teológiai fakultások közös felügyelete alá utalt: a jogi és a bölcsészkar közös ügye a magyar állam és alkotmánytörténet, a statisztika és a természetjog, a bölcsészkar és a teológiai karok közös ügye pedig pl. a keleti nyelvek, és a vallásbölcsészet.

Az egyetem vezető testülete (bár ezt szó szerint nem tartalmazza a tervezet) az ún. egyetemi bizottmány, a következő tagokkal: 6 kari igazgató, 6 dékán, 6 kari küldött, és az elmúlt két év igazgatói. Érdekessége (esetleg hibája?) a tervezetnek, hogy jóllehet az egyetemi igazgató (kvázi rektor) az elnöke a bizottmánynak, magának a testületnek azonban furamód nem tagja. Részletes szabályokat találhatunk a bizottmány összehívásától kezdve az elnök személyével kapcsolatos előterjesztés esetén a követendő eljárásról és az egyetemi igazgató fizetésén át a tudori felavatásig szinte mindenről. Szintén érdekesség, hogy összesen hét fő elegendő lehetett volna a tizenkilencből a bizottmány határozatképességéhez.

A tervezet igazi különlegességét azonban az egyetemi bíraskodással kapcsolatos szabályok adták. Az egész javaslat – már említett – 291 paragrafusából 71 foglalkozott kifejezetten az „Egyetem fegyelmi hatóságával”. Megállapította a valamennyi cselekményre érvényes általános, illetve az eljárási szabályokat, egyenként meghatározza a vétségeket, a hozzájuk fűzött szankciókkal egyetemben, valamint az eljárásban résztvevő személyeket: a dékánt, a rendügylőket, az esküdtszékét és az egyetemi bíróságot.

A rendügylők feladata volt a tervezet értelmében a rend és a fegyelem fenntartása a hallgatók között, feljegyezni, ha a hallgató nem látogatta az órákat, és biztosítani, hogy az egyetemi hirdetőtáblán csak hivatalos hirdetések legyenek megtalálhatók. A rendügylők számát a dékánok lettek volna jogosultak meghatározni, de megválasztásuk már a hallgatókhoz tartozott volna.⁵⁷

A tervezet értelmében a karonként létrehozandó esküdtszék – amely egyébiránt az egész bírósági eljárás alapja – tagjai választás útján nyerték megbízatásukat a 18 évesnél

⁵⁷ A magyar egyetem alapszabályai, 172–175.§.

II.2. Tradicionális egyetemi keretek – az első ötvösi kísérlet

idősebb, s a megelőző évben büntetlen hallgatók közül. Az egyetem változó összetételű bírósága az érintett kar professzoraiból állt volna, elnöke a dékán, tagja két professzor, mint ülnök és egy fő jegyzőkönyvvezető.⁵⁸ A bűnösség kérdésében az esküdtszék, a büntetés kiszabása kérdésében pedig a bíróság lett volna jogosult dönteni.

Az eljárást a tervezet következőképpen szabályozta: a bíróság elnöke (a dékán) ellenőrzi, hogy az esküdtszék valamennyi tagja jelen van-e, s ha az esküdt elfogadható indok nélkül nem jelenik meg a tárgyaláson, bíróságot szabhat ki.⁵⁹ A 24 esküdt nevét egy edénybe

dobják, s az a 12 fő lesz végül az esküdtszék, akiknek a nevét kihúzták. Mind a vádlottnak, mind pedig a vádlónak jogában állt egy alkalommal fejenként 6 fő vonatkozásában a visszavetés jogával élni, amennyiben bármely okból azon 6 fő esküdtként történő működésével nem értett egyet.⁶⁰

A tárgyalás a javaslatban részlegesen nyilvános, mivel e nyilvánosság csak az egyetem tagjainak (hallgatók, oktatók és egyetemi tisztviselők) vonatkozásában értelmezhető, és a képviselet sem lett volna engedélyezett.⁶¹ A tárgyalást a bíróság elnöke vezeti le,⁶² melynek során elsőként a rendügyelő, aztán a vádlott kihallgatása, s végül a tanúvallomások következnek.⁶³

A tárgyalás berekesztését követően az esküdtszék egyszerű többséggel, nyílt szavazással döntött volna a vádlott bűnösségéről, azzal, hogy akár egyetlen esküdt kérése is kötelező a titkos szavazás.⁶⁴ A vádlott bűnösségéről vagy ártatlanságáról szóló hirdetmény a tárgyalásról készült jegyzőkönyv kötelező melléklete volt.⁶⁵ Ha a vádlott bűnös, a bíróságnak lett kötelessége dönteni a büntetés kiszabásáról. Az esküdtszék véleményének meghallgatását követően a bíróság – egyhangú döntéssel – másik zsűri döntését is kérhette volna azonban, amennyiben úgy látja, hogy hibás döntés meghozatalára került sor. E második esküdtszék döntése – a bűnösség kérdésében – már jogerős.⁶⁶

Az ítélet elleni jogorvoslat lehetősége egyszerű fellebbezés keretében az egyetemi bizottsághoz, a különös fellebbezés a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez biztosított, ez

⁵⁸ Uo. 184.§. Lásd. még: Hamza Gábor: Tanulmány az egyetemi autonómia reformjának kérdéséhez http://epa.oszk.hu/00600/00691/00125/pdf/EPA00691_mtud_2014_02_130-139.pdf 2019.10.20.

⁵⁹ Uo. 189.§.

⁶⁰ Uo. 190.§.

⁶¹ Uo. 193.§. és 5.§

⁶² Uo. 194.§

⁶³ Uo. 196.§

⁶⁴ Uo. 197–200.§

⁶⁵ Uo. 202.§

⁶⁶ Uo. 203.§

II.2. Tradicionális egyetemi keretek – az első ötvösi kísérlet

utóbbi csak a száműzetés elleni fellebbezés esetén engedélyezett.⁶⁷ Mind a vádlottnak, mind pedig a vádlónak 24 óra állt volna rendelkezésére a jogorvoslati kérelem benyújtására.⁶⁸ Az egyetemi bizottmány elfogadás esetén megsemmisíthette volna az ítéletet, avagy utasíthatta volna az elsőfokon eljáró bíróságot a büntetés helyes alkalmazására, de nem hozhatott volna új ítéletet.⁶⁹ A megsemmisítés indokának a tervezet csak komoly eljárási szabálysértés vagy hibás büntetés kiszabását ismeri el.⁷⁰

Kiszabható büntetésként a tervezet a felsőbbbségi megdorgálást – s ennek három változatát: a cselekmény súlyától függően a dékán előtti, az egyetemi tanárok előtti vagy pedig a kar hallgatói előtti megdorgálást –, a bírság kiszabását, a rendügyelői státusz elvesztését, a fogságba vetést, a száműzetést és az elutasítást ismeri.

A bírság az egyetem saját bevétele, sőt a fogságba vetés is az egyetem fogdájában került volna végrehajtásra.

A fogság, mint egyetemi szabadságvesztés-büntetés magán hordja az egyetemi lét sajátosságait: a fogság ideje alatt az elítélt látogathatta az óráit, de nem fogadhatott látogatókat, őt magát pedig az egyetemi porkoláb felügyelte. Az egyetemi fogságot munkanapokon volt (lett volna) végrehajtandó. Amennyiben annak időtartama meghaladta a 8 napot, akkor értelemszerűen alkalmazás alá estek a munkaszüneti napok is.

Fogságbüntetést a következő cselekmények elkövetőinek járt volna: ismételt csendháborítás⁷¹, az egyetem termeinek, kórodáinak és gyűjteményeinek megzavarása⁷² az egyetem hirdetőtáblájáról a hivatalos hirdetménynek letétele⁷³, a rendügyelő bántalmazása hivatalos feladatának teljesítése közben⁷⁴, ismételt súlyos bántalmazás a hallgatók között⁷⁵, vallás és nemzetiség gúnyolása⁷⁶, hallgatók egymás közötti tetteges bántalmazása⁷⁷, közérkölciség ellen szóban elkövetett vétkek és tettek⁷⁸, valamint a rendügyelők által hivatalos eljárásuk alatt elkövetett szándékos visszaélések⁷⁹.

---

⁶⁷ Uo. 213.§

⁶⁸ Uo. 206.§

⁶⁹ Uo. 210.§

⁷⁰ Uo. 207.§

⁷¹ Uo. 225. §

⁷² Uo. 226. §

⁷³ Uo. 227. §

⁷⁴ Uo. 229. §

⁷⁵ Uo. 231. §

⁷⁶ Uo. 232. §

⁷⁷ Uo. 233. §

⁷⁸ Uo. 234–235. §§

⁷⁹ Uo. 237. §

II.2. Tradicionális egyetemi keretek – az első ötvösi kísérlet

A fogság–börtön–fogda szavak hallatán méltán fogalmazódhat meg a valamennyi büntetési nem közül a szabadságvesztés (fogság) súlyosságára vonatkozó gondolat. Valójában a száműzetés-büntetés mellett – következményeit tekintve – a fogság jelentősége eltörpült. Míg a fogság legrosszabb esetben is legfeljebb három hétig tartott (pl. vallás és más nemzetiség gúnyolása esetében⁸⁰), s a hallgató ezalatt az idő alatt sem maradt volna le a tananyagról, hiszen a tervezet az óralátogatást engedte, a száműzetés hatálya alatt álló elítéltet gyakorlatilag kicsapták, nem csupán a pesti egyetemről, de az összes többi egyetemről is.⁸¹ Ehhez képest mindenképpen enyhébb következménnyel járt volna a fogság, de akár az elutasítás is, amely utóbbi a száműzetés enyhébb változataként is felfogható, hiszen ezen büntetés hatálya alatt az elítélt a tervezet szerint nem látogathatta ugyan az adott intézményt, de más iskolába mehetett, és maga az eltiltás is csak legfeljebb egy évre szólhatott.⁸² Ezen büntetési nemekhez képest a bírság kivetése (ha az érintett nem bizonyult eléggé szorgalmasnak tanulmányai terén) és a felsőbbbségi megdorgálás (a csend, rend megzavarásáért)⁸³ enyhe jogkövetkezmények.

A javaslat ismert még egy speciális büntetést, csak a rendügylők számára arra az esetre, ha nem teljesítenék kötelességüket: ez lett volna a státuszvesztés. Ezt a büntetési nemet is bírósági ítéletnek kellett kimondania, szándékos elkövetés esetében nem csak a státuszvesztés, hanem – kvázi halmazati büntetésként – a fogságba vetés is kiszabható volt. Maga az ítélet – mint arról korábban már volt szó – két részből állt: a bíróság ítélete mellett magában foglalta az esküdszék döntését tartalmazó hirdetményt a bűnösség kérdésében egyaránt.⁸⁴

A lehetséges büntetések számbavétele mellett a tervezet rendelkezett arról is, hogy mely cselekmények azok, melyek kifejezetten a bíróság hatáskörébe tartoztak. Az általános szabály az volt, hogy minden cselekmény a bírósághoz tartozik, amennyiben bebörtönzés büntetéssel, száműzetéssel, avagy elutasítással sújtható, de ide sorolta a rendügylők kihágásait is.⁸⁵⁸⁶ Minden más cselekmény – nagyrészt fegyelmi ügyek és tanulási problémák – a rendügylők vagy a dékán hatáskörébe került, illetve utóbbiak esetében: maradt.⁸⁷ Jóllehet az egyetemek működését megregulálni kívánó későbbi tervezetek egyike sem

---

⁸⁰ Uo. 232. §

⁸¹ Uo. 221.§ Mivel csak egyetlen egyeteme volt az országnak, ez a rendelkezés nehezen értelmezhető.

⁸² A magyar egyetem alapszabályai. 220.§

⁸³ Uo. 225–226.§

⁸⁴ Uo. 204.§

⁸⁵ Uo. 177.§.

⁸⁶ Uo. 177.§.

⁸⁷ Uo. 174.-176§.

II.2. Tradicionális egyetemi keretek – az első eötvösi kísérlet

tartalmazott ilyen részletes rendelkezést az egyetemi bíróságokra nézve, az 1872. évi főtanodai törvényjavaslat – bár sok mindenben tér el az eötvösi vonaltól – sok hasonlóságot mutat vele az egyetemi igazságszolgáltatás tárgyában.⁸⁸

Végül de nem utolsósorban röviden utalni kell az 1843. évi büntetőeljárás törvény tervezetére, valamint a sajtótörvényről szóló 1848. évi 18. törvénycikkre egyaránt, mivel az esküdtbíróság intézményét mindkettő ismeri, ráadásul Finkey Ferenc Eötvös minisztertársát, Szemere Bertalant nevezi meg az esküdtszéki javaslat szerkesztőjének, Eötvöst pedig mint az 1840. évi 5. törvénnyel a büntetőjog kodifikációjára létrehozott Országos Választmányra befolyással bíró tagot említi.⁸⁹ Az esküdtszék kérdésében már az 1843. évi törvényjavaslat kapcsán is heves vita bontakozott ki, melyben Eötvös egyértelműen az esküdtszéki bíraskodás elfogadása mellett foglalt állást.⁹⁰ Az esküdtszéki bíraskodás mint a hagyományos bíraskodást felváltó megoldás nem csak az egyetemi fegyelmi ügyekben bukkant fel, hanem a korszellemnek megfelelően megjelent az 1843. évi, majd az átdolgozott 1844. évi büntetőeljárásról szóló törvényjavaslatban is, sőt megjelent a Sajtótörvény 17.§-ában is, oly módon, hogy kifejezetten kimondásra került: a sajtóvétségek fölött nyilvánosan, esküdtszék ítél. Ezzel egyidőben az esküdtbíróságok kialakításának rendjét miniszteri rendeletnek kellett volna meghatároznia, annak kidolgozására már nem került sor.

II.3. Tradicionális egyetemi keretek – az egyetemi bíraskodásról⁹¹

A ma hatályos magyar joganyagban az igazságszolgáltatás önálló hatalmi ág, ami a felsőoktatási joganyagtól – mint a közigazgatási jog egyik speciális, oktatási területétől⁹² – teljesen elkülönül, történelmi kapcsolatuk leginkább az egyetemek fegyelmi ügyeiben, továbbélő fegyelmi joghatóságában érhető tetten.

⁸⁸ Lásd.: II.5. „A treforti küzdelem” és II.6. „Oláh Gyula és egy újabb egyetemi tervezet” című fejezeteket.

⁸⁹ Finkey Ferenc: Az 1843 évi büntetőjogi javaslatok száz év távlatából, Kiadó: Magyar Tudományos Akadémia, 1942. 9.p. <http://digilib.mtak.hu/B333/issues/vol05/B3330509.pdf> 2018. 11. 03.

⁹⁰ Finkey Ferenc: Az 1843 évi büntetőjogi javaslatok száz év távlatából, Kiadó: Magyar Tudományos Akadémia, 1942. 31.p. <http://digilib.mtak.hu/B333/issues/vol05/B3330509.pdf> 2018. 11. 03.

⁹¹ Lásd még.: ANGYAL Pál: Az egyetemi bíróság előtt tárgyalt büntetőperek. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1934.; ANGYAL Pál: Az egyetemi büntető jurisdicchio. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1933.

⁹² Vö.: Nagy Marianna: Felsőoktatási igazgatás, in: LAPSÁNSZKY ANDRÁS (szerk.): Közigazgatási jog. Fejezetek szakigazgatásaink köréből. III. kötet, Humán közszolgáltatások igazgatása. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest, 2013.

II.3. Tradicionális egyetemi keretek – az egyetemi bíraskodásról

Ez az elkülönülés azonban korántsem volt jellemző a jogtörténet régebbi századaira, sőt! Az egyetemek elidegeníthetetlen jogát, autonóm működésének alappilléret képezte a tagjai feletti bíraskodás joga, egyetemeink tehát egyfajta sajátos különbíróságként is működtek egészen nagyjából a 19.-20. század elejéig-közepéig – egyre csökkenő, illetve átalakuló hatáskörrel természetesen. Az, hogy ez a bíraskodási jog meddig állt fenn, egyetemenként – de legalábbis országoként – különbözött. A Bécsi Egyetem bíraskodási joga például magával az egyetemmel egyidős: IV. Rudolf alapította, 1365-ben⁹³, aztán 1384-ben III. Alberttól – az ún. második, avagy albertiniánus egyetemalapítással – az egyetem rektora kapta meg a bíraskodási jogot valamennyi egyetemi polgár felett⁹⁴. 1420-ban pedig V. Márton pápa teljes

egészében mentesítette az egyetemet a püspöki joghatóság alól.⁹⁵ Az egyetemi különbíróságok létezése évszázadokig nem volt kérdés. Még 1747-ben sem, amikor a bécsi orvosi kar privilégiumainak megerősítéséért fordult az udvari kancelláriához, ezt a megerősítő okiratot minden további nélkül kiállították.^{96 97}

Az első világi szabályok megjelenésének idejére, a 18. század második felére az egyetemi autonómia, önkormányzatiság ismérveként – a világi joghatóság alóli mentességgel összhangban – kialakult bíraskodás joga, s az azzal szorosan összefüggő pallosjog (*ius gladii*, a vérhatalom joga) alapvetően a Szentszék atyai fennhatóságának volt köszönhető, hiszen az egyház maga nem tartozott a világi joghatóság alá, tagjai felett maga ítélkezett, s hajtotta végre kiszabott büntetéseit. Az egyetemet megillető mentesség az általános joghatóság alóli mentességet egyaránt jelentette: „...sind sie vor kirchliches oder weltliches Gericht nicht zu ziehen⁹⁸”. Az egyetemi igazságszolgáltatás kapcsán a pécsi egyetem történetének kutatója, Petrovich Ede valószínűsíti, hogy a 14–15. század fordulóján történt – sajnálatos módon halálos kimenetelű – diákincidens, a hozzá tartozó orvosi

---

93 Christoph Gnant: „Die wirklichen Doktoren dem adelichen Foro zugetheilet werden“ Vom Ende der Gerichtsbarkeit der Universität Wien, *Fiat coluntas tua*, Theologe und Historiker . Priester und Professor, Festschrift zum 65. Geburtstag von Harm Klueping am 23. März 2014, Herausgegeben von Remund Haas, Aschendorff Verlag 620.p

94 Gnant: 621. p.

95 Gnant: 621.p.

96 Gnant: 618. p.

97 Ez persze nem jelentette azt, hogy az udvarnak nem volt elképzelése/javaslatra – többek között – e különbíróságok kapcsán (mint a magyar, mind az osztrák viszonyokra nézve).

98 Pecze, Ferenc: *Beiträge zur Geschichte der ungarischen Universitätsjurisdiction, Die Differenzierung der Universitätsverwaltung- und Gerichtsfunction (Zeszy Naukowe Uniwersytetu Jagiellonskiego, CCCCXI 1976, Prace Prawnicze Z. 73. 158. p.*

II.3. Tradicionális egyetemi keretek – az egyetemi bírászkodásról

szakvéleménnyel együtt az egyetemi bírászkodásnak képezte tárgyát,⁹⁹ s közismert továbbá, hogy a pozsonyi egyetemen (kb. 1465–1490) az egyetemi bírászkodás a kancellárián zajlott.¹⁰⁰ A magyar egyetemtörténetben elszenvedett több, kisebb-nagyobb kényszerszünetet követően az 1635-ben alapított nagyszombati egyetem élesztette újjá az egyetemi bírászkodás hagyományát, amelynek bírósága gyakran ténylegesen alkalmazta a hallgatókkal szemben pallosjogát,¹⁰¹ bár a halálbüntetés tényleges végrehajtása – az egyetem és a város közötti hatásköri összetűzés folyamányaként megszületett 1641-es uralkodói döntés eredményeképpen – már a városi tanács (Nagyszombat) hatáskörébe tartozott.¹⁰²

Az állami irányítás megjelenését követően a Ratio Educationis kimondta, hogy az – egyébként a Helytartótanács irányítása alá helyezett – egyetem elkülönült egyetemi hatósággal bír, amelynek hatáskörébe egyaránt beletartozott a jogesetek eldöntése, a rend és az erkölcsi fegyelem fenntartása, az akadémikusok vétségeinek kivizsgálása, az egyetem saját közrendjének fenntartása és szükség esetén a büntetés kiszabása.¹⁰³ Az egyetem akadémiai hatósága az egyetem tagjaiból – rektor, titkár, a négy kar dékánja, szeniorok, szabad és nemes művészetek prodirektora – állt, egyedül a titkárát nevezte ki az uralkodó.

A Ratio Educationis az akadémiai hatóság hatáskörét alapvetően a komolyabb kihágások számára tartotta fenn; az erkölcsi fegyelemmel kapcsolatos ügyekben általában a dékán volt a bíróság, csak a bonyolult, komolyabb ügyeket tárgyalta maga az egyetemi hatóság, amelynek döntéseit az egyetemi hivataloszolga, a pedellus hajtotta végre.¹⁰⁴

A monarchikus diktatúra idején, majd az azt követő időkben az egyetemek középkori önállósága, vagy, ahogy Weszely Ödön nevezi: *hagyományos önkormányzatisága* már a múlt. A forradalmakon megedződött államhatalom nem engedhette meg magának, hogy ellenőrzésén kívül is működni engedje az egyetemeket. Sajátos keveréke alakul ki így az autonóm működésnek: az autonómia hangzatos elismerésén túlmenően annak alapvető elemei felszámolódnak; valamennyi munkaerő kinevezéséhez miniszteri vagy uralkodói engedély szükségeltetik, a tanterveket a minisztériumban hagyják jóvá, az egyetemi tanácsi

⁹⁹ Petrovich Ede: Adatok a pécsi egyetem történetéhez (Felsőoktatási Szemle, 1967. 9. sz., 522. p.); Pecze: 158.

¹⁰⁰ Pecze: 159. p.

¹⁰¹ Pecze: 159. p.

¹⁰² Weszely Ödön: *Az egyetem eszméje és típusai*, XIII. fejezet. In: <http://mek.niif.hu/01900/01934/html/weszel15.htm>;

Pecze: 159. p.

¹⁰³ Az 1777-iki Ratio Educationis. Ford.: dr. Friml Aladár (Kath. Középiskolai Tanáregyesület, 1913, XVI. §, 52. p.)

¹⁰⁴ Uo. 56. p.

II.3. Tradicionális egyetemi keretek – az egyetemi bíraskodásról

jegyzőkönyveket áttekintés végett be kell küldeni a miniszter részére. Az autonóm egyetem talán csak egyetlen területen bírt még némi autonómiával: ítéltetett saját tagjainak ügyei felett (ha betartotta az Bécsből érkező iránymutatásokat).

A 20. század elejének egyetemi tanácsa általában egyszerre volt az egyetem közös ügyeinek intézője, a kultuszminiszter felé egyfajta javaslattevő, illetve tanácsadó testület, illetőleg – a bíraskodási jog továbbéléseként – az egyetem (időnként másodfokú) fegyelmi hatósága.¹⁰⁵ Autonóm döntéseit jogszerűtlenség esetén a rektor volt köteles – a határozat végrehajtásának felfüggesztésével egyidejűleg – a kultuszminiszternek jelenteni, akihez egyébiránt az egyetem teljes igazgatási személyzete tartozott, kivéve a gazdasági részleget, mivel e felett nem az egyetem rektora, hanem a kultuszminiszter diszponált. Ez ugyanakkor azt is jelentette, hogy az egyetemi tanácsi, kari tanácsi ülések jegyzőkönyveit a minisztériumhoz „átnézés végett” fel kellett terjeszteni.¹⁰⁶ Mivel azonban a szabályok szinte intézményenként változtak, különbségek ebben is lehettek, de a váz, az általános elvárás egészen a szovjet típusú diktatúra időszakáig – valamint a Tanácsköztársaság rövid periódusától eltekintve - nem változott.

Az egyetemi bíraskodás megszüntetésének első magyar vonatkozásban is „kézzelfogható jelei” még Bécsben jelentkeztek 1752-ben, amikor – az egyetem tiltakozása ellenére – Mária Terézia feloszlatta az addig létező Egyetemi Konzisztóriumot, és feladatait szétosztotta az ún. „*consistorium ordinarium*” és a *consistorium in judicialibus*” között, mely utóbbi örökölte a kvázi igazságszolgáltatási feladatokat.¹⁰⁷ Ezt követően Alsó-Ausztria Kormánya 1753-ban és 1754-ben tájékoztatta az Egyetemet arról, hogy mely személyi kör nem tartozik többé az egyetemi bíróság hatáskörébe.¹⁰⁸¹⁰⁹

II. József, az egyetemi ügyekben is igen radikális nézeteket képviselt.¹¹⁰ 1793. augusztus 4-én kelt rendeletével az egyetemi igazságszolgáltatást Ausztriában megszüntette – és ez a magyar viszonyokkal ellentétben ez a rendelkezése hatályban maradt, vagyis míg Ausztriában az egyetemeknek ezen időponttól már nincs bíraskodási joga, a magyar

¹⁰⁵ A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem igazgatását érintő fontosabb törvények és rendeletek gyűjteménye. Összegyűjtötte és sajtó alá rendezte: dr. Laky Dezső (Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1926, 37–38. p.)

¹⁰⁶ Uo. 41. p.

¹⁰⁷ Gnant: 622. p.

¹⁰⁸ Gnant: 623. p.

¹⁰⁹ Gnant: 618. p.

¹¹⁰ Gnant: 619.p.

II.3. Tradicionális egyetemi keretek – az egyetemi bíraskodásról

rendszer csak az általános közvélekedés szerint csak a neoabszoluzizmus idején – az 1869. évi igazságszolgáltatási reformmal egyidőben - érte el a megszűntetés.¹¹¹¹¹²

Valójában ez a közvélekedés nem teljesen igaz.

Egyrészt igaz, mert az 1869. évi IV. törvény elválasztja egymástól a közigazgatást és a bíraskodást, márpedig az egyetemek igazgatása egyértelműen a közigazgatáshoz tartozott, és tartozik ma is. Mégis, a XX. század elején, a Tanácsköztársaság bukása után szabályszerű ítéletek születtek az egyetemen az egyetemi alkalmazottak tettei vonatkozásában.¹¹³ Az egyetemi bíraskodás megváltozott formában tovább élt, bár hatásköre már ekkor egyértelműen csökkent, és az egyetemi alkalmazottak egyetemen kívüli tevékenységére nem terjedt ki. Az egyetemi bíraskodás 20. századi történetéből már egészen konkrét ügyet is lehet ismertetni, és nem is haszontalan, hiszen a valósággal, a való élettel való kapcsolatot maga a jogszabály csak ritkán teremti meg: a megtörtént eset az ami az elvont szabályt a való élettel összeköti, és tartalommal tölti meg. Kuppis Anna ügye fontos továbbá abból a szempontból is, hogy mementóként jelzi: a 20. század első felében már nyitva állt a felsőoktatási intézmények – egy része – a nők számára is. Hugonnai Vilma elhíresült ügye óta közismert tény, hogy a magyar felsőoktatás 1896-tól kezdett megnyílni a nők számára, azonban valamennyi felsőoktatási intézmény általi teljes befogadására csak a II. világháborút követően, 1946-tól került sor, gyakran meglehetően éles vitákat követően.¹¹⁴

¹¹¹ Ferz, Sascha: Ewige Universitätsreform. Das Organisationsrecht der österreichischen Universitäten von den thesesianischen Reformen bis zum UOG 1993 (Rechts- und Sozialwissenschaftliche Reihe 27). Lang, Frankfurt am Main 2000. 572 S. 144. p.

¹¹² Man muss bemerken, dass die akademische Gerichtsbarkeit immer in eng Zusammenhang mit der akademischen Autonomie war: es ist eine rechtswissenschaftliche Banalität, dass die akademische Gerichtsbarkeit Teil der akademischen Selbstverwaltung ist. Die akademische Selbstverwaltung musste aber vielmal in den Jahrhunderten Einfluss von der Staatsmacht ertragen. Das kann man sehr klar sehen in den Karlsbader Beschlüssen: in 1819 gelang es Metternich, eine Überwachungs politik im gesamten Deutschen Bund nach einheitlichen Prinzipien zu gestalten: in 1829 trafen sich in Karlsbad Vertreter der wichtigsten deutschen Staaten deren informelle Beschlüssen wenig später von der Deutschen Bundesversammlung in formelle Bundesgesetze umgewandelt wurden. Z.B. ein Universitätsgesetz stellte die Universitäten unter staatliche Überwachung. ¹¹²Siehe es später: Das Bundes-Universitätsgesetz, („Provisorischer Bundesbeschluss über die in Ansehung der Universitäten zu ergreifenden Maßregeln“) vom 20. September 1819., (Protokolle der Bundesversammlung 1819, 35. Sitzung. § 220): <http://www.documentarchiv.de/nzjh/bduniges.html> 2018. 10. 25.

¹¹³ Lásd. részletesen a „III. Állam és intézmény 133 napja – baljós árnyak” című fejezetben.

¹¹⁴ A témát többször, több oldalról is feldolgozták, nagyon jó áttekintést ad róla mindenképp Ladányi Andor: „Két évforduló, a nők felsőfokú tanulmányainak száz éve című” tanulmányában, In.: *Educatio* 1996./3. szám, 375-389. pp https://epa.oszk.hu/01500/01551/00078/pdf/EPA01551_educatio_1996_3_375-389.pdf 2019.10.27. Fontos adalékot biztosít továbbá a témához: Kornis Gyula: *Nők az egyetemen* című emblemikus műve, In.: http://epa.oszk.hu/02000/02076/00147/pdf/Napkelet_1925_02_149-184.pdf 2019.10.27.; valamint Nagyné Szegvári Katalin – Ladányi Andor (1976): *Nők az egyetemeken I. Küzdelmek a nők egyetemi tanulmányaiért*. In: *Felsőoktatástörténeti Kiadványok* 4., Budapest; Ladányi Andor (2000): *Egyetemi nőkérdés*. In: *Klebensberg felsőoktatási politikája.c. monográfia*; Bobula Ida: *Az egyetemi nőkérdés Magyarországon*. In: http://epa.oszk.hu/02000/02076/00252/pdf/EPA02076_Napkelet_1928_08_581-595.pdf 2019.10.02.; Szögi

II.3. Tradicionális egyetemi keretek – az egyetemi bíraskodásról

Mindazonáltal a 20. század első felében a részben kialakult, részben a kialakult szokásokon alapuló, részben pedig írott szabályrendszeren nyugvó környezetet, - melynek részben legalábbis már mindkét nem részese volt - teszi élővé és kézzelfoghatóvá Kuppis Anna majd' egy évszázaddal ezelőtti, immáron kifejezetten fegyelmi – s immáron nem bírósági ügye.

Ki volt tehát ez a Kuppis Anna?

1902. július 26-án Hatvanban, Kuppis Károly postamester római katolikus leányaként született, 1922. június 17-én leérettségizett az esztergomi Benedek-rendi Katolikus Főgimnáziumban, majd 1928. szeptember 13-án beiratkozott a Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Orvostudományi Karának 1928/1929. tanév I. félévére, ahol alapvetően gyógyszerészeti tantárgyakat hallgatott. Beiratkozását nem sokkal követi az az 1928. november 9-én kelt rektori átirat, amely felszólította dr. Kétly László orvostudománykari dékánt a Kuppis Anna II. éves gyógyszerészetan-hallgatónő ellen fegyelmi eljárás lefolytatására.¹¹⁵ Az ügy háttérében egy bölcsészettudományi dékáni bejelentés állt. A fegyelmi eljárás lefolytatása során, az 1928. november 14-én felvett jegyzőkönyv értelmében a megállapított tényállás a következő:

1928. október 29-én „...amin társnőivel és társaival együtt az előadáson megjelent, látták, hogy a tanteremben két zsidó nő-hallgató is megjelent s minthogy nevezettek a hallgatóság köréből elhangzó felszólítás dacára nem akartak a tanteremből eltávolozni, az egész hallgatóság kivonult a tanteremből a folyosóra, úgyhogy a tanteremben csak a két zsidó hallgatónő maradt. [...] folyosón a tömeg azt kívánta, hogy a nevezettek távozzanak el, mert velük együtt nem vesznek részt az előadáson, és a tömegeből felszólítás hangzott el a jelenlevő

colleginákhöz, hogy közülük valaki menjen be a tanterembe és szólítsa fel a két zsidó-hallgatónőt az eltávolozásra. A felszólításnak engedve, spontán elhatározásból bement a tanterembe és a két hallgatónőhöz a következő szavakat intézte: »Kedves Colleginák! A hallgatóság szívesen venné, ha a teremből eltávoznátok.« Erre az illetők kijelentették, hogy eltávoznak, de csak abban az esetben, ha megnevezem magam. Erre nem voltam hajlandó és visszamentem a folyosóra. A folyosón már ott volt Winkler professzor úr is, aki azt a kérdést

---

László: A nők egyetemi tanulmányainak kérdése a budapesti orvostudományi karon, 1896-1926, In: http://www.orvostortenelem.hu/tankonyvek/tk-05/pdf/3.4.3/1986_115_116_szogi_laszlo_nok_egyetemi.pdf 2019.10.02.

¹¹⁵ Semmelweis Egyetem Levéltára, Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem, 3534/1928/1929. sz. irat.

II.3. Tradicionális egyetemi keretek – az egyetemi bíráskodásról

intézte a hallgatósághoz: na, hát lesz-e előadás? – Midőn megtudta, miről van szó, talán azért, hogy a két zsidó hallgatót az esetleges kellemetlenségektől megóvjá, beküldte Jenő nevű szolgáját a tanterembe és a két zsidó hallgatót lakásán át kivezette a tanteremből. Arra a kérdésre, hogy meg tudná-e nevezni azokat a társait, akiknek a felszólítására követte el a szabálysértést, kijelentette, hogy se név szerint nem tudná collegáit felsorolni, sem szembesítés esetén nem tudná határozottsággal megjelölni azokat, akik a két zsidó hallgató eltávolítását kívánták, és akiknek felszólítására, meggondolatlanul a tanterembe bement és őket az eltávolításra szólította fel.

Nem volt szándékában semmi rendzavarást elkövetni és csak ösztönszerűen engedelmeskedett a tömegeből elhangzó kívánságnak és felszólításnak.”¹¹⁶

Az ügyet lezáró, 1928. november 15-i keltezésű dékáni átirat Kuppis Anna részére rektori megdorgálás büntetés kiszabását javasolta, figyelemmel arra, hogy a nevezett hallgató a tettét beismerte, az eltanácsolást spontán elhatározásból, előre meg nem fontolt szándékkal tette, s „...cselekményével semmiféle zavart nem idézett elő...”, hiszen a hallgatók csak később, Winkler tanár úr (Winkler Lajos, 1863–1939) felszólítására távoztak a teremből.

Miután Kuppis Anna nyilvánvalóan megszegte az általános egyetemi magatartási normákat, amikor indokolatlanul és mindenféle felhatalmazás nélkül a tanteremből történő távozásra szólította fel hallgatótársait, a fent részletesen ismertetett egyetemi hagyományoknak és belső szabályoknak megfelelően fegyelmi eljárás keretében kellett számot adnia tetteről az egyetem hatáskörrel bíró dékánja, Kétly László előtt. Az eljárás megindítását az egyetem rektora, Wolkenberg Alajos rendelte el sürgősséggel 1928. november 9-én, az egyetemi tanács 1901. március 9-jei ülésén kapott felhatalmazás alapján.¹¹⁷ A dékáni eljárásban Kuppis Anna, dr. Kétly László dékán, illetve Dunay Jenő egyetemi tanácsos vettek részt, utóbbi a jegyzőkönyvet vezette, de a rektori megdorgálás büntetés kiszabását javasoló dokumentumot már maga a dékán írta alá.

Az egyébként fent részletesen ismertetett jogesetnek különös szint két – első pillantásra nem feltűnő – körülmény adott.

¹¹⁶ Semmelweis Egyetem Levéltára, Levéltári jelzet: 1.b.43.dob. 750/1928-29. tanév

¹¹⁷ Semmelweis Egyetem Levéltára, Levéltári jelzet: 1.b.43.dob. 750/1928-29. tanév, 3534/1928/1929. iktatószámú irat.

II.3. Tradicionális egyetemi keretek – az egyetemi bíraskodásról

Egyrészt a levéltári iratok értelmében az érintett hallgatót végül a rektor – a dékáni javaslat ellenében – nem részesítette büntetésben, bár a rektori döntés hiányának indoka a levéltári iratok megsemmisülése is lehet.

Másrészt figyelemreméltó, hogy bár Kuppis Anna a fegyelmi eljárásra okot adó cselekményt – a távozásra felszólítást – egyedül követte el, jelen lévő hallgatótársai mint kvázi felbujtók („...*folyosón a tömeg azt kívánta, hogy a nevezettek távozzanak el, mert velük együtt nem vesznek részt az előadáson*”), felelősségre vonására, illetve felelőségük feltárására nem került sor, és a levéltári iratok értelmében sem az egyetemi tanács, sem pedig Klebelsberg Kuno kultuszminiszter nem vizsgálta a hallgatók felelőségét e kérdésben. A felelősségrevonás mellőzésének egyik oka nyilván a jegyzőkönyvben is rögzített tény lehetett, miszerint Kuppis Anna nem volt hajlandó megnevezni felbujtóit, ugyanakkor tény, hogy a történelmi események ismeretében, a numerus clausus törvények korában ennek nem is volt realitása. Ezt támasztja alá az is, hogy végül az előadást megtartani kívánó Winkler Lajos¹¹⁸ egyetemi tanárnak kellett az érintett hallgatókat lakásán át kimenekítenie a teremből.

II.4. Tradicionális egyetemi keretek – az ötvösi küzdelem folytatódik

Az egyetemi bíraskodásra vonatkozó rövid, magyarázó jellegű kitérőt követően térjünk vissza a '48-as szabadságharcot követő időszakra, amikor is a jogeljátszási-elméletnek (Verwirkungs-theorie) köszönhetően, az állami irányítás az addigiaktól teljesen eltérő irányt vett, bekövetkezett az, amitől Ürményi József korábban megmentette a magyar oktatást: megkezdődött a birodalmi centralizáció. Az 1849. március 4-i olmützi oktrojált alkotmány – a benne megfogalmazott számos előremutató gondolat ellenére – a monarchikus diktatúra sajátos stílusjegyeit mutató képződményként a felsőoktatás ügyét birodalmi ügyként definiálta, s ilyenként a birodalmi tanács (és a császár) alá rendelte. Bár az oktrojált alkotmányt az uralkodó 1851. december 31-én, az ún. szilveszteri pátenssel visszavonta, a

---

¹¹⁸ **Winkler Lajos** (Arad, 1863. máj. 21. – Bp., 1939. ápr. 14.): vegyész, gyógyszerész, egyetemi tanár, az MTA tagja (1, 1896, r. 1922). Egyetemi tanulmányait 1883 – 85-ben Budapesten végezte. 1889-ben avatták gyógyszerészdoktorrá, 1890-ben tanársegéd lett. 1893-ban egyetemi magántanárrá képesítették és egyidejűleg adjunktussá nevezték ki. 1902-ben lett rk. tanár. 1909-ben a kettéosztott tanszék analitikai és gyógyszerertani részének ny. r. tanárává és az I. sz. kémiai intézet igazgatójává nevezték ki. 1933-ban vonult nyugalomba, azonban másfél évig még helyettesként előadott és vezette az intézetet. Munkásságával az analitikai kémia területén új utakat nyitott és eredeti elemzési módszereket dolgozott ki. A mai magyar kémiai tudomány több vezető egyénisége tanítványa volt. 1964-ben a Gyógyszerésztudományi Kar kétévenként kiosztásra kerülő Winkler-emlékérmét alapított, mellyel az egyetem a gyógyszerésztudomány egy-egy kimagasló művelőjét kívánja jutalmazni. Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC16920/17107.htm> 2018. 11. 01.

II.4. Tradicionális egyetemi keretek – az eötvösi küzdelem folytatódik

felsőoktatásnak birodalmi ügyként való felfogása egészen 1860-ig (az októberi diplomáig) meghatározó. S mivel e korban a bécsi udvar kizárólag egy centralizált, egységes államképletben gondolkodott, az egész birodalomban azonos elvek mentén szerveződő egyetemfelfogás e politikai elképzelésnek egyenes, logikus következménye. A teljes oktatási ágazat – így tehát az egyetem és¹¹⁹ királyi akadémiák is – 1850. február 15-ével vált a birodalmi irányítás részévé.¹²⁰ Az egyetem – majd 1856-tól a cs. és kir. József Műegyetem¹²¹ (a korábbi József Ipartanoda) – tanulmányi ügyekben a (bécsi) közoktatásügyi minisztériumnak, adminisztratív kérdések tekintetében pedig cs. k. biztosnak vettetett alá.

Az 1860. október 20-án kibocsájtott Októberi diploma újraszabályozta a birodalom közjogi viszonyait, s ebben a birodalmi tanácsban tárgyalandó ügyek között már nem szerepelt a felsőbb oktatás ügye. A helytartótanács és a magyar kancellária (vagy akár a magyar nyelvű oktatás¹²²) visszaállításával jelzett enyhülő légkör megkönnyebbülést jelentett az intézmények számára, az semmiképpen sem jelentette a felsőoktatás új közjogi keretekben történő elhelyezését, sokkal inkább annak régibe való visszahelyezése kísérleteként volt felfogható. Az oktrojált alkotmánnyal ellentétben az oktatás ügye nem jelent meg sem az októberi diploma szövegében, sem pedig az 1861. február 19-i februári pátensben, sőt még az államtanács statútumában sem.

Nem sokkal a kiegyezést követően Eötvös ismét megkezdte a vallás és közoktatási miniszteri munkáját, és pusztán két év leforgása alatt be is terjesztette az Képviselőház elé törvényjavaslatát a pesti királyi magyar egyetem újból szervezése tárgyában.¹²³ Ez a tervezet jóval kevésbé részletes mint az 1848. évi tervezet, a szabályozás egyértelműen kizárólag a főbb vonalak mentén mozog. A javaslat indokolásában maga Eötvös fogalmaz úgy, hogy bár szokatlan is az egyetemek szervezetét országos törvényben meghatározni, szükséges az új szervezetnek legalább alapvonalait törvényben szabályozni, mert „*óhajtom, hogy a tanszabadság, s annak minden következményeiben való szigorú alkalmazása törvénnyel biztosított*”.¹²⁴

---

119 Sashegyi Oszkár: *Iratok a magyar felsőoktatás történetéből 1849–1867*, Felsőoktatástörténeti kiadványok 3. Budapest, 1974; 21. okirat, 167. p.

120 Sashegyi: 19. okirat 158. p.

121 Sashegyi: 48. okirat, 253. p.

122 Sashegyi: 65. okirat, 294. p.

123 Lásd.: Képviselőházi irományok, 1869. évi IV. kötet, 428. szám. Törvényjavaslat a pesti királyi magyar egyetem újból szervezése tárgyában. http://www3.arcanum.hu/onap/a110616.htm?v=pdf&a=pdfdata&id=KI-1869_4&pg=0&l=hun 2018. 11. 23.

¹²⁴ Uo. 266. p.

II.4. Tradicionális egyetemi keretek – az eötvösi küzdelem folytatódik

A karok vonatkozásában korábbi elképzelése köszön vissza, amikor ismét összesen hat kart kíván létrehozni az egyetemen: bölcsészet-, nyelvészet-és természettudományi; orvosi; jog-és államtudományi; a római katolikus theologiai; a görög-keleti theologiai; protestáns theologiai tudomány-karok.

Logikailag az „eredeti négyes” szerinti teológiai fakultást tervezte megtriplázni. A protestáns és keleti teológiai tanulmányok fakultások létrehozásának indoka Eötvösnél voltaképpen anyagi természetű volt: az egyetemre, mint – korabeli szóhasználatnál élve – országos főtanodára (országos hatáskörrel bíró felsőoktatási intézményre) – nézve a képviselőház 1868. évi november 13-án tartott ülésén azt a deáki elvet fogadta el, hogy az egyetem vagyonában lévő katolikus (illetőleg katolikus célra tett) alapítványok továbbra is

eredeti céljuknak megfelelően kerüljenek használatra, hasznosításra. Eötvös szerint ez csak oly módon valósítható meg, hogy minden törvényes felekezet kari szintű képviselettel bírjon, ellenkező esetben a teológiai fakultást az egyetemről le kell választani, vagyonát átadni a katolikus egyháznak, ami csak nagy nehézségek árán, és igen kétséges eredménnyel lett volna kivitelezhető.

A másik pont, mely az egyetem eddigi szerkezetében változást idézett volna elő az, mely a bölcsészeti kar mellé annak kiegészítőjéül egy gyakorlati középtanodai tanár-képezde felállítását tervezte rendelni, figyelemmel arra, hogy tanárképző intézet az országban nem volt. Mivel a tervezet elfogadására nem került sor, a tanárképző intézet hiányának problémájával még hosszú ideig (1883-ig¹²⁵) küzd majd a magyar oktatási rendszer.¹²⁶

Azzal a rendelkezéssel, miszerint bármely hazai egyetemenél szerzett oklevéllel, illetve más úton tudományos képesítettséggel rendelkező személy alkalmazható tanárként az egyetemen, a tudományos élet szabadságát, a tanulás és tanítás szabadságát kívánta Eötvös biztosítani oly módon természetesen, hogy az egyház berkeibe tartozó karok esetében a tanárok kinevezéséhez az illető egyház ajánlása lett volna szükséges.¹²⁷

A már évszázadokkal korábban kialakult ún. magántanári státus már nála is elkülönült a rendes tanári státustól: a „szabad verseny” biztosítása érdekében bármilyen számban

¹²⁵ 1883. évi XXX. törvénycikk a középiskolákról és azok tanárainak képesítéséről

¹²⁶ Érdekesként említem meg, hogy már Eötvös is ismeri a ma is ismert ún. minor szakok problémáját: „...vannak tudományok (p. o. csillagászat, bizonyos elvek), melyeknél alig számíthatunk évenként 2–3 tanulóra s melyekhez a tanár részéről legalább is annyi készütség és munka kívántatik, mint egyéb, — százak által hallgatott tudományokhoz. Ily tárgyakra csak azon esetben reménylhetünk kitűnőbb egyéneket magán tanárokkul megnyerhetni, ha azok a tandíjjon felül állami segélyre is számíthatnak...”Lásd.: Képviselőházi irományok, 1869. évi IV. kötet, 428. szám. Törvényjavaslat a pesti királyi magyar egyetem újból szervezése tárgyában. http://www3.arcanum.hu/onap/a110616.htm?v=pdf&a=pdfdata&id=KI-1869_4&pg=0&l=hun 2018. 10. 25.

¹²⁷ Bár ekkor formálisan még csak egy tudományegyetem működött az országban, a tervezet már több egyetemmel számol.

II.4. Tradicionális egyetemi keretek – az eötvösi küzdelem folytatódik

szabad lett volna az alkalmazásuk, - ami feljogosította volna őket arra is, hogy rendes vizsgákat lehessen előttük tenni - azzal azonban, hogy 3 éves szünet az oktatásban e jog elvesztését is jelentette.¹²⁸

A tudományos élet szabadsága a tervezet szerint megnyilvánult egyrészt a tanítás, másrészt pedig a tanulás szabadságában. A tanítás szabadságát a következőképpen kívánja mindenkifelett biztosítani: rendezendő kérdésnek tekinti az oktatói kar anyagi biztonságát, ideértve a nyugdíjrendszer és az egyetemi oktatók számára olyan független státust kell biztosítását, mely hasonló a bírákéhoz. Fontosnak tartja továbbá, hogy tudományos működésükért őket felelősségre vonni ne lehessen, ezért javasolja az elmozdíthatatlanságot (kivéve ha maga az egyetemi bíróság másként határoz erkölcsi, hanyagsági avagy bűnügyi esetekben).¹²⁹

A tanszabadság másik oldala a tervezet szerint a tanulás szabadsága, melynek első feltétele, hogy az egyetemi előadások hallgatására s ott ismeretek szerzésére, mindenki előtt nyitva legyen az út, s ne csak azok előtt, kik bizonyos előre meghatározott képzettséggel bírnak, másrészt az is, hogy az egyetemen szerzett képzettséget az állam el is ismerje.

A mai vendéghallgatói jogviszony gondolata köszön vissza abban a rendelkezésben ami szerint rendkívüli tanulóként bárki (előképzettség igazolása nélkül is) szabadon mehet az egyetemi előadásokra, a látogatott előadások hallgatásáról bizonyítvány is kiállítandó, sőt a hallgatott tantárgyakból vizsgát is tehetnek azzal természetesen, hogy bizonyos szakmák esetében (jogi, orvosi és tanári pályák) a kötelező előképzettséget teljesítése nem kerülhető meg. A hallgatók (korabeli szóval éve: tanulók) szabadon hallgathattak volna tárgyukat bármelyik azokat előadó tanártól, ennek az képezte korlátját, hogy a „rendes tanulók” (beiratkozott hallgatók) vonatkozásában a tanfolyam tartamát, és az elvégzendő tantárgyakat a kormány lett volna jogosult megállapítani.¹³⁰ Ez utóbbi rendelkezés azonban erős határt szab az önálló működésnek, még abban az esetben is, ha maguknak a tárgyaknak a tartalmát maga az intézmény dolgozta volna ki. Eötvös nem kívánta figyelmen kívül hagyni az 1869. évi igazságszolgáltatási reformban foglaltakat¹³¹, ezért rendelkezett az egyetemi bíróság

¹²⁸ Képviselőházi irományok, 1869. évi IV. kötet, 428. szám. Törvényjavaslat a pesti királyi magyar egyetem újból szervezése tárgyában. 4.§ http://www3.arcanum.hu/onap/a110616.htm?v=pdf&a=pdfdata&id=KI-1869_4&pg=0&l=hun 2018. 10. 25.

¹²⁹ Uo. 4.§

¹³⁰ Uo. 7.§

¹³¹ A bírói hatalom gyakorlásáról szóló törvényjavaslatot Horváth Boldizsár igazságügy miniszter 1869. április 10-én terjesztette elő. Képviselőházi irományok, 1869. évi I. kötet 20. számú törvényjavaslat a bírói hatalom gyakorlásáról https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1869_01/?pg=67&layout=s&query=b%C3%ADr%C3%B3i%20hatalom%20indokol%C3%A1s 2018. 10. 25.

II.4. Tradicionális egyetemi keretek – az eötvösi küzdelem folytatódik

jogutódjáról, a fegyelmi bíróságról is, melynek hatáskörét alapvetően a hallgatók vétségei vonatkozásában állapítja meg, részletszabályokat nem határoz meg, mivel: „*A fegyelmi eljárásra és a törvényjavaslatban meghatározott szervezeti alapnak részletes keresztülvitelére szükséges szabályzatokat lehetetlen határozni meg. 1-ször: mivel azok megállapításánál igen sok — a törvényhozás által nem is tárgyalható — tudományos kérdések és helyi s időszerű apró körülmények veendők figyelembe; 2-szor: mivel ily szabályok a körülmények változtatásával gyakrabban változtatandók, mint maga a törvény. — Ezért a 14. és 17. §§-ok azok elkészítését az egyetemi tanácsra és a közoktatási miniszterre bízák.*”¹³²,

A rektorválasztás és az egyetem költségvetése a tervezetnek szintén tárgyát képezte, ebben a rektort – továbbra is évente – az oktatók lettek volna jogosultak választani, megszüntetve az addig (és tegyük hozzá valójában sok helyütt azóta is) jellemző kari sorrendiséget. A rektorátus a javaslatban a fakultások álló közigazgatási és más közös ügyek intézésére szolgáló szervezet.¹³³ Az egyetem országos közigazgatási hatáskörére és státuszára figyelemmel javasolta továbbá, hogy az egyetem alapvetően saját forrásból gazdálkodjék, és amennyiben az a kiadásaira nem elegendő, úgy a törvényhozás (lett volna) köteles azt költségvetési forrásból kipótolni.¹³⁴

A benyújtást követően sokáig „hallgatott” a magyar országgyűlés. Egészen addig míglen 1870. április 27-én Eötvös kifejezett kérésére folyamatban lévő törvényjavaslatainak véleményezésére 15 tagú bizottságot hozott létre a T. Ház¹³⁵ a következő 15 tag részvételével: Csengery Antal, Hoffmann Pál, Bujanovics Sándor, Kautz Gyula, Rónay Jácint, Horváth Mihály, Szabó József, Tisza Kálmán, Szilády Áron, Trefort Ágoston, Szatmáry Károly, Ordódy Pál, Pulszky Ferencz, Nyáry Pál, Schwarz Gyula¹³⁶.

Eötvös nem sokkal később, 1871. február 2-án elhunyt, e létrehozott 15 tagú tanügyi bizottság a tervezettel kapcsolatos feladatainak csak részben tett eleget: *A bizottság tagjai feladatuk nagy fontosságát mélyen érezve, s a hozzájuk utasított törvényjavaslatok horderejétől áthatva, azok érdemleges bizottsági tárgyalása előtt a törvényjavaslatokat*

¹³² Képviselőházi irományok, 1869. évi IV. kötet, 428. szám. Törvényjavaslat a pesti királyi magyar egyetem újból szervezése tárgyában. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1869_04/?pg=263&layout=s 2018. 10. 25.

¹³³ Uo. 1.§ és 15.§

¹³⁴ Uo.15.§.

¹³⁵ Az 1869-dik évi április 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója Nyolczadik Kötet. https://library.hungaricana.hu/en/view/OGYK_KN-1869_08/?pg=62&layout=s&query=egyetem 2018. 10. 25.

¹³⁶ Uo. 101. p.

II.4. Tradicionális egyetemi keretek – az eötvösi küzdelem folytatódik

egyenként komoly beható tanulmányozás tárgyává tették, s a közoktatási miniszterrel több ízben az eszmék tisztázása céljából előleges értekezleteket is tartottak; — ezen értekezletek következtében már a törvényjavaslatok érdemleges tárgyalásának napja is 1871. évi január havában kitűzött, midőn a volt közoktatásügyi miniszter br. Eötvös József közbejött betegsége, s erre csakhamar bekövetkezett halála, ebbeli működésének egyelőre véget vetett.¹³⁷

Vagyis a benyújtott javaslat megtárgyalására már nem került sor. Ugyanakkor Eötvös más tárgyban kidolgozott tervezetei – pl. a kolozsvári egyetemről szóló javaslat, mely 1872-ben lépett hatályba¹³⁸ - végül hatályba léptek, igaz nagyrészt ebben Trefort Ágoston erőfeszítéseit kell keresni.¹³⁹

A küzdelem a felsőoktatási törvényért Eötvössel távolról sem záródott le, legfeljebb változatos formákban jelentkezett újra és újra.

A következő említendő dokumentum Oláh Gyula országgyűlési képviselő nevéhez köthető, 1872-436. számú határozat-tervezet, melynek értelmében „*Utasítja a ház a közoktatásügyi ministert, hogy az egyetemek rendezésére vonatkozó törvényjavaslatot terjessze be, még pedig oly időben, hogy az a jelen ülészakban alkotmányos elintézést nyerhessen.*”¹⁴⁰ 1874 februárjában ez a határozat még szerepelt mint el nem intézett ügy az 1872-621.számú elnöki előterjesztésben „.....a függőben lévő tárgyakról 1874. évi február hónapról...”. Ennek ellenére a T. Ház utasításának megfelelően már 1873. június 26-i keltezéssel benyújtotta Trefort Ágoston vallás és közoktatási miniszter a főtanodai oktatásról szóló 1872-461. számú törvényjavaslatát.¹⁴¹

¹³⁷ https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1869_14/?pg=336&layout=s 2019. 11. 07. Máshogy látta ugyanezt a kérdés a bizottság egyik tagja, Schwarz Gyula: „...közel egy évi várakozás után a pesti m. kir. tudományegyetemre, nemkülönben a középtanodákra és kisdud-óvodákra vonatkozó s. t. b. t. javaslatok mellőzésével csak a Kolozsvárott föllállítandó t. egyetemről beadott vtjavaslat tárgyalását határozta el...” 2-ik melléklet az 1358. Számú irományhoz, Különvélemény a Kolozsvárott föllállítandó egyetemről beadott törvényjavaslat tárgyában. In: Az 1869-ik évi april hó 20-dikára hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai I Képviselőház. - Irományok 333.p. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1869_14/?pg=340&layout=s 2019. 11. 07.

¹³⁸ Ezt a 15 tagú bizottság meg is tárgyalta. In.: 1358. szám. A képviselőház által a középtanodai és egyetemi törvényjavaslatok tárgyalására kiküldött 15-ös tanügyi bizottság jelentése „a kolozsvári egyetemről” szóló törvényjavaslat tárgyában. Az 1869-ik évi april hó 20-dikára hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai I Képviselőház. - Irományok.- XIV., 1357-1358. szám., 329.p.

¹³⁹ Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai, 185. p. https://library.hungaricana.hu/en/view/OGYK_KN-1872_01/?pg=192&layout=s 2018. 10. 25.

¹⁴⁰ Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőházi Irományok 1872-VII. kötet; https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1872_07/?pg=206&layout=s&query=ol%C3%A1h 2018. 10. 25.

¹⁴¹ Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Törvényjavaslat a főtanodai oktatásról 1873/461. sz. Képviselőházi Irományok VII. https://library.hungaricana.hu/en/view/OGYK_KI-1872_07/?pg=365&layout=s&query=461 2018. 10. 25.

II.4. Tradicionális egyetemi keretek – az eötvösi küzdelem folytatódik

Ezért a következő ismertetésre kerülő javaslat nem az Oláh-féle, hanem a treforti tervezet.

II.5. Tradicionális egyetemi keretek – a treforti küzdelem¹⁴²

A treforti javaslat értelmében a felsőoktatás intézményrendszere a főtanodai intézetekre, és a főtanodákra épül, melyek a következők: *“...a tudomány-egyetemek, a műegyetemek, a jog- és államtudományi tanintézetek, bölcsészeti akadémiák, és e főtanodák bármelyikével összekapcsolt tanárképezdek. A főtanodák: vagy az állam által fenntartott állami, vagy a jelen törvény értelmében testületek vagy magánosok által fenntartott nem állami intézetek...”*¹⁴³ A javaslat indokolása teszi pusztán egyértelművé, hogy a főtanoda és a főtanodai intézet valójában azonos fogalmak, a distinkció célja az volt, hogy egyértelműen kimondásra kerülhessen: állami és magán intézmények egyaránt részére képezhetik a felsőoktatás rendszerének.¹⁴⁴

A tanítási és tanulási szabadság mint már az 1848. évi 19. törvényben is rögzített alapelv, természetesen végigvonul vezérlő elvként a tervezeten. Alapelvként mondja ki mind a tudományos intézetek, mind pedig – hangsúlyosan - az állami intézmények vonatkozásában.

Az állami főtanodákat külön törvény hozhatja létre vagy szüntetheti meg és a közoktatásügyi miniszter fennhatósága alá kerülnek, a magán főtanodákról azonban nem esik szó. Az állami intézményeket - logikailag a létrehozási passzusnak megfelelően - fel is sorolja a tervezet: tudomány-egyetemek Budapesten és Kolozsvárott, a műegyetem Budapesten és a jogi akadémia Nagy-Szebenben.¹⁴⁵

A teljes tudomány-egyetemnek négy kara lett volna: 1) a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi, 2) a matematikai és természettudományi, 3) a jog- és államtudományi, 4) az orvosi kar.¹⁴⁶

A tervezett kari struktúra nem felelt meg az évszázados hagyományoknak, hiányzott a teológiai fakultás. Erre vonatkozóan a treforti javaslat 6.§-a expressis verbis kijelentette,

---

¹⁴² A témában MANN Miklós, Trefort felsőoktatás-politikája című tanulmányára külön is fel kell hívni a figyelmet. (In HORVÁTH PÁL (szerk.): *Studia dedicata seminariis universitatis. Tanulmányok az egyetemi szemináriumokról.* ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2006.)

¹⁴³ Uo. VII. 1-2.§

¹⁴⁴ Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Törvényjavaslat a főtanodai oktatásról 1873/461. sz. Indokolás, Képviselőházi Irományok VII. https://library.hungaricana.hu/en/view/OGYK_KI-1872_07/?pg=365&layout=s&query=461 2018. 10. 25.

¹⁴⁵ Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Törvényjavaslat a főtanodai oktatásról 1873/461. sz. Képviselőházi Irományok VII. 3-5. §§ https://library.hungaricana.hu/en/view/OGYK_KI-1872_07/?pg=365&layout=s&query=46 2018. 10. 25.

¹⁴⁶ Uo. 354. p. 54. §

2019. november 10.

*II.5. Tradicionális egyetemi keretek – a treforti küzdelem*¹⁴⁷

hogy a budapesti tudományegyetemen - és csak ott – a katolikus teológiai fakultás átmenetileg fenntartandó. Ez a megközelítés homlokegyenest az eötvösi gondolat ellentéte, indokairól Trefort a következőképpen rendelkezik:

*“A hittudományi kart nem vettem fel az egyetem tagozatába, mert a hittudomány oktatása,. a mennyiben e tudomány művelése változatlanokul felállított hitelvekre van utalva, nem az állam, hanem minden egyes hitfelekezet jogai és kötelességei közé tartozik; a mennyiben pedig a hittudomány szabad művelésének enged tért, s a tudomány "magasabb" fejlesztését eredményezheti, egyetemi képviseltetése a bölcsészettörténelmi és jog-államtudományi karban is biztosítva van. A budapesti egyetemnél azonban, mivel az egyetem vagyonában lévő katolikus, illetőleg kath. célra tett alapítványok iránt a törvényhozás még nem intézkedett, ennek megtörténteig az ezen egyetemnél kapcsolatos fenntartását követeli azon alapítványok rendeltetése, melyek különösen kath. célokra tétettek, s az egyetem összes vagyonába beolvasztva, ezzel még eddigelé együttesen kezeltetnek.”*¹⁴⁸

A treforti javaslatnak a fegyelmi bíróságra vonatkozó része¹⁴⁹ olyan jelentőséggel bírt, hogy az egyetemi jegyzőkönyvekben még 1947-ben is hivatkoznak rá, mint követendő mintára az akkor (1947-ben) tervezett „az egyetemi tanárok és az egyetem egyéb alkalmazottainak fegyelmi felelőssége tárgyában készülő törvényjavaslat kapcsán.”¹⁵⁰

E treforti fegyelmi bíróság az egyetem tanárai felett csak hivatali hanyagság és erkölcsi vétség esetében bírt volna hatáskörrel, bűncselekmény elkövetése esetében a tanár feletti ítélet már a rendes bírósághoz tartozó eljárásban dőlt volna el. Az egyetemi tanár Trefortnál már egyértelműen elmozdíthatatlan állami tisztviselő.

A fegyelmi bíróság az egyetem összes tanárai közül sorshúzás útján választott tizenöt tagból állt volna, akik közül jogosult lett volna vádlott és a vádló is négy-négy főt elutasítani. Azon tagok, akik a vádlott és vádló jóváhagyása után bent maradnak, elnököt választanak és szavazattöbbséggel döntenek. Az eljárás e vizsgálati szakaszának megkezdését az egyetemi tanács lett volna jogosult elrendelni, azt azon tanárok folytatták volna le, akik nem tagjai a bíróságnak. Ezen tanárok közül az egyetemi tanács rendelt volna ki egy - vagy ha az ügy megkívánja, több - tagot, kik a vizsgálatot teljesítik s ennek befejeztével a vizsgálati iratokat

¹⁴⁷ A témában MANN Miklós, Trefort felsőoktatás-politikája című tanulmányára külön is fel kell hívni a figyelmet. (In HORVÁTH PÁL (szerk.): *Studia dedicata seminariis universitatis. Tanulmányok az egyetemi szemináriumokról.* ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2006.)

¹⁴⁸ Uo. 361. p.

¹⁴⁹ Uo. 361. pp. 17-18.§§

¹⁵⁰ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Levéltár, 0346/1947-48. levéltári jelzet 50.h., 1.c. fond; RH 1947-48/1346. I-20/44.

*II.5. Tradicionális egyetemi keretek – a treforti küzdelem*¹⁵¹

átadják a bíróság választott elnökének további eljárás végett. A tervezet szerint hivatalból volt vádló azon kar dékánja, melyhez a vádlott tartozik, — mondja a javaslat, de vádat emelhetett az illető kar is szavazattöbbséggel választott megbízottja által. Ha fegyelmi eljárás vádlottja a dékán, akkor az egyetem rektora, vagy az érintett kar tanártestületének szavazattöbbséggel választott megbízottja a vádemelésre jogosult, míg a rektor esetében bármelyik dékán, vagy bármelyik kar tanártestületének szavazattöbbséggel választott megbízottja a vádló. A vád alá helyezést s a fegyelmi bíróság megalakulását a vádló javaslatára az egyetemi tanács rendeli el. A fegyelmi bíróság ítélete, háromféle lehetett: felmentő vagy marasztaló, ez utóbbi esetében a szankció csak az érintett tanári állomásáról való elmozdítását, vagy nyugdíjazását tartalmazhatta. Vagyis a kisebb súlyú cselekmények esetén nem volt érdemes megindítani az eljárást, illetve annak megindítása az érintettek esetében aránytalanul durva következményt jelenthetett volna.

Itt találkozhatunk először – majdnem – törvényi szinten a habilitáció fogalmával. Eszerint a habilitáció a magántanári pozícióhoz – a *venia legendi*hez szükséges jogi eljárás, amelynek során a jelölt a kar által egyetemi előadások tartására jogosítványt nyer, amiben őt a közoktatási miniszter meg kell erősítse. Habilitációnak nevezi a javaslat továbbá azt is, ha valakit előadás tartására a tudományos irodalom terén szerzett érdemeik alapján a közoktatási miniszter jogosít fel.¹⁵²

A habilitációra vonatkozó szabályok vezetnek át egy következő tervezethez, mert azok már szó szerint egyeznek meg az 1872-605. számon 1874. február 14-én dr. Oláh Gyula országgyűlési képviselő által¹⁵³ benyújtott főtanodai oktatásról szóló törvényjavaslattal.¹⁵⁴

II.6. Tradicionális egyetemi keretek – Oláh Gyula és egy újabb egyetemi tervezet

Mivel a treforti és az Oláh-féle javaslat időben nagyon közel állt egymáshoz, egyik sem lépett hatályba és Trefort Ágoston neve meglehetősen közismert, a köztudatban az terjedt el, hogy az 1870-es években kidolgozott előterjesztés Treforté. Ami igaz, azonban

¹⁵¹ A témában MANN Miklós, Trefort felsőoktatás-politikája című tanulmányára külön is fel kell hívni a figyelmet. (In HORVÁTH PÁL (szerk.): *Studia dedicata seminariis universitatis. Tanulmányok az egyetemi szemináriumokról.* ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2006.)

¹⁵² Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Törvényjavaslat a főtanodai oktatásról 1873/461. sz. Képviselőházi Irományok VII. 13.§ https://library.hungaricana.hu/en/view/OGYK_KI-1872_07/?pg=352&layout=s&query=461 2018. 11. 03.

¹⁵³ Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőházi Irományok XII. 1872-621. Elnöki előterjesztés a függőben lévő tárgyról 1874. évi február hónapról, https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1872_12/?pg=365&layout=s 2018. 11. 23.

¹⁵⁴ Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Törvényjavaslat a főtanodai oktatásról 1872-605. sz. 237-256. pp. Képviselőházi Irományok XII. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1872_12/?pg=244&layout=s 2018. 11. 23.

II.6. Tradicionális egyetemi keretek – Oláh Gyula és egy újabb egyetemi tervezet

Oláh Gyulához, a jász-jákóhalmi választó-kerület országgyűlési képviselőjéhez is köthető egy, nem kevésbé kidolgozott, ám sokkal kevésbé ismert proposíció. A kettő közötti különbség leginkább egy egyeztetés során történő átdolgozásra emlékeztet, ezért a továbbiakban túlnyomórészt az Oláh-féle javaslat a treforti tervezettől eltérő részeit ismertetem. Ez utóbbiból nincs sok.

E javaslat 122.§-ből, illetve négy fejezetből áll: I. A főtanodákról általában; II. Az állami főtanodákról; III. A nem állami főtanodákról; IV. Állami felügyelet.

Ennek értelmében főtanodának minősültek: a tudományegyetemek, a műegyetemek, a jog- és államtudományi tanintézetek, a bölcsészeti akadémiák, a technikai főiskolák és a papnöveldek. A magán és az állami főtanodák létrehozása egyaránt lehetséges opcióként merült fel, és mindegyikhez a törvényhozás jóváhagyása volt szükséges. Fontos kiemelni, hogy a papnöveldek és technikai főiskolák is bekerültek itt már – Treforttól eltérően – a főtanodák rendszerébe, a teológiai fakultások továbbra is megszüntetni javasoltak.¹⁵⁵

Az állami főtanodákat azon túlmenően, hogy létrehozásukhoz a törvényhozás szükségeltetett, az állam lett volna köteles „eltartani”, és folytatva a negyvennyolcas hagyományokat a vallás és közoktatási miniszter felügyeleti joga is kiterjedt volna Budapesten és a Kolozsváron lévő tudomány-egyetemekre, a műegyetemre Budapesten és a jogi akadémiára Nagy-Szebenben.

A főtanodák szervezeti struktúráját a javaslat tanszéki szintre lebontva tartalmazza, azzal a megkötéssel, hogy a nem tanszéki szintű tárgyak oktatását a közoktatási miniszter kell, hogy engedélyezze. Új tanszék létesítésére – máshogyan fogalmazva új főtantárgynak az oktatásba történő felvételére – a törvényhozásnak lett volna a vallás és közoktatási miniszter útján lehetősége. Az intézetek és kórodák (mai klinikák) létrehozása szintén a javaslat tárgyát képezi.

Az egyetem személyzetét képezték volna a már megszokottak szerint a tanári testület, az egyetemi tisztviselői és az egyetemi hallgatók. A tanári testülethez részét képezték a rendes tanárok, a rendkívüli tanárok, a helyettes tanárok, a magántanárok, a tanítók, és a tanársegédek. A tanári státusok leírását, feladataikat kiemelten fontos ebből a javaslatból ismertetni, mivel a 20. század elejének szabálygyűjteményei és szakmai cikkei egyaránt – gyakran szó szerint – ezen törvényjavaslat szóhasználatával, szövegezésével magyarázzák. Eszerint tehát rendes tanárok azok, kik ily minőségben neveztetnek ki, állandóan

¹⁵⁵ Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Törvényjavaslat a főtanodai oktatásról 9.§ Képviselőházi Irományok XII. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1872_12/?pg=245&layout=s 2018.11.21.

II.6. Tradicionális egyetemi keretek – Oláh Gyula és egy újabb egyetemi tervezet

alkalmaztatnak s rendszerint a főtantárgyak előadásával bíztatnak meg¹⁵⁶, rendkívüli tanárok azok, akiket – kissé tautologikus módon önmagával magyarázva – ilyenként állandóan alkalmaznak oly tantárgyak előadására, melyek nincsenek mint főtantárgyak rendszeresítve, de rendes előadásuk kívánatos, vagy valamely főtanszak többszörös képviseltetésére, melyre már egy vagy több rendes tanár van alkalmazva.¹⁵⁷

Tanítónak minősített a tervezet mindenkit aki olyan tantárgy előadásával foglalkozik, mely alapvetően gyakorlati jellegű. Jellemzően ide tartoztak a nyelvtanárok, akik – az illetékes kar meghallgatása után – a közoktatásügyi miniszter kinevezési jogkörébe tartoztak.¹⁵⁸

A tanársegédi posztot betöltő személy részben a tanárnak tudományos működésében kellett volna segítséget nyújtson, részben pedig az adott tudományterületen kellett volna elmélyült tanulmányokat folytatnia. A tanársegédeket az illető tanár javaslatára az adott kar 3 évre lett volna volt jogosult kinevezni.¹⁵⁹

Ezen oktatói státusok között a tervezetbeli különbség a fizetésekben is megmutatkozott: a rendes, a rendkívüli és a helyettes tanárok, továbbá a tanítók az államtól kaptak fizetést és a hallgatók által fizetendő tandíjat, a magántanárok csak előadásaik tandíjában, a tanársegédek pedig csak az államtól nyert évi fizetést kaphattak.¹⁶⁰Treforttól eltérően a tandíjakra – melyek az adott oktató bevételeit képezték – vonatkozóan itt már található szűkítő rendelkezés, melynek értelmében rendes vagy rendkívüli tanár az egyszerű tandíjnál magasabbat semmilyen tantárgy előadásáért sem követelhet.¹⁶¹ Az egyetemi bíraskodásra vonatkozóan is tartalmaz a javaslat egy viszonylag részletes, és az első eötvösi gondolatra (Magyar Egyetem Alapszabályai) emlékeztető szabályrendszert az esküdtbírósnak minősülő fegyelmi bírósággal. Distinkció azonban az eötvösi és a treforti gondolathoz képest, hogy „*A tanárok előadásainak rendszerére, irányára és szellemére vonatkozó bíráló nyilatkozatok nem képezhetik az egyetemi fegyelmi bíróság ítéletének tárgyát, miért is az*

¹⁵⁶ Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Törvényjavaslat a főtanodai oktatásról 18.§ Képviselőházi Irományok XII. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1872_12/?pg=244&layout=s 2018.11.21

¹⁵⁷ Uo. 19.§

¹⁵⁸ Uo. 25.§

¹⁵⁹ Uo. 26.§

¹⁶⁰ Uo. 27.§

¹⁶¹ Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Törvényjavaslat a főtanodai oktatásról 27.§ Képviselőházi Irományok XII. 241. p. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1872_12/?pg=248&layout=s 2018. 11. 23.

II.6. Tradicionális egyetemi keretek – Oláh Gyula és egy újabb egyetemi tervezet

*ilyen esetekben, vagy ilyen indokokból hozott ítélet a közoktatási miniszter által megsemmisítettik.”*¹⁶²

Az egyetem hallgatóira pedig csak akkor terjedt volna ki e rendelkezések hatálya, ha az egyetemről kicsapás, illetve néhány évre eltiltás esete forgott volna fenn, más esetekben a hallgatók más típusú eljárásban - egyetemi hatóságok – a karok tanártestületei illetve az egyetemi tanács által lettek volna felelősségre vonhatók.¹⁶³

A fegyelmi büntetéseként az Oláh-féle javaslat a következőket ismerte: 1. Megintés és figyelmeztetés a dékán által egyedül, vagy a tanári testület előtt; 2. Megrovás az egyetemi rektor által az egyetemi tanács előtt azon figyelmeztetéssel, hogy ismételt, akár kisebb súlyú kihágás esetében, az egyetemről való elutasítás (*consilium abeundi*) fog bekövetkezni; 3. Elutasítás az egyetemtől 1—4 félévre; 4. végleges kizárás az egyetemről.^{164 165}

Az egyetemi igazságszolgáltatás keretén belül hangzik el az a rendelkezés ami előre mutat a későbbi folyamatos vitákat is, eszerint a kari tanártestületek olyan hatóságok, melyek nem tartoznak az egyetemi közös joghatóság alá. Saját ügyeikben a kari tanártestületek mint kari hatóságok teljesen önállóan járhattak volna el, az egyetemi összhatóságnak csak akkor lehetett volna szerepe, ha olyan ügy merült fel amely valamennyi kart közösen érintette.¹⁶⁶

A tudományegyetemekhez képest a jog-, és államtudományi főtanodák¹⁶⁷ egy alacsonyabb tudományos szintet lettek volna hivatottak képviselni: doktori címadományozási jog nem illette őket, nem voltak jogosultak egyetemi magántanári képesítésre, és nyilván csak ágazati képzésre lehettek jogosultak, ami egyenértékűnek minősült a tudományegyetemi képzéssel.¹⁶⁸ Működésükre majdnem ugyanazon szabályok vonatkoztak mint a tudományegyetemekre, volt azonban néhány különbség: nem voltak tanársegédek az alkalmazásukban, fegyelmi ügyeikben a tudományegyetemek bíróságai ítélték felettük (a vizsgálati szakaszt maguk folytatták le). Tudható az Oláh-féle javaslatról, hogy a tanügyi bizottság általi megtárgyalását elrendelte az országgyűlés, aminek ellenére további előrelépés az elfogadása tárgyában nem történt.

Nem járt jobban ő sem, mint Eötvös és Trefort.

---

¹⁶² Uo. 32.§

¹⁶³ Uo. 37.§

¹⁶⁴ Uo. 39.§ s

¹⁶⁵ Uo. 37.§

¹⁶⁶ Uo. 38.§ s

¹⁶⁷ A tervezetből nem derül ki egyértelműen, de vélhetően a jogakadémiákról van szó.

¹⁶⁸ Uo. 61-62.§§.§

II.7. Tradicionális egyetemi keretek - a Lukács-féle tervezet

A 19. század végére már igen széleskörűen differenciálódott intézményrendszer jött létre. Tudományegyetemek, akadémiák, liceumok, főiskolák, tanodák, kollégiumok igen vegyes vertikuma alkotta az intézményrendszer gerincét, változó szabályokkal, és persze változó színvonalú oktatással. A századfordulóra már meghaladta az intézmények száma a százat, működésük kérdéseit nagyrészt az egyes intézményekre – esetleg néhány intézményre – kiterjedésű hatállyal bíró rendeletek vagy törvények tartalmazták. A működés során nagy súllyal estek számításba a szokásjogi alapokon nyugvó belső normarendszerek, a formális joganyag mellett. A 20. század elejére már olyan szabálytömeg alakult ki e téren, hogy az igényelte az egységességet. Ennek manifesztációjaként 1906. február 15-én érkezett a Budapesti Királyi Tudományegyetemhez az 1764 sz. 1905-1906. számon iktatott beadvány, az egyetemekről és az egyetemi főiskolákról szóló törvénytervezet előadói javaslata.

A törvénytervezet – amiről a minisztériumi kérésnek megfelelően a Jog és Államtudományi Kar nyilvánított véleményt -, valamint a hozzá fűzött indokolás a korabeli szokásjogi alapon összeálló intézményrendszerhez képest eltérő struktúra kidolgozására tett javaslatot. Újragondolta nem csupán az intézményrendszert, de az egyetemi önkormányzatiság és tanszabadság fogalmi elemeit is.

A meglévő heterogén intézményrendszert a felsőoktatási intézmények két típusával váltotta volna fel: az egyetemekkel és az egyetemi főiskolákkal, azzal természetesen, hogy a meglévő intézményeket az új jogszabály nem kívánta érinteni. A tervezet négy elméleti tudománykört határozott meg, mint az egyetemeken, illetve egyetemi főiskolákon tanítandó területeket: a nyelv és irodalom körét, a társadalmi tudományok és történelem körét, a matematika és természettudományok körét, valamint a filozófia körét, vagyis kifejezetten szakított azzal az időről időre amúgy is megnyirbált elvvel, hogy mindezek meghatározása az egyetemek feladata lenne. Az egyetemek és az egyetemi főiskolák közötti különbözőséget is e tudománykörök mentén kívánta meghatározni, hiszen a javaslat értelmében az egyetemeken valamennyi, míg az egyetemi főiskolákon – a filozófiával együtt – három tudománykör oktatása lett volna megkövetelendő. Az egyetemi főiskola nem készített volna fel valamely magas közhivatali pályára (az egyetem igen), azonban létének előzetes feltételeként legalább két tudománykörben doktori fokozat adományozását kívánták meghatározni.

Az egyetemek alapvető feladata a tervezet értelmében a magasabb képzést igénylő közhivatali és egyéb közpályára (úgy mint egyházi, igazságügyi, közigazgatási, tanári, orvosi,

II.7. Tradicionális egyetemi keretek - a Lukács-féle tervzet

állatorvosi, műszaki, mezőgazdasági stb.) történő felkészítés, a karok szervezésének lehetősége kifejezetten ennek érdekében lett volna biztosított. E karok értelemszerűen csatlakoznak az ún. elméleti tudománykörökhöz, a tervzet így kívánta összekapcsolni az elméleti képzést a gyakorlattal: közigazgatási, igazságügyi és tanári hivatásra azok a karok jogosultak, melyek a társadalmi tudományok és történelem tudománykörében oktatnak, orvosi, állatorvosi, műszaki, mezőgazdasági, tanári stb. kar fűzhető a matematika és természettudományok köréhez, míg a nyelv- és irodalomtudományok köréhez a teológiai és a tanári hivatásra felkészítés köthető.

A tervzet részletesen írta le az intézményalapítás eljárásrendjét is, ami évszázadokon keresztül folyamatosan formálódott, és fokozatosan kikerült az egyház hatásköréből.

Egyetem és egyetemi jellegű főiskola a tervzet értelmében már felekezeti - mely esetben a tanárok az adott felekezethez tartoznak -, avagy állami jelleget ölthet, mely utóbbi esetben csak azt az általános megkötést írta elő hogy az intézményben tanár, tisztviselő kizárólag magyar állampolgár lehet. Intézményt alapítani a tervzet értelmében az állam, a törvényhatóságok, azok társulásai, törvényesen bevett felekezetek, magánszemélyek és magyar állampolgároknak egyesületei jogosultak, és valamennyi esetben megjelent követelményként a törvényhozás által történő becikkelyezés.

Az egyetemek és az egyetemi főiskolák létesítésének kérdése rávilágított nem csupán egy viszonylag egyszerű eljárásrendre, hanem magának az egyetemi autonómiának, illetve korabeli elnevezéssel önkormányzatiságának kérdésére is. A tervzet ugyanis kifejezetten akként rendelkezett, hogy az alapítók jogosultak megállapítani az egyetem jogi képviselőjére, kormányzatára vonatkozó testületnek, az egyetemnek és egyetemi jellegű főiskolának mint tantestületnek teljes szervezetét, az ellátandó tudományokat, a közhivatali és egyéb közpályák érdekében szervezendő karokat, a tanulmányi vizsgálatoknak és doktori szigorlatoknak a sorát, a magántanári képzés megszerzésének a feltételeit és egyéb alapvető intézkedéseket. Természetesen ezen rendelkezéseknek a vallás és közoktatásügyi miniszternek történő bemutatása is kötelező volt. Ugyanakkor a doktori szigorlatot és az azt esetleg megelőző egyéb tudományos fokozat valamint a magántanári képzés rendje – a vallás és közoktatásügyi miniszternek jóváhagyásának terhe mellett – az intézmények tanártestületét illette volna meg.

A tervzet az egyetemi fakultásokat közhivatalokra felkészítő szervezeti egységeknek tekinti. Ebből következően minden olyan tanulmányi vizsgát, amely valamely magasabb képzettséget igénylő közhivatalra stb. megkívánt elméleti képzettség igazolására szolgál, azt

II.7. Tradicionális egyetemi keretek - a Lukács-féle tervezet

az egyetemről függetlenül megszervezett államvizsgán kellett volna bizonyítani, amire a vallás- és közoktatásügyi miniszter is jogosult lett volna vizsgabizottsági elnököt delegálni. Amennyiben tehát a tanszabadságon értjük egyrészt amit a magyar egyetemről szóló 1848. évi 19. törvény tartalmaz, vagyis, hogy *„Az oktatás és tanulás szabadságának azon elve, hogy egyrészt a tanuló arra nézve: mely tant, és mellyik tanártól kívánja hallgatni, szabad választást tehessen; másrészt: hogy a rendes tanárokon kívül, más jeles egyének is, a ministerium által ideiglenesen megállapítandó, később pedig törvény által meghatározandó feltételek mellett oktathassanak, törvényesen kimondatik.*”, valamint azt, az egyébként bizony csak időnként alkalmazott, de bűvópatakként időről időre felbukkanó igényt, hogy a tanrend meghatározása az egyetem kizárólagos hatásköre, úgy ezen követelményt a tervezet csak részben tartja megvalósítandónak.

A vallás és közoktatási miniszter hatáskörei egyébként is széles kört ölelnek fel a javaslatban. Ezek közül csak néhányat említve: egyetemi ifjúsági szerveződések, egyéb intézetek (pl: convictusok) állami felügyeletének szabályozása, hivatalvesztés fegyelmi határozattal szembeni vétőjog, törvényi feltételeknek meg nem felelés esetén „megintés” jogintézményének alkalmazása, engedélyokirat visszavonása illetve intézkedés kezdeményezése a törvényhozás irányába, általános szabályszerűségi ellenőrzési jogkör az egyetem felett, államvizsga bizottsági elnök jelölésének joga, hazai magántanári képesítéssel nem bírók esetében engedély adásának joga legfeljebb két évi időtartamra magántanári státusban alkalmazásra (rendeletalkotásban), és általában jellemző volt a belső egyetemi szabályzatoknak a vallás és közoktatásügyi miniszter általi jóváhagyása.

És bár a tervezet részben szó szerint visszaidézi a magyar egyetemről szóló 1848. évi 19. törvénycikket a tanszabadságról: *a rendes és rendkívüli tanárokon kívüli más jeles egyének is oktathassanak az egyetemeken és a főiskolákon, a hallgatóknak szabad választás adandó arra nézve, hogy mely tárgyat mely oktatótól kívánják hallgatni, új elemként jelenik meg az a rendelkezés, mely szerint a tanrend mindenkor megállapításának joga a tanártestületnek biztosítandó ugyan, de a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez való bejelentés terhe mellett.*

A budapesti tudományegyetem jogi kara számos kritikát fogalmazott meg a tervezettel kapcsolatban, olyannyira, hogy a kritikai észrevételek terjedelme meghaladja magának az alap-tervezetnek a terjedelmét. Ennek során többek között kifejtette – és talán ez volt az egyik legsarkalatosabb pontja az észrevételeinek –, hogy az egyetemek esetében kevésbé a szakiskolai jellegű felkészítésnek kellene előtérbe kerülnie, sokkal inkább a tudomány

II.7. Tradicionális egyetemi keretek - a Lukács-féle tervezet

művelésének hivatása, és ezzel összefüggésben nehezményezte a tanszabadság elvének visszafogását is – különösképpen a tanulmányi rend megállapításának terén – egyfajta minőségbiztosítást látva az egyedi törvényhozási aktusok megalkotásában:

„Vagy arra az alapra kell helyezkednünk, hogy nálunk nincs igazi egyetem, hanem az egyetem csak tanszabadság nélküli szakiskolák gyűjtőneve, s ekkor a törvényhozást megilleti, hogy egyetemeinknek tanulmányi rendjét általánosságban törvényileg szabályozza.

Vagy pedig arra kell helyezkednünk, hogy részesei akarunk lenni a nyugat-európai műveltség fő irányainak, hogy egyetemeinket a tanszabadság elve alapján akarjuk felépíteni. Ekkor azonban törvényhozásunkat megilleti, hogy minden egyetem engedélyezését külön bírálja meg.”

II.8. Tradicionális egyetemi keretek – kis forrás-, és esettanulmány

Az állam és a felsőoktatás régre visszanyúló kapcsolatában az egyetemek, akadémiák, líceumok stb. működésének általános igényű szabályozása a 19. században továbbra is váratott magára, ami azt jelentette, hogy szabályozásuk továbbra is kettős alapon – írott és íratlan szabályok egymással összefüggő, és nehezen kibogozható halmazán – nyugodott: rendelkezésre állt egyrészt egy formális joganyag, mint pl. a vallás ügyéről szóló 1790/1791:26. tc., vagy az 1723:23. tc. rendelkezései, az I. és a II. Ratio Educationis, a magyar egyetemről szóló 1848:19. törvény, másrészt pedig a szokásjogi alapon kialakult jogintézmények. Utóbbiakat sorjázza a budapesti királyi magyar tudományegyetem orvostudományi tanártestülete által 1886. szeptember 21-én tartott rendes ülés jegyzőkönyve: a tandíjelengedés kérdését, az özvegyi segély megtartását, az ösztöndíjakkal (Széchenyi-féle ösztöndíj, Mária Terézia-féle ösztöndíj, Kajdácsi-féle ösztöndíj, állami ösztöndíj) kapcsolatos ügyeket, és azok elintézési módját – egyértelműen megjelenítve a vallás- és közoktatásügyi miniszternek és minisztériumnak a döntésekben játszott túlsúlyát. A jegyzőkönyvből egyértelműen kiderül, hogy bizonyos ügyek kifejezetten a dékán, illetve a dékán-helyettesek hatáskörébe tartoztak, legalábbis ami a tanács elé terjesztést illette: a Mária-Terézia-féle ösztöndíj¹⁶⁹, a 150 forintos budai Mária Terézia-féle ösztöndíj¹⁷⁰, a 150 forintos győri püspök Széchenyi-féle ösztöndíj¹⁷¹, 300 forintos állami ösztöndíj¹⁷², Kajdácsh-

¹⁶⁹ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Levéltár, Levéltári jelzet: 1.a.12. 1886/87 tanév, Kari Tanácsí jegyzőkönyvek 102. és 143. bejegyzés

¹⁷⁰ Uo. 103. bejegyzés

¹⁷¹ Uo. 108. bejegyzés

¹⁷² Uo. 109. 117. és 118. bejegyzés

II.8. Tradicionális egyetemi keretek – kis forrás-, és esettanulmány

féle 500 forintnyi ösztöndíj¹⁷³, az özvegyi segély¹⁷⁴, a tandíjelengedési ügyek¹⁷⁵. Másrésről az is kiderül, hogy ezen ügyeket a prodékán is jogosult volt a tanács elé terjeszteni (116. bejegyzés), valamint az is, hogy az özvegyi segély és a tandíjelengedésen kívül valamennyi ügy a vallás és közoktatási miniszter döntési kompetenciájába tartozott.

Az ügyeket nem az érintettek szerint csoportosították, tehát nem azon múlt a hatásköri szintek elosztása, hogy a képzés mely szintjén állt a kérelmező: Polyák Lajos, Markovics Rezső, Dudich Endre és Szalay Béla szigorló orvosok voltak, előbbi kettő a Mária-Terézia-féle ösztöndíjban volt érintett, Dudich Endre a 150 forintos győri püspök Széchenyi-féle ösztöndíjban, Szalay Béla pedig a Kajdácsy-féle 500 forintnyi ösztöndíjban; Baumgarten Samu V. évi orvoshallgató állami ösztöndíj iránt nyújtott be kérelmet, Bozóky Jenő III. évi orvoshallgató pedig budai M. Terézia-féle 150 forintos ösztöndíjat kért – minden esetben a Vallás- és Közoktatási Minisztériumnál (VKM) volt a döntés joga.¹⁷⁶

Jóllehet a magyar egyetem csak 1848-ban került elsőként önálló minisztérium irányítása alá, és a monarchikus diktatúra erős birodalmi centralizáció alá rendelte az oktatás ügyét is, a VKM súlya az egyetem feletti felügyelet kapcsán a 19. század második felére erősödött csak meg ilyen mértékben. Ennek indoka nyilvánvalóan egyrészt a társadalmi-politikai helyzetben keresendő: a monarchikus diktatúra teljes centralizációs törekvés-kísérleteit követően kifejezetten üdvözlendő volt a magyar VKM irányítása. Az pedig, hogy ez az irányítás az egyetem életébe történő mély beavatkozást jelentett, a korabeli viszonyok között nem okozott megütközést, elvégre Mária Terézia óta volt kénytelen az egyetemi szféra rendkívül erőteljes állami felügyeletet elviselni (lásd a II. Ratio Educationis által bevezetett elnöki státust vagy a birodalmi centralizációs kísérleteket). Az. 1. számú mellékletben szó szerinti átiratban csatolt 1886. évi kari tanácsi ülés jegyzőkönyvének különös jelentősége elsősorban is abban keresendő, hogy ezen állami jelenlét 19. századi megjelenésének állít – stílszerűen egy 19. századi fotóeljárásra utaló kifejezést használva – kvázi fénynyomatként emléket: látható benne az, ahogy a kari tanács tanulmányi ügyekben, és szociális ügyekben eljár (maga az eljárás), hogy szinte minden kérdéshez kikéri a VKM véleményét vagy jóváhagyását (a döntési kompetencia

¹⁷³ Uo. 110. bejegyzés

¹⁷⁴ Uo. 120. bejegyzés

¹⁷⁵ Uo. 122. bejegyzés

¹⁷⁶ További neveket és részleteket a jelen értekezéshez csatolt jegyzőkönyv átirata tartalmazza. Levéltári jelzet: Magyar királyi (Pázmány Péter) Tudományegyetem Orvostudományi Kara 1.a.12. 1886/87 tanév, Kari Tanácsi jegyzőkönyvek

II.8. Tradicionális egyetemi keretek – kis forrás-, és esettanulmány

elhelyezése), és látható az is, hogy a gazdasági önállóság még az ösztöndíjak esetében sem áll meg, hiszen a tényleges kifizetéshez a VKM engedélye szükséges.

A VKM és az egyetemi oktatók szoros kapcsolata nem csak ebben az egy jegyzőkönyvben jelenik meg. Intézmény és állam hasonló összefonódása figyelhető meg a királyi magyar Ferencz József Tudományegyetem Orvosi Karának 1886/1887-es kari tanácsi jegyzőkönyvében¹⁷⁷ szereplő Ajtai Kovách Sándor¹⁷⁸ orvos – a kolozsvári egyetem 1881/82-ben és a budapesti egyetemnek 1906/07-ben volt rektora- ügyében.

Az egyetemi alkalmazás különböző módozatai – nyilvános rendes és rendkívüli tanár, egyetemi magántanár, egyetemi pedellus stb. – már a Ratio Educationisban is megjelentek, az egyetemi alkalmazással kapcsolatos jogkörök telepítése általában az uralkodóhoz történt, jöllehet a XVI. századot megelőzően az egyetemalapításon túlmenően egyéb jogosultság nem volt világi hatalomnál megtalálható. Ürményi József is bátran merített az egyetemnek a 18. századra kialakult struktúrájából, szokásaiból és jogszokásaiból, mégis az oktatói munkakörök nagyfokú differenciálódására, funkciójuk rendszerszintű, kikristályosodott elkülönítésére és szabályozására a 19. század közepéig kellett várni. Paradox módon a monarchikus diktatúra idején a magyar egyetemre (s csak a 19. sz. 2. felétől egyetemekre) rákényszerített szabályok tartalmazták, de főként használták elsőként ezeket a tiszta fogalmakat. Az ekkor kialakult rendszer majd csak a szovjet típusú tudományos minősítés rendszerének bevezetését követően kerül megszüntetésre, és a rendszerváltást követő szabályozás sokat megőriz és újjáéleszt belőlük.

„*Ajtai Sándor ny.r. tanár*” – kezdődik az 1886/87 tanév kari tanácsi jegyzőkönyv 309. bejegyzése. (lásd.: 2. számú melléklet) A nyilvános rendes és rendkívüli tanár (ny. r., illetve rk. tanár) ekkorra már bevett jogintézmény, állami alkalmazást és az állam által biztosított fizetést jelentett. Nyilvános rendes tanárként működött a 19. században a teljesség igénye nélkül, sokak mellett pl.: Laky Dezső, Jedlik Ányos, Pauler Tivadar, Récsi Emil, vagy Kmety Károly. A nyilvános rendes tanárokat az illetékes miniszter (kultusz-, földművelésügyi vagy pénzügyminiszter) nevezte ki, attól függően, hogy mely intézmény

¹⁷⁷ Semmelweis Egyetem Levéltára, Levéltári jelzet: 1.a.12. 1886/87 tanév, Kari Tanácsi jegyzőkönyvek alapján kifejtve

¹⁷⁸ **Ajtai Kovách Sándor.** Ajtai Kolozsvárott született 1845. március 23-án, és Budapesten hunyt el 1917. június 4-én. Orvosi tanulmányait a pesti egyetemen végezte, itt avatták fel 1868-ban. Külföldi tanulmányok után 1872-ben Kolozsvárott a Ferenc József Tudományegyetemen az általános kór- és gyógyszerteran rendkívüli, 1873-ban nyilvános rendes tanára lett. 1874-ben a törvényszéki orvostan és orvosi rendészet tanára. 1881–82-ben a kolozsvári egyetem rektora. 1883-tól 1915-ig a törvényszéki orvostan tanára a budapesti egyetemen, 1906–07-ben az egyetem rektora. Vincze Judit (szerk): *Rectores Medici*, Semmelweis Kiadó, Budapest, 2005. 87. p.

II.8. Tradicionális egyetemi keretek – kis forrás-, és esettanulmány

keretében működtek. A nyilvános rendkívüli tanárok a nyilvános rendes tanárokéhoz hasonlóan szintén állandó egyetemi oktatónak minősültek, de nem főtantárgyhoz kapcsolódó tárgyak oktatására alkalmazták őket. A nyilvános rendkívüli tanárság gyakran volt a rendes tanárság előszobája, maga Ajtai Kovács Sándor is 'csak' a rendkívüli tanárságot nyerte el 1873-ban.

Mindkettő esetében szükség volt adott egyetem adott tantárgyához kapcsolódó miniszteri kinevezésre, ami Ajtai esetében azért bír különös jelentőséggel, mert a Szercsényi Irma-féle hullafertőztetési ügyben – az iratok tanúsága szerint – őt nem mint egyetemi oktatót, hanem mint bírósági hivatalnokot vette figyelembe a fővárosi törvényszék. A bírósági hivatalnokra vonatkozó szabályok rágalmazási ügyekben pedig teljesen máshogyan alakultak, mint az egyetemi oktatók esetében.

A büntettekről és vétségekről szóló 1878. évi V. törvény (Csemegi Kódex) 271.§-a értelmében ugyanis bírósági hivatalnokok esetében bűnvádi eljárásnak rágalmazás esetében csak hivatalból lehetett helye, éspedig csak az igazságügy miniszter hozzájárulásával: „... bírósági hivatalnokok ... hivatali kötelességeire vonatkozó olyan állítás miatt, mely valódisága esetében azok ellen bűnvádi, vagy fegyelmi büntetést vonna maga után: a bűnvádi eljárás rágalmazásért csak hivatalból, - és az igazságügyminiszter felhatalmazása folytán indítható meg...”.

Ajtai azonban állította, hogy ő bizony nem bírósági hivatalnok, hanem közhivatalnok, aki az egyetem alkalmazásában áll, így az ő esetében nem az igazságügyminiszter hanem a közoktatási miniszter engedélye szükséges. A Kari Tanács jóváhagyását és segítségét ahhoz kérte, hogy akár az igazságügy miniszter akár a közoktatási miniszter útján, de elégtételt vehessen: vagyis vélhetően az őt korábban feljelentő Budapest főváros polgármestere – 1886-ban Ráth Károly (képen) - ellen rágalmazás miatt eljárást indíthasson.

Ezt a bűnvádi eljárást azonban a közoktatási miniszteren keresztül állt szándékában – a Kari Tanács jóváhagyásával – megtenni. Szó szerint a főnökének nevezi a minisztert. Fontos kiemelni, hogy ebben az időben Ajtai nem az egyetem rektora.

A korabeli jogszabályok értelmében ugyan kérdéses Ajtai Kari Tanács által is jóváhagyott kérésének a jogi alapja, hiszen nem az egyetemi közhivatalnokokra vonatkozott a Csemegi Kódex azon szakasza, ami az igazságügyminiszter mint főhatóság engedélyéhez kötötte a bűnvádi eljárás megindításának lehetőségét, mégis Ajtai ügye nagyon jól rámutat arra, hogy a XIX. század második felében már nagyon erősen benne gyökerezett a magyar egyetemi létben a kultuszminiszter – írásban sehol nem definiált – ún. főfelügyeleti joga. Ez a

II.8. Tradicionális egyetemi keretek – kis forrás-, és esettanulmány

jogosítvány a XX. században magától értetődő módon illeti majd meg pl. Klebelsberg Kunót, tartalma, fogalma, mélysége, terjedelme érdekes módon nem körülhatárolt. Jelentett mindent, ami egy egyetemen történhet: jegyzőkönyvek jóváhagyásának, áttekintésének jogát, munkáltatói jogokat, szervezeti egységek létrehozása feletti kvázi vétőjogot, tanulmányi ügyekben intézkedés jogát stb. A XIX. sz. második felének egyetemi gyakorlatában nincs annál természetesebb, mint a probléma felmerülése esetén azonnal a főhatóság véleményét, vagy adott esetben jóváhagyását kérni.

A főhatóság erejét pedig nagyon jól szemlélteti a főfelügyeleti jog részét képező, az egyetemen alkalmazottakkal kapcsolatos jogok gyakorlása. A kinevezés joga szinte minden esetben az egyetemen kívüli hatósághoz, a kultuszminiszterhez kapcsolódott: a kultuszminiszter adományozta a nyilvános rendkívüli tanári címet, a magántanári címet, hozzá tartoztak az előadói, a helyettes előadói munkakörbe történő kinevezések, sőt a kultuszminiszterre volt szükség a tanszéki adminisztratív személyzet kinevezéséhez is. Bár elmondható, hogy a munkáltatói jogok ilyen mértékű koncentrálsának háttérindoka nyilván fiskális szempontokban keresendő (a státuszokhoz, címekhez kapcsolódó finanszírozás a kincstárhoz kapcsolódott), ez azonban nem változtat az egyetemi alkalmazás önálló közhivatalnoki minőségén, és az állami irányítás mértékén a 19. század második felében.

A jegyzőkönyv szó szerinti átiratát a 2. melléklet tartalmazza.

III. ÁLLAM ÉS INTÉZMÉNY: A TRADICIONÁLIS EGYETEMI KERETEK FELBOMLÁSA

„A habilitálás és a rk. tanári cím adományozása az egyetemi autonómia újszólván egyedüli intakt maradványa.”¹⁷⁹

A számos törekvés dacára a 20. század első felében sem értek még meg a feltételek a felsőoktatás teljes vertikumát átfogó szabályozási koncepció elfogadására. A jogalkotási próbálkozások rendre megtörttek valamely résztvevő ellenállásának hullámain: az Eötvös-féle első rendelet-tervezetet az ismert történelmi események sodorták el, a második az egyházak ellenállásán bukott meg 1869-ben,¹⁸⁰ a Lukács György rövid életű kultuszminiszterségéhez kapcsolható tervezetet pedig vélhetően a jogi kar ellenállása temette el 1906-ban, ami nem lett volna elegendő erő, ha elég erős a jogalkotásra vonatkozóan a központi akarat. Mivel nem sikerült a szabályozást új alapokra helyezni, a kialakult szokásjogi rend élt tovább, miközben néhány ideiglenesen elfogadott szabály - a királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetemen is – akár egy évszázadig is hatályban maradhatott. Ez utóbbi inkább kuriózumként említhető, a fő tendencia egészen a szovjet típusú diktatúra kiépítésének idejéig a partikuláris jogalkotás volt: az egyes intézmények létrehozására, azok működésére, az ott alkalmazásra kerülő oktatók kiválasztására, képezésére, a fegyelmi és tanulmányi rendre, a gazdasági ügyekre, a beszédre kerülő díjakra stb. intézményenként különálló jogszabályok vonatkoztak. Így pl. külön jogszabály szólt Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemről, a Magyar Királyi Állatorvosi Főiskola szervezeti szabályzatáról, az állatorvosi doktorátusról, az egyetemi orvostudományi karoknál tartandó doktori szigorlatokról, és így tovább. Szinte üdítő kivételnek tekinthetők az 1906-ban gazdasági akadémiává átszervezett gazdasági tanintézetek (Keszthely, Debrecen, Kassa, Kolozsvár, és az egyébként is gazdasági akadémiaként működő magyaróvári), melyek szervezeti szabályzatáról egyetlen rendelet szólt. E szétszórt és esetleges szabályozásnak megfelelően maga a felsőoktatás, mint szóhasználat sem helyes: nem tudható mit takarna az 1930-as években a felsőoktatás kifejezés, amit egyébként a kor nem is igazán alkalmazott. A felsőbb (tehát a középiskolai oktatást meghaladó szintű tanulmányok folytatását biztosító) intézményrendszer többé-kevésbé a tudományegyetemekből, a műegyetemből, az állami fenntartású akadémiákból, tanintézetekből, főiskolákból valamint az egyházi fenntartású hittudományi intézetekből állt. Ez a felsorolás egyfajta hierarchiát is jelzett az intézmények között, de az intézményrendszer

¹⁷⁹ Dr. Grósz Emil: Az egyetemek magántanári intézménye, In.: Magyar Felsőoktatás I., Szerk.: Mártonffy Károly, Budapest 1937. 107. p.

¹⁸⁰ Eötvösnek az egyházakkal kapcsolatos elképzeléseiről lásd.: Ciegler András: Az elvszerűség paradoxonjai, Eötvös József második minisztersége. In.: Gángó Dábor (szerk.): A kincset csak fáradsággal hozhatjuk napvilágra, Tanulmánykötet báró Eötvös József születésének 200. Évfordulójára, ELTE Eötvös József Kollégium, 2013. 337-345. pp.

III. Állam és intézmény: A tradicionális egyetemi keretek felbomlása

nem egységes szervező elvek mentén állt össze, az egyes intézménytípusok közötti viszonylagos hierarchiát gyakran átszabta az állam – mindig egyes intézményekre vonatkozó – szabályozó hatalma. (Példaként megemlíthető, hogy az 1906. évi 5070. számú földművelésügyi rendelet doktori képzésre adott jogosultságot az Állatorvosi Főiskolának.)

A nagyszombati egyetem jogutódjaként működő királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem sem volt kivétel az individualizált szabályozási rend alól. Nehéz és unalmas feladat lenne a működést szabályozó valamennyi jogszabály vagy belső szabályzat felsorolása nagyjából a XX. század elejétől napjainkig, és talán értelme sem lenne sok. Ugyanakkor a szabályok rendszerszintű ismertetésével, a ma használatos fogalmaink történelmi kialakulásának és szerepének felidézése izgalmas történelmi utazás kínál, miközben az így kinyíló ablakon át – nevezzük így – a pesti egyetem izgalmas világába nyerhetünk betekintést.

III.1. A tradicionális egyetemi keretek felbomlása – belső szervezet és működési rend¹⁸¹

Az ún. Hatósági szervezési szabályzat – egy igazi felsőoktatási matuzsálem, élt: 1849-1949 között – meghatározta az egyetem addigra már kikristályosodott szerkezetét a hagyományos négy karral. Rendelkezett az egyetemen betölthető munkakörökről, a tanári testület (korabeli kari tanács, Professorencollegium), az egyetemi tanács (akademische Senat) összetételéről, összehívásának rendjéről, e testületek feladat és hatásköréről, valamint a dékánok és a rektor státusáról, feladatairól. Ezen szabályzatnak köszönhető számos olyan jogintézmény – pl. magántanári, tanítói, előadói státusok, az egyetemi tanács és a kari tanácsok közötti alapvető feladatmegosztás, a dékánok hatásköre, a tanszékek betöltésének meghívásos illetve pályáztatáshoz kötött formája stb. - meggyökeresedése a magyar oktatási igazgatásban, melyeket a mai napig is magától értetődő természetességgel használ jogalkotó és jogalkalmazó egyaránt.

E szabályzat explicite elválasztotta egymástól a Professorencollegium és az Egyetemi Tanács hatáskörét, és kifejezetten rendelkezett arról, hogy utóbbi az előbbinek felettes szerve, míg az Egyetemi Tanács döntéseivel szemben a közoktatási miniszter volt jogosult dönteni, kivéve persze azon eseteket, amikor az Egyetemi Tanács volt a végső és legfőbb döntésre jogosult fórum. Így az Egyetemi Tanács hozott jogerős döntést a dékánválasztás

---

¹⁸¹ Cs. és kir. vallás és közoktatásügyi miniszteri rendelet 1849. IX. 30. 6798. sz. közzétett Reichsgesetz und Regierungsblatt, 401. sz.: Erlass des Ministers des Cultus und Unterricht vom 30 September 1849, womit das vom seiner Majestät mit allärhöchster Entschliessung vom 27 September 1849 genemigte provisorische Gesetz über die Organization der akademische Behörden Kundgemacht wird, und Massregeln zu dessen Durchführung festgesetzt werden

III.1. A tradicionális egyetemi keretek felbomlása – belső szervezet és működési rend

esetén, amennyiben egyetlen jelöltnek sem volt abszolút többsége összesen hat választási fordulót követően. A Professorencollegium járt el tanulmányi és fegyelmi ügyekben, gondoskodott az egyes tanszakok megfelelő személyi képviseléről, és a félévi tanrend összeállításáról. Döntésével szemben az Egyetemi Tanácshoz lehetett fordulni, aki mintegy másodfokon döntött egyetemi ügyekben, illetve tartotta a kapcsolatot a felügyeletet gyakorló minisztériummal. Az Egyetemi Tanács, mint az egyetem legfelsőbb hatóságának hatáskörébe tartozott az egyetem minden olyan, általános érdekű ügye, amit valamely törvény, kiváltság, alapítvány az ő hatáskörébe utalt. Felügyelt mindenre, ami az egyetemhez tartozott és nem utaltatott valamely kar hatáskörébe, joga volt bármely tanártestületi jegyzőkönyvbe betekinteni és az egyes testületek határozatait a vallás-, és közoktatási minisztériumhoz történő felterjesztés mellett felfüggeszteni. Az Egyetemi Tanács volt a fellebbezési fórum az egyetemi testületek és a dékánok döntései felett, és ő volt jogosult a hatásköri viták eldöntésére, e tekintetben érintettsége esetén annak a minisztériumhoz felterjesztésére egyaránt.

A hatósági szervezési szabályzat kvázi végrehajtási rendeleteként az egyetem ügyrendtartása¹⁸² tartalmazott a fentiekhez nagyban hasonló tárgyban rendelkezéseket, úgy mint az iktatás rendje, a beadványok benyújtásának szabályai, az ügyek elintézésének, a testületi ülések lebonyolításának rendje, a jegyzőkönyvvezetés szabályai (olyan részletességgel, hogy az egyes karokon milyen szabályok mentén kerül kinevezésre avagy megválasztásra a jegyzőkönyvvezető, hogyan kell kinéznie magának a jegyzőkönyvnek, illetve mi az a hitelesítő ülés stb).

E rendtartás mondta ki, hogy a testületi üléseket – vagyis a Professorencollegium és az egyetemi tanács ülését - mindig az elnök – dékán illetve a rektor - nyitotta meg és zárta be. Ő vezette a vitát, határozta meg a napirendet, ha kellett elhalasztotta az ülést, illetve hirdette ki a végzéseket. Pontosán meghatározta továbbá az ülésen tárgyalandó ügyek sorrendjét: elsőként minden esetben a felsőbb hatóságok azon rendeleteit rendelte kihirdetni, melyek az egyetemet valamilyen szempontból érintették. Ezt követte az ügyvezető jegyzőkönyv felolvasása, illetve az elnök beszámolója a két ülés között elintézett ügyekről, majd következtek a tanácskozási tárgyak, az elnök által meghatározott sorrendben, az önálló indítványok és az egyebek. A szavazás alapvetően szóbeli volt, természetesen személyi kérdésekben titkos, a tárgy elhalasztásáról szóló indítvány pedig minden esetben megelőzte

¹⁸² Landesgesetz und Regierungsblatt 1850. 26 db. 70. Sz.652/53. L.; Verordnung des Ministers des Cultus und Unterricht, vom 15 Februar 1850 an den akademischen Senat der Universität zu Pesth wodurch der Geschäftsgang der akademischen Behörden provisorisch geregelt wird, L. 141. ex. 1850. rect. sz. a. is.

III.1. A tradicionális egyetemi keretek felbomlása – belső szervezet és működési rend

az érdemi szavazást. A határozatképességhez két feltétel volt szükséges: az összes tag több mint felének jelenléte, ezzel egyidejűleg valamennyi kar képviselője. A határozathozatalhoz a jelen lévő tagok egyszerű többsége volt szükséges azzal, hogy kétséges esetben az elnök szavazata döntött. Jóllehet az ügyrendtartás rang szerinti szavazást írt elő, azt maga a szabályzathoz írt kommentár is elismerte, hogy ez a szabály a gyakorlatban nem érvényesült.

Az ügyeket a rektor által kijelölt előadók voltak kötelesek elintézni az ügy érdemében hozott végzések előkészítésével avagy az ún. folyó ügyek keretében, mely utóbbiak közé tartozott a tudomásulvétel, fennálló szabályok egyszerű alkalmazása, avagy felsőbb határozatok illetve törvények közlése. Természetesen különös szakértelmet igénylő kérdésekben ismerte az ügyrendtartás az együtt-előadók illetve a bizottsági eljárásokat is, akiket az egyetemi tanács volt jogosult kinevezni illetve felkérni e feladat ellátására.

A gazdasági ügyekre azonban más szabályok vonatkoztak, tudniillik azok már a 19. század második felétől sem tartoztak - formális értelemben - az egyetem szervezetébe.

A budapesti tudományegyetem gazdasági hivataláról a 19. század második felétől különálló jogszabály szólt, ami igen hosszú időre meghatározta ezen ügýtípusok elintézésének módját. A budapesti kir. m. tudományegyetem gazdasági hivatalának szervezetét Ferenc József 1857. évi január hó 18-án hagyta jóvá. Ennek értelmében a gazdasági hivatal a tudományegyetem egyik segédhivatalát képezte, aminek feladata az egyetemi gazdasági kezelés rendjének fenntartása és - a tudomány-művelés igényeinek figyelembevétele mellett -, az egyetemi alap és állami javadalom pénzügyi érdekeinek előmozdítása lett.¹⁸³

Személyi állománya - az uralkodó által kinevezett - igazgatóból, valamint - a vallás-, és közoktatásügyi miniszter által kinevezett.¹⁸⁴ - gondnokból, ellenőrből és írnbokból állt,¹⁸⁵ az igazgató személyes felelősségének, és a munkatársak egyetemleges felelősségének terhe mellett.¹⁸⁶ Az egyetemi klinikák gazdasági ügyeinek intézése érdekében klinikai bizottságot létrehozására került sor, különálló klinikai gondnoki státussal egyidejűleg.¹⁸⁷ A gazdasági hivatal a VKM-nek volt felelős, jelentéseit a rektor útján volt köteles felterjeszteni a

¹⁸³ A budapesti kir. m. tudományegyetem gazdasági hivatalának szervezeti szabályzata. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1887/?pg=1494&layout=s&query=1399 2019. 11. 10.

¹⁸⁴ Uo. 17.§

¹⁸⁵ Uo. 2.§

¹⁸⁶ Uo. 3.§

¹⁸⁷ Uo. 5.§

III.1. A tradicionális egyetemi keretek felbomlása – belső szervezet és működési rend

minisztériumba, amihez joga volt csatolni saját illetve az egyetemi tanács különvéleményét egyaránt.¹⁸⁸ Ez a hivatali út vica-versa érvényesült, mivel a minisztérium köteles volt megkereséseit az egyetemi tanácson vagy a rektoron keresztül az egyetem rendelkezésére bocsájtani.¹⁸⁹

A gazdasági hivatal tisztviselői állami tisztviselőknek minősültek, de fegyelmi hatóságuk az egyetemi tanács volt, akinek határozatával szemben a vallás-, és közoktatásügyi miniszterhez lehetett jogorvoslattal élni.¹⁹⁰

A gazdasági hivatal tehát egyfajta állam az intézményben formációhoz hasonlított leginkább, de viszonylag jól simult az intézmény rendjébe a rektori illetve egyetemi tanácsi hivatali út, illetve a fegyelmi joghatóság változatlanul hagyásával.

III.3. A tradicionális egyetemi keretek felbomlása – személyi feltételek

Az Egyetem tantestületébe tartozó munkakört a 20. századra már kimunkálta az idő és a tradíció: ide tartozott a rendes és rendkívüli tanárság, a magántanári státus (címzetes, és címzetes és jelleges rendkívüli tanárokat is ide értve), a tanítók, helyettes és megbízott előadók, vezetői megbízásnak a rektori és a dékáni tisztség. Egyetemen betölthető munkakört jelentett továbbá a - nem tanítóttestületbe tartozó - egyetemi tisztségviselői beosztás, az egyetemi tanács irányítása alatt.

Ezen munkakörök a 20. században sokáig tovább élnek, az ötvenes évek második felében, a szovjet típusú tudományos minősítés rendszerének bevezetését követően – meglehetősen dicstelen körülmények között – szüntették meg őket. Egészen addig – vagyis a szovjet típusú átalakítás időszakáig - az állam által fizetett (ún. állami) munkakörnek – rendes fizetéssel – a nyilvános tanárság minősült. Ezen belül különböztették meg a rendes és rendkívüli tanárságot, melyek között a különbség az általuk oktatott tárgyakban rejlett. A rendes oktató olyan tárgyak oktatott, ami valamely főtanszakhoz kapcsolódott. A nyilvános rendes tanárokat, mint ilyeneket nevezte ki az illetékes miniszter (kultusz-, földművelésügyi vagy pénzügyminiszter), valamely olyan tárgy oktatására, amely valamely főtanszakhoz kapcsolódott.¹⁹¹

¹⁸⁸ Uo. 7.§ Ez alapjaiban változik majd a Magyary Zoltánhoz köthető rendelet 1929-es hatálybalépésével. Lásd.: VI. fejezet A II. világháború kora – erősödik az állami befolyás

¹⁸⁹ Uo. 11.§

¹⁹⁰ Uo. 13.§ Lásd.: IV. fejezet, Állam és intézmény 133 napja – baljós árnyak

¹⁹¹ Lásd. részletesen: A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem igazgatását érintő fontosabb törvények és rendeletek gyűjteménye. Összegyűjtötte és sajtó alá rendezte: dr. Laky Dezső, Szeged városi Nyomda és

III.3. A tradicionális egyetemi keretek felbomlása – személyi feltételek

A nyilvános rendkívüli tanárok¹⁹² a nyilvános rendes tanárokéhoz hasonlóan szintén állandó egyetemi oktatónak minősültek, de nem főtárgyak oktatására alkalmazták őket. (Ismert volt továbbá az a jogintézmény is, amikor nyilvános rendkívüli tanári címet magántanárnak adományoz az illetékes miniszter érdemei elismerése végett, ekkor azonban csak a címet – az ahhoz kapcsolódó jogosítványokat nem – nyerte el az érintett magántanár.)¹⁹³ A magántanári intézmény az első világháborút megelőzően a tudományos kutatás, az oktatás intézménye volt.

Magántanárként olyan személyeket alkalmaztak, akik célja az alkalmazott tanári státus (rendes nyilvános, vagy rendkívüli nyilvános egyetemi tanári pozíció) megszerzése volt, ily módon igencsak motiváltak voltak magas színvonalú munka végzésére. A magántanárok, jóllehet az egyetem oktatótestületéhez tartoztak, nem minősültek közhivatalnoknak¹⁹⁴. Kiváló meritumát képezték azonban a további rendes tanárok utánpótlásának, s jóllehet a feladatkörében érintett miniszter engedélyezte működésüket, alkalmazni nem alkalmazta őket. Járandóságukat sem az állam folyósította, hanem azt a befolyt tandíjából fedezték. Jóllehet a befolyt tandíj az államkincstár bevételeit képezte, annak egy bizonyos százaléka a magántanárokat és magántanítókat illette meg. Ily módon – közvetve – mégiscsak az állam állta költségeiket, de státusukat tekintve nem voltak egyenrangúak a rendes tanárokkal, mindazonáltal – szemben az egyszerű tanítókkal – előadás-látogatási bizonyítványt jogosultak voltak kiállítani.¹⁹⁵

A magántanítók nem tudományt képviseltek, hanem valamely művészetet, vagy (gyakorlati) jártasságot. Ide tartoztak pl. a nyelvtanárok, ha nem tudományos szempontok miatt, hanem gyakorlati hasznosság miatt tanították az adott élő nyelvet.

Ismert volt a helyettes és meghívott előadó intézménye is a tudományegyetemeken, őket rendszerint olyan tárgy képviseléssel bízták meg, mely az adott intézményben ugyan

---

Könyvkiadó rt., Szeged, 1926. http://univ.bibl.u-szeged.hu/9701/1/ftt_torv_rend_gyujt_015-057.pdf 2018. 10. 26.

¹⁹² Pl.: Fabinyi Tihamér, In.: Hamza Gábor: Feljegyzés Fabinyi Tihamér (1890-1953), az MTA tiszteleti tagja (1940-1945) tudományos munkásságáról és közéleti szerepléséről, <http://jesz.ajk.elte.hu/hamza56b.pdf> 2018. 10. 26.

¹⁹³ Lásd korábban: Trefort és Oláh-féle törvényjavaslatok, lásd. még: A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem igazgatását érintő fontosabb törvények és rendeletek gyűjteménye. Összegejtötte és sajtó alá rendezte: dr. Laky Dezső, Szeged városi Nyomda és Könyvkiadó rt., Szeged, 1926. http://univ.bibl.u-szeged.hu/9701/1/ftt_torv_rend_gyujt_015-057.pdf 2018. 10. 26.

¹⁹⁴ Vö.: Ajtai-féle forrástanulmány II.8. fejezet: Tradicionális egyetemi keretek – kis forrás-, és esettanulmány

¹⁹⁵ A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem igazgatását érintő fontosabb törvények és rendeletek gyűjteménye. Összegejtötte és sajtó alá rendezte: dr. Laky Dezső, Szeged városi Nyomda és Könyvkiadó rt., Szeged, 1926. http://univ.bibl.u-szeged.hu/9701/1/ftt_torv_rend_gyujt_015-057.pdf 2018. 10. 26.

III.3. A tradicionális egyetemi keretek felbomlása – személyi feltételek

nem működött, azonban képvisellete a tudomány érdekében szükséges volt. Működésükért helyettesi, illetve tiszteletdíjban részesültek, és természetesen az ő kinevezésükhöz is miniszteri jóváhagyás volt szükséges.¹⁹⁶

III.3.1. A tradicionális egyetemi keretek felbomlása – intézményvezetés¹⁹⁷

A dékán a Mária Terézia-féle Ratio Educationisszal szemben már nem elsősorban a tanulmányok legfőbb őre, és a tanuló ifjúság kihágásainak porkolábja volt, sokkal inkább az Professorencollegium, s így az adott kar évenként megválasztott vezetője, a rektor pedig az egyetem első számú irányítója, képviselője. A rektorválasztás és a dékánválasztás szabályai gyakorlatilag megegyeztek: a megválasztott személy csak alapos indokkal utasíthatta vissza a felkérést (az indokkal kapcsolatos vita esetén a közoktatási miniszter döntött), és a tanártestület általi megválasztáshoz abszolút többség volt szükséges. Amennyiben egyetlen jelölt esetében sem volt meg az abszolút többség, úgy a második szavazáson legtöbb szavazatot elnyert – ennek híján a két legtöbb szavazatot elnyert – személy közül kellett választania a tanári testületnek. Ha három szavazást követően sem kapta meg senki az abszolút többséget, úgy az egyetemi tanácsnak (a rektor esetében a közoktatásügyi miniszternek) kellett döntenie a jelöltek közül.

A rektor jogállása is hosszú ideig az egyetemi tanácshoz mérten került meghatározásra: ő volt felelős az egyetemi tanács ügyeinek vezetéséért, jogszerűtlen intézkedés esetén a határozat végrehajtásának felfüggesztéséért, és a kultuszminiszternek történő azonnali jelentéstételért.

A dékán az egyetemi szervezési szabályzat értelmében az adott kar tanulmányi ügyeinek teljhatalmú felelőse: felelős minden, a tanulmányi osztályt érintő törvény és rendelet betartásáért, és végrehajtásáért, köteles volt a végrehajtást ellenőrizni, az abban mutatkozó hiányokra figyelmeztetni, szükség esetén ezeket az egyetemi tanácsnak és a minisztériumnak tudomására hozni. Szükség esetén a Professorencollegium által hozott határozatot is az egyetemi tanács elé terjeszthette, ha annak tartalmával nem értett egyet. Jogosult volt továbbá sürgős esetekben önmaga intézkedni, a Professorencollegiumnak való

¹⁹⁶ Sashegyi Oszkár: Iratok a magyar felsőoktatás történetéből 1849-1867, Felsőoktatás-történeti Kiadványok 3., Kiad.: Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, Bp, 1974. 161. p., valamint A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem igazgatását érintő fontosabb törvények és rendeletek gyűjteménye. Összegejtette és sajtó alá rendezte: dr. Laky Dezső, Szeged városi Nyomda és Könyvkiadó rt., Szeged, 1926. http://univ.bibl.u-szeged.hu/9701/1/ftj_torv_rend_gyujt_015-057.pdf 2018. 10. 26.

¹⁹⁷ Lásd. továbbá: Mezey Barna: Az egyetem szervezete az első világháború előtt, in: SZÖGI LÁSZLÓ (szerk.): Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003.

III.3.1. A tradicionális egyetemi keretek felbomlása – intézményvezetés

utólagos bemutatás terhe mellett, illetve maga intézte el a hallgatók kisebb súlyú fegyelmi ügyeit. A dorgálás és a megintés-büntetések kiszabására önmagában is feljogosítást kapott.

III.5. A tradicionális egyetemi keretek felbomlása – hallgatók jogállása (felvételi eljárás)

Az *universitas* intézményének már a kora középkortól lételeme az oktató és kutató feladatok ellátása, melynek során az egyetem teljes jogú polgárai – az oktatói illetve kutatói munkát végző személyek mellett - a hallgatók is. A hallgatók felvételének rendjét évszázadokon keresztül semmilyen jogi természetű írásbeli rendelkezés nem szabályozta, az első ilyen jellegű jogszabály megalkotására a kor politikai viszonyainak megfelelően az I. világháborút követően került sor, mely törvény mindenekelőtt diszkriminatív intézkedéseiről vált híres-hírhedtté.¹⁹⁸ A törvényjavaslat expozéjában Usetty Ferenc a következőképpen indokolta törvény létrejöttét:

„Ebből az előadói székből a leghatározottabban tiltakozom minden, ennek a nemzetnek sorsán aggódó magyar ember nevében, hogy ezt a törvényjavaslatot úgy állítsák be, akár itt, akár a sajtóban, mintha ez valamilyen felekezet ellen irányulna. (Helyeslés a baloldalon.) Ez nem irányul semmiféle felekezet ellen. Tiltakozom ezen beállítás ellen, mert ez a törvényjavaslat nem más, mint a magyar nemzeti intelligenciának a védelme. (Igaz! Ugy van! a baloldalon.) Ennek a törvényjavaslatnak nincs agresszív éle, ez csak defenzív jellegű. Ehhez pedig kétségtelenül jogunk van. E törvényjavaslatnak el nem fogadása a mi nemzetünk és jövőnk ellen való legnagyobb bűnök egyike volna. E törvényjavaslatban olyan nemzeti, szociális és magyar speciális érdekekről van szó, amelyek egy szebb és boldogabb jövővel kecsegtetnek. ...

Korlátozni kell tehát a tanulók számát a tanítás sikerének és eredményességének érdekében is, mert addig, míg nem lesznek megfelelő előadótermek, megfelelő gyakorlati és dolgozóeszközök, klinikák, addig eredményes munkáról nem lehet szó. De korlátozni kell azért is, mert Magyarországon a népesség szaporodásánál jelentékenyen nagyobb számban tódult az ifjúság a főiskolákra, úgyhogy az utolsó tizennégy esztendőben 110 százalékkal emelkedett a főiskolai hallgatók száma, holott a népesség nem ilyen számarányban szaporodott.

Drozdy Győző : Mert nincsenek szakiskolák !

¹⁹⁸ 1920. évi XXV. törvény a tudományegyetemre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról

III.5. A tradicionális egyetemi keretek felbomlása – hallgatók jogállása (felvételi eljárás)

Usetty Ferenc előadó: Okozta ezt a hirtelen felduzzadást főképp az, hogy a zsidóság a zsidóság számarányát messze felülmúló arányban tódult az egyetemre. (Ugy van! Ugy van! balfelől.) A 4'5 százalék mellett az utolsó három esztendőben csak az orvosi fakultáson a zsidó ság 40—50, sőt 60 százalékkal jelentkezett. (Ugy van! a baloldalon.) Ha ez a túlprodukción rettentő veszélyt jelentett már a múltban is nagy Magyarországra, akkor a mai szűk határok közé szorított Magyarországra még borzasztóbb ez a veszedelem.....”¹⁹⁹

Ez a törvény sem terjedt ki azonban minden, a felsőbb oktatásban érintett intézményre, a felvétel rendjének, illetve a felvételre kerülő hallgatók számának kontingálása a tudományegyetemeket, a műegyetemet, a közgazdaságtudományi kart és a jogakadémiákat érintette az 1920/1921. tanévtől kezdve.

A felvehető hallgatók létszámát a mindenkori kultuszminiszter határozta meg oly módon, hogy kikérte az érintett intézmények véleményét. Külön fontos megjegyezni, hogy a kultuszminiszter alapvetően – ahol volt – a karok véleményét kérte ki, nem pedig az egyetemi tanácsét, ami szöges ellentétben állt azzal az egyébként a XIX. század végétől jelentkező, és a húszas évektől egyre erősödő – formálódó - elképzeléssel, hogy az egyetem szervezetét egységes egésznek kell tekinteni, amelyet a kari tagozódás kifelé nem bonthat meg.²⁰⁰

A felvehető hallgatói létszám meghatározására évente került sor, az az adott intézmény adott szakosztályra felvehető valamennyi hallgatót jelentette, ideértve az ún. rendkívüli hallgatókat is. A felvehető hallgatói létszámkereten belül mindenekelőtt rendes hallgatókkal kellett a létszámkeretet feltölteni, és amennyiben ez nem volt lehetséges, úgy a fennmaradó helyekre voltak felvehetőek a rendkívüli hallgatók. Magáról a felvételen (ahol volt) a kar tanári testülete döntött. (A beiratkozásra vonatkozó szabályokat azonban már a kultuszminiszter határozta meg.) A felvételi kritériumokat – nemzetiség, erkölcsi megbízhatóság, szellemi képességek. középiskolai érettségi bizonyítvány – általános jelleggel határozta meg a törvény, igen széles jogkört hagyva magának az intézménynek a döntéshozatalra. Ugyanakkor az első numerus claususként elhíresült passzus „*az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók között lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát, de legalább*

¹⁹⁹ Az 1920. évi február hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés nyomtatványai, Képviselőházi Napló V., 96. ülés 1920. szeptember 02. 148-149. Lap, http://www3.arcanum.hu/onap/a110616.htm?v=pdf&a=pdfdata&id=KN-1920_5&pg=0&l=hun

²⁰⁰ Ladányi Andor: A magyar felsőoktatás a 20. században, Akadémiai Kiadó, Bp, 1999. 80. p.

III.5. A tradicionális egyetemi keretek felbomlása – hallgatók jogállása (felvételi eljárás)

kitegye annak kilencztedrészét.”, adta a jogalapot Magyarországon a felsőoktatás területén először diszkriminatív intézkedések alkalmazására.²⁰¹

1928-ban került sor a felvétel rendjét szabályozó törvény módosítására.²⁰² Ez a módosítás nem érintette az intézményi döntéshozatali jogkört, ugyanakkor érthetetlen felvételi kritériumrendszer vezetett be, amit Huszti József a következőképpen kommentált:

*„talán szándékosan annyira homályos, áttekinthetetlen, önkényes alkalmazásokra módot nyújtó....., hogy a gyakorlatban alig lehetett vele valamit kezdeni. A gyakorlat az maradt, ami az új törvény előtt volt.”*²⁰³

A törvény értelmében „az engedély [értsd.: a felvételi engedély] megadásánál a nemzethűség és az erkölcsi megbízhatóság követelményei mellett a felvételt kérő „megelőző tanulmányi eredményeire, illetve szellemi képességeire” kellett tekintettel lenni. Másfelől azonban „arra is figyelemmel kell lenni, hogy elsősorban a hadiárvák és a harctéri szolgálatot teljesítettek és a közalkalmazottak gyermekei, továbbá a különféle foglalkozási ágakhoz (mezőgazdasághoz, iparhoz, kereskedelemhez, szabad foglalkozásokhoz stb.) tartozóknak gyermekei az ezen foglalkozásokhoz tartozók számának és jelentőségének megfelelő arányban jussanak a főiskolákra és a fölvettek száma az egyes törvényhatóságok között is igazságosan osztassék fel.”

A fenti törvényi rendelkezések értelmét azután a parlament 1939-ben tette egyértelművé, amikor már *expressis verbis* korlátozta a zsidó hallgatók felvételét.²⁰⁴ A felvétel rendjének szabályozására következőleg 1940-ben került sor, amikor is a felvételi létszámnak már igazodnia kellett az értelmiségi munkaerő-szükséglethez is. „...Az egyetemi és főiskolai intézetek befogadóképességének helyes kihasználását *olyan rendelkezéssel is biztosítani lehet, amely a felvételre jelentkező tanulmányi szükségleteihez képest és az egyetemek és főiskolák meghallgatása után megállapítja, hogy az ország meghatározott területéről származó vagy területén lakó hallgató tanulmányait az ugyanazt a tudományszakot művelő egyetemek vagy főiskolák közül melyiken kezdheti meg vagy folytathatja.*”²⁰⁵ Ebből következően az egyetemi felvétel során az egyes egyetemi karokon

²⁰¹ 1920. évi XXV. törvény a tudományegyetemre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról

²⁰² 1928. évi XIV. törvény a tudományegyetemre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról szóló 1920. évi XXV. törvénycikk módosításáról

²⁰³ Huszti József: Gróf Klebelsberg Kunó életműve. Bp., 1942. 197. p.

²⁰⁴ 1939. évi IV. törvény a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról 7.§

²⁰⁵ 1940. évi XXXIX. törvény az egyetemi és főiskolai hallgatók felvételének szabályozásáról 1.§(1)

2019. november 10.

III.5. A tradicionális egyetemi keretek felbomlása – hallgatók jogállása (felvételi eljárás)

betölthető helyek számát és a beiratkozás szabályait is a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapította meg. Az egyetem autonómiája a felvétel kérdésében maradt meg: arról ugyanis az egyetem illetékes karának, illetőleg a főiskolának tanári testülete határozott. Ezen határozata ellenében jogorvoslatot nem biztosítottak. Ezt szakmai kérdésnek tekintve, a minisztérium nem kívánt beleavatkozni. Az egyetem mozgásterét csupán az az általános és korábbról is ismert törvényi elvárás határolta be, mely szerint a magyar nemzet és állam iránt való hűség valamint az erkölcsi megbízhatóság alapkövetelményként volt érvényesítendő.²⁰⁶ Az új törvényi szabályozás nem érintette a zsidó hallgatók egyetemi felvételének korlátozására vonatkozó korábbi jogszabályok hatályát.²⁰⁷

---

²⁰⁶ Uo. 2.§ (1)-(2)

²⁰⁷ Uo. 4.§ (1)

IV. ÁLLAM ÉS INTÉZMÉNY 133 NAPJA – BALJÓS ÁRNYAK

1919. január 22. napjától a magyar jogtörténetben először kettévált a VKM: külön Vallásügyi és külön Közoktatásügyi Minisztérium jött létre^{208, 209}. Az egyetemekhez kapcsolódó feladatok közül az újonnan felállított Vallásügyi Minisztérium hatáskörébe kerültek a budapesti magyar tudományegyetem katolikus, továbbá a debreceni magyar tudományegyetem református hittudományi karának személyi és tanulmányi, valamint az ezekkel kapcsolatos ún. egyéb ügyei. Átkerült a Vallásügyi Minisztériumhoz a budapesti tudományegyetem temploma; a tudományegyetemi nyomda, valamint a hittudományi intézetek^{210, 211}, és maradt a Közoktatásügyi Minisztérium irányítása alatt valamennyi egyetem (a hittudományi karok és intézetek kivételével.)

Röviddel – alig két hét telt csak el! – ezután, Kunfi Zsigmond, immáron az oktatásügyért felelős tárcavezetőként 1919. február 4. napján felfüggesztette az egyetem autonómiáját²¹². Ez a felfüggesztés még nem a Tanácsköztársaság ideje alatt született – bár stílusát és tartalmát tekintve akár akkor is születhetett volna – de már átvezetett a Tanácsköztársaság rövid ám reformokkal sűrített 133 napjába.

Az autonóm egyetemi hatóságok működésének felfüggesztésével egyidőben kormánybiztos kinevezésére került sor, Jászi Oszkár személyében.²¹³ A felfüggesztésről a minisztertanács döntött, a közoktatásügyi miniszter az intézkedés szószólójaként járt el. A leirat értelmében a kari autonóm szervezetek valamint egyes egyetemi szervek voltak az autonómia képviselői, és a kormánybiztosnak feladata lett az egyetemi adminisztráció vezetése, valamint az egyetemi autonómia intézményi szabályozásának előkészítése egyaránt. Erre ugyan nem került sor, az intézkedésből azonban levonható néhány következtetés:

²⁰⁸ 1919. évi V. néptörvény a vallásügyi és közoktatásügyi igazgatásról. <https://dt.ogyk.hu/hu/gyujtemenyismertetek/jogforrasok/agazati-kozlonyok/item/287-hivatalos-kozlony>, 2018. 10. 28.

²⁰⁹ Közöttük az ügyeket oly módon osztották el, hogy taxatív felsorolták a szétválasztásról szóló rendeletben, hogy mely ügyek kerülnek a Vallásügyi Minisztériumhoz, és minden, amit nem soroltak fel, a Közoktatásügyi Minisztériumhoz került. In.: Magyar Népköztársaság kormányának 729/1919. M. E. számú rendelete a vallásügyi és a közoktatásügyi igazgatásról szóló 1919. évi V. néptörvény végrehajtása tárgyában című rendelet

²¹⁰ A Magyar Népköztársaság kormányának 729/1919. M. E. számú rendelete a vallásügyi és a közoktatásügyi igazgatásról szóló 1919. évi V. néptörvény végrehajtása tárgyában 2. § <https://dt.ogyk.hu/hu/gyujtemenyismertetek/jogforrasok/agazati-kozlonyok/item/287-hivatalos-kozlony> 2018. 10. 28.

²¹¹ Uo. 3.§

²¹² Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, 6287/1918/1919. számú ügyirat I. sz. betét a főívhez, H753/1918/19. 22830-1919/IV. sz. minisztériumi leirat

²¹³ Az intézkedés kiváltó oka az volt, hogy a jogi kar szembehelyezkedett a VKM-mel egyes egyetemi tanárok kinevezése ügyében. Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, 6287/1918/1919. számú ügyirat I. sz. betét a főívhez, H753/1918/19. 22830-1919/IV. sz. minisztériumi leirat

IV. Állam és intézmény 133 napja – baljós árnyak

1. Az minisztériumi álláspont szerint az egyetemi autonómia megillette mind az egyetemet, mint annak egyes szerveit 2. Az egyetemi autonómia tárgykörébe tartozott az egyetemi tanárok kinevezése 3. Az egyetemi autonómiáról dönteni a minisztertanács volt jogosult.

Az intézkedés kibontására már nem maradt idő, a történelem eseményei megint elsodorták az ügyintézés, mindazonáltal körülbelül annyi önálló mozgástere maradt a Tanácsköztársaság idején az egyetemnek, amennyit – jóllehet nem a „dicsőséges 133 nap” alatt született – ez az intézkedés meghagyott.

Az 1919. március 21-én kezdődött és mindösszesen 133 napig tartott Tanácsköztársaság időszaka amilyen rövid, olyan sűrű volt, ráadásul az ekkor elsőként jelentkező jellegzetességek egy része később, a kommunista diktatúra idején – ha kissé megváltozott formában is, de – visszaköszön.

A Tanácsköztársaság véglegesnek tekintett alkotmánya, a Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság Alkotmánya tartalmazott ugyan rendelkezéseket az oktatás ügyére vonatkozóan, de az egyetemek ügyét nem nevesítette. Többek között kimondta, hogy a dolgozók igazi lelkiismeret-szabadságát azzal védi a Tanácsköztársaság, hogy elválasztja teljesen az egyházat az államtól, az iskolát az egyháztól.²¹⁴ Az Alkotmány értelmében a Tanácsköztársaságban a legfőbb hatalmat a szövetséges tanácsok országos gyűlése gyakorolta,²¹⁵ és a szövetséges tanácsok országos gyűlésének hatáskörébe tartozott minden nagyfontosságú állami ügy, így a közművelődési politika legfőbb irányítása is.²¹⁶ Szintén az Alkotmány hozta létre a közoktatásügyi népbiztosságot.²¹⁷

A nem állami nevelési és oktatási intézetek köztulajdonba vételéről²¹⁸ a Forradalmi Kormányzótanács²¹⁹ rendelkezett²²⁰, mely kijelentette, hogy a Magyarországi Tanácsköztársaság az oktatás ügyét állami feladatnak tekintette²²¹, ezért az intézetek céljaira szolgáló minden ingó és ingatlan vagyont köztulajdonná minősítették²²², sőt a nem állami

²¹⁴ Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság Alkotmánya 11.§ <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=91900035.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D38> 2018. 10. 28.

²¹⁵ Uo. 15.§

²¹⁶ Uo. 16.§

²¹⁷ Uo. 32.§

²¹⁸ A Forradalmi Kormányzótanács XXIV. számú rendelete http://dlib.ogyk.hu/R/XJ3HTC7DB2G772IHAIJY8CB4UAYIEFVJ3XJVGUS5PQQ41ET2ATE-03884?func=results-jump-full&set_entry=000027&set_number=000269&base=GEN01 2018. 10. 29.

²¹⁹ A Tanácsköztársaság Alkotmányának 25-26.§§-ai értelmében a Kormányzótanács feladata volt a Tanácsköztársaság ügyeit a szövetséges tanácsok országos gyűlése, valamint a szövetséges központi intéző bizottság utasításainak megfelelően vezetni, tagjai a népbiztosok voltak.

²²⁰ Forradalmi Kormányzótanács XXIV. számú rendelete

²²¹ Vö: Mária Terézia: Die Schule ist ein Politikum.

²²² A magyar kormány 1919. évi 1. M. E. számú rendelete a földbirtokok köztulajdonba vételének megszüntetéséről szünteti majd meg ezt a kisajátítást.

IV. Állam és intézmény 133 napja – baljós árnyak

nevelési és oktatási intézetek alkalmazottai közül azokat, akik megfeleltek az új rendszellemiségének, a Tanácsköztársaság a saját szolgálatába kívánta átvenni, az egyházi személyek kivételével (a papoknak, szerzeteseknek, apácáknak ki kellett lépniük a rendjükből).²²³ Az intézetek céljaira szolgáló ingatlanok és ingók átadásának megtagadása, annak késedelmes foganatosítása, az ingók bárminemű megrongálása, elrejtése, elvitele, az intézetek fenntartására szolgáló járulékok beszolgáltatásának elmulasztása, késedelmes vagy nem a megszokott módon való teljesítése bűncselekménynek minősült, s az elkövetők felett a forradalmi törvényszék volt jogosult dönteni.²²⁴

A rendelet az átvétel rendjét is meghatározta: az érintettek külön intézkedés nélkül a Tanácsköztársaság ideiglenes szolgálatába léptek, állandó alkalmazásukhoz a közoktatásügyi népbiztos által meghatározott vizsgára volt szükség, amely az illetők társadalmi felfogására és ismereteire terjedt ki.²²⁵

A Tanácsköztársaság nem hagyott sok időt a felkészülésre, a rendelet a kihirdetésének napján lépett hatályba Garbai Sándor²²⁶ és Kunfi Zsigmond²²⁷ kiadmányozásával.

²²³ A Forradalmi Kormányzótanács XXIV. számú rendelete 2-3.§§
http://dlib.ogyk.hu/R/XJ3HTC7DB2G772IHAIJY8CB4UAYIEFVJ3XJVGUS5PQQ41ET2ATE-03884?func=results-jump-full&set_entry=000027&set_number=000269&base=GEN01 2018. 10. 29.

²²⁴ Uo. 4.§

²²⁵ Uo. 2.§

²²⁶ **Garbai Sándor** (Kiskunhalas, 1879. márc. 6. – Párizs, 1947. nov. 11.): miniszter, szociáldemokrata politikus, eredetileg kőműves. 1902-től az SZDP vezetőségének tagja, 1903-tól a Magy. Építőmunkások Országos Szövetsége (MÉMOSZ) elnöke, 1903-tól 1919-ig a Munkásbiztosító Intézet elnöke, 1907-től az Országos Munkásbiztosító Pénztár alelnöke, 1910-től elnöke. Az 1918. októberi forradalom után az Országos Lakásépítési Bizottság elnöke és a lakásügyek kormánybiztosa. A Tanácsköztársaság idején a Forradalmi Kormányzótanács elnöke, a Peidl-kormányban közoktatásügyi miniszter (1919. aug. 1. –aug. 6.). A bukás után Ausztriába, majd Franciaországba emigrált, ahol az ausztromarxizmus elveit képviselte; később teljesen eltávolodott a munkásmozgalomtól. Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC04834/05014.htm> 2018. 10. 29.

²²⁷ **Kunfi Zsigmond** (Nagykanizsa, 1879. ápr. 28. – Bécs, 1929. nov. 18.): politikus, miniszter, publicista, tanár. Kolozsvárott szerzett bölcsészdoktori diplomát. 1907-től a Népszava helyettes szerk.-je, az SZDP vezetőségének tagja, a centrismus legjelentősebb képviselője a m. szociáldemokrata mozgalomban. 1908-tól 1914-ig szerk. a Szocializmus c. folyóiratot. 1918-ban a Nemzeti Tanács tagja. A Károlyi-kormány munkaügyi és népjóléti minisztere (1918. nov. 2.–1919. jan. 18.), majd a Berinkey-kormány közoktatásügyi minisztere volt (1919. jan. 18. –1919. márc. 20.). A Tanácsköztársaság idején közoktatásügyi népbiztos és a párt vezetőségének tagja, a proletárdiktatúra felszámolását célzó szociáldemokrata szervezkedés egyik irányítója. A Tanácsok Országos Gyűlése (jún.) után kivált a kormányzótanácsból, majd a Tanácsköztársaság bukása után Ausztriába emigrált, ahol a két és feles Internacionálét támogató m. emigrációs csoport vezetője volt. Bécsben az Arbeiter-Zeitung főszerk.-je és a Világosság c. m. nyelvű lap szerk.-je volt. Öngyilkos lett. Széles körű publicisztikai, társadalomtudományi és műfordítói tevékenységet folytatott, fordított Marx, Kautsky, Lassalle, France és Zola munkáiból. Lefordította a Kommunista Kiáltványt (Ipolyi Tamás álnéven). Ideológiai munkáiban az I. világháború előtt Kautsky nézeteit képviselte, az emigrációban az ausztromarxisták felfogásához állt közel. – F. m. Toldy Ferenc (Irod. tört. Közl., Bp., 1903); Jókai (Bp., 1905); A francia kultúrharc (Bp., 1905); Népoktatásunk bűnei (Bp., 1908); A másik út (Bp., 1911); Az általános választójog (Bp., 1912); Jaurès, az emberiség és a szocializmus nagy halottja (Bp., 1915); Az angol világbirodalom (Bp., 1915); Proletárdiktatúra-poletárművészet (1919); Gyászbeszéd (Bécs, 1929). – Irod. Horváth Zoltán: Magyar századforduló (Bp., 1961). Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC04834/05014.htm> 2018. 10. 29.

IV. Állam és intézmény 133 napja – baljós árnyak

A kisajátítás végrehajtásának részletszabályairól a közoktatásügyi népbiztosság 7. K. N. számú, a nevelési és oktatási intézeteknek köztulajdonba vétele tárgyában című rendelete szólt.

Jóllehet az egész Tanácsköztársaság által újonnan bevezetni kívánt társadalmi-politikai rendszer teljesen idegen volt a magyar történelmi hagyományoktól, a budapesti tudományegyetemmel kapcsolatban lefektetett rendelkezések egyike-másika egyáltalán nem volt újdonság. Nem volt újdonság az, hogy a tanszéki segédszemélyzetet a közoktatásügyi népbiztos volt jogosult kinevezni az érintett egyetemi tanár javaslatának figyelembe vételével.²²⁸ Önmagában nem volt újdonság az sem, hogy az intézmény élén a rektor állt, az azonban már igen, hogy mind a rektort mind pedig a karok élén álló dékánokat a közoktatásügyi népbiztos nevezte ki.²²⁹ A rektori státus kifejezetten deklaratívává vált, a rektori teendők kimerültek a karok együttes képviselőjében, az avatások vezetésében, az oklevelek aláírásában, a karközi bizottság jegyzőkönyvének felterjesztésében. A Rektori Hivatal megszűntették.²³⁰ Az egyetem életében a valóságos feladatellátás kisebb jelentőségű ügyekben a dékánok ügyintézésében, és a – szintén a közoktatásügyi népbiztos által kinevezett – kari bizottságokban zajlott. Fellebbezésre a közoktatásügyi népbiztoshoz volt lehetőség, különös méltánylást érdemlő esetekben.²³¹ A Questura felszámolásra került (helyébe a karok anyakönyvi hivatalai léptek, és ahol korábban a rektornak jogosítványai voltak ott vagy a közoktatásügyi népbiztos volt jogosult eljárni, vagy a kar dékánja (a rendelet nem definiálja pontosabban a feladatmegosztást).²³² Egyáltalán nem szólt azonban a rendelet az egyetemi oktatók kinevezésének rendjéről.

Teljes nívumként jelent meg 1919. június 15-én a közoktatásügyi népbiztos rendelete a budapesti tudományegyetem alkalmazottainak ideiglenes bizalmi szervezetéről.²³³

Ezen újonnan létrehozott bizalmi testületek személyi állománya az alábbi feladatkört ellátó egyetemi alkalmazottakból állt: 1. orvoskari tanszéki segédszemélyzet, 2. a bölcsészeti tanszéki segédszemélyzet, 3. a gyógyszerügyi munkások, 4. az ipari munkások (gépészek,

²²⁸ A közoktatási népbiztos 31648. számú rendelete a budapesti tudományegyetem ideiglenes szervezetéről és ügyviteléről Hivatalos Közlöny 1919/20. szám 3. § http://dlib.ogyk.hu/R/MTDP2UQ56EIFBQSK4JK7K6JV9B315J8L9DKKSXKR7BJEF7M8G2-08217?func=collections-result&collection_id=1387 2018. 10. 29.

²²⁹ Uo. 1.-2. §§

²³⁰ Uo. 8. §

²³¹ Uo. 2.§ 4.§ 5. §

²³² Uo. 9.§

²³³ A közoktatásügyi népbiztos 1919. évi 150,558. számú rendelete a budapesti tudományegyetem alkalmazottainak ideiglenes bizalmi szervezetéről <http://dlib.ogyk.hu/R/MTDP2UQ56EIFBQSK4JK7K6JV9B315J8L9DKKSXKR7BJEF7M8G2-2018>. 10. 29.

IV. Állam és intézmény 133 napja – baljós árnyak

fűtők), 5. az ápolók, 6. a hivatali alkalmazottak és 7. a hivatali segédszemélyzet (altisztek, takarítók, kapusok stb.).²³⁴ Bizalmi testületek alatt pedig a következők voltak értendők: a megválasztott bizalmi személy, a bizalmi testületek, a főbizalmi, valamint a főbizalmi testület. Legfontosabb elvárás velük szemben az volt, hogy „igazságos, mindig alaposan megfontolt, de egyben erélyes” intézkedéseikkel az alkalmazottak szolgálati- és munkafegyelmét a legsürgősebben helyreállítsák, és „ügybuzgó” működésükkel megteremtsék azokat az előfeltételeket, amelyek nélkül az egyetem kulturális hivatásának nem felelhetett meg. Az egyetemi alkalmazottak e bizalmi szervezetén kívül az egyetemen semmiféle más bizalmi szervek, tanácsok, direktóriumok stb. nem működhetek.²³⁵

Az egyetemi alkalmazottak ügyeibe az illetékes szakszervezetek csakis a főbizalmi testület útján voltak jogosultak beleszólni.²³⁶

A bizalmi testületek által kiküldött főbizalmi testület a következő tagokból állt: Hat orvos, három bölcsész, egy gyógyszerári munkás, három ipari munkás, két ápoló, két hivatali alkalmazott és két hivatali segédszemély – ami azt jelentette, hogy a főbizalmi testületben száz százalékos jelenlét esetén mindig a segédszemélyzet volt többségben. A főbizalmiakat pedig a bizalmi testületek választották, titkosan, szótöbbséggel – vagyis a főbizalmiakat is a nagyobb részét a segédszemélyzet delegálhatta.²³⁷

A bizalmi egyének hatásköre a következő volt: 1. Képviselni a személyzet érdekeit az intézmény (intézet, klinika) vezetőjével, mind a kívülállókkal való érintkezésben. 2. Az intézmény vezetőjének a személyzet munkaviszonyai és szociális vonatkozású ügyeit illetőleg javaslatokat tenni, érdemi döntési jogkör nélkül. 3. A személyzet fegyelmi ügyeiben az intézmény vezetőjének döntését, — amennyiben ez az érdekelt feleket vagy azok egyikét nem elégítené ki, — felülvizsgálat végett a bizalmi testülethez, illetve kivételes fontosságú esetekben, valamint akkor is, ha a bizalmi testület az ügyet saját hatáskörében elintézni nem tudná, a főbizalmi testület elé terjeszteni. (A rendelet értelmében e rendelkezés célja az volt, hogy az alkalmazottaknak igazságtalannak vélt intézkedésekkel szemben a jogorvoslat lehetőségét nyújtsa.) 4. Az orvosok, a bölcsészek és a gyógyszerári munkások bizalmi egyénei esetében az intézet (klinika) vezetőjével együttesen részt venni az illető intézet adminisztrációjának irányításában és felelősséget vállalni azért, hogy az üzem vezetésében a

²³⁴ A közoktatásügyi népbiztos 1919. évi 150,558. számú rendelete a budapesti tudományegyetem alkalmazottainak ideiglenes bizalmi szervezetéről 1. <http://dlib.ogyk.hu/R/MTDP2UQ56EIFBQSK4JK7K6JV9B315J8L9DKKSXKR7BJEF7M8G2-2018>. 10. 29.

²³⁵ Uo. X.

²³⁶ Uo. VIII.

²³⁷ Uo. III.

IV. Állam és intézmény 133 napja – baljós árnyak

szocialista szempontok teljes mértékben érvényre jussanak. Mindezek mellett kimondta a rendelet azt is, hogy az intézet tudományos vezetése, illetve a személyzet tudományos tevékenységének irányítása továbbra is az intézet vezetőjének kizárólagos joga maradt.²³⁸

A bizalmi testületek ellenőrző, véleményező és javaslattevő szervek voltak a szakmájukra vonatkozó ügyekben, fegyelmi ügyeken kívül az illető szakmán belüli egyének egymás között felmerülő vitás ügyeiben is eljárak. Szükség esetén a bizalmi testület ily esetekben a főbizalmi testület döntését is kikérhette.²³⁹

A főbizalmi testület viszont már munkafegyelmi bíróság volt az egyetem különböző kategóriájú alkalmazottai között (orvosok, ápolók, ipari munkások stb.) felmerülő vitás kérdésekben, amennyiben azokat az illető intézmény (intézet, klinika) vezetője a bizalmiakkal egyetértésben a felek részéről megegyezésre elintézni nem tudta. A főbizalmi testület intézkedését akár az intézmények (intézetek, klinikák) vezetői is kikérhették. A főbizalmi testület javaslatot tehetett továbbá az egyetemi alkalmazottak mindennemű szociális vonatkozású és munkaügyében az illetékes hatóságoknak.

Ha a főbizalmi testületben a testület valamely tagjának működése ellen aggály merült volna fel, s ezt az aggályt titkos szavazás esetén legalább négy tag osztotta, a főbizalmi testület köteles volt e tagra vonatkozólag haladéktalanul a közoktatásügyi népbiztosság rendelkezését kikérni.²⁴⁰ A főbizalmi testület az illetékes intézmények vezetőinek, a szükséghez képest a gazdasági hivatalnak, valamint az illetékes bizalmi egyéneknek meghallgatása után a következő döntéseket hozhatta: 1. dorgálás, 2. nyilvános megrovás, 3. az alkalmazott azonnali áthelyezése, illetve elbocsátása. Az ilyen határozatokat az illetékes hivatali fórumokkal (népbiztosság, illetékes szakszervezet, intézeti vagy klinikai igazgató, stb.) azonnal írásban kellett közölni.²⁴¹

Ezek a rendelkezések az egyetemtörténetben teljesen idegenek voltak, még akkor is, ha egyébként – mint arról már szó volt – az egyetemi bíraskodás intézménye ismeretes volt a magyar joganyagban. Ez a bíróság azonban nem volt azonos az egyetemi bíraskodással. Az egyetemi bíróság mindig „saját bíróság” volt: az egyetemi polgárok közül kerültek ki a tagjai, az egyetem döntött az eljárás megindításáról, az egyetem ítelt, avagy mentett fel. A Tanácsköztársaság idején alapjaiban változott meg a helyzet – még ha csak rövid időre is. A főbizalmi testület egy kívülről oktrojált munkafegyelmi bíróságnak volt tekinthető, melyet az

---

²³⁸ Uo. IV.

²³⁹ Uo. V.

²⁴⁰ Uo. VI.

²⁴¹ Uo. VII.

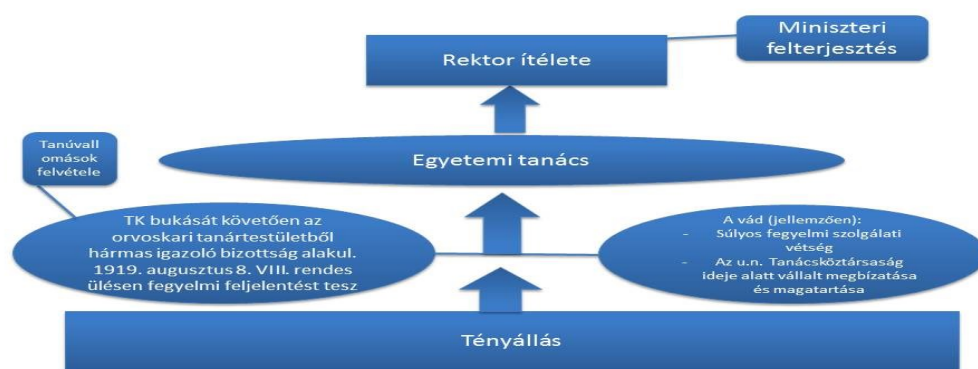
IV. Állam és intézmény 133 napja – baljós árnyak

összetétele eleve alkalmatlanná tett feladatai ellátására: munkajogi területen jártas személy legfeljebb véletlenszerűen kerülhetett volna be a tagjai közé.

Egyértelmű volt, hogy ha a Tanácsköztársaság nem lesz tartós, a visszarendeződés és a számonkérés nem maradhat el. Nem is maradt el.

A Tanácsköztársaságot követő időszak egyetemi törvénykezéséről tömeges méretekben állnak rendelkezésre források. Megemlíthető itt a budapesti egyetemről Pólya Jenő magántanári képesítésének megvonása²⁴², Schmidt József fegyelmi ügye²⁴³, Bogyai László könyvtári szolga kilakoltatása, Gavik Sándor altiszt²⁴⁴, Waldbauer Ilona illetve Madzsar József fegyelmi ügye²⁴⁵²⁴⁶.

Valamennyi esetben ugyanazon eljárásrend mentén hozatott meg az ítélet. Az eljáró bíróság a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Rektora, mint Fegyelmi Hatóság volt, e Hatóság hozott ítéletet az ügyben, az ítélet meghozatalát megelőzte az Egyetemi Tanács véleményalkotása (kötelezően kikérendő, ámde a rektorra nézve nem kötelező véleménye), ami viszont mindenekelőtt a – Tanácsköztársaság bukását követően –, kari tanártestületekből alakult hármas igazoló bizottság jelentésén alapult:

1

Természetesen ez az ún. hármas bizottság azon fegyelmi ügyekben nem járt el, ami nem kifejezetten a Tanácsköztársaság idején, azzal összefüggő magatartásokat kívánta szankcionálni. A Tanácsköztársaság idején elkövetett „szolgálati fegyelmi vétségek” feltárása céljából ugyanis átfogó ellenőrzés zajlott az egyetemeken. A Budapesti Királyi

²⁴² Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Levéltár, Ikt.sz.: 1574/1919-1920.

²⁴³ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Levéltár, Ikt.sz.: 506/1919-20

²⁴⁴ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Levéltár Ikt.sz.: 452/1919-20

²⁴⁵ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Levéltár 1569/1919-20.

²⁴⁶ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Levéltár Ikt.sz.: 339/1919-20

IV. Állam és intézmény 133 napja – baljós árnyak

Magyar Tudományegyetem rektori, questurái, könyvtári és dékáni hivatali tisztségviselőkhöz és díjnokokat az Egyetemi Tanács által elrendelt vizsgálatot folytatott le az egyetem a fent rögzített rendben.²⁴⁷ Az eljárásrendnek írott jogszabályi alapja nem volt, az ítéletek nem mások, mint az egyetemi bírászkodás mint jogszokás manifesztációi. A vizsgálat kezdő lépése egy kérdőív kitöltése volt. A kérdőív a következő kérdésekből állt: *1. Tagja volt-e valamely forradalmi szervezkedésnek, pl. a radikális, szociáldemokrata, kommunista pártnak, avagy a Galilei Körnek, a Nemzeti Tanácsnak, vagy hasonló jellegű, pl. valamely szabadkőműves egyesülésnek, mikor lépett be abba, s meddig maradt benne? 2. Részt vett-e valamely a forradalmat előkészítő és támogató tanácskozásban, cselekvésben vagy mozgalomban? 3. Milyen tevékenységet fejtett ki ott, s vállalt-e valamely megbízást? 4. Vállalt-e 1918. okt. 31. óta valamely köz- vagy magánmegbízatást, s ha igen, milyent? Kirendelés, meghívás folytán, vagy önkéntes jelentkezés alapján vállalta-e a megbízást? 5. Részesült-e mindezek alapján anyagi vagy egyéb előnyben? 6. Nem ajánlkozott-e fel bármilyen irányú szolgálattételre; kért vagy kapott-e valamely kinevezést, vagy megbízást? 7. 1918. okt. 31. óta miféle hivatalos vagy hivatalos kezdeményezésű értekezleten vett részt?*

Egyik ilyen fegyelmi eljárás Madzsar József (Budapest, 1876. márc. 12.– Arhangelszk (véltetően: Kotlasz), SZU, 1940. szept.) orvos, kommunista politikus, a sztálini rémuralom egyik áldozatának ügye volt, aki egy rövid aktát tudhat magáénak az Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltárában.

Madzsar József orvosként végzett a budapesti tudományegyetemen, majd Szabó Ervin körének tagjaként a radikálisok mozgalmához csatlakozott, aktív szerepet vitt a darwinizmus propagálásában és az alkoholelles mozgalomban. Számos előadást, szemináriumot tartott a Galilei-körben. 1911-től hagyott fel az orvosi hivatás gyakorlásával, 1912-től a Fővárosi Könyvtár főkönyvtárosa, Szabó Ervin halála után 1919-ig igazgatója volt. 1917 őszén a budapesti tudományegyetem orvoskarán a társadalom-egészségtan magántanára lett. Részt vett Marx-Engels válogatott műveinek sajtó alá rendezésében, 1921-ben emigrálni kényszerült. (Az emigrációját közvetlenül megelőző időket idézi vissza a fegyelmi ügy.) Magántanári címének megvonását, majd emigrációját követően 1924-ben tért haza, 1931-1935 között az illegális kommunista párt tagja lett, eközben előadásokat tartott és szemináriumokat vezetett. Többször letartóztatták, végül először Csehszlovákiába majd

²⁴⁷ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Levéltár, Ikt.sz.: 591/1919-20

IV. Állam és intézmény 133 napja – baljós árnyak

végül a Szovjetunióba emigrált. 1938-ban letartóztatták, majd koncepciós per keretében halálra ítélték és kivégezték.²⁴⁸

Jóllehet a miniszteri vétó, illetve az állami szféra mindig jelen volt valamilyen mértékben az egyetemek életében, az őket megillető bíraskodási jog a kezdetektől élt, az idő vasfoga nagyon sokat formált rajta amikor Madzsar Józsefnek az egyetemi hatóságok előtt kellett felelnie a Tanácsköztársaság ideje alatt betöltött tisztsége miatt²⁴⁹. Az egyetemek, mint évszázadokon keresztül egyházi/félegyházi intézmények magától értetődően gyakorolták az egyébként csak az egyházat megillető *privilegium fori*-t, vagyis azon jogosultságot, miszerint az egyház tagjainak ügyeiben felett kizárólag az egyház volt jogosult ítélni. Jóllehet Mária Terézia állami felügyelet alá vonta az akkor még az országban egyedülként működő magyar egyetemet, a korábban már kialakult, és egyfajta szokásjogként élő jogintézmények nagy része továbbra is az ekkor már írásba is foglalt hatályos joganyag része maradt. Kivéve az egyetemi bíraskodás. Az egyetemi bíraskodás nem maradt az írásos joganyag része, hanem kifejezetten jogszokásként élt tovább. Erre az írásba nem foglalt *quasi privilegium forira* aztán a következő évszázadban már, mint az egyetemeket mindig is megillető autonómia szerves részére volt szokás hivatkozni, és hivatkozott is rá a budapesti egyetem is még a 20. század közepén is mint az őt megillető szokásjogra.

Ezért amikor Madzsar József elvállalta a munkaügyi és népjóléti népbiztosságot, számolnia kellett azzal, hogy amennyiben a proletárdiktatúra elbukik, az egyetem vissza fog nyúlni ősi jogaihoz, és esetleg újragondolja magántanári státusát.

Ez így is történt.

Tény, hogy az Egyetem a Tanácsköztársaság ideje alatt számtalan méltatlan helyzetet volt kénytelen elszenvedni: egyetemi tanárok indokolatlan elbocsátása, közvetlen a Tanácsköztársaságot megelőzően az autonómia megvonása (mely majd az ötvenes években kísértetiesen hasonló körülmények között köszön vissza), egyetemi oktatók és egyetemi tisztviselők közötti viszonyok keveredése (lásd. pl. Gavik Sándor altiszt fegyelmi ügye: „.....nem lesz dékán, így nem lesz szükség sem pedellusra, sem ajtónállóra, mehet mindenki seperni a klozetet és a folyosót, majd utána Pogány Paula elvtársnő meg fogja állapítani mindenkinek a munkakörét és az azután járó díjazást.....”²⁵⁰)

²⁴⁸ <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC09732/09785.htm> 2018. 11. 23.

²⁴⁹ Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára 1569/1919-20. ügyiratszámán tárja nyilván Madzsar József, tudományegyetemi magántanár fegyelmi ügyének iratait, „Madzsar József magántanári képesítésének megvonása” címen, mivel a magántanári cím megvonása a *venia legendi*, az előadástartás jogának elvesztését is jelentette.

²⁵⁰ Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, 452/1919/1920. számú ügyirat.

2019. november 10.

IV. Állam és intézmény 133 napja – baljós árnyak

Ezért aztán a különféle sérelmek megvizsgálása tárgyában a Tanácsköztársaság bukását követően hármas igazoló bizottság alakult, és rendszerint az ő vizsgálati anyaguk képezte az alapját az Egyetemi Tanács mint eljáró fegyelmi bizottság javaslatának.

Ennek alapján, a fennmaradt levéltári iratok Madzsar József esetében a következő vádpontokról tanúskodnak: *„Dr. Madzsar József elvállalta a munkaügyi és népjóléti népbiztosságot, mely a Vörös Hadseregbe kényszerítette a polgárokat anélkül, hogy alkalmas voltukról meggyőződést szerzett volna, mint főcsoportvezető szolgált és kiterjedt hatáskörrel működött, emellett ugyanakkor még más jövedelmező állása is volt (könyvtáros).²⁵¹”*

Történelmi távlatból nézve azonban ki kell mondani, hogy Asbóth Józsefhez²⁵² hasonlóan Madzsar Józsefnek sem volt sok esélye volt az érdemi védekezésre, az előadástartás jogát megvonták tőle.

A Tanácsköztársaság idején elkövetett cselekmények a bukás után, az előtte elkövetett cselekmények pedig a Tanácsköztársaság idején kerültek a mindenkori hatalom látószögébe.

---

²⁵¹ Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, 1569/1919/1920. számú ügyirat.

²⁵² Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, 503/1919/1920. számú ügyirat.

V. A II. VILÁGHÁBORÚ KORA

A két háború között Magyarország politikai gondolkodását a revízió eszméje határozta meg, ami jól láthatóan beszivárgott az egyetemekre is. 1937/38 tanévi székfoglaló beszédében Kenéz Béla rektor, a trianoni békeszerződése felülvizsgálatát követelve utalt arra, hogy „*Trianon egy soknemzetiségű ország helyett hármat hozott létre. Az ipar sorvadni kezdett, a belső ellentétek kiéleződtek. Mindez a perújrafelévételt követeli...*”²⁵³ A jogász rektor meghivatkozva a Monarchia döntő szerepét a konszenzusteremtésben a Kárpát medencei népek között, megkérdőjelezhetetlenül a visszaállítás mellé állt. Még 1938 őszén is a reményteli jövő dominált a rektori beszámolóban, a Rector Magnificus „a magyar feltámadás hajnalhasadásáról” vizionált.²⁵⁴ A Felvidék visszacsatolását követő lelkesedés mindegyre visszaköszönt az ünnepi megnyilatkozásokban, azonban a háború előrehaladásával egyre jobban kiütköztek a háború nehézségei és terhei: „*Olyan háború ez, amelyhez képest a húsz év előtti első, ma már joggal a „kisebb”-nek nevezhető világháború borzalmi szinte jelentéktelenné törpülnek emlékezetünkben. Modern, és mint mondják totális háború, amely a mi hazánk gazdasági és erkölcsi életerejét is állandóan sokkal nagyobb mértékben veszi igénybe, mint ahogyan ezt mindig lehetőknek gondoltuk.*”²⁵⁵

Ahogy az ország maga is, úgy az intézményi szféra is egyre inkább közvetlenül látta a háborús hatásokat: a hadbavonultak, a sebesültek, elesettek, az igazoltatások, az élelmiszer és vízhiány, a beszállásolás, szigorított leventeoktatás – ezeket már mindenki „saját bőrén” is érezte. Nőtt a zsidóellenesség, erősödött a diszkrimináció, 1944-ben pedig megkezdődtek a deportálások, az ellátás akadozott.²⁵⁶

A nyilas kormányzat arra kötelezte a budapesti egyetemet, hogy telepítse ki műszerállományát, felszereléseit a Harmadik Birodalomba, hallgatói és oktatóit, tudományos intézeteit és klinikáit Németországba rendelte költöztetni, és amikor az egyetem feliratot intézett a minisztériumhoz, a kitelepítések ellen érvelve, a következő levelet kapta a feliratot jegyző prorektor. „*2328/I/44-45. sz. alatti felterjesztésére a következőket válaszolom. A háborús egyetemi tanfolyamok kiképzése dolgában véleményemet világosan és egyenesen*

²⁵³ Dr. Kenéz Béla 1937/38. tanévi Rector Magnificus székfoglaló beszéde In: A Budapesti Kir. Magy. Pázmány Péter-Tudományegyetem tanácsának 1937. Szeptember 20-i ülésén mondott beszédek, Budapest, 1937. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 19.p.

²⁵⁴ Uo.

²⁵⁵ Dr. Navratil Ákos 1941/42. tanévi Rector Magnificus beszámoló beszéde. In: A Budapesti Kir. Magy. Pázmány Péter-Tudományegyetem tanácsának 1942 szeptember 24-i beiktató és tanévet megnyitó ünnepélyes nyilvános ülésén mondott beszédek. Budapest, 1942. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda., 4.p.

²⁵⁶ A háborús állapotok leírása: Pölöskei Ferenc: A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem 1919–1944, in: SZÖGI LÁSZLÓ (szerk.): Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003., 301-302. p.

V. A II. világháború kora

közöltem Önökkel, Magyarország mai helyzetében Önöknek nincs más kötelességük, mint a magyar királyi kormány döntésének végrehajtása. A leghatározottabban visszautasítom minden néven nevezendő bírálatát és aggodalmát, mert az aggodalom nem a Prorektor úr dolga. Végtelenül sajnálom, hogy Prorektor úr méltányos szavaimat megérteni nem tudta. Prorektor úrnak semmi köze nincs ahhoz, hogy kik számára bocsátanak ki katonai behívót, de Magyarország hadi érdekeit sérti meg, ha ezt az intézkedést bírálja. Ha az a szellem, melyet Prorektor úr felterjesztésében kifejezett, nem tud számolni Magyarország követelményeivel s kifejezésre jut az egyetemi hallgatók állítólagos felvilágosításában is, annak úgy Prorektor úr bírálatát, mint minden illetéktelen bírálatot, ami mától kezdve tudomásomra jut, a megfelelő katonai intézkedés végett átadok a honvédelmi miniszter úrnak. A legsúlyosabban megbélyegzem Prorektor úrnak azt a kijelentését, hogy a Tanács elhárít magáról minden felelősséget, mert evvel a kijelentéssel a Tanács csak felelőtlenységét bizonyította be. Vegye tudomásul Prorektor úr azt a miniszter véleményemet, hogy mindenki, aki a magyar ifjúság és a magyar tudományos élet képviselőinek lehetséges elszállítását bármilyen irányú propagandájával megakadályozni igyekszik, Szovjetországot szolgálja. Prorektor urat a jövőben felelőssé teszem a háborús egyetemi tanfolyamok megmentésére indított akció körül tapasztalt sajnálatos jelenségekért és mindent el fogok követni a defetista állásfoglalások letörésére.”²⁵⁷

V.1. A II. világháború kora – erősödik az állami befolyás

„...Más súrlódási felület a minisztérium és az egyetemek közt az autonómia határainak és tartalmának jogi magyarázata. Objektív szakemberek nem tagadhatják, hogy ez a kérdés Magyarországon nincs az összes szükséges részleteiben kellőképpen tisztázva. A mindkét oldali állásfoglalásban arbitrárius elem mindig nagy mennyiségben van és tagadhatatlan az, hogy a minisztérium felfogását és határozatait a múlt évtizedekben jogi szabatosság és a jogi problémák fokozatos tisztázására való törekvés nem mindig jellemezte, mert enélkül érthetetlen volna, hogy a jogi kérdések tisztázása és szabályozottsága tekintetében 1931-ben még előbbre nem vagyunk..”²⁵⁸

²⁵⁷ Az 1944-45. egyetemi tanév fontosabb eseményei. Almanach 1944-45, 52.o. Budapest, 1944. évi december hó 3.

²⁵⁸ Magyary Zoltán: A magyar tudományos nagyüzem megszervezése - nyolc év a magyar tudományos élet kormányzatában, In.: Danubia könyvkiadó 1931, dunántúl pécsi egyetemi könyvkiadó és nyomda r.t., Pécs. http://mtda.hu/books/magyary_zoltan_a_magyar_tudomanyos_nagyuzem_megszervezese.pdf 2019. 10. 28.

V.1. A II. világháború kora – erősödik az állami befolyás

Függetlenül a háborús, illetve háborúra készülő állapotoktól, tervekben és elképzelésekben nem szűkölködött a II. világháború előestéje sem, gondoljunk csak itt Magyary Zoltán²⁵⁹ terveire és elképzelésire, melyekből jónéhány konkrét javaslati sőt rendeleti illetve törvényi formát öltött.²⁶⁰ Két Magyary-féle javaslatot szokás megemlíteni, bár azok nem *kifejezetten* a felsőoktatás működésének szabályozására vonatkoztak: a természettudományok fejlesztése érdekében teendő intézkedésekről szóló törvényjavaslatot (1926-ból, a ez lett a későbbi 1930. évi 6. törvény a természettudományok fejlesztése érdekében teendő intézkedésekről), valamint a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról szóló törvényjavaslatot (szintén 1926-ból, ez a lett a későbbi 1927. évi 13. törvény a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról).

Kevésbé ismert - de a felsőoktatási jog kialakulása szempontjából annál fontosabb - az egyetemek gazdasági igazgatásának újjászervezése. 1927—1930 között először a budapesti tudományegyetem, azután a vidéki egyetemek gazdasági igazgatásának újjászervezése történt meg: az első az 1928. évi 75.000, az utóbbi az 1930. évi 41-00-40. sz. vallás és közoktatásügyi miniszteri rendelettel.²⁶¹

Az első rendelet a **budapesti királyi magyar „Pázmány Péter” tudományegyetem gazdasági igazgatását** határozta meg, az intézkedés közvetlen előzménye és kiváltó oka a tudományegyetemen napvilágra került pénzügyi visszaélések sorozata volt.²⁶²

A Magyary-féle rendelettel az egyetem gazdasági ügyei egy ún. gazdasági bizottság és a már korábban is működő ún. klinikai bizottság²⁶³ közreműködésével az egyetemi gazdasági igazgatóság hatáskörébe kerültek, a gazdasági igazgató irányításával²⁶⁴. Az egyetem gazdasági igazgatósága kifejezetten de iure a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek közvetlenül alárendelt utalványozó hatósággá vált,²⁶⁵ bár – legalábbis mai szemmel nézve – paradox módon az előterjesztés kidolgozója, Magyary Zoltán ezzel a rendelettel pont az egyetemek gazdasági önállóságát és felelősségvállalását kívánta erősíteni²⁶⁶. Az ezen célt megvalósítani szánt gazdasági bizottság és a klinikai bizottság hatáskörét és a gazdasági

²⁵⁹ Magyary Zoltánról: <https://dt.ogyk.hu/hu/component/k2/item/311-magyary-zoltan> 2019. 11. 10.

²⁶⁰ Magyary Zoltán: A magyar tudományos nagyüzem megszervezése: nyolc év a magyar tudományos élet kormányzatában, In: Tudományos, Gyűjtemény 106., Danubia Könyvkiadó, 1931.

http://mtdportal.extra.hu/books/magyary_zoltan_a_magyar_tudomanyos_nagyuzem_megszervezese.pdf 2019. 11. 10.

²⁶¹ Uo.: 192. p.

²⁶² Ladányi Andor: Klebelsberg felsőoktatási politikája, Argumentum Kiadó, Budapest 2000. 154.p.

²⁶³ Lásd.: III.1. fejezet A tradicionális egyetemi keretek felbomlása – belső szervezet és működési rend

²⁶⁴ Uo.

²⁶⁵ Uo. 2.§ 201.p.

²⁶⁶ Uo. 196-198.pp.

V.1. A II. világháború kora – erősödik az állami befolyás

igazgató utalványozási jogának terjedelmét a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel volt jogosult szabályozni²⁶⁷, vagyis még a belső működés sem került az intézmény hatáskörébe. Az egyetem gazdasági igazgatóságának ügyviteli szabályzatát, valamint az egyetemi gazdasági bizottság ügyrendjét ugyan az egyetem gazdasági bizottsága, a klinikai bizottság ügyrendjét pedig a klinikai bizottság állapította meg, azt azonban jóváhagyás végett a vallás- és közoktatásügyi miniszter elé kellett terjeszteni.²⁶⁸

A teljes egyetemi gazdasági igazgatóság a köztisztviselők minősítéséről szóló 1883: I. törvény hatálya alá tartozó - fogalmazási, műszaki, számvevőségi és segédhivatali munkakörben foglalkoztatott - személyzetből állt, akiket - a gazdasági bizottság, a számvevőségi személyzetet pedig a miniszteri számvevőségi igazgatónak az előterjesztésére - a miniszter nevezett ki (!), létszámukat pedig az állami költségvetés állapította meg²⁶⁹. Még arra is kitért a jogszabály, hogy „*lehetőleg gondoskodni kell arról, hogy a személyzetben állandóan legyen műépítész, gépészmérnök és az élelmezési iroda vezetésére orvos*”.

A gazdasági igazgatóság, mint utalványozó hatóság mellé az állami számvitelről szóló 1897: XX. törvénycikk 86. §-a értelmébeni számvevőség a gazdasági igazgatónak lett alárendelve, de önállóan működött, és a miniszteri számvevőségi igazgató útján csak a miniszternek volt felelős.

A gazdasági igazgatás és a számviteli igazgatás kifejezetten a miniszteri irányításhoz tartozott, az egyetemen a minisztérium meghosszabbított karjaként folytatta működését.

Ha megvizsgáljuk az egyetemi gazdasági bizottság összetételét, egy viszonylag kiegyensúlyozott összetételű bizottságot találunk – nem véletlen, hogy az egyetem felelősségének és részvételének növelését Magyary ezen bizottság működésében látta, és hogy e rendeletet megtárgyalták és elfogadták az egyetemi szervek is²⁷⁰. A bizottság tagjai a következők voltak: 1. az egyetem mindenkori prorektora, mint elnök (egyetemi oldal); 2. az egyetem gazdasági igazgatója, mint elnökhelyettes és a gazdasági igazgató helyettese (minisztériumi oldal); 3. a vallás- és közoktatásügyi miniszter állandó delegáltja és annak

---

²⁶⁷ Uo.

²⁶⁸ Uo. 205.p. 11.§

²⁶⁹ Uo. 4.§ 202.p.

²⁷⁰ Uo. 196-198. pp.

V.1. A II. világháború kora – erősödik az állami befolyás

helyettese (minisztériumi oldal); 4. az egyetem tudománykarainak négy évre választott két-két delegáltja (egyetemi oldal); 5. a klinikai bizottság elnöke és annak helyettese (vegyes²⁷¹). A tudománykarok küldötteinek választási metódusára is kitért a jogszabály: közülük évenként ketten cserélődtek rotációs módszerre, ennek sorrendjét első három évben sorshúzás döntötte el (²⁷², később a kiküldetés időtartamának lejártá állapította meg.²⁷³

Az egyetemi gazdasági bizottság hatásköre a következőkre terjed ki: 1. az egyetem elemi költségvetésének és indokolásának elkészítése; 2. a zárszámadás átvizsgálása és kísérő jelentésének megállapítása; 3. az egyetem számára megállapított költségvetés felhasználási tervének megállapítása és az egyes tanszékek, intézetek és klinikák költségvetésének az év elején való meghatározása (!) különösen, az egyes intézmények igényeinek, úgymint: felszerelési tárgyak, műszerek, tanítási eszközök, könyvek és folyóiratok, vegyi anyagok, laboratóriumi kellékek és fehérneműek, bútorzat; fűtés, villanyáram, gaz- és vízellátás; takarítás és tatarozás; személyzet tekintetében; 4. az egyes tudománykarok gazdasági igényeinek kifejezésre juttatása és a költségvetési hitelek keretében és a gazdasági igazgatósággal való együttműködés útján legcélszerűbb kielégítésükről való gondoskodás;²⁷⁴, az egyetemhez tartozó összes intézetek, klinikák és más intézmények épületeiben, kertjeiben etc. a rend ellenőrzése, az üzemek napi rendes működésének biztosítása; 6. munkafegyelem ellenőrzése; 7. a gazdasági intézkedések végrehajtásának ellenőrzése.

Figyelemmel azonban az egyetemi gazdasági igazgató, mint utalványozó hatóság egyéni felelősségére, a gazdasági bizottság határozatai a költségvetési fedezetet érintő ügyekben számára csak tanács jellegével bírtak és azoktól a költségvetés kereteinek betartása érdekében az igazgató eltérhetett.²⁷⁵

A klinikai bizottság hatásköre a klinikummal kapcsolatos ügyekre terjedt ki, ideértve a klinikák gazdasági igényeinek érvényesítését (vagyis egyfajta lobbitevékenységet) és a

²⁷¹ Mert a klinikai bizottság tagjai a rendelet 5. § 1., 2. és 3. pontjában felsoroltak, továbbá a klinikák igazgató-tanárai voltak. A klinikai bizottság elnökét és helyettes elnökét egy-egy év tartamára a klinikák igazgató-tanárai sorából választották és a vallás- és közoktatásügyi miniszter erősítette meg. Uo. 7.§ 204.p.

²⁷² Vö.: Eötvös két tervezetében a sorshúzás intézménye.

²⁷³ Magyary Zoltán: A magyar tudományos nagyüzem megszervezése: nyolc év a magyar tudományos élet kormányzatában, In: Tudományos, Gyűjtemény 106., Danubia Könyvkiadó, 1931.

http://mtdaportal.extra.hu/books/magyary_zoltan_a_magyar_tudomanyos_nagyuzem_megszervezese.pdf
2019. 11. 2013. P. 5.§

²⁷⁴ Uo. 6.p. 203.p.

²⁷⁵ Uo. 6.§ 203-304.pp.

V.1. A II. világháború kora – erősödik az állami befolyás

gazdasági igazgatósággal való együttműködést, a gazdasági bizottság számára való javaslattevélt (értelemszerűen elsősorban a klinikákat érintő ügyekben).²⁷⁶

Az egyetem gazdasági szervezetét oly módon kívánták beintegrálni az egyetem szervezetébe, hogy kimondták, az egyetem gazdasági igazgatója és helyettes igazgatója az egyetem Rector Magnificusának teszi le esküjét. Ez azonban csak látszólagos intézkedést jelentett, hiszen rögtön a következő mondattal ki is jelentette a rendelet, hogy ezt az esküt a „*Rector a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevében veszi ki...*”²⁷⁷ A gazdasági igazgatóság tagjai pedig a gazdasági igazgató előtt tették le esküjüket, ami azonnal determinálta a lojalitás kérdését is.²⁷⁸

Ha bárkinek kételye maradt volna az egyetem gazdasági szervezetének beillesztettsége, idegen test-szindrómája kapcsán, akkor elegendő felidézni, hogy az egyetem gazdasági igazgatója, illetve helyettes igazgatója, utalványozó hatósági hatáskörében tett intézkedéseikért a vallás- és közoktatásügyi minisztérium vezető tisztviselőinek fegyelmi ügyeiben eljáró fegyelmi tanács fegyelmi hatósága alá tartozott.²⁷⁹

A gazdasági igazgatóság személyzetének fegyelmi ügyeiben azonban már - a gazdasági bizottság tagjaiból alakított háromtagú fegyelmi bizottság véleményének meghallgatása után - az egyetemi tanács, mint elsőfokú fegyelmi hatóság volt jogosult és köteles eljárni (vö.: a gazdasági igazgatóság tagjai a gazdasági igazgatónak tették le esküjüket). Ennek határozata ellen a fegyelmileg elmarasztalt alkalmazott a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fellebbezhetett.²⁸⁰

Az pedig már szinte természetesnek tekinthető az előzmények ismeretét követően, hogy a minisztérium és a gazdasági igazgatóság közvetlenül volt jogosult kommunikálni egymással, és az egyetem gazdasági igazgatója az egyetem tanácsának üléseire meghívható, sőt kívánságára meghívandó volt,²⁸¹ és az egyetemi tanács köteles volt a kért felvilágosítást a részére megadni.²⁸²

A **vidéki tudományegyetemek** (a Ferenc József, a debreceni Tisza István és a pécsi Erzsébet Tudományegyetem) **gazdasági igazgatásának** szervezéséről szóló rendelet nagyon

---

²⁷⁶ Uo. 7.§ 204.p.

²⁷⁷ Uo. 8.§

²⁷⁸ Uo.

²⁷⁹ Uo. 8.§ 204.p.

²⁸⁰ Uo.

²⁸¹ Uo. 9-10.§§ 204.p. A minisztériumi kapcsolattartás módja tekintetében érdemes visszautalni az 1887. évi rendeletben foglaltakra, lásd.: III.1. fejezet, A tradicionális egyetemi keretek felbomlása . belső szervezet és működési rend

²⁸² Uo. 10.§ 205.p.

V.1. A II. világháború kora – erősödik az állami befolyás

hasonlóan rendelkezett a gazdasági szervezet felépítéséről. Néhány kisebb különbségre mindazonáltal nem felesleges felhívni a figyelmet, már csak az érdekesség kedvéért is: a vidéki tudományegyetemeken a gazdasági hivatal igazgatójának és személyzetének fegyelmi ügyeiben - a gazdasági bizottság tagjaiból alakított háromtagú fegyelmi bizottság véleményének meghallgatása után -, az egyetemi tanács, mint elsőfokú fegyelmi hatóság járt el (tehát nem a VKM), aminek a határozata ellen a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez volt benyújtható fellebbezés.²⁸³

Az egyetemi gazdasági bizottság tagjai esetében is felfedezhető egy kis különbség, az egyetem prorektora és a minisztériumi küldött hiányzott a bizottsági tagok közül, de utóbbi a rendelet értelmében a gazdasági bizottság ülésein bármikor részt vehetett.²⁸⁴

Gazdasági ügyekben tehát autonóm működésről szó sem volt, még a 20. század közepén sem, még akkor sem, ha a Magyary Zoltán és Klebelsberg Kunó nevével fémjelzett rendeletek részben ezt a célt is szolgálták. A korábbi rendhez képest az irányítás lényege nem változott, bár kétségtelen, hogy az esetleges informális egyetemi érdekérvényesítést a rendelet becsatornázza egy bizottsági struktúrába. A „kézivezélés” tehát létezett, bár nem kifejezetten beavatkozás volt a célja, sokkal inkább a korábban meggyökeresedett szokások követése.

Ugyanez ez a mechanizmus figyelhető meg a pénzügyminiszter 1941. évi július hó 31-énkelt rendeletében, amikor is meghatározta, hogy a hallgatók által tanulmányi ügyben az iskolai (egyetemi) hatósághoz vagy a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez benyújtott beadvány vagy a beadványt helyettesítő jegyzőkönyv 50 fillér illeték alá esik.²⁸⁵ Vélhetően nem az a cél lebegett előtte, hogy beavatkozzon az intézmény belső életébe. A cél az lehetett, hogy az eljárás költségeit a kérelmező fizesse meg. A megoldás módja azonban beszédes: a pénzügyminiszter rendeletben meghatározta azt, hogy az egyetem a saját eljárásáért milyen összegű díjat szedhet. Az egyetemek gazdálkodása tekintetében önállóságról továbbra is legfeljebb a tandíjakból beszedett bevételek esetében lehetett szó (ebből voltak képesek az egyetemek pl. segélyek folyósítására.)²⁸⁶

²⁸³ Uo. 7.§ 209.p.

²⁸⁴ Uo.: 4. §. 207. p.

²⁸⁵ 1941. évi 128.847. számú rendelet az iskolába vagy egyetemre felvétel iránt, valamint tanulók (hallgatók) által tanulmányi ügyben az iskolai hatóságokhoz vagy a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterhez benyújtott beadvány illetékéről.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1941/?pg=2929&layout=s&query=egyetem 2018. 10. 31.

²⁸⁶ Lásd.: 1. számú melléklet

V.1. A II. világháború kora – erősödik az állami befolyás

1942-ben rendelkezett a belügyminiszter²⁸⁷ az egyetemi szociális tanfolyamok szervezetének, tanulmányi és vizsgarendjének szabályozásáról.

Önmagában a **képzés rendjének miniszteri szintű szabályozása** egyáltalán nem meglepő a magyar felsőoktatási jog történetében: rendelet szabályozta a tudomány-egyetemek és jogakadémiák tanulmányi és vizsgálati rendjét már 1883-ban²⁸⁸, majd 1889-ben a jogakadémiák módosított tanulmányi rendjét²⁸⁹, vagy éppen 1901-ben a jogbölcészlet mint alapvizsgatárgy megszüntetését²⁹⁰. Egy tanfolyam létesítésének külső személy - a belügyminiszter - általi beillesztése a meglévő egyetemi keretekbe csak tovább erősíti azt a feltevést, hogy az egyetemeket a magyar jogrend nem tekintette jogi értelemben önálló személynek.

E tanfolyam élén a tanfolyam igazgatója állt, akinek négy éves, az egyetem nyilvános rendes vagy nyilvános rendkívüli tanárai közül történő kinevezéséhez – igaz kari kijelölést követően, mégis - belügyminiszter hozzájárulása volt szükséges. A belügyminiszter – a vallás és közoktatásügyi miniszterrel egyetértésben - határozta meg a tanfolyam helyét, címét és pecsétjét, belső struktúráját.²⁹¹

Az igazgató személyének kijelölését és az igazgató személyében történő bármely változást a kar a vallás- és közoktatásügyi miniszternek – de nem az egyetemek rektorainak, sőt nem is az egyetemek rektorain keresztül! – volt köteles bejelenteni.²⁹²

Az igazgató volt a tanfolyam vezetője és képviselője. Irányította annak oktató és kutató munkáját, a tanfolyam ügyvitelét; javaslatot tett a karnak az előadók kijelölésére; tartotta a kapcsolatot a karokkal; írta a jelentést a belügyminiszternek a tanfolyam működéséről. Az igazgató jogosult volt a belügyminiszterrel érintkezni, igaz az illetékes kar útján, mindazonáltal ezt a szabályt is fellazította a „sürgős szükség”, mely utóbbi eset lehetőséget biztosított a közvetlen előterjesztésre (utólagos kari tájékoztatással). Az igazgató

---

²⁸⁷ A belügyminiszter 1942. évi 800. számú rendelete, az egyetemi szociális tanfolyamok szervezetének, tanulmányi és vizsgarendjének szabályozásáról.

²⁸⁸ A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumtól. 28,291. szám. Szabályzat a m. kir. tudomány-egyetemek és kir. jogakadémiák tanulmányi és vizsgálati rendjét illetőleg. (Jóváhagyott Ó csász. és apóst. kir. Felsőségének 1883. évi aug. hó 20-ról kelt legf. elhatározásával.) https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1883/?pg=1234&layout=s 2018. 11. 13.

²⁸⁹ A vallás- és közoktatásügyim. kir. ministeriumtól. — 28.300. szám. szabályzat az 1889 : XXVI. t.-cikk végrehajtása tárgyában. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1889/?pg=2104&layout=s 2018. 11. 13.

²⁹⁰ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi minister 1901. évi 54.339. számú rendelete a két tudomány-egyetemhez, valamennyi jogakadémia igazgatóságához, illetőleg főhatóságához, a jogbölcészletnek a második jogi alapvizsgálat tárgyai közül való kihagyása tárgyában.

²⁹¹ A belügyminiszter 1942. évi 800. számú rendelete, az egyetemi szociális tanfolyamok szervezetének, tanulmányi és vizsgarendjének szabályozásáról 1.§

²⁹² Uo. 3.§

V.1. A II. világháború kora – erősödik az állami befolyás

helyettesítését az igazgató előterjesztésére a kar által kijelölt előadó látta el a rendelet szövege szerint.²⁹³ Szó nem volt önálló belső, intézményei döntéshozatali lehetőségről, avagy a feladatok megosztásának önálló meghatározásáról. A rendelet meghatározta tanfolyam munkarendjét is, tantárgyi részletességgel, azt is, hogy az egyes tantárgyakat milyen óraszámokban kell tanítani (lásd.: 3. számú melléklet).

Önálló intézményi működésről még oktatásszervezés szintén sem volt szó.

A tradicionális működési keretekre emlékeztet az ugyancsak 1942-ben hatályba lépett, Bánffy Dániel²⁹⁴. földművelésügyi miniszter nevéhez köthető rendelet a mezőgazdasági főiskolák **szervezeti szabályzatáról**.²⁹⁵ Ez a szabályzat szervezte át a gazdasági akadémiákat mezőgazdasági főiskolákká, akik a földművelésügyi miniszter fennhatósága alá kerültek²⁹⁶.²⁹⁷ Személyzetük a tanári karból, a tudományos segédszemélyzetből, az irodai, valamint az irodai segéd és kezelőszemélyzetből és az altisztekből állt, altisztjeiket és egyéb „szolgaszemélyzetüket” a földművelésügyi miniszter (!) alkalmazta.²⁹⁸

A rendelet szólt a **felvételi eljárás** szabályairól is: feltétel volt egyrészt a kifogástalan erkölcsi magaviselet, a magyar hazához való hűség, (az, hogy férfiről vagy nőről volt szó, már nem játszott szerepet a felvételi során), valamint középiskolai (gimnázium, gazdasági középiskolák, líceum) érettségi.²⁹⁹

---

²⁹³ 1 A belügyminiszter 942. évi 800. számú rendelete, az egyetemi szociális tanfolyamok szervezetének, tanulmányi és vizsgarendjének szabályozásáról 4.§

²⁹⁴ **Bánffy Dániel**, báró (Nagyenyed, 1893. szept. 18. – Bp., 1955. ápr. 7.): erdélyi nagybirtokos, a jobboldali politikus, földművelésügyi miniszter. 1917-től 1940-ig erdélyi birtokain gazdálkodott. Észak-Erdély Magyarországhoz csatolása után az erdélyi párt vezetője és behívott országgyűlési képviselő. 1940. dec. 30-tól 1944. márc. 22-ig a Teleki-, Bárdossy-, végül a Kállay-kormány földművelésügyi minisztere. In.: Magyar életrajzi lexikon 1000-1990 <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC00523/00884.htm> 2018. 10. 31

²⁹⁵ A m. kir. földművelésügyi miniszter 1942. évi 232.056. számú rendelete, a mezőgazdasági főiskolák szervezeti szabályzatának kihirdetéséről https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1942/?pg=3241&layout=s&query=egyetem 2018. 10. 31.

²⁹⁶ Jóllehet a különböző miniszterek általi intézményirányítást a kommunista diktatúra, illetve a szovjet típusú irányításnak szokás betudni, ez nem teljesen igaz. A szakakadémiák, majd később szakfőiskolák gyakran álltak szakminisztériumok irányítása alatt. A VKM leginkább az egyetemek felett gyakorolta felügyeleti jogait.

²⁹⁷ A m. kir. földművelésügyi miniszter 1942. évi 232.056. számú rendelete, a mezőgazdasági főiskolák szervezeti szabályzatának kihirdetéséről 2.§ https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1942/?pg=3241&layout=s&query=egyetem 2018. 10. 31.

²⁹⁸ Uo. 6-7.§§

²⁹⁹ A korábbi hagyományoknak megfelelően a jogszabály ismerte a rendkívüli hallgató jogintézményét is, róla úgy rendelkezett, hogy azt a kifogástalan erkölcsi magaviseletű férfit vagy nőt lehet felvenni, aki életének tizennyolcadik évét betöltötte és akinek olyan előképzettsége van, amelynek alapján a főiskola tanári karának megítélése szerint a választott tantárgyak körében eredményes tanulmányokat folytathat. Rendkívüli hallgató szigorlatra nem volt bocsátható. In.: A m. kir. földművelésügyi miniszter 1942. évi 232.056. számú rendelete, a mezőgazdasági főiskolák szervezeti szabályzatának kihirdetéséről 6-7.§§ https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1942/?pg=3241&layout=s&query=egyetem 2018. 10. 31.

V.1. A II. világháború kora – erősödik az állami befolyás

A rendelet meghatározta a főiskolák működésének rendjét is, ideértve azt, hogy ki vezeti a főiskolát (a dékán), kikből áll a kari ülés, és mi tartozik a kari ülés hatáskörébe, mikor kell kari ülés tartani, mi a dékánválasztás szabálya³⁰⁰. Érdemi döntési jogköre a kari ülésnek, vagy a dékánnak nem volt, maga dékánválasztás is csak a földművelésügyi miniszter megerősítésével volt érvényes.³⁰¹ A rendeletben megtalálható számos olyan rendelkezés is, melyeknek belső szabályzatban lenne inkább helyük: határozatképesség szabályai³⁰², dékán akadályoztatása³⁰³, kari ülések időpontjai³⁰⁴, rendkívüli ülés összehívásának és a jegyzőkönyvezésnek a szabályai³⁰⁵. Érdemi döntési jogköre a kari ülésnek csak két esetben volt,; tandíjkedvezmények tárgyában (de ösztöndíjak adományozása iránt már csak javaslatot volt jogosult tenni); és külföldi oklevelek honosítása tárgyában³⁰⁶. Valamennyi egyéb jogosítvány csak javaslattevő, véleményező, és ellenőrző jellegű volt.³⁰⁷

Nem változott a főkegyúri joggal élő uralkodóhoz képest a főiskolai oktatók kinevezési rendje sem. A nyilvános rendes és a nyilvános rendkívüli tanárokat pályázat vagy meghívás alapján a földművelésügyi miniszter előterjesztésére a kormányzó nevezte ki, főszabály szerint pályázat útján, meghívásos tanszéketöltésre a kari ülés tett javaslatot a földművelésügyi miniszternek.³⁰⁸

Komoly irányítás alá vonta az állam az **ifjúsági szervezeteket** is.

1943. évi március hó 3-án tette közzé Dr. Szinyei-Merse Jenő³⁰⁹ vallás- és közoktatásügyi miniszter. a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1943. évi 8.500. számú rendeletét, az egyetemi és főiskolai ifjúsági egyesületek működési szabályzatának közzétételéről, ami másnap hatályba is lépett. Az ifjúsági szervezetek sem voltak kivételek a közvetlen miniszteri irányítás alól. Működésük peremfeltételeit nekik is a VKM határozta meg.

³⁰⁰ A m. kir. földművelésügyi miniszter 1942. évi 232.056. számú rendelete, a mezőgazdasági főiskolák szervezeti szabályzatának kihirdetéséről 10-12.§§ https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1942/?pg=3241&layout=s&query=egyetem 2018. 10. 31.

³⁰¹ Uo. 13.§

³⁰² Uo. 11.§

³⁰³ Uo.

³⁰⁴ Uo.

³⁰⁵ Uo.

³⁰⁶ Uo. 12.§ 5.-6. pontok.

³⁰⁷ Uo. 12.§

³⁰⁸ Uo. 16.§.

³⁰⁹ **Szinyei Merse Jenő** (Bp., 1888. dec. 7. – Bp., 1957. szept. 8.): politikus, miniszter. A bp.-i egy.-en 1911-ben szerzett jogi és államtudományi doktori oklevelet, utána a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba került. 1925-ben min. osztálytanácsossá, 1926-ban közalapítványi igazgatójává nevezték ki. 1926-ban és 1935-ben egységes párti programmal a hatvani választókerületet képviselte az országgyűlésben. 1939-ben újra megválasztották. Négy éven át előadója volt a vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetésének. 1936-ban a Nemzeti Egység Pártja ügyvezető alelnökévé, 1938-ban a képviselőház egyik alelnökévé választották. 1942. júl. 3-tól 1944. márc. 22-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter a Kállay-kormányban. In.: Magyar életrajzi lexikon 1900-0990 <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC14240/15139.htm> 2018.11.21.

V.1. A II. világháború kora – erősödik az állami befolyás

Egyetemen vagy főiskolán ifjúsági egyesület háromféle működésére adott engedélyt a miniszter: egyetemi vagy főiskolai ifjúsági egyesület, bajtársi egyesület és vallásos ifjúsági egyesületre, melyekben főszabály szerint a 26. életévig lehetett részt venni. Nem teljesen egyértelmű a rendelet ugyanakkor a bajtársi ifjúsági egyesület vonatkozásában: említi mint létező szervezetet³¹⁰, de utána mint egyetemen/főiskolán működő diákszervezet, már nem szerepel.

A diákszervezetek kizárólag két célból jöhettek létre, intézményenként egy szervezettel (de országos hatáskörrel): ifjúsági, vagy vallási céllal, ugyanakkor a hallgatóknak egyedi engedéllyel joguk volt csatlakozni a sport, illetve cserkész szervezetekhez.³¹¹ Az egyetemek fegyelmi joghatósága a diákszervezetek kapcsán kapott egyfajta kvázi regisztratív „hatáskört”: az lehetett tagja e diákszervezetnek, aki az egyetemek fegyelmi joghatósága alatt állott.³¹²

Az ifjúsági egyesületek élén a tanárelnök áll, akit az egyesület jellegének figyelembevételével, az egyesület ifjúsági vezetői előterjesztésének meghallgatása után az egyetemi tanács, illetőleg az ennek megfelelő főiskolai hatóság erre a tisztségre felkért és a vallás- és közoktatásügyi miniszter három év időtartamra erősített meg. Tanárelnök csak egyetemi vagy főiskolai nyilvános rendes vagy nyilvános rendkívüli tanár lehetett. A tanárelnök az egyesület minden határozatának végrehajtását felfüggeszthette, ha a határozat a törvénnyel, az egyetem, illetőleg a főiskola fegyelmi szabályaival vagy az egyesület alapszabályában foglalt rendelkezéssel ellentétben állt.³¹³

Valamennyi egyetemi és főiskolai ifjúság szövetség működésének feltétele az volt, hogy a Magyar Nemzeti Diákszövetség kötelékébe tartozzon.³¹⁴ A Magyar Nemzeti Diákszövetség a vallás- és közoktatásügyi miniszter által elismert egyetemi és főiskolai ifjúsági szövetségek összefoglaló szerve volt; s mint ilyen a Magyar Nemzeti Diákszövetség Tanácsa által meghatározott közös feladatokra nézve az egyetemi és főiskolai ifjúság országos képviselője feladatot látta el. A Magyar Nemzeti Diákszövetség élén a tanárelnök állt. A tanárelnököt –

---

³¹⁰ 1943. évi 8.500. számú rendelet, az egyetemi és főiskolai ifjúsági egyesületek működési szabályzatának közzétételéről
1.§ (2)
https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1943/?pg=1354&layout=s&query=egyetemi%20ifj%C3%BAs%C3%A1g 2018. 10. 31.

³¹¹ Uo. melléklet 3.-4.§§

³¹² Uo. melléklet 1.§ (1)

³¹³ 1943. évi 8.500. számú rendelet, az egyetemi és főiskolai ifjúsági egyesületek működési szabályzatának közzétételéről
1-5.§§
https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1943/?pg=1354&layout=s&query=egyetemi%20ifj%C3%BAs%C3%A1g 2018. 10. 31.

³¹⁴ Uo. 7.§

2019. november 10.

V.1. A II. világháború kora – erősödik az állami befolyás

az, egyetemi és főiskolai ifjúsági szövetségek tanárelnökeinek, továbbá az egyetemek tanácsának, és a Magyar Nemzeti Diákszövetség országos ifjúsági elnökének meghallgatása után – szintén a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezte ki 3 évi időtartamra.

A Magyar Nemzeti Diákszövetség Tanácsa a vallás és közoktatásügyi miniszter véleményező és javaslattevő szervének minősült. A magyar egyetemi és főiskolai ifjúság egyesületi- ügyeiben, és az egyetemi és főiskolai ifjúsági szövetségek alapszabályait a vallás- és közoktatásügyi miniszter a belügyminiszterrel egyetértve engedélyezte, kivéve azt a főiskolai ifjúsági egyesületet, amely működését kizárólag mezőgazdasági főiskolán, illetőleg gazdasági akadémián fejtette ki; az utóbbiak alapszabályait a belügyminiszterrel egyetértve a földművelésügyi miniszter hagyta jóvá.³¹⁵

Érdeemes egy pillanatra összevetni a Tanács működési mechanizmusát a későbbi szovjet típusú diktatúrában létrejött Dolgozói Ifjúsági Szövetséggel (DISZ)³¹⁶. A Tanács a II. világháború korában egyértelműen minisztériumi (ráadásul több minisztériumi) közvetett irányítást jelent, közvetlen beavatkozási lehetőséget az ifjúsági szervezetek életébe: a kinevezésekkel, a létrehozással, a vezetéssel. A DISZ hasonlóképpen elvek alapján működött, csak éppen nem központi közigazgatási szerv, nem valamelyik minisztériumnak volt a meghosszabbított keze, hanem a pártvezetésnek: a közös metszet a centrális irányítás, a hatalom szemének megjelenése a diákszervezetek felett (is).

---

³¹⁵ Uo. 8.§

³¹⁶ Lásd.: VI.1. Tervszerű felsőoktatás – a központi szervek hatásköre

V.2. A II. világháború kora - igazoltatások

A II. világháborút követően mind az egyetemi oktatói és más munkakörben foglalkoztatottak mind pedig a hallgatók ún. igazolási eljárás elé néztek. Az igazolási eljárások célja annak megállapítása volt, hogy az érintett magatartása sértette-e a magyar nép érdekeit³¹⁷. Közalkalmazottak esetében magyar nép érdekeit sértő cselekedetnek kellett tekinteni, ha a közalkalmazott nyilas vagy más fasiszta jellegű párt (mozgalom) tagja volt, ilyen pártot (mozgalmat) támogató volt vagy azok célkitűzését, működését, helyeselte; ha a háborúba való belépés, a háborúban való további részvétel vagy a tengelyhatalmak érdekében vagy pedig a szövetséges hatalmak érdekei ellen propagandát fejtett ki; ha akár közvetlenül, akár tetteivel, közhangulatot kialakító magatartásával közvetve, az ország lakossága egy részének érdekeit sértő, a magyar alkotmány szellemével ellenkező jogszabályok hozatalát mozdította elő vagy ilyen jogszabályok végrehajtásában olyan módon vett részt, hogy ezáltal az érintett személyek helyzetét súlyosbította; ha az ország lakosságának egy része ellen gyűlöletre izgatott.³¹⁸ Közalkalmazottak esetében egyetemen kívüli összetételű igazolóbizottság folytatta le az eljárást³¹⁹, a hallgatók esetében azonban minden egyetemi (főiskolai) hallgató köteles volt az egyetem (főiskola) illetékes karának (osztályának) dékáni hivatalánál igazoló nyilatkozatot beadni 1945. szeptember 13-tól számított 15 napon belül.³²⁰ A nyilatkozatban a hallgatónak ismertetnie kellett politikai magatartását és cselekedeteit, különösen az egyetemek (főiskolák) nyugatra történt kiköltöztetése során vitt szerepét, esetleges nyugatra távozásának okát és visszatérésének körülményeit. Az igazoló eljárás lefolytatására háromtagú igazolóbizottság volt illetékes.³²¹ Minden egyetemi (főiskolai) karon (osztályon) külön igazolóbizottságot állítottak fel, elnökét az intézmény székhelye szerint illetékes nemzeti bizottság, egyik tagját az egyetemi (főiskolai) tanárok közül az egyetemi tanács,

³¹⁷ Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 8.500. M. E. számú rendelete az egyetemek és főiskolák hallgatóinak igazolásáról 1.§

³¹⁸ Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 1.080. M. E. számú rendelete a közalkalmazottak igazolásáról, 1.§

³¹⁹ Az igazolóbizottság hat beüldött és két behívott tagból áll. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontba tömörült öt politikai párt (Független Kisgazdapárt, Magyar Kommunista Párt, Nemzeti Parasztpárt, Polgári Demokratapárt, Szociáldemokrata Párt), valamint az Országos Szakszervezeti Tanács helyiszervezetei egy-egy tagot küldenek be a bizottságba. A főispán (Nemzeti Bizottság) köteles volt továbbá a bizottságba hívni egy jogi képesítésű tagot, egy tagot pedig az egyetem alkalmazottak közül. Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 1.080. M. E. számú rendelete a közalkalmazottak igazolásáról, 6.§.

Részletesen ír Kerepeszki Róbert *Igazoló eljárások a Debreceni Tudományegyetemen (1945–1946)* című munkájában az egyetemi alkalmazottakat érintő igazolási eljárásokról: http://gerundium.lib.unideb.hu/file/7/5774d96b30ba2/szerzo/Igazolo_eljarasok_a_Debreceni_Tudomanyegyetemen.pdf 2018. 11. 01.

³²⁰ Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 8.500. M. E. számú rendelete az egyetemek és főiskolák hallgatóinak igazolásáról. 2.§

³²¹ Uo. 3.§

V.2. A II. világháború kora - igazoltatások

másik tagját pedig saját tanári testületéből az a kar (osztály) jelöli ki, amelynek hallgatói közé az igazolás alá vont hallgató tartozott, és megfigyelő státusban egy egyetemi (főiskolai) hallgató is részt kellett vegyen az ülésen, akit a bizottság köteles volt meghallgatni.³²² Az igazolóbizottság a következő határozatokat hozhatta: az igazolás alá vont egyetemi (főiskolai) hallgatót igazoltnak jelenthette ki; feddésre ítélhette, melyet az egyetemi tanács színe előtt kellett foganatosítani; az egyetemi kedvezményekből legfeljebb négy félévre kizárhatta; az egyetemről (főiskoláról) meghatározott (négy félévig terjedhető) időre vagy örökre kizárhatta; vagy pedig, legsúlyosabb büntetésként az ország összes egyetemeiről (főiskoláiról) örökre kizárhatta³²³. Az igazolóbizottság határozata ellen volt helye halasztó hatályú fellebbezésnek. A fellebbezést a határozat kihirdetésekor azonnal jelezni kellett, és összesen 3 nap állt rendelkezésre az írásbeli indoklásra.³²⁴

Ezen igazolóbizottság határozatai a budapesti Pázmány Péter tudományegyetem esetében az Egyetemi Levéltárban megtalálhatók, mivel a bizottság ezeket a határozatokat az egyetemi tanács elé terjesztette. A budapesti egyetem eljárása szolgált mintaként pl. a Magyar királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem számára is.³²⁵

A budapesti egyetem bölcsészettan-hallgatók igazolására kiküldött I. számú igazolóbizottsága a legsúlyosabb büntetéssel örökre kizárta a hallgatók közül Szalay Piroska hallgatót a Pázmány Péter Tudományegyetemről. Az Egyetemi Tanács az igazolóbizottság szóban forgó határozatát tudomásul vette.³²⁶

Kevésbé szigorú büntetést szabott ki az I. Orvostanhallgatóknak és szigorló orvosainak igazolására kiküldött I. számú igazolóbizottság Takács Ottó Ágoston, Bálint Elemér, Balogh Oszkár, Bálint Vince, Darázs Károly, Tapolyai Mihály, Leyrer Lóránt, Ifj. Kalós Péter-né Geöce Irén, Bup.Ián Imre, Mácsay József, Budaváry Róbert, Csia Piroska és 'Állai

---

³²² Uo.

³²³ Érdemes összevetni a büntetéstípusokat Eötvös Alapszabály-tervezetében foglaltakkal (II.2. fejezet).

³²⁴ Az ideiglenes nemzeti kormány 1945. évi 8.500. M. E. számú rendelete az egyetemek és főiskolák hallgatóinak igazolásáról., 7.§
https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1945/?pg=852&layout=s&query=egyetem 2018. 10. 31.

³²⁵ Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem jegyzőkönyvei (1934-1949) HU BMEL 4/a., 4/b.10./
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BME_ET_1945/?pg=45&layout=l&query=igazol%C3%B3 2018. 11. 01.

³²⁶ Pázmány Péter Tudományegyetem - tanácsülések, 1946-1947/1946. november 14. 1./ 1769/1946-47.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/ELTE_ET_1946-47/?pg=76&layout=l&query=igazol%C3%B3 2018.11.01.

V.2. A II. világháború kora - igazoltatások

Gusztávné Boros Klára orvostan- hallgatókra, akiket feddésre ítélte. Az ítéletet hirdetmény útján tették közzé, és a rektori hivatalban hajtották végre.³²⁷

Ez az igazolási eljárás nem volt előzmények nélküli, ismeretlen jogintézmény az egyetemek életében, bár ahogy arra Kerepeszki Róbert rámutatott, a Tanácsköztársaságot követő „rendcsinálás” időszakában az egyetemi hallgatók alakítottak igazolóbizottságokat saját kartársaik forradalmak alatti magaviseletének megvizsgálására. Ugyanakkor nem véletlen az sem, hogy az egyetemi beiratkozást szabályozó, zsidóellenes numerus clausus (1920. évi XXV. tc.) tartalmazta azt is, hogy „a tudományegyetemre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra az 1920/21-ik tanév kezdetétől csak oly egyének iratkozhatnak be, kik nemzethűségi [!] s erkölcsi tekintetben feltétlenül megbízhatók.”³²⁸

Ezt a típusú igazolási eljárást kifejezetten jogszabály írta elő, de az eljárást az egyetemek folytatták le. Adja magát a – legalábbis formális - összefüggés az egyetemi bíraskodás és az igazolási eljárások között: ebben az esetben is az egyetem járt el, saját polgárai felett ítélkezett, és jogkövetkezményeket szabott ki saját tagjai cselekedetei felett.

V.3. A II. világháború kora – központi szervek hatásköre

1936. január 13-án, Hóman Bálint³²⁹ vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére jött létre, mint a vallás- és közoktatásügyi miniszter tanácsadó és véleményező szerve az **Országos Felsőoktatási Tanács (Tanács)**³³⁰.

A Tanács elnökét a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére az államfő nevezte ki hat évre, alelnökét és szakosztályi elnökeit pedig a Tanács elnökének javaslatára a vallás-, és

³²⁷ Pázmány Péter Tudományegyetem - tanácsulések, 1946-1947/1946. november 14. 4./ 1164-1172 és 1287-1297/1946-47. https://library.hungaricana.hu/hu/view/ELTE_ET_1946-47/?pg=76&layout=l&query=igazol%C3%B3 2018.11.01.

³²⁸ Kerepeszki Róbert, A Turul Szövetség 1919–1945. Egyetemi ifjúság és jobboldali radikalizmus a Horthy-korszakban, Máriabesnyő, 2012, 41–44, 158–161.

³²⁹ **Hóman Bálint** (Bp., 1885. dec. 29. – Vác, 1951. jún. 2.): történetíró, egyetemi tanár, kultúrpolitikus, az MTA tagja (l. 1918, r. 1929, ig. 1933–45). A budapesti egyetemen szerzett bölcsészdoktori oklevelet. 1915-ben az Egyetemi Könyvtár, 1922-ben az OSZK ig.-ja, 1923-ban az MNM főigazgatója lett. 1925-től 1931-ig a budapesti egyetemen a középkori magyar történelem tanára. Műveiben kezdetben a pozitívizmus, majd a szellemtörténet szemléletét és módszerét követte. 1932. okt. 2-től 1938. máj. 13-ig a Gömbös-és Darányi-kormányban majd 1939. febr. 16-tól 1942. júl. 3-ig, a Teleki-, Bárdossy- és Kállay-kormányban vallás-és közoktatásügyi miniszter. Mint kultúrpolitikus az 1930-as évek elejétől a németbarát orientációt képviselte. 1946-ban a Népbíróság mint háborús bűnöst életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélte. Jelentős kutatója volt a középkori magyar történelemnek. <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-élettrajzi-lexikon-7428D/h-75B54/homan-balint-75E10/> 2018. 11. 7.

³³⁰ A m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszter 1936. évi 17.000 számú rendelete, az Országos Felsőoktatási Tanács ideiglenes Szervezeti Szabályzatának megállapításáról

V.3. A II. világháború kora – központi szervek hatásköre

közoktatásügyi miniszter nevezte ki szintén hat év időtartamra.³³¹ A Tanács tagjai lettek – az elnökön, alelnökön és szakosztályi elnökökön – kívül: a tudományegyetemek és a József Nádor Műegyetem nyilvános tanárai, valamint a felsőoktatásügy terén kiváló más szakemberek³³² közül a miniszter által a Tanács elnökének javaslatára hat év időtartamára kinevezett száz tag, akik között ötven a szellemtudományok, és ötven a természettudományok művelői közül választandó; a tudományegyetemeknek és a József Nádor Műegyetemnek rektorai; az Országos Közoktatási Tanács elnöke és alelnöke.³³³ A Tanács az ügyeket elnöki tanácsban, teljes ülésben, szakosztályokban és bizottságokban intézte³³⁴. A Tanács négy szakosztálya: I. a bölcsészet-, történelem-, nyelv- és irodalomtudományi szakosztály, II. a jog- és közgazdaságtudományi szakosztály; III. a természet- és műszaki tudományi szakosztály, IV. a biológiai és orvostudományi szakosztály volt.³³⁵ A Tanács részletes működési szabályairól egy jóval későbbi miniszteri rendelet rendelkezik, mely már Szinyei-Merse Jenő vallás és közoktatási miniszter nevéhez köthető 1943-ból.³³⁶

Természetesen az OFT létrejöttét megelőzően is volt felsőoktatási tanácsadó szerve az oktatási kormányzatnak. A 18-19. század fordulóján – „elsősorban Ürményi Józsefnek hívták ezt a testületet”, jegyezhetnénk meg nem kevés maliciózus göggel, ami jól hangoznék, de nem lenne teljesen igaz - az Egyetem volt a tanácsadó szervezet. Természetesen a Helytartótanács Tanulmányi Bizottságát is meg lehet és meg is kell említeni, de amennyiben figyelembe vesszük, hogy annak elnöke az egyetem rektora volt, ráadásul kormány szerv, máris visszakanyarodtunk az Egyetemhez mint tanácsadó szervhez.³³⁷ A 19. század második felétől már nem csak egyetlen magyar egyetem tudta ellátni ezt a feladatot, és igen, az oktatási kormányzat gyakran kikérte egyetem és a karok véleményét egy-egy munkával, tervszel, javaslattal kapcsolatban.³³⁸

³³¹ Uo. 3. §

³³² A jogszabály csak férfiakat engedett e posztra.

³³³ Uo. 4. §.

³³⁴ Uo. 7. §

³³⁵ Uo. 10. §

³³⁶ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1943. évi 9.333. V. K. M. számú rendelete, az Országos Felsőoktatási Tanács szervezetének szabályozásáról

³³⁷ Vö.: II.1. fejezet: Tradicionális egyetemi keretek – az állami jelenlét megjelenése a felsőbb oktatásban

³³⁸ Vö.:II.7. Tradicionális egyetemi keretek - a Lukács-féle törvénytervezet; Szintén ide kívánkozik a fegyelmi szabályzat megalkotásáról szóló beszámoló, melyről Mártonffy Károly r.ny. egyetemi tanár számol be a Pázmány Péter Tudományegyetem 1947. szeptember 30-i tanácsülésén, a következőképpen (részlet):

„Előadó jelenti, hogy a Miniszter ur 9991/1947.ein. számú leiratában közli, hogy az egyetemi tanárok és egyéb egyetemi alkalmazottak fegyelmi felelősségre vonását törvénybe- kívánja szabályozni és e tárgyban az Országgyűléshez törvényjavaslatot kíván benyújtani. Ezért kéri az Egyetem Tanácsát, hogy a kérdés szabályozására vonatkozó álláspontjáról és elgondolásáról őt mielőbb tájékoztassa.

V.3. A II. világháború kora – központi szervek hatásköre

1936. január 13-án jött tehát létre az a felsőoktatási tanácsadó testület, melynek létrehozását már Klebelsberg Kunó is tervezte, azonban megvalósítani nem tudta.³³⁹ A Tanács szervezetének szabályozásáról rendelkező 1943-as VKM rendelet – mely az 1936. évi rendelet felhatalmazásán alapult – a II. világháború korához alkalmazkodva eszközölt néhány változtatást a Tanács működési rendjében. A Tanács továbbra is a vallás- és közoktatásügyi miniszter tanácsadó és véleményező szerve, aki a felsőoktatás ügyét állandóan figyelemmel kíséri, a miniszter felhívására vagy saját kezdeményezéséből a felsőoktatásra vonatkozó kérdések tekintetében véleményt mond és javaslatot terjeszt elő.³⁴⁰ Elnökét a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére már definitíve is a kormányzó nevezte ki, továbbra is hat év időtartamára.³⁴¹ A Tanács tagságában is bekövetkezett változás, a tudományegyetemek, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem és a művészeti főiskolák nyilvános rendes és rendkívüli tanárai közül, valamint a felsőoktatásügy terén érdemeket szerzett más személyek közül a vallás és közoktatásügyi miniszter a Tanács elnökének javaslatára hat év időtartamára nevezett ki immár nem száz, hanem száztíz tagot. Megszűnt az a rendelkezés, miszerint ötven a szellemtudományok, és ötven a természettudományok művelői közül választandó. Tagok maradtak a tudományegyetemek, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem rektorai, s melléjük felsorakoztak a művészeti főiskolák élén álló rektorok, illetőleg főigazgatók is, és maradtak a Tanács tagjai az Országos Közoktatásügyi Tanács elnöke és alelnöke.³⁴²

Csak az OFT teljes ülésén vett részt valamennyi tag, és teljes ülésen csak általános érdekű, elvi jelentőségű ügyek és az évi jelentések voltak tárgyalhatók.³⁴³ Változás történt a Tanács szakosztályainak elnevezésében is: az I. szakosztály neve 1943-tól bölcsészettudományi és

---

Előadó az ügy állását és javaslatát az alábbiak szerint ismerteti :

Az 1919-20-as években felmerült számos fegyelmi ügy kapcsán számtalan és hosszadalmas iratváltás volt az egyetemnek ez években volt tanácsai és a főfelügyeleti hatóság között. Ez iratváltások az egyetemet megillető fegyelmi jogkör és a főfelügyeleti hatóságot megillető kormányzati jogkör tartalma, lényege és terjedelme, valamint az 1948:XIX. törvénycikk és a Hatósági Szervezési Szabályzat értelmezése körül forogtak. Ez iratváltások eredményre nem vezettek” Egyetemi Levéltár 12./ 1346/1947-48. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1945/?pg=693&layout=s&query=egyetem 2018. 10. 31.

³³⁹ Klebelsberg felsőoktatáspolitikáját Ladányi Andor dolgozta fel részletesen Klebelsberg felsőoktatási politikája című művében, Megj.: Argumentum Kiadó, Bp. 2000.

³⁴⁰ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1943. évi 9.333. V. K. M. számú rendelete, az Országos Felsőoktatási Tanács szervezetének szabályozásáról 1.§

³⁴¹ Uo. 31.§

³⁴² A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1943. évi 9.333. V. K. M. számú rendelete, az Országos Felsőoktatási Tanács szervezetének szabályozásáról 9.§

³⁴³ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1943. évi 9.333. V. K. M. számú rendelete, az Országos Felsőoktatási Tanács szervezetének szabályozásáról 9.§

V.3. A II. világháború kora – központi szervek hatásköre
művészeti szakosztály lett.³⁴⁴ E bölcsészettudományi és művészeti szakosztályban volt a legtöbb, legalább harminckét tag, akik között legalább hét a művész tagok közül választandó, a többi szakosztályok mindegyikébe pedig legalább huszonöt-huszonöt tag került beosztásra, azzal, hogy különleges kérdések tárgyalására külön bizottságokat kialakítására is volt mód.³⁴⁵

Ez az OFT tárgyalta meg azt a fegyelmi szabályzat-tervezetet, amelyet az Egyetem Tanácsa 1938. évi június hó 23-án fogadott el,³⁴⁶ s amelynek utóéletéről Mártonffy Károly³⁴⁷ egyetemi nyilvános rendes tanár számol be a Pázmány Péter Tudományegyetem 1947. évben lezajlott tanácsülésén. Ennek a beszámolónak különös jelentősége van.

Tudniillik az OFT - 1947-ben - által elfogadott tervezettel kapcsolatban a következő megállapításokat teszi.

„A közel évszázados gyakorlatnak megfelelően az Egyetem Tanácsa marad - mint fegyelmi bíróság - az egyetemi tanár bírója. /:14.§.:/.....Kodifikatórius szempontból a tervezet kifogástalannak mondható. Az I. és II. rész az anyagi jogszabályokat, III. rész a fegyelmi bírósági szervezetet, IV. rész az alaki /:eljárási:/ szabályokat tartalmazza...”³⁴⁸

1947-ben tehát az egyetem tanácsa a fegyelmi szabályzattal kapcsolatban még megemlíti az egyetemek bíróságát, mint évszázados hagyományt. Fontos momentum ez a magyar felsőoktatási jog történetében, mivel vélhetően ez az utolsó említése az egyetemi bíróságnak, mint élő, egyetemi szokásjognak.

³⁴⁴ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1943. évi 9.333. V. K. M. számú rendelete, az Országos Felsőoktatási Tanács szervezetének szabályozásáról 10.§

³⁴⁵ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1943. évi 9.333. V. K. M. számú rendelete, az Országos Felsőoktatási Tanács szervezetének szabályozásáról 14.§

³⁴⁶ Pázmány Péter Tudományegyetem – egyetemi tanácsülések, 1947-1948/1948. február 5.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/ELTE_ET_1947-48/?pg=167&layout=s&query=fegyelmi 2018. 10. 31 12./ Ikt.sz.: 1346/1947-48. Az egyetemi tanárok és egyéb egyetemi alkalmazottak fegyelmi felelősségre vonásának szabályozása ügyében a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemhez érkezett 9991/1947. számú vallás- és közoktatásügyi miniszteri leirat.

³⁴⁷ **Mártonffy Károly** (Belényes, 1890. szept. 16. – Bp., 1979. máj. 22.): jogász, egyetemi tanár, az állam- és jogtudományok kandidátusa (1957). 1920-ban szerzett jogi diplomát a budapesti tudományegyetemen. Közhivatali pályáját a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban kezdte. 1927-től a budapesti műegyetem közgazdasági fakultásán oktatott. 1933-ban a budapesti tudományegyetemen magántanár, majd címzetes egyetemi nyilvános rendkívüli tanár lett. 1941-ben a műegyetem nyilvános rendes tanárává nevezték ki. 1945-től nyugdíjba vonulásáig (1968) a Pázmány Péter Tudományegyetem (ELTE) Állam- és Jogtudományi Karán oktatott, 1960-ig tanszékvezető egyetemi tanár (államigazgatási jog), 1949-1952 között a kar dékánja. Tagja volt az Államjogi és Államigazgatási Jogi Kormánybizottságnak. Beér Jánossal irányította az Államigazgatási Tudományos Munkaközösséget. A közigazgatási jogtudományi irányzat képviselője, a magyar és nemzetközi közigazgatás-tudomány ismert művelője. In.: Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990 <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC09732/10150.htm> 2018. 11.07.

³⁴⁸ Pázmány Péter Tudományegyetem – egyetemi tanácsülések, 1947-1948/1948. február 5.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/ELTE_ET_1947-48/?pg=167&layout=s&query=fegyelmi 2018. 10. 31 12./ Ikt.sz.: 1346/1947-48.

V.4. A II. világháború kora – a tradicionális egyetemi bíraskodás utóélete³⁴⁹

Közismert, hogy önmagában bíraskodásnak, igazságszolgáltatásnak – legalábbis anyagi jogi értelemben - az az állami tevékenységet tekinthető, amely jogviták közhatalmi erővel, előre meghatározott jogszabályok eldöntésében, és ezáltal a jogszabályok egyedi esetben történő érvényesítésében áll. Anyagi jogi értelemben vett igazságszolgáltatás pedig az igazságszolgáltatást, mint tevékenységet jelenti.³⁵⁰ Formális értelemben pedig bíróságok bíraskodnak, vagyis – főszabály szerint – a bíróságok által ellátott igazságszolgáltatási tevékenység fedli le az igazságszolgáltatás fogalmát: azok az állami szervek, amelyek az igazságszolgáltatási tevékenységet gyakorolják, tehát csak a bíróságok által végzett tevékenység (vagy ezek összessége) azonos az igazságszolgáltatással.³⁵¹

Az egyetemi bíraskodásnak tehát ahhoz, hogy ténylegesen bíraskodásnak (igazságszolgáltatásnak) lehessen tekinteni, a következő minimális követelményeknek kellett megfelelnie: 1. az egyetemi bíraskodás legyen állami tevékenység; 2. jogvitát döntsön el; 3. az egyetemi bíróság bírjon közhatalommal (mindenkire nézve kötelező erejű döntést hozzon) 4. jogszabályt érvényesítsen 5. meghatározott jellemzővel bíró állami szerv legyen, és 6. döntései legyenek akár állami erőszakszervezet alkalmazásával is kikényszeríthetők.

Különös kettősséget lehet felfedezni akkor, mindezen jellemzők eredeti szövegek környezetben értelmezése során. Az egyetemi bíraskodás hagyományosan az egyetemek autonóm működésének része.³⁵² Az autonómia görög eredetű szó [auto-nomosz], jelentése önkormányzás. Eredeti görög jelentése: saját törvények szerint élés, öntörvényűség, önállóság.³⁵³ Az egyetemek, „saját törvényeik szerint élésüket” autonómiájukat, egy olyan jogintézménnyel – az egyetemi bíraskodással – igyekeztek – többek között – alátámasztani, melynek *conditio sine qua non*ja volt az állami tevékenység, és az állami szervek megjelenése az egyetem falai között.

³⁴⁹ Tradicionális egyetemi keretek között bíraskodás a 20. században már nem zajlott, mégis, még 1947-ből is lehet találni rá vonatkozó hivatkozást a levéltári iratokban. Pázmány Péter Tudományegyetem – egyetemi tanácsülések, 1947-1948. február 5.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/ELTE_ET_1947-48/?pg=167&layout=s&query=fegyelmi 2018. 10. 31 12./ Ikt.sz.: 1346/1947-48.

³⁵⁰ Bevezetés az alkotmányjogba; Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei Trócsányi László, Schanda Balázs (2014) HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_548_Alkotmanyjog/ch14.html 2018.11.02

³⁵¹ Bevezetés az alkotmányjogba; Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei Trócsányi László, Schanda Balázs (2014) HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft. https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_548_Alkotmanyjog/ch14.html 2018.11.02

³⁵² Vö.: Pázmány Péter Tudományegyetem – egyetemi tanácsülések, 1947-1948. február 5. https://library.hungaricana.hu/hu/view/ELTE_ET_1947-48/?pg=167&layout=s&query=fegyelmi 2018. 10. 31 12./ Ikt.sz.: 1346/1947-48.

³⁵³ Autonómiák Magyarországon. Szerk.: Gergely Jenő ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola – L'Harmattan Kiadó, Bp, 2005. 19. oldal

V.4. A II. világháború kora – a tradicionális egyetemi bíraskodás utóélete

Ennek a kettősségnek van egy roppant egyszerű és logikus magyarázata. Az egyetemek tevékenysége Márai Terézával alakult át állami (királyi) tevékenységgé. Az átalakulás magába olvasztotta a korábbi egyházi időszakból meglévő bíraskodási jogot (*privilegium fori*), ami az egyetem állami szervvé átalakulásának idején kvázi állami bíraskodássá változott át, és egyidejűleg hivatkozási alappá és ellenállási lehetőséggé is a beavatkozó állammal szemben.

Ugyanakkor az egyetemek bíraskodási jogát - azonban belül is az egyetemi alkalmazottak feletti egyetemi fegyelmi jogkört – érintő jogbizonytalanság a 20. század közepén már zavaró méreteket öltött. Erről a Pécsi Tudományegyetem 1948. február 4-i egyetemi tanácsulése kifejezetten szól is, amikor Ortutay Gyula vallás-, és közoktatásügyi miniszter azon javaslatát véleményezi, amelynek célja az egyetemek fegyelmi ügyeinek törvényi szinten történő rendezése lett volna.³⁵⁴

Mert az egyetemek a 20. század második felében is Mária Terézia óta folyamatosan bíraskodtak. Erre jogszabályi felhatalmazásuk azonban csak a hallgatók esetében állt rendelkezésre³⁵⁵ ezt fejti ki részletesen a Pécsi Tudományegyetem fent hivatkozott 1948. évi egyetemi tanácsi ülésének jegyzőkönyve is: az alkalmazottak vonatkozásában nincs jogi háttér, illetve ami rendelkezésre áll az jogszokás. Ez az a jogszokás ami alapján nem csak a hallgatók, de az oktatói és egyéb alkalmazottai felett is bíraskodott az egyetem (állami tevékenység), jogvitát döntött el, mindenkire nézve kötelező erejű döntést hozott, jogszabályt érvényesített, (hiszen a Ratio Educationis kihirdetésétől kezdve az egyetemekre vonatkozó össze szabály valamilyen jogszabályi – jellemzően rendeleti - formát öltött³⁵⁶), az egyetem állami szerv (minden arra irányuló próbálkozás elbukik, hogy esetleg magánosok is tarthassanak fenn intézményeket³⁵⁷), és döntései kikényszeríthetők voltak. A 18. századtól az egyetem már állami szerv, és a 20. század közepén is az volt. Állami szervként bíraskodott is. Tradicionális igazságszolgáltatási hatáskörébe az egyetemi feladatokkal közvetlenül összefüggő ügyek tartoztak: jellemzően hallgatói vagy oktatói fegyelmi ügyek, mint pl. a

³⁵⁴ Eötvös Loránd Tudományegyetem, Egyetemi Levéltár levéltári jelzet 50.h., 1.c. RH 1947-48/1346 I-20/44.

³⁵⁵ A budapesti egyetem esetében a Pázmány Péter Tudományegyetem Tanulmányi, Fegyelmi és LeckepéNZ Szabályzata alapján, melyet a vallás-, és közoktatási miniszter 1891. évi 28.458. számú rendeletével hagyott jóvá.

³⁵⁶ Erre kiváló példa az VI.1. fejezetben részletesen is bemutatott, 1942. évi 800. számú BM rendelete, az egyetemi szociális tanfolyamok szervezetének, tanulmányi és vizsgarendjének szabályozásáról, és maga a Ratio Educationis is. Az állam jól láthatóan már a 18. századból kezdve végig jogot formált arra, hogy mind az intézmények tevékenységére, mind szervezetére, mind az oktatott tárgyakra nézve konkrét rendelkezéseket fogalmazhasson meg.

³⁵⁷ Lásd: az elbukott felsőoktatási törvényjavaslatokat az I.2. és I.4.-7. fejezetekben.

V.4. A II. világháború kora – a tradicionális egyetemi bíraskodás utóélete

tanulmányi ügyekről szóló döntés (leckekönyv hamisítás) ³⁵⁸vagy az egyetemi állomány kétes ügyeiről ³⁵⁹döntés.

Formáljogi szempontból tehát az V. 3. fejezetben ismertetett igazolási eljárások is az egyetemi bíraskodáshoz tartoztak, de semmiképpen nem a tradicionális egyetemi keretek közé. Ezek az eljárások már az államhatalom beavatkozását mutatták, azt az időszakot amikor az egyetemek a hatalom meghosszabbított karjaként elláttak olyan feladatokat is, mely természetüktől, évszázados hagyományaiktól idegenek voltak.

---

³⁵⁸ **Závodni Margit orvostanhallgató fegyelmi ügye:** nevezett hallgató a vegytani szigorlata "elégtelen" jegyét valaki áthúzta és "elégséges" jegyet írt be helyette (nem volt bizonyítható az elkövető személye, ezért feddés büntetésben részesült): Pázmány Péter Tudományegyetem - tanácsülések, 1947-1948 1947. október 30. 11./ 129/1947-48. bejegyzés https://library.hungaricana.hu/hu/view/ELTE_ET_1947-48/?pg=77&layout=s 2018. 10. 31.

Szemerszki Gabriella bölcsészethallgató fegyelmi ügye: Szemerszky Gabriella abból a célból, hogy szigorlatra jelentkezessen, 8 tanári aláírást és 9 kollokviumi jegyet önkényesen saját kezűleg írt be indexébe (Pázmány Péter Tudományegyetemről örök időkre kitiltották): Pázmány Péter Tudományegyetem - tanácsülések, 1947-1948 1947. október 30. 11./ 8./ 48-49/1947-48. számú bejegyzés, https://library.hungaricana.hu/hu/view/ELTE_ET_1947-48/?pg=77&layout=s 2018. 10. 31.

³⁵⁹ Az Egyetemi Tanács 1948. évi május hó 29-én tartott III. rendkívüli üléséről szóló jegyzőkönyv említi **Szandtner Pál osztályvezető könyvtárnok szolgálati vétségének ügyét.** (Jegyzőkönyvi bejegyzés száma: 260 /1947-48. 1947-48. tanév)

Különös színezetet adott az ügynek, hogy az eljárás alá vont ifj. dr. Szandtner Pál Dr. Szandtner Pál, egyetemi nyilvános rendes tanár, jog és államtudománykari prodékánhelyettes fia. Szandtner prodékánhelyettes a rendkívüli ülésen nem is jelent meg.

A tényállás a következők szerint foglalható röviden össze: az Egyetemi Könyvtár szerzeményi osztály vezetőjének asztaláról feldolgozás alatt álló könyvek tűntek el kb. 700-800 forint értékben. A rendőrség kinyomozta, hogy a tettes ifj. Szandtner Pál, a könyvtár alkalmazottja. A nevezett a cselekményt azonnal beismerte, az okozott kárt megtérítette, hivatali kulcsait leadta és a könyvtár hivatali helyiségeiből kitiltották. Az előadó a fegyelmi eljárás megindításának mellőzését javasolta, figyelemmel ifj. Szandtner Pál kiváló munkájára, és a cselekmény elkövetésének idején fennálló rendkívül súlyos élethelyzetére. Az előadó javaslatát az eljáró Egyetemi tanács nem fogadta el, a fegyelmi eljárás eredményeként ifj. dr. Szandtner Pál osztályvezető könyvtárnok rektori feddés fegyelmi büntetésben részesült. https://library.hungaricana.hu/hu/view/ELTE_ET_1947-48/?pg=77&layout=s 2018. 10. 31.

VI. A TUDOMÁNYOS ÉLET ÉS A FELSŐOKTATÁS TERVSZERŰ ÁTALAKÍTÁSA.

A front elvonultát követően a felsőoktatási intézményekben az első feladat az oktatás megkezdése volt. Nagyjából elmondható, hogy 1945. tavaszára mindenhol megkezdődhettek az előadások, utoljára a rommá lőtt Budapesten, elsőként (1944. november 3-án) Szegeden.³⁶⁰ A hallgatók száma – a háború, valamint a diszkriminatív rendelkezések következtében tanulmányokat nem folytatható vagy azokat megszakítani kényszerült fiatalok tömegeinek az egyetemeken való megjelenésével, valamint a dolgozók esti oktatásának bevezetésével – jelentős mértékben emelkedett; az 1946/1947. tanévben 82,8%-kal, 1947/1948-ban pedig már 133,4%-kal haladta meg a háború előtti szintet.³⁶¹

A magyar felsőoktatás a II. világháborút követően jelentős ideológiai és oktatáspolitikai változásnak, változtatásoknak nézett elébe (ami természetes tendencia volt a kor európai viszonyaihoz képest is). Az 1945-1947 közötti demokratikus átalakulás időszaka oly rövid volt, ami idő alatt érdemi, a felsőoktatással foglalkozó jogi normák kibocsátásával nem lehetett számolni, átfogó, a felsőoktatás egészét érintő strukturális változásokra nem került – nem kerülhetett – sor.

VI.1. Tervszerű felsőoktatás – a központi szervek hatásköre

A szovjet típusú diktatúra kezdetén eleinte kényszerűen élt egymás mellett a korábbi időszakból maradt régi és az új egyetemi struktúra, de rövid időn belül a felsőoktatási intézményrendszert a szovjet modell mintájára alakították át. Így az intézmények egyrészt a képzés szakirányának megfelelő **szakminisztérium/hatóság** irányítása alá kerültek, aminek következtében 1953 tavaszán 32 állami felsőoktatási intézmény 11, 1965-ben pedig 92 intézmény 15 különféle minisztériumhoz vagy egyéb hatósághoz³⁶², 1973-ra pedig a 18 egyetem 3 minisztérium, 5 egyetemi jellegű főiskola egy minisztérium és egy az MSZMP KB alá, 22 főiskola 6 minisztérium illetve központi hivatal, 13 felsőfokú intézet pedig 1 minisztérium alá tartozott³⁶³. Az intézményrendszer maga is diverzifikálódott: az 1949-ben

³⁶⁰ Ladányi Andor: A magyar felsőoktatás a 20. században, Akadémiai Kiadó, Bp, 1999. 73. p.

³⁶¹ Ladányi Andor: A magyar felsőoktatás a 20. században, Akadémiai Kiadó, Bp, 1999. 73. p.

³⁶² Ladányi Andor: A felsőoktatás irányításának történeti alakulása, In.: A felsőoktatás fejlesztését szolgáló kutatások, Bp, 1991. 52. Oldal és Ladányi Ando: A magyar felsőoktatás a 20. Században, Akadémiai Kiadó Budapest, 1999. 83.p.

³⁶³ Az oktatásügyi igazgatás kézikönyve, Közgazdási és Jogi Könyvkiadó Budapest, 1973. 404-408. pp. Lásd még a kor történetéhez: 1970. évi 20. tvr. a debreceni Agrártudományi Egyetem létesítéséről; 1970. évi 21. tvr. a keszthelyi Agrártudományi Egyetem létesítéséről; 1970. évi 22. tvr. a Pénzügyi és Számviteli Főiskola létesítéséről; 1970. évi 23. tvr. az Élelmiszeripari Főiskola létesítéséről; 1970. évi 24. tvr. a Pollack Mihály Műszaki Főiskola létesítéséről; 1970. évi 25. tvr. a tanárképző főiskolán folyó képzésről; 1970. évi 39. tvr. a Rendőrtiszti Főiskola létesítéséről; 1971. évi 19. tvr. a Külkereskedelmi Főiskola létesítéséről; 1970. évi 20. tvr. a művészeti főiskoláknak egyetemi jellegű főiskolákká átszervezéséről; 1971. évi 21. tvr. Kaposváron mezőgazdasági főiskola létesítéséről; 1971. évi 22. tvr. Nyíregyházán mezőgazdasági főiskola létesítéséről;

VI.1. Tervszerű felsőoktatás – a központi szervek hatásköre

megszüntetett akadémiák helyén főiskolák, majd a szakosítás szempontjainak megfelelően szétválasztott (szak)egyetemek, felsőfokú technikumok³⁶⁴, később egyetemi jellegű főiskolák kezdhették meg illetve folytathatták működésüket. A hittudományi karok 1949-1950-ben kiváltak – mint az közismert - a tudományegyetemek szervezetéből, és egyházi intézményekként folytatták tevékenységüket (s innentől a többi hittudományi főiskolával együtt nem is tartoztak a felsőoktatás körébe).³⁶⁵ A széttagolt állami irányításnak megfelelően, az állami hatásköröket a **felügyeletet gyakorló miniszter** és a **művelődésügyi miniszter** megosztva gyakorolta, sőt, a szabályozás maga is különbözött aszerint, hogy mely felsőoktatási intézménytípusra vonatkozott.

A szovjet típusú diktatúra kiépülésének jeleként született meg 1948-ban a miniszterelnök felügyelete alatt a **Magyar Tudományos Tanács**, melynek elsőrendű feladata a tudományos élet tervszerű irányítása, valamint a gyakorlati élettel való kapcsolatának erősítése volt.³⁶⁶ A tervszerűség, mint a társadalom életét átfogó jelenség fontosságának megértéséhez elegendő a következő mondatot felidézni: „*a hatósága alá tartozó intézmények az előre nem látott, váratlan, és tervszerűtlen vendégjárás megakadályozása céljából a jövőben külföldi vendégeket kizárólag a VKM előzetes engedélyével hívjanak meg*”.³⁶⁷

A Tanács társadalomtudományi, nemzetgazdasági; természettudományi és műszaki szakosztályokra oszlott, és meglehetősen széleskörű feladatokkal bírt. Hatáskörébe tartozott a tudományos munkát végző személyekre, a tudományos munkához szükséges és arra alkalmas eszközökre és berendezésekre, valamint a folyamatban lévő tudományos kutatásokra vonatkozó adatok összegyűjtése; az országos érdekű tudományos feladatok kijelölése a gazdasági, műszaki, társadalmi stb. szervek adatai és közlései alapján; az országos érdekű tudományos kutatások munkatervének elkészítése a bel- és külföldi tudományos intézetek eredményeinek figyelembevételével (országos tudományos terv), a terv végrehajtásának ellenőrzése és a tudományos munkák elvégzéséhez szükséges munkaerők tervszerű biztosítása; az egyéni tudományos kutatások támogatása és

---

1972. évi 15. tvr. az Ybl Miklós Építőipari műszaki Főiskola létesítéséről; 1972. évi 16. tvr. Könnyűipari Műszaki Főiskola létesítéséről; 1972. évi 17. tvr. a Nyíregyházi Tanárképző Főiskola elnevezéséről; 1973. évi 21. tvr. a Szegedi Tanárképző Főiskola elnevezéséről.

³⁶⁴ 12/1962. (V. 5.) Korm. rendelet a felsőfokú technikumokról

³⁶⁵ Borsodi Csaba: Forradalmi bizottságok, munkástanács az ELTE-n 1956-ban 165. pp. Előzményekről: Balogh Margit: „Isten szabad ege alatt” – az egyházak Magyarországon 1945 és 1948 között; In.:

http://www.mtak.hu/interreg/kotet2/04_balogh_margit.pdf

2019.10.28

http://real.mtak.hu/90363/1/BorsodiCS_SZL_Emlékkönyv.pdf 2019.10.19.

³⁶⁶ 1948. évi XXXVIII. törvénycikk a Magyar Tudományos Tanács létesítése tárgyában

³⁶⁷ 196.189/1948. VI. 1. VKM sz. rendelet

VI.1. Tervszerű felsőoktatás – a központi szervek hatásköre

véleménynyilvánítás mindennemű tudományos munka támogatása tekintetében; az egyetemi és főiskolai tanári kinevezésekre vonatkozólag véleménynyilvánítás, a tudományos intézetek vezetői állásainak betöltése tekintetében javaslattétel és véleménynyilvánítás. Hozzá tartozott a közcélú és állami támogatást élvező kiadványok tudományos kiadványaira vonatkozó tervek felülvizsgálata és összeegyeztetése az országos tudományos tervvel; a kormányfőhatóságok vagy más állami szervek részéről felvetett tudományos kérdésekben véleménynyilvánítás; valamint mindaz, amit jogszabály vagy kormány megbízás hatáskörébe utalt.

A szovjet típusú diktatúra idején azonban a társadalom életét átható szovjet minta „kényszeres” követése nem állt, nem is állhatott meg az egyetemek kapujában.

Ez a mintakövetés több hullámban zajlott le. A leginkább ismert változást az akadémiák megszüntetése és a felsőoktatási intézményrendszer átalakítása jelentette, mely utóbbi egyben az egyetemek által ellátott feladatokat is körülírta: az ország felsőoktatási intézményhálózatát – következetesen leválasztva az egyetemekről a hittudományi képzéseket³⁶⁸ - szakegyetemekké alakították át, amiben a felsőoktatás feladata a kiszabott szakemberpenzum leképezése lett, a tudomány művelését és a tudományos minősítés feladatát pedig megkapta a Magyar Tudományos Akadémia (MTA).³⁶⁹

Ez a folyamat nem egyszerre ment végbe. Az akadémiák megszüntetése emlékeztetett a késő újkori magyar falusi és oppidumi céhek virágzásához: létrejöttük egyben a hanyatlásukat is jelentette³⁷⁰, hiszen miközben megkezdődött az akadémiák megszüntetése³⁷¹, még arra is található példa – lásd a mosónmagyaróvári és a keszthelyi Mezőgazdasági Akadémiákat, hogy újonnan hozták létre őket.³⁷²

A jogszabályi módosításokat, új rendelkezéseket, minden esetben megelőzték az állampárt – a szovjet típusú diktatúra idején az **Magyar Dolgozók Pártja (MDP), és jogutódjai (MKP**

³⁶⁸ 1950. évi 23. számú törvényerejű rendelet az egyetemi hittudományi karoknak az egyházak részére való átadása tárgyában

³⁶⁹ Lásd.: később kifejtve.

³⁷⁰ Lásd továbbá: Eperjessy Géza: Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon 1686-1848, Akadémiai Kiadó, Budapest 1967. Különösen I. fejezet, (13.p.)

³⁷¹ 1949. évi 19. Törvény a Gazdasági és Műszaki Akadémia létesítéséről, majd 1953. évi 15. számú törvényerejű rendelet a Gazdasági és Műszaki Akadémia megszüntetéséről

³⁷² 1954. évi 21. számú törvényerejű rendelet Mosónmagyaróvárrott és Keszthelyen Mezőgazdasági Akadémia létesítéséről

VI.1. Tervszerű felsőoktatás – a központi szervek hatásköre és MSZMP) – határozatait, állásfoglalásait. A jogszabályok már pusztán a párt döntéseinek írásba foglalt verziójaként jelentek, jelenhettek meg.³⁷³

A szovjet elvárásoknak megfelelően jöttek létre a **szakegyetemek**: 1951. február 1-jével vált ki a Budapesti Orvostudományi Egyetem (a mai Semmelweis Egyetem jogelődje) az Eötvös Loránd Tudományegyetemből³⁷⁴ „a népegészségügy területén örökölt rendkívüli elmaradottság felszámolása” céljából³⁷⁵, ekkor jöttek létre/váltak ki a meglévő tudományegyetemekből, utóbbiak névváltásával többé-kevésbé egyidőben az orvostudományi egyetemek Debrecenben³⁷⁶, Pécsen, Szegeden³⁷⁷. Ezidőjárt állították fel a Veszprémi Vegyipari Egyetemet (a mai Pannon Egyetem jogelődjét)³⁷⁸, a Közlekedési Műszaki Egyetemet³⁷⁹ Szolnokon³⁸⁰, az Építőipari Műszaki Egyetemet³⁸¹ (kiválással a Budapesti Műszaki Egyetemből), az Idegen Nyelvek Főiskoláját³⁸², a Külügyi Főiskolát,³⁸³ a Politikai Főiskolát³⁸⁴ etc. /még sorolhatnánk/ és ekkor a Miskolcon létesített Nehézipari Műszaki Egyetem (1952. március 9-től) „Rákosi Mátyás Nehézipari Műszaki Egyetem” nevet. Mely utóbbit egészen 1956. október 18-ig viselte a mai Miskolci Egyetem jogelődje.³⁸⁵

Szimbolikus üzenet volt az alapító érsek, Pázmány Péter emlékének törlése az egyetem nevéből.³⁸⁶ A Népköztársaság Elnöki Tanácsa új névadóul Eötvös Lorándot választotta. Az

³⁷³ Nagyar Országos Levéltár segédletei, 18/2., az MDP Központi vezetősége, Politikai Bizottsága és Titkársága üléseinek Napirendi Jegyzékei II. Kötet 1953-1956: http://mnl.gov.hu/docstore/90_2018. 10. 26.

³⁷⁴ 1950. évi 35. számú törvényerejű rendelet a Budapesti Tudományegyetem elnevezéséről, melynek értelmében a Budapesti Tudományegyetem az 1950/1951. tanév kezdetétől a 'Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem' elnevezéssel folytatja működését.

³⁷⁵ Horváth Jenő –Izsák Lajos: Egyetemünk 25 éves fejlődése. In: SINKOVICS ISTVÁN (főszerk.): Az Eötvös Loránd Tudományegyetem történetét 1945-1970. Budapest, 1972. 35. p.

³⁷⁶ 1952. évi 16. számú törvényerejű rendelet a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemről

³⁷⁷ 27/1951. (I. 28.) MT rendelet az orvostudományi egyetemek szervezetének és működésének átmeneti szabályozása tárgyában

³⁷⁸ 1951. évi 25. törvényerejű rendelet a Veszprémi Vegyipari Egyetem felállítása tárgyában

³⁷⁹ 1951. évi 19. számú törvényerejű rendelet a Közlekedési Műszaki Egyetem létesítése tárgyában, melyet a Budapesti Műszaki Egyetem, az Építőipari Műszaki Egyetem és a Rákosi Mátyás Nehézipari Műszaki Egyetem szervezetének módosításáról, valamint a Szolnoki Közlekedési Műszaki Egyetemnek, a Bánya- és Kohómérnöki Kar soproni részlegének, illetőleg a Földmérő Mérnöki Kar soproni működésének megszüntetéséről, továbbá a mérnöktechnikai képzés módosításáról szóló 1955. évi 31. számú törvényerejű rendelet szüntet meg 1955. szeptember 1-jei hatállyal.

³⁸⁰ 1951. évi 28. törvényerejű rendelet a Közlekedési Műszaki Egyetem Szolnokra való áthelyezése tárgyában

³⁸¹ 1952. évi 13. számú törvényerejű rendelet Építőipari Műszaki Egyetem felállítása tárgyában, melynek 3.§-a kimondta: „Az Egyetemen az 1952/53. tanévben mérnökkart és építészkart kell szervezni.”

³⁸² 1951. évi 18. számú törvényerejű rendelet Idegen Nyelvek Főiskolája létesítése tárgyában, melyet az 1954. évi 7. számú törvényerejű rendelet az Idegen Nyelvek Főiskolája megszüntetéséről szüntet meg.

³⁸³ 1952. évi 18. számú törvényerejű rendelet a Külügyi Főiskola létesítéséről, melyet az 1954. évi 27. számú törvényerejű rendelet a Külügyi Főiskola megszüntetéséről szüntet meg

³⁸⁴ 1968. évi 15. tvr. a Politikai Főiskola létesítéséről

³⁸⁵ 1952. évi 8. számú törvényerejű rendelet a Rákosi Mátyás Nehézipari Műszaki Egyetemről; 1967. évi 14. tvr. a Budapesti Műszaki Egyetem, valamint az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséről

³⁸⁶ 1950. évi 35. sz. törvényerejű rendelet MK .1950. szeptember 17 (159-160.sz.)

VI.1. Tervszerű felsőoktatás – a központi szervek hatásköre

ifjúsági szervezetek is a megváltozott keretek között, a szovjet Komszomol mintájára jöttek létre, mint a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány „kinyújtott karjai”. A tervszerű felsőoktatás szovjet minta szerinti átalakítása és az ifjúsági szervezetek központosítása összeért: 1950. júniusában létrejött a **Dolgozó Ifjúsági Szövetség**, a DISZ, a **Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség**, a KISZ jogelődje. A DISZ teljes egészében az MDP leányvállalataként működött. A feladatokat, instrukciókat az MDP illetékes szervétől kapta. A feladatok a politikai nevelés minden területére kiterjedhettek: lehettek honvédelmi nevelési célúak, vonatkozhattak 20 éven felüli párttagok számának növelésére, illetve munkaversenyben részvétel növelésére, a DISZ tagság politikai oktatására, vagy éppen a mezőgazdasági átnevelésre, de foglalkozott az MDP a DISZ vonatkozásában olyan kérdésekkel is, hogy a klerikális reakció hatásai miatt a DISZ üléseken a fiatalok Bibliaórákat tartottak, és természetesen felhívták a figyelmet a Szovjetunió hős Komszomolja példamutatására is.³⁸⁷

A társadalmi igények, a jogszabályok és a politikai elit által küldött üzenetek közötti óriási disszonancia áthatotta az egész kort, ennek a DISZ-re vonatkozó vetületét a megalakulásáról szóló eredeti korabeli Filmhíradó vissza is tükrözi.³⁸⁸

Az állam és a párt teljes összefonódásának idején természetes volt, hogy a két ifjúsági szervezet közötti jogutódláshoz, és a DISZ vagyonának a jogutód KISZ-nek átadásához a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány jóváhagyása volt szükséges.³⁸⁹ A DISZ 1957-ben szűnt meg, a párt ifjúsági szervezetként azt követően a KISZ működött tovább.³⁹⁰ A felsőoktatási intézmények – az időközben megszüntetett akadémiák helyett az egyetemek, főiskolák, felsőfokú technikumok, valamint azok kollégiumai - az ideológiai továbbképzés terepeivé, és az új társadalmi rend alapját képező munkásosztály kiképzési bázisaivá váltak. Az MDP különböző bizottságainak ötvenes évekbeli jegyzőkönyvei hemzsegek az olyan kérdések megtárgyalásától, mint: hogyan lehet emelni a felsőoktatásba belépő munkás-paraszt származású fiatalok számát; hogyan győzhető le a klérus, vagy a jó tanulással szembeni ellenség? Központi kérdéssé lett a vizsgabukás elleni harc; a munkástanulóknak a reakció általi kiszorítása az egyetemekről, ösztöndíjak kiosztása, kollégiumok nevelési

³⁸⁷ MDP Békés Megyei választmányi és pártbizottsági ülései 1948. június 24. - 1952. július 26. 1952. június 10. 33-34.p https://library.hungaricana.hu/hu/view/BEKESMDP_27_1_0002/?pg=230&layout=s 2018. 11. 08.

³⁸⁸ <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=10348#> 2018. 11. 08.

³⁸⁹ 1094/1957. (XII. 28.) Korm. határozat a Dolgozó Ifjúság Szövetsége vagyonának a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség részére történő átadásáról

³⁹⁰ A DISZ megszüntetése és az '56-os események nem egymástól független történetek. Lásd.: DISZ Építőipar és Közlekedési Műszaki Egyetem Végrehajtó Bizottsága, 6280. röplap, OSZK Kisnyomtatványtárának 1956-os különgyűjteménye http://www.mek.oszk.hu/04000/04056/html/roplap/roplap1956_0063.html 2018. 11. 09.

VI.1. Tervszerű felsőoktatás – a központi szervek hatásköre

programjának elfogadása, az intézményekben a hallgatók szociális összetételének vizsgálata.³⁹¹

Az általános „trendnek” megfelelően az egyetemi élettel kapcsolatos kérdések sem a minisztériumban, vagy az egyetemeken dőltek el: az MDP részletesen foglalkozott minden olyan kérdéssel, amit valamilyen megfontolásból fontosnak tartott, és ezen döntések kerülhettek csak formális jogszabályi formát öltve kiadásra. Az ideológiai harc és a munkásosztály felemelkedésének jegyében pedig, az egyetemi kérdés szinte minden eleme létfontosságúnak minősített.

Miután a hatvanas években megszülettek a felsőoktatást újraszabályozó jogszabályok, a 25/1969. (VI. 20.) Korm. rendelet az egyetemekről és az egyetemi jellegű főiskolákról kimondta, hogy az egyetem szervezeti és működési szabályzatában biztosítani kell, hogy a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség egyetemi szervezete részt vehessen az egyetemi tanács, valamint a kari tanács és minden olyan bizottság munkájában, mely a hallgatókat érintő kérdésekben dönt - kifejthesse a hallgatók és közösségeik irányába segítő tevékenységét, érdekeik védelmét és szervezze a hallgatók összességét az egyetem testületi szerveiben képviselő küldöttek megválasztására, valamint a küldöttek beszámoltatására. Sőt kifejezetten rendelkezett a rendelet arról is, hogy KISZ egyetemi szervezetét, a hallgatókat érintő általános érvényű intézkedések előkészítése során, az egyetem, a kar, illetőleg az oktatási szervezeti egységek vezetőinek meg kellett hallgatniuk.³⁹²

Az MDP/KISZ, a pártirányítás egészen mélyen jelen volt az egyetemek életében (lásd: 2. számú ábra a 113. oldalon). És maradt is, egészen a rendszerváltásig. Jóllehet a KISZ által ellátott feladatokat átalakítja majd az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény, a leglényegesebb elemet nem érinti, ekkor még nem is érinthette: nem vágja le, nem választja le az ifjúsági szervezetet a pártirányításról. Ezért aztán amikor a művelődési miniszter a KISZ központi bizottságával egyetértésben kap különböző jogosultságokat³⁹³ – csak példálózó jelleggel: a felsőoktatási intézmények szervezetére és működésére vonatkozó általános jellegű szabályok illetve a hallgatói jogviszonnal összefüggő általános jellegű kérdések meghatározására ideértve a külföldön ösztöndíjas tanulmányokat folytató magyar állampolgárok, valamint a Magyarországon tanulmányokat folytató külföldiek hallgatói jogviszonyát is; a tanulmányi

³⁹¹ MDP Budapesti Pártbizottságának ülései (XXXV.95.a.). 20. ö. e./
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BUDAPESTMDP_35_95_a_0067/?pg=1&layout=s 2019.10.19.

³⁹² 25/1969. (VI. 20.) Korm. Rendelet az egyetemekről és az egyetemi jellegű főiskolákról

³⁹³ az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény végrehajtásáról szóló 41/1985. (X. 5.) MT rendelet 2.§

VI.1. Tervszerű felsőoktatás – a központi szervek hatásköre

és vizsgarendre vonatkozó alapvető rendelkezések szabályozását a helyzet egyértelmű: a pártirányítás megmaradt.

VI.2. Tervszerű felsőoktatás – belső szervezet és működési rend

A korábbi fejezetben a pártirányításról írtakra figyelemmel már nem lehet meglepő az a tény, hogy paradox módon a belső szervezet és működési rend kapcsán szinte teljes egészében külső szervekről kell említést tenni: miniszterek, NET, MTA, OTH és persze a már korábban cizellált pártirányítás bonyolult sokasága jelentette a belső működés alapját.³⁹⁴

1950-ben megkezdődött a felsőoktatási intézmények belső szerkezetének a szocializmus igényei szerinti „átfazonírozása” is. A korábbi egyetemi struktúrát elavultnak, feudális jellegűnek titulálták, és **az egyszemélyi felelős vezetés**, a tervszerű munka és a tervszerűség alapfeltételeként megvalósuló állami vezetés elvén alapuló új rendszert vezettek be. A tudományegyetemek és a műszaki egyetemek szervezetét minisztertanácsi illetve annak végrehajtására kiadott miniszteri rendeletek szabályozták.³⁹⁵ Az 1956-ban kiadott törvényerejű rendelet értelmében egyetemet, főiskolát, akadémiát, továbbá egyetemi és főiskolai karokat a **Népköztársaság Elnöki Tanácsa** létesíthetett és szüntethetett meg. Egyetemen, főiskolán és akadémián tanszéket az **Országos Tervhivatal** elnökének és a **Magyar Tudományos Akadémia** elnökének meghallgatásával - a pénzügyminiszterrel egyetértésben - a felügyeletet gyakorló miniszter szervezhetett és szüntethetett meg. Új szakképzés bevezetése, illetőleg meglévő szakképzés megszüntetése a minisztertanács hatáskörébe tartozott.³⁹⁶

Az kultuszminisztert megillető **ún. főfelügyeleti jog** – a felügyeletet gyakorló miniszter státusának jogtörténeti előfutára – mint jogintézmény szintén az egyetemtörténetben megszokott módon szokásjogi gyökerekkel bírt. Hosszú időn keresztül pusztán az „így szoktuk” képezte a jogalapját annak a gyakorlatnak, hogy a miniszternek joga volt beleszólni az egyetem életébe, bekérhette a jegyzőkönyveket, kinevezte az egyetemi hivatalnokokat, jóváhagyta szakok, tanszakok, tanszékek létesítését stb.

1962-ben került aztán sor került arra is, hogy a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány kifejezetten deklarálja a felügyeletet gyakorló miniszter – aki immár de jure sem csak az oktatásért felelő miniszter lehetett – jogait és kötelességeit.³⁹⁷ Ez a miniszter volt aki a jogszabályokban megállapított módon szervezte, irányította és ellenőrizte a felsőoktatási

³⁹⁴ Vö. 2. sz. ábra, 113. p.

³⁹⁵ 274/1950. (XI. 23.) MT rendelet

³⁹⁶ 1956. évi 4. törvényerejű rendelet a felsőoktatási intézmények szervezeti kérdéseiről, Kihirdetve: 1956. II. 8.

³⁹⁷ 35/1962 (IX. 16.) Korm. rendelet a felsőoktatási intézmények egyes kérdéseiről

VI.2. Tervszerű felsőoktatás – belső szervezet és működési rend

intézmény munkáját; aki megállapította a képesítés megszerzéséhez szükséges követelményeket; aki gondoskodott az intézmény működéséhez szükséges személyi és tárgyi feltételek biztosításáról (a tudományos kutatómunkát illetően a Magyar Tudományos Akadémiával együttesen); jóváhagyta az egyes felsőoktatási intézmények szervezeti és működési szabályzatát; szabályozta a felsőoktatási intézmény vezetőinek kinevezési hatáskörét; és meghatározta a programok és tankönyvek jóváhagyásának módját.³⁹⁸

A művelődésügyi miniszter a felügyeletet gyakorló miniszterrel egyetértésben jogosult és köteles volt kialakítani az oktató-nevelő munka általános elveit és módszereit; irányította a marxizmus-leninizmus oktatását; megállapította a felsőoktatási intézmények szervezetének és működésének általános szabályzatát, a vizsgarendszert, az államvizsgára, illetőleg a diplomaterv megvédésére vonatkozó szabályokat, a vizsgaszabályzatot, valamint a hallgatók fegyelmi szabályzatát; a pénzügyminiszterrel egyetértésben állapította meg, hogy a hallgatók milyen juttatásokban részesíthetők, továbbá, hogy milyen díjakat és térítéseket fizetnek; szabályozta a felvételi feltételeket, valamint a felvételi eljárást; szabályozta továbbá a címzetes egyetemi (főiskolai) tanár, illetőleg a címzetes egyetemi (főiskolai) docens cím adományozásának a feltételeit és a cím viselésére jogosultak kötelességeit és jogait; megállapította az oktatói és nevelői munkakörök betöltésére vonatkozó pályázati eljárást; és meghatározta az egyetemi doktori cím elnyerésének szabályait.³⁹⁹

A felsőoktatási intézmények szervezeti egységei közül egyetemi kar létesítésére vagy megszüntetésére a felügyeletet gyakorló miniszter a Magyar Tudományos Akadémia elnökének, valamint a **Tudományos és Felsőoktatási Tanács**⁴⁰⁰ elnökének meghallgatásával tehetett előterjesztést a minisztertanácshoz; a szakok (főtanszakok) létesítését vagy megszüntetését a felügyeletet gyakorló miniszter a pénzügyminiszterrel, az Országos Tervhivatal elnökével, a Magyar Tudományos Akadémia elnökével, valamint a Tudományos és Felsőoktatási Tanács elnökével egyetértésben rendelhette el; tanszéket⁴⁰¹ a felügyeletet gyakorló miniszter a Magyar Tudományos Akadémia elnökének meghallgatásával, a pénzügyminiszterrel egyetértésben létesíthetett, vonhatott össze és szüntethetett meg; kutatórészleg pedig csak a felügyeletet gyakorló miniszter engedélyével, továbbá a Magyar

³⁹⁸ Uo. 1.§

³⁹⁹ 35/1962 (IX. 16.) Korm. rendelet a felsőoktatási intézmények egyes kérdéseiről 2.§

⁴⁰⁰ Megszüntette: a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1010/1967. (V. 28.) számú határozata, feladatait részben erre kijelölt miniszterek, az MTA, az OMFB, a Kulturális Kapcsolatok Intézete és az Országos Oktatási Tanács vette át.

⁴⁰¹ 1962. évi 22. törvényerejű rendelet a felsőoktatási intézményekről 2.§

VI.2. Tervszerű felsőoktatás – belső szervezet és működési rend

Tudományos Akadémia elnökének, a Tudományos és Felsőoktatási Tanács elnökének hozzájárulásával volt szervezhető.

A szakok és tanszékek létesítéséhez, összevonásához vagy megszüntetéséhez a művelődésügyi miniszter egyetértése is szükséges volt, ha a felsőoktatási intézmény felügyeletét más miniszter gyakorolta.⁴⁰²

Az egyetem, egyetemi jellegű főiskola, főiskola, felsőfokú intézet tantervét a felügyeletet gyakorló miniszter hagyta jóvá; a felsőfokú technikumok tanterveit a felügyeletet gyakorló miniszter javaslatára a művelődésügyi miniszter állapította meg.⁴⁰³

A felsőfokú végzettségű szakemberek szakmai képesítést adó továbbképzése az egyetemeken és a főiskolákon, a kijelölt kórházakban vagy az e célra létrehozott **önálló intézetekben** folyt. Az egyetemeken és főiskolákon szakmai képesítést adó továbbképzés szervezéséről, továbbá önálló szakmai továbbképző intézetek létesítéséről a mezőgazdasági, az egészségügyi és a testnevelési szakemberek továbbképzésének kivételével a pénzügyminiszterrel egyetértésben a művelődésügyi miniszter volt jogosult és köteles gondoskodni.⁴⁰⁴

Az egyetemek tudományágak szerint szervezett **karokra** tagozódtak, mely egyetemek karain, valamint az egyéb felsőoktatási intézményekben az oktató-nevelőmunka szakirányát a képesítésnek megfelelő szakok, illetőleg főtanszakok (szak) határozták meg.⁴⁰⁵ A felsőoktatási intézmények oktató-nevelő munkájának **alapvető szervezeti egységei** a tanszékek, intézetek, klinikák, tanszakok, lektorátusok, valamint a felsőfokú intézetekben működő szakcsoportok (a továbbiakban: tanszék) lettek, az oktató-nevelő munka, valamint a tudományos munka eredményességének előmozdítása céljából könyvtár, központi laboratórium, illetőleg műhely, tangazdaság, kollégium (diákotthon), kutatórészleg és egyéb - az oktatási és nevelési célokat, valamint a tudományos munkát közvetlenül szolgáló – szervezeti egységek működhetek.⁴⁰⁶ A felsőoktatási intézmények vezetőinek közvetlen irányítása alatt alsó-, vagy középfokú oktatási intézmények (gyakorlóiskolák), illetőleg óvodák működtek.⁴⁰⁷

⁴⁰² Uo. 3.§

⁴⁰³ Uo. 5.§

⁴⁰⁴ Uo. 7.§

⁴⁰⁵ 1962. évi 22. törvényerejű rendelet a felsőoktatási intézményekről, 2.§

⁴⁰⁶ 1962. évi 22. törvényerejű rendelet a felsőoktatási intézményekről, 3.§

⁴⁰⁷ Uo. 3.§

VI.3. Tervszerű felsőoktatás – a felsőoktatás mint szakképző hely

„Váljék szorosabbá iskoláink kapcsolata az étellel, a gyakorlattal, a termeléssel. Minden iskolatípus készítse elő tanulóit a termelőmunkában való részvételre. .... A szocialista világnézet és erkölcs alapján neveljenek iskoláink igazi hazafiakat, jellemes és törvénytisztelő állampolgárokat, akik forrón szeretik hazánkat, népünket, odaadással szolgálják a szocializmust, a békét, a népek testvériségének ügyét, építik és védik a nép államát.⁴⁰⁸ .... A felsőfokú oktatás célja olyan magasfokú szakismeretekkel és általános műveltséggel rendelkező szakemberek képzése, akik elsajátították a marxizmus-leninizmus tanításainak alapjait és azt képesek szakáguk gyakorlati művelése során alkalmazni. A felsőfokú oktatás előkészít arra is, hogy a legkiválóbbak szakáguk tudományának művelőivé, kutatókká, tudósokká képezhessék magukat.⁴⁰⁹

1961-ben – részben azonban jóval a törvényi felhatalmazás kihirdetését és hatálybalépését megelőzően - került kihirdetésre egy sor felsőfokú technikum létrehozásáról szóló rendelet: felsőfokú mezőgazdasági technikumok létesítéséről szóló 27/1961. (VIII.1.) számú Korm. rendelet, felsőfokú élelmiszeripari technikumok létesítéséről szóló 43/1961. (XII. 2.) számú Korm. rendelet, Felsőfokú Vegyipari Műszerezési és Automatizálási Technikum létesítéséről szóló 32/1961. (IX. 14.) Korm. számú rendelet.

A **felsőfokú technikumok feladata** a népgazdaság egyes ágai, valamint az egészségügy számára meghatározott munkakörök betöltésére, alkalmas műszaki (mezőgazdasági, egészségügyi, kereskedelmi stb.) szakemberek, felsőfokú technikusok, a felsőfokú intézetek feladata a kulturális élet számára szakemberek, valamint az elsőfokú oktatás számára tanítók és óvónők, a főiskolák feladata a művészeti ágak gyakorlati művelésére művészek, az alsó- és középfokú oktatás számára rajz-, ének-, zenetanárok és testnevelő tanárok, az alsófokú oktatás számára szaktanárok, az egyetemek és egyetemi jellegű főiskolák feladata középiskolai tanárok, mérnökök, közgazdászok, orvosok, állatorvosok, jogászok és más szakemberek képzése lett. Az ily módon már felsőfokú végzettségű szakemberek szakágazati továbbképzése az egyetemek és főiskolák, valamint az e célra szervezett intézetek feladatává vált.

A **felsőoktatás mint „felsőfokú szakképző hely”** jelent meg a felvétellel kapcsolatos előírásokban is, hiszen a jogszabály előírta: az alsófokú oktatásnak a gyakorlattal, a termelőmunkával való fokozott kapcsolata érdekében a felsőoktatási intézményekbe elsősorban olyan jelentkezők voltak felvehetők, akik a középiskola elvégzése után legalább

⁴⁰⁸ 1961. évi III. törvény a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről, preambulum

⁴⁰⁹ 1961. évi III. törvény a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről, 19.§

VI.3. Tervszerű felsőoktatás – a felsőoktatás mint szakképző hely

egy évet gyakorlati munkában töltöttek; szakmunkásképzéssel rendelkező jelentkezők felsőfokú technikumba középiskolai végzettség nélkül is felvehetők, ha a külön meghatározott felvételi vizsgát sikeresen leteszik; a hallgatók a tanulmányi idő alatt - a képzés jellegétől függően - szakmai gyakorlatot folytatnak; az üzemek a felsőoktatási intézményekkel együttműködve gondoskodnak a szakmai gyakorlatot folytató hallgatók szakmai képzését elősegítő munkahelyekre való beosztásáról, termelőmunkájuk díjazásáról, segítik a hallgatók szakmai és politikai fejlődését.

Mindez szintén teljes összhangban volt az 1961. május 25-ével kodifikált azon gyakorlattal, miszerint a felsőiskolák (egyetemek, főiskolák, akadémiák, tanító- és óvónőképzők, felsőfokú technikumok) nappali tagozatán végzett kezdő szakemberek részére biztosítani kellett, hogy a tanulmányaik során szerzett szaktudásuk kiegészítéseként képzettségüknek megfelelő munkavállalásuk első két – megfelelő előzetes gyakorlat esetén egy – évének ideje alatt az arra leginkább alkalmas munkaterületen széleskörű szaktudású gyakorlatra tehessenek szert.⁴¹⁰

Mindezekon túlmenően a felsőoktatási intézmények az oktató-nevelő munka mellett művelhették a szakterületükhöz tartozó tudományágakat, ennek érdekében alap- és alkalmazott kutatásokat folytattak, azonban az üzemekkel való együttműködés alapján köteles voltak részt venni a népgazdaság előtt álló tudományos, kulturális, valamint műszaki és gazdasági feladatok megoldásában.

Ez utóbbi rendelkezés már előrevetítette az ekkorra már szinte évszázados igény valósággá válását, ami a felsőoktatás egységes szabályozása iránt mutatkozott, azonban sem Eötvös idején, sem pedig a későbbiekben megvalósulni nem tudott.

Az 1960-as évekre azonban mind a központi akarat, mind pedig a történelmi körülmények és igények megérték az egységes szabályozás megszületésére. Ennek tartalmát és céljait a megszülető törvény fogalmazta meg, a jelen fejezet kezdő idézetében foglaltak szerint.

VI.4. Tervszerű felsőoktatás – személyi kérdések

Az oktató-nevelő munka⁴¹¹ nappali, esti és levelező tagozaton folyhatott, a képzés időtartamát a felsőoktatási intézmények nappali tagozatán a minisztertanács, esti és levelező

⁴¹⁰ 21/1961. (V. 25.) Korm. számú rendelet a felsőiskolák nappali tagozatán végzők foglalkoztatásáról, lásd még a későbbiekben a 14/1970. (XI. 10.) MM számú rendeletet a főiskolák, továbbá a felsőfokú intézetek szervezetéről és működéséről

⁴¹¹ Oktató munka mellett a nevelő munka egyaránt az intézmények feladata volt tehát.

VI.3. Tervszerű felsőoktatás – személyi kérdések

tagozatán a felügyeletet gyakorló miniszter állapította meg.⁴¹² **A felsőoktatási intézmények oktató-nevelőmunkáját** közvetlenül megvalósító tanszékek feladatát képezte az, hogy a hallgatók tegyenek eleget a programban előírt követelményeknek, és a hallgatók marxista-leninista világnézetű és erkölcsű szakemberekké váljanak.⁴¹³ ⁴¹⁴ A tanszékeken folyó tudományos kutató munkát a felügyeletet gyakorló miniszter irányította és ellenőrizte.⁴¹⁵ Az egyetemi címzetes nyilvános rendes tanári (c. ny. r. tanári), címzetes nyilvános rendkívüli tanári (ny. rk. tanári) és magántanári címeket a **Tudományos Minősítő Bizottság (TMB)** felülvizsgálatáig lehetett használni. Az egyénekenkénti felülvizsgálat megtörténtével, illetőleg legkésőbb 1952. szeptember 30. után a címek tovább nem voltak használhatók. 1952. január 1-jével megszűnt a régi rendszerű doktori címek adományozása is: az oklevéllel addig járt doktori cím helyett az okl. megjelölést kellett használni (pl. okl. orvos, okl. jogász). A régi rendszerben megszerzett doktori címek továbbra is használhatók voltak, meglétük azonban semmilyen feltételként, többletként stb. nem volt kiköthető avagy alkalmazható.⁴¹⁶ Majd csak 1956. december 1-jén jelent meg az a törvényerejű rendelet amely hatályon kívül helyezte ezt a rendelkezést.⁴¹⁷ Az átszervezésekre figyelemmel a kutatóintézeteknél is újrastrukturálásra kerültek a kutatói állások az alábbiak szerint: intézeti igazgató; intézeti helyettes igazgató; osztályvezető; tudományos munkatárs; tudományos segédmunkatárs.⁴¹⁸

Az egyetemi nyilvános rendes és rendkívüli tanárok, intézeti tanárok, címzetes nyilvános rendes tanárok, címzetes nyilvános rendkívüli tanárok, magántanárok és adjunktusok helyébe tehát 1951-től egy új alkalmazási fokozatrendszer lépett. Eszerint az egyetemi oktatói állások, illetőleg fokozatok a következőképpen alakultak: **egyetemi tanár, egyetemi docens, egyetemi adjunktus, egyetemi tanársegéd, egyetemi gyakornok.** Azokat, akik legalább egy félévre szóló meghívás alapján az egyetemen mellékfoglalkozásként előadtak, vagy meghívott egyetemi tanár vagy pedig meghívott egyetemi előadó fokozatok egyikébe kellett meghívásuk tartamára sorolni. Egyetemi intézet, illetőleg tanszék vezetését általában egyetemi tanárra kellett bízni. Kivételesen egyetemi docens is lehetett egyetemi intézet, illetőleg tanszék vezetője, ha az illető területen egyetemi

⁴¹² 21/1961. (V. 25.) Korm. számú rendelet a felsőiskolák nappali tagozatán végzők foglalkoztatásáról 10.§

⁴¹³ Uo. 12.§

⁴¹⁴ Vö. felsőoktatás és annak nevelési feladatai.

⁴¹⁵ 21/1961. (V. 25.) Korm. számú rendelet a felsőiskolák nappali tagozatán végzők foglalkoztatásáról 13.§

⁴¹⁶ 1951. évi 26. számú törvényerejű rendelet a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások illetőleg fokozatok szabályozása tárgyában 8.§

⁴¹⁷ Uo. 8. § (1) bekezdésének hatálytalánításáról

⁴¹⁸ Uo. 12.§

VI.4. Tervszerű felsőoktatás – személyi kérdések

tanári állásra alkalmas szakember nem volt. Egy egyetemi intézetben, illetőleg tanszéken szükség esetén több egyetemi tanár, illetőleg docens is működhetett. A tanszékvezetői megbízatást az illetékes miniszter adta meg. Kivételes esetben meghívott egyetemi tanárt is meg lehetett bízni tanszék vezetésével.

Kutatóintézeteknél kutatói állások megnevezése **intézeti igazgató; intézeti helyettes igazgató; osztályvezető; tudományos munkatárs; tudományos segédmunkatárs** lett.

Az egyetemi docensi és kutatóintézeti osztályvezetői, valamint az ennél magasabb állásokat **pályázat** útján kellett betölteni. A pályázatot az illetékes miniszter utasítására az intézmény vezetője írta ki. A dékánnak, illetőleg a kutatóintézet igazgatójának a pályázatokra vonatkozó javaslatát a kari tanács, illetőleg a kutatóintézeti tudományos tanács véleményével együtt az illetékes miniszterhez kellett felterjeszteni. A vélemény kialakításába az azonos szakterületen dolgozó, de a karon, illetőleg az intézeten kívülálló tudósokat is be kellett vonni. A miniszter az intézmény vezetője által felterjesztett javaslatot véleményezés végett megküldte az Akadémiának. Az egyetemi tanárokat és a kutatóintézeti, valamint főiskolai igazgatókat a minisztertanács, a docenseket, intézeti helyettes igazgatókat és osztályvezetőket pedig a miniszter nevezte ki. Az akadémiai intézeteknél a miniszter jogkörét az Akadémia elnöke gyakorolta.

Az eddigi egyetemi nyilvános rendes tanárok és nyilvános rendkívüli tanárok egyetemi tanárokká, az intézeti tanárok pedig egyetemi docensekké alakultak át.⁴¹⁹ Az 1953. évi szabályozás az egyetemi tanárok kinevezését a minisztertanács, a főiskolai és akadémiai tanárokat a főiskola, akadémia felett felügyeletet gyakorló miniszter személyes hatáskörébe utalta. A felsőoktatási intézmények egyéb oktatószemélyzetének kinevezésével kapcsolatos hatáskört az intézmény felett felügyeletet gyakorló miniszter szabályozta.⁴²⁰ Egyetemi tanárokat más egyetem azonos vagy rokon tárgyú tanszékére az egyetem felett felügyeletet gyakorló miniszter helyezhette át a Munka Törvénykönyvének erre vonatkozó szabályai szerint. Ez a rendelkezés az 1951. évi 26. törvényerejű rendelet 13. §-ában az egyetemi tanári állásoknak pályázat útján való betöltésére megállapított eljárást nem érintette. Tanszékvezetői megbízást az egyetem felett felügyeletet gyakorló miniszter adhatott. 1956 februárjától kezdődően tanszékvezetéssel meghívott egyetemi tanár, illetőleg meghívott előadó nem volt megbízható.

⁴¹⁹1951. évi 26. törvényerejű rendelet a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozása tárgyában Kihirdetve: 1951. IX. 11.

⁴²⁰1956. évi 4. törvényerejű rendelet a felsőoktatási intézmények szervezeti kérdéseiről, Kihirdetve: 1956. II. 8.

VI.4. Tervszerű felsőoktatás – személyi kérdések

A kinevezésekhez kapcsolódó külső – jellemzően állami – beavatkozás mértékét szemlélteti a 2. sz. ábra a 113. oldalon.

Az oktatási rendszerről szóló törvény kihirdetését követőem, a felsőoktatási intézményekben 1962-től a következő oktatói munkakörök voltak szervezhetőek: **tanár, docens, adjunktus, tanársegéd, gyakornok, nyelvtanár (lektor), testnevelőtanár, szakoktató, kollégiumi nevelő.**⁴²¹ Az egyetemi tanárt a minisztertanács, a főiskolai tanárt, továbbá az egyetemi és főiskolai docenst, a felsőfokú technikumi tanárt, a felsőfokú intézeti tanárt, **az intézmény gazdasági vezetőjét**, valamint **az egyetemi könyvtár igazgatóját** a felügyeletet gyakorló miniszter nevezte ki, és a művelődésügyi miniszter egyetértése volt szükséges a más miniszter felügyelete alatt álló egyetem könyvtára igazgatójának a kinevezéséhez. A szabályozási logikát követve az egyetemi tanárt más egyetem azonos vagy rokontárgyú tanszékére a felügyeletet gyakorló miniszter helyezhetett át. Ha az áthelyezés más miniszter felügyelete alá tartozó egyetemre történt, az áthelyezéshez a két érdekelt miniszter egyetértése volt szükséges.⁴²²

A felsőoktatási intézmények továbbra is részt vettek az **aspiránsképzés keretében** a tudományos utánpótlás nevelésében is, de tényleges döntési jogkörük e tekintetben sem volt. A címzetes egyetemi (főiskolai) tanár, illetőleg címzetes egyetemi (főiskolai) docens címek ismereteseek voltak az 1962-től hatályos joganyagban is, de azok sem tartoztak intézményi kompetenciába: a tudományok doktori és kandidátusai, valamint kiváló gyakorlati szakemberek részére - az egyetem, illetőleg a főiskola vezetőjének az intézmény tanácsa meghallgatása mellett előterjesztett javaslatára - a felügyeletet gyakorló miniszter adományozhatta őket.⁴²³

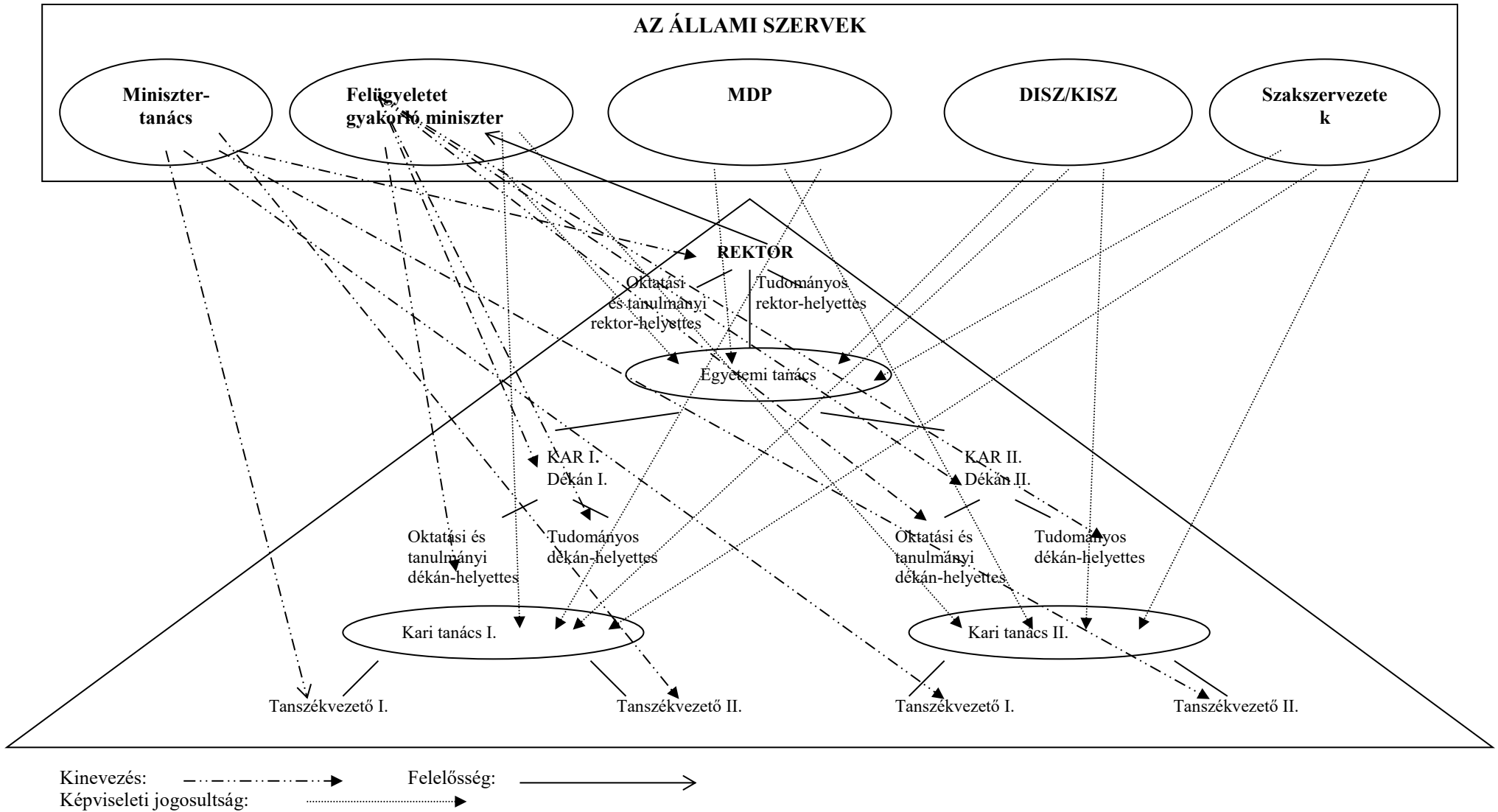
⁴²¹ Uo. 8.§

⁴²² 1962. évi 22. törvényerejű rendelet a felsőoktatási intézményekről, 9.§

⁴²³ Uo. 15.§

2019. november 10.

2. sz. ábra: Állam és intézmények kapcsolata a tervszerű felsőoktatás idején

VI.4.1. Tervszerű felsőoktatás - intézményvezetés

A budapesti egyetem rektorai közül első ízben Németh Gyula rektorral fordult elő, hogy egymást követően kétszer töltötte be a rektori tisztséget (1947-48, 1948-49. tanév) – Ajtai Sándor is két ízben volt rektor, de ő nem ugyanazon az egyetemen: egyszer a budapesti, egyszer pedig a kolozsvári egyetemen látta el a rektori feladatokat⁴²⁴ - azt megelőzően a rektori tisztség egy évre szólt. 1950-től azután állandósult a hároméves időtartam (Trencsényi Waldapfel Imre 1950-1953, Tamás Lajos 1953-1955). Néhány rövidebb megbízást követően (Sötér István, Világhy Miklós) Ortutay Gyulával pedig kezdetét vette a hatéves (újraválasztással, kétszer hároméves) ciklusok rendszere. (Nagy Károly 1966-1972, Ádám György 1972-1978, Eörsi Gyula 1978-1984, Fülöp József 1984-1990, Szabó Miklós 1993-1999).

A tervszerű felsőoktatás idején az egyetem és az egyetemi jellegű főiskola vezetője a rektor; a főiskola, a felsőfokú technikum, valamint a felsőfokú intézet vezetője az igazgató lett. Az egyetem, az egyetemi jellegű főiskola és a főiskola vezetőjét - az egyetem, illetőleg a főiskola oktatói közül - a minisztertanács, ezek helyetteseit, valamint a felsőfokú technikum és a felsőfokú intézet vezetőjét és helyettesét - az oktatók közül - a felügyeletet gyakorló miniszter bízta meg. A felsőfokú technikum vezetőjének és helyettesének megbízásához a művelődésügyi miniszter egyetértése volt szükséges. Az egyetem, az egyetemi jellegű főiskola és a főiskola vezetőjének, valamint helyetteseinek megbízása 3 évre terjedt ki. A megbízás meghosszabbítható volt. A többi felsőoktatási intézmény vezetőjének és helyettesének megbízása határozatlan idejű volt⁴²⁵

A kar vezetője 1962-ben már definitíve is a **dékán** – akit – helyetteseit is ideértve - 3 évi időtartamra a kar oktatói közül a felügyeletet gyakorló miniszter bízta meg, mely megbízás meghosszabbítható volt.⁴²⁶

A felsőoktatási intézmény vezetője mellett 1962-től véleményező és javaslattevő testületként **az intézmény tanácsa**, a kar dékánja mellett pedig a **kari tanács** működött.⁴²⁷ A tanszék élén álló tanszékvezetőt szintén a felügyeletet gyakorló miniszter bízta meg. A megbízást a felügyeletet gyakorló miniszter határidőhöz köthette.⁴²⁸

---

⁴²⁴ Lásd.: 161. lábjegyzet, II. 8. „Tradicionalis egyetemi keretek – kis forrás-, és esettanulmány” című fejezetben

⁴²⁵ 1962. évi 22. törvényerejű rendelet a felsőoktatási intézményekről 4.§

⁴²⁶ Uo. 5.§

⁴²⁷ Uo. 6.§

⁴²⁸ Uo. 7.§

VI.4.1. Tervező felsőoktatás - intézményvezetés

A vonatkozó rendelet⁴²⁹ értelmében két **rektorhelyettes** segíthette a rektor munkáját szintén egyéves időtartamban: a tudományos ügyekért felelős, valamint az oktatási és tanulmányi ügyekért felelős rektorhelyettes. Előbbi volt felelős az egyetem hatáskörébe tartozó tudományos munka tervének a karok tervei alapján történő összeállításáért, a karok tudományos terveinek összehangolásáért és jelentéseik feldolgozásáért, a tudományos munka feltételeinek megteremtéséért, az egyetemi aspiránsképzésért, illetve megszabta a tanszékek tudományos és oktatási munkatervén kívül végezhető (kísérleti, tervezési, vizsgálati) feladatok elvállalásának kereteit és felelős volt azért, hogy ezek az oktatási és tudományos munkát ne hátráltassák.

Utóbbi felelősségi körébe tartozott a karok munkaterveinek véleményezése, azok jelentéseinek feldolgozása, a dékánokon keresztül a hallgatók üzemi, kórházi, iskolai stb. gyakorlatának megszervezése, a gazdasági igazgató és az egyetemi könyvtár munkájának irányítása és ellenőrzése, illetve a rektor helyettesítése.

A Népköztársaság Elnöki Tanácsa a **minisztertanács** kinevezési hatáskörét utóbb többször megújította, s így változatlanul feladata volt az egyetemi rektorok és egykarú egyetemek dékánjainak kinevezése.⁴³⁰ A dékánokat, az egyetem, főiskola, illetőleg akadémia felett felügyeletet gyakorló miniszter személyes hatáskörben nevezte ki.⁴³¹

Az egyetemek, főiskolák, akadémiák szervezetének és működésének típuszabályzatát a minisztertanács jóváhagyásával az oktatásügyi miniszter, az egyes egyetemek, főiskolák, akadémiák szervezeti és működési szabályzatát pedig - a típuszabályzat keretein belül - a felügyeletet gyakorló miniszter jóváhagyásával az intézmény vezetője állapította meg.⁴³²

Az egyetemi tanács elvesztette korábbi kapcsolattartó szerepét a felügyelő miniszter irányába, a rendeletben már csak mint a rektor tanácsadó testülete, illetve az egyetemi vezetésben annak segítője tűnik fel. Az egyetemi tanács tagjai voltak a rektorhelyettesek, a dékánok, a Magyar Dolgozók Pártja Egyetemi Pártbizottságának képviselője, valamint azon szakminiszterek képviselői akiknek meghívását a vallás-, és közoktatási miniszter az illetékes szakminiszterrel egyetértésben engedélyezte.

⁴²⁹ 1956. évi 4. törvényerejű rendelet a felsőoktatási intézmények szervezeti kérdéseiről, Kihirdetve: 1956. II. 8.

⁴³⁰ 17/1953. (XI. 27.) NET határozat egyes kinevezési jogkörök gyakorlásáról

⁴³¹ 1956. évi 4. törvényerejű rendelet a felsőoktatási intézmények szervezeti kérdéseiről, Kihirdetve: 1956. II. 8.

⁴³² 1956. évi 4. törvényerejű rendelet a felsőoktatási intézmények szervezeti kérdéseiről, Kihirdetve: 1956. II. 8.

2019. november 10.

VI.4.2. Tervszerű felsőoktatás – címek és fokozatok⁴³³

A szovjet típusú diktatúra idején a felsőoktatás elé tűzött célok között dobogós helyen állt a szakemberszükséglet kielégítése, illetőleg a kor ideológiájának terjesztése, ami – a felsőfokú képzésnek a tudományos kutatástól való elválasztásával párhuzamosan – a felsőoktatási intézmények tudományos kutatómunkájának lassú halódásához vezetett⁴³⁴. Ezért a kormányzat – minthogy a Magyar Népköztársaságnak a szocializmus építése során magas színvonalú tudományos képzettséggel rendelkező, a néphez hű tudósokra volt szüksége, akik a korszerű, haladó tudományt a dolgozó nép ügyének szolgálatába állítják – a „haladó tudomány nagyszámú kiváló művelőjének képzését”, a tervszerű tudományos és szakmai utánpótlás biztosítását a Szovjetunió tudományos káderképzésének példájára a Magyar Tudományos Akadémiára testálta.⁴³⁵

A rendszer szellemének és a kor követelményeinek megfelelően így szovjet mintára vezették be **az ún. újrendszerű tudományos fokozatot** - a tudományok kandidátusa fokozatot.⁴³⁶ A tudományos minősítés ezzel kikerült az intézmények hatásköréből, ami együtt járt a korábbi egyetemi tudományos címek és alkalmazások megszüntetésével is.

A kandidátusi fokozat alapjául szolgáló képzés irányítása teljes egészében az Magyar Tudományos Akadémiához került, amely ezt a feladatát az ugyanezen törvényerejű rendelettel létrehozott **Országos Tudományos Képesítő Bizottságának (OTKB)** útján gyakorolta. Feladata lett a kandidátusi fokozat elnyerésére felkészülő aspiránsok „tervszerű kiválasztása, képzésük magas színvonalának biztosítása és az aspiránsoknak anyagi gondoktól mentesítése. Az OTKB elnökét, titkárát és hét állandó tagját egyaránt a Népköztársaság Elnöki Tanácsa nevezte ki, három évi időtartamra, ámde bármikor visszavonható módon. (Az újrendszerű tudományos fokozat bevezetése és elnyerésének szabályozásáról szóló 1950. évi 44. törvényerejű rendelet 1. § (1) bekezdésével létesített

⁴³³ Lásd. még.: Bátyi Emese: A tudományos minősítés a rendszerváltástól napjainkig. Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai. 13. Miskolc, 2014.; Bátyi Emese: A doktori képzés és a tudományos minősítés Magyarországon (PhD értekezés) http://www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/batyie_ert.pdf 2019.10.19.

⁴³⁴ Ladányi Andor: A magyar felsőoktatás a 20. Században, Akadémiai Kiadó Budapest, 1999. 84-85.p.

⁴³⁵ Dr. Paulovics Anita – Bátyi Emese: A tudományos minősítés rendszere Magyarországon 1945-től az első önálló felsőoktatási törvény elfogadásáig, Miskolci Egyetem, Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai 12. Miskolc, Gazdász Elasztik Kft. Nyomda 2014. 290.p. Az MTA-ra vonatkozó/tevékenységével kapcsolatos szabályozás történeti áttekintését tartalmazza: KÓNYA Sándor: „-----Magyar Akadémia állíttassék fel...”, Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek 1827-1990., Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, Budapest, 1994.

⁴³⁶ 1950. évi 44. törvényerejű rendelet újrendszerű tudományos fokozat bevezetése és elnyerésének szabályozása tárgyában (1950. szeptember 26.) Kihirdetve: 7260/1950. (XII. 7.) MTE rendelettel.

VI.4.2. Tervszerű felsőoktatás – címek és fokozatok

Országos Tudományos Képesítő Bizottság működését 1951-től Országos Aspirantúra Bizottság elnevezés alatt folytatta.)⁴³⁷

Az autonóm működés maradványait is felszámolták, még az évszázadokra visszanyúlóan az egyetemek kivételes jogát jelentő tudományos fokozat adományozási jogot is. A szovjet elvárások követését maga a jogszabály 1950-ben kifejezetten elismerve, kimondta preambulumban: „.....a Magyar Népköztársaság a haladó tudomány nagyszámú kiváló művelőjének képzése, a tervszerű tudományos és szakmai utánpótlás biztosítása érdekében, a Szovjetunió élenjáró tudományos kádereképzésének példájára a "tudományok kandidátusa" tudományos fokozatot rendszeresíti. ....a Magyar Tudományos Akadémián keresztül biztosítja a kandidátusi fokozat elnyerésére felkészülő aspiránsok tervszerű kiválasztását, képzésük magas színvonalát és az anyagi gondoktól való mentesítésüket.”⁴³⁸

A **kandidátusképzésre** irányuló kérelmet az OTKB-hez kellett benyújtani. A felvételtől felvételi bizottság döntött, a bizottságok tagjait az OTKB nevezte ki. E felvételi rendszer jellegzetességeit dolgozza fel Spiró György Szabadságharc című novellája, ami bár szépirodalmi alkotás, és nem jogtudományi alapmű, és nem is jogforrás, mégis – érdekességképpen érdemes ehelyütt idézni : „... Azt találtam ki, hogy úgy teszek mintha tudóssá válnék; ha sikerül, elbújhatok egy kutatóintézetben vagy egyetemen, a hatalomtól minél távolabb.... Mondták: hároméves ösztöndíjas kandidatúrára érdemes jelentkezem.... Csak a felvételi vizsgán kell megfelelni, utána simán megy az egész.....Magas, izmos, szemüveges fizikus volt, már kandidátus, aki a terveimmel kapcsolatban azt mondta, hogy vigyázzak, mert csalnak.....Az egyik módszer: a pályázati anyagokból kivesszünk egy anyagot, vagy a munkáltató támogató, vagy az ösztöndíj lejártá után esedékessé váló visszafogadó nyilatkozatát, s minthogy mind a kettő kell, elég az egyiket elsüllyeszteni, és a pályázat máris érvénytelen. a másik módszer: a minisztériumból a pályázatokat nem küldik tovább időben az Akadémiára, és ezért is formai hibára hivatkozhatnak. Sokan soha nem tudják meg, miért nem hívták be őket már a felvételi vizsgára sem, hát ezért.....”⁴³⁹

A kandidátusképzés időtartamát az egyes tudományágak jellegének és az aspiráns felkészültségének figyelembevételével az OTKB szabta meg, mely maximum három esztendő lehetett. A kandidátusképzésben részesülő aspiránst a képzés tartamára az OTKB

⁴³⁷ 7/1951. (I. 3.) MT rendelet az Országos Tudományos Képesítő Bizottság új elnevezéséről (Közigazgatási rendszám: 1.600.)

⁴³⁸ 1950. évi 44. számú törvényerejű rendelet újrendszerű tudományos fokozat bevezetése és elnyerésének szabályozása tárgyában

⁴³⁹ A novellában jelzett eseményeket leíró jogforrást, avagy levéltári dokumentumot nem találtam.

VI.4.2. Terve szerű felsőoktatás – címek és fokozatok

által meghatározott tudományos intézetbe kellett beosztani, ahol az aspiránsvezető irányítása mellett dolgozott, és mint aspiráns a tudományos intézmény fegyelmi hatósága alá tartozott. Az aspiráns a kandidátusképzés tartama alatt állami ösztöndíjat kapott. Az aspiránsvezető az irányítása alatt álló aspiránsok számától függően díjazásban részesült. Az aspiránsok ösztöndíját és az aspiránsvezetők díjazását az Akadémia költségvetésében kellett előirányozni.

Az OTKB elnökből, titkárból és hét állandó tagból állt, akiket az MTA elnökségének javaslatára a Népköztársaság Elnöki Tanácsa nevezett ki három évi időtartamra.⁴⁴⁰ A "tudományok kandidátusa" fokozatot az nyerhette el, aki kandidátusképzésben részesült (aspiráns), olyan értekezést készített, amely bizonyítja, hogy önálló tudományos kutatásra képes és értekezése tételeit az OTKB által kijelölt bizottság előtt megvédte.⁴⁴¹ A képzés időtartamát az egyes tudományágak jellegének és az aspiráns felkészültségének figyelembevételével az OTKB szabta meg. A képzés leghosszabb időtartama három év volt.⁴⁴² Értelemszerűen a felvételtől is az OTKB volt jogosult dönteni.⁴⁴³

A kandidátusi fokozatot követően került sor az ún. magasfokú tudományos teljesítmény elismeréseként a **tudományok doktora tudományos fokozat** bevezetésére 1951-ben, figyelemmel arra, hogy – idézve a jogszabály preambulumát -: „..... a Szovjetunió tapasztalatai alapján be kell vezetni a magasabb tudományos teljesítmények elismerésére a tudományok doktora tudományos fokozatot. Az eddigi (régiszerű doktori, magántanári) fokozatok nem segítik elő kellőképpen tudományos életünk általános színvonalának emelését és nem ösztönzik eléggé kutatóinkat fokozott tudományos munkára, valamint tudásuk növelésére.”⁴⁴⁴

Főszabály szerint a tudományok doktora fokozatot az nyerhette el, aki a tudományok kandidátusának fokozatát már megszerezte, tudományágának egy meghatározott területén mélyreható és átfogó tudása volt, önálló tudományos kutatásai alapján jelentős új eredményeket ért el és doktori disszertációját nyilvános vitában megvédte.⁴⁴⁵ Lehetőséget biztosított ugyanakkor a jogszabály arra is, hogy – kivételesen - disszertáció benyújtása,

⁴⁴⁰ 1950. évi 44. számú törvényerejű rendelet újrendszerű tudományos fokozat bevezetése és elnyerésének szabályozása tárgyában 1.§

⁴⁴¹ Uo. 2.§

⁴⁴² Uo. 3.§

⁴⁴³ Uo. 4.§

⁴⁴⁴ 1951. évi 26. számú törvényerejű rendelet a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások illetőleg fokozatok szabályozása tárgyában

⁴⁴⁵ Uo. 1.§

VI.4.2. Tervszerű felsőoktatás – címek és fokozatok

illetve a kandidátusi fokozat elnyerése nélkül is megkapja a tudományok doktora fokozatot olyan személy, aki ezt különösen nagyjelentőségű tudományos munkásságával kiérdemelte.⁴⁴⁶ Az MTA rendes és levelező tagjait a tudományok doktora fokozat hivatalból megillette.⁴⁴⁷ A tudományok doktora és a tudományok kandidátusa fokozatokat az MTA Tudományos Minősítő Bizottsága (a továbbiakban: TMB, egyidejűleg a korábbi OTKB megszűnt) volt jogosult odaítélni, melynek tagjait az MTA javaslatára a minisztertanács nevezte ki.⁴⁴⁸

Az egyetemi ny. r. tanárok, ny. rk. tanárok, intézeti tanárok, klinikai főorvosok, c. ny. r. tanárok, c. ny. rk. tanárok, főiskolai tanárok, kutatóintézeti vezetők és osztályvezetők, magántanárok és adjunktusok tudományos munkásságát a TMB. 1952. szeptember hó 30. napjáig kérelmükre felülvizsgálta, annak a megállapítása céljából, hogy megkaphatják-e a tudományok doktora fokozatot, illetőleg a kandidátusi fokozatot. Ebben az átmeneti időben a TMB a fenti régi rendszerű tudományos címmel, illetve fokozattal rendelkezők közül azoknak, akiknek tudományos munkássága a tudományok doktora, illetve kandidátusa fokozathoz megkívánt mértéket elérte, disszertáció benyújtása nélkül megadhatta a fokozatot. Azoknak a kérelme tekintetében pedig, akiknek tudományos munkássága ezt a mértéket nem éri el, a TMB. vagy elutasító határozatot hozott vagy pedig megállapította azokat a feltételeket, amelyek teljesítése esetén a megfelelő fokozatot megkaphatták.⁴⁴⁹

1953-ban szabályozásra került az aspiránsképzés is⁴⁵⁰, mely (természetesen) törvényerejű rendelet 1963. augusztus 14-ig maradt hatályban. Ennek értelmében az aspiránsképzés az oktatásügyi miniszter felügyelete alá került - az oktatásügyi miniszter irányítása és ellenőrzése alá tartoztak aspiránsképzésük idején azok az aspiránsok, illetőleg levelező aspiránsok, akiknek aspiránsvezetője az oktatásügyi miniszter felügyelete alá tartozó egyetemen (főiskolán) dolgozott - azzal azonban, hogy az aspiránsok felvétele, a disszertációs témák jóváhagyása és az aspiránsok által készített kandidátusi disszertáció megvédésének lebonyolítása továbbra is a TMB-re tartozott, és az oktatásügyi miniszter felügyelete alá tartozó egyetemek rektorai és dékánjai (a főiskolák igazgatói) voltak felelősek az egyetemen (főiskolán), illetőleg a karon folyó aspiráns képzésért.⁴⁵¹

---

⁴⁴⁶ Uo. 1.§

⁴⁴⁷ Uo. 3.§

⁴⁴⁸ 1951. évi 26. számú törvényerejű rendelet a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások illetőleg fokozatok szabályozása tárgyában 4.§

⁴⁴⁹ Uo. 7.§

⁴⁵⁰ 1953. évi 20. számú törvényerejű rendelet, Az aspiránsképzés

⁴⁵¹ Uo. 2.§-3.§

VI.4.2. Tervszerű felsőoktatás – címek és fokozatok

Mindez azonban nem jelentett érdemi változást az intézményi működés önállóságában. A hivatkozott törvényerejű rendelet maga szögezte le: az aspiránsképzés célja, valamely tudományág területén kitűnően felkészült, szűkebb szakterületén kiterjedt és elmélyült ismeretekkel rendelkező, a kutatás módszertanában járatos, önálló tudományos kutatómunkára képes, marxista -lenini világnézetű tudós-jelöltek szervezett képzése.⁴⁵² Maga az egyetem fokozatnak nem minősülő – inkább a közmegebecsülést kifejező, megtisztelő - **doktori címeket** adományozhatott – természetesen állami ellenőrzés keretein belül: Felavatással adományozhatott doktori címet, valamint – a Népköztársaság Elnöki Tanácsának előzetes hozzájárulásával pedig - kitüntető címmel avathatta doktorrá azt, aki a cím adományozása feltételeinek megfelelt.⁴⁵³

Az egyetemek és az erre feljogosított egyetemi jellegű főiskolák, a felügyeletet gyakorló miniszter előzetes hozzájárulásával voltak jogosult az arra érdemes személyeket tiszteletbeli (**honoris causa**) doktorrá avathatni.

A felsőoktatási intézmény **kitüntető oklevelet** adományozhatott továbbá annak, aki képesítő oklevelének megszerzését követően 50, vagy ennél több éven át szakterületén kiválóan működött és közmegebecsülésre méltó magatartást tanúsított.⁴⁵⁴

VI.5. Tervszerű felsőoktatás – hallgatók jogállása (felvételi eljárás)

*Egyre növekszik a felsőoktatási intézmények szerepe a szocializmus teljes felépítése társadalmi és politikai követelményeinek kielégítésében. Azért, hogy a jövőben e feladatoknak még jobban megfelelhessenek, lehetővé kell tenni, hogy az állampolgárok minél szélesebb köre rátermettségétől, tehetségétől és elhatározásától függően tanulhasson a felsőoktatási intézményekben. Továbbra is fontos társadalmi feladatnak kell tekinteni és tehetségük kifejlesztése, valamint fokozottabb anyagi támogatásuk révén elő kell segíteni, hogy a fizikai munkát végző szülők gyermekei minél nagyobb számban szerezzenek felsőfokú képzettséget.*⁴⁵⁵

Az oktatásban alkalmazott megkülönböztetés elleni küzdelemről szóló egyezmény (kihirdette az 1964. évi 11. törvényerejű rendelet), értelmében „A jelen egyezmény értelmében vett minden megkülönböztetés kiküszöbölése és megakadályozása érdekében a

⁴⁵² Uo. 1.§

⁴⁵³ Ilyen NET hozzájárulásra található példa a 5/1964. számú N. E. T. határozat

⁴⁵⁴ 1962. évi 22. törvényerejű rendelet a felsőoktatási intézményekről, 16-17.§

⁴⁵⁵ 3/1963. (V. 19.) MM számú rendelet a felsőoktatási intézményekbe való felvétel szabályozásáról, preambulum

*VI.8. Tervszerű felsőoktatás – hallgatók jogállása (felvételi eljárás)
részben államok kötelezik magukat, hogy: a) eltörölnek minden olyan törvényhozási és adminisztratív rendelkezést, és megszüntetnek minden olyan adminisztratív gyakorlatot, amely megkülönböztetést von maga után az oktatás terén; b) megteszik a szükséges intézkedéseket - ha kell törvényhozási úton -, hogy a tanulóknak a tanintézetekbe való felvételénél semmiféle megkülönböztetés ne történjék;.....”⁴⁵⁶*

A szabályozás – a fizikai munkát végző szülők gyermekei minél nagyobb számban szerezzenek..... (lásd. fent), illetve a szükséges előképzettség alóli mentesítés szabályai, a munkáltatói véleményezés kikötése, vagy akár a korhatárhoz kötött bekerülési határ – azonban nem ezen elvnek a tiszteletben tartását támasztották alá.

Rendelet mondta ki, hogy minden magyar állampolgár kérhette felvételét az általa választott felsőoktatási intézménybe, ha a felsőfokú tanulmányok folytatásához szükséges előképzettsége megvolt, egészségi szempontból alkalmasnak minősült, és a néhány a jogszabályban rögzített – a következőkben részletezett – feltételnek megfelelt. Felsőoktatási intézmények nappali tagozatára a 35. életév betöltéséig lehetett jelentkezni, korhatárra tekintet nélkül jelentkezhetek azonban az esti, valamint a levelező tagozatra olyan munkaviszonyban álló személyek és termelősövetkezeti tagok, akik legalább másfél évet már munkaviszonyban, illetőleg termelősövetkezeti tagsági viszonyban töltöttek; a katonai szolgálat idejét pedig munkaviszonyban töltött időnek kellett tekinteni.⁴⁵⁷

A felsőfokú tanulmányokhoz szükséges előképzettség az érettségi vagy képesítő oklevéllel tanúsított középiskolai végzettség, vagy bármely felsőoktatási intézményben folytatott tanulmányok sikeres befejezése volt. A felsőfokú technikumokba és a felsőfokú szakiskolákba jelentkezés esetén megfelelő előképzettségnek számított a képzésük szakirányával egyező szakmunkás-képesítés is. A külföldön befejezett középfokú vagy felsőfokú tanulmányokról szóló oklevél csak honosítás után volt elfogadható az előképzettség igazolásául.

A szükséges előképzettség alól rendkívül indokolt esetben a művelődésügyi miniszter adhatott felmentést.

A felvételi kérelmet az iskola, illetőleg a munkáltató köteles volt véleményezni, az illetékes felsőoktatási intézményhez továbbítani és a felsőoktatási intézménnyel közölt véleményéről a jelentkezőt írásban értesíteni. A munkáltató a felvételi kérelem továbbítását kizárólag esti vagy levelező tagozatra jelentkezés esetén tagadhatta meg és csak abban az esetben, ha a

⁴⁵⁶ Az oktatásban alkalmazott megkülönböztetés elleni küzdelemről szóló egyezményt az 1964. évi 11. törvényerejű rendelet 3. cikk

⁴⁵⁷ 3/1963. (V. 19.) MM számú rendelet a felsőoktatási intézményekbe való felvétel szabályozásáról 1.§

Vi.8. Tervszerű felsőoktatás – hallgatók jogállása (felvételi eljárás)

dolgozó továbbtanulása a vállalat (intézmény) munkájában el nem hárítható zavart okozott volna. Erről a munkáltató - a kérelem benyújtásától számított nyolc nap alatt - az indokok megjelölésével a dolgozót írásban volt köteles értesíteni. A dolgozó a sérelmes intézkedés megváltoztatását a munkáltató felettes szervétől kérhette.

Felsőoktatási intézmény hallgatójául származására való tekintet nélkül - a népgazdaság szakemberszükségletéhez igazodó felvételi létszámkereten belül - az a jelentkező volt felvehető, akinek rátermettsége, tehetsége, felkészültsége és magatartása a felvételi követelményeknek megfelelt, és a felvételi vizsgán is eredményesen részt vett.⁴⁵⁸

A felvételi vizsgán külön kellett értékelni nemcsak a jelentkező rátermettségét, tehetségét, felkészültségét, hanem a magatartását is.⁴⁵⁹

A felvételek lebonyolítására karonként, illetőleg intézményenként minden évben megfelelő számú vizsgabizottságot és egy-egy felvételi bizottságot alakítottak ki, melyben a vizsgabizottság feladata a jelentkezők vizsgáztatása és javaslattétel volt a felvétel kérdésében, míg a felvételi bizottság feladata a felvételtől való döntés volt.⁴⁶⁰

A felvételi bizottság a megfelelő magatartású jelentkezőket - a megadott felvételi keretszámok figyelembevételével - a felvételi vizsgán megállapított összpontszámuk sorrendjében volt köteles felvenni – az alább részletezett kivételekkel: a munkásmozgalom mártírjainak, a Magyar Szabadság Érdemrend és a Munkás-Paraszt hatalomért emlékérem tulajdonosainak gyermekeit, amennyiben a felvételi vizsgán megfelelték, a sorrendre tekintet nélkül fel kellett venni. A nappali tagozatra felvételt kérő és azonos összpontszámot elért jelentkezők közül az alábbi sorrendben elsőbbségben kellett részesíteni:

- a) a termelésben dolgozó fizikai munkások és parasztok gyermekeit;
- b) azokat, akik a középiskola elvégzése után legalább egy évet gyakorlati munkában töltöttek
- c) a sorkatonai szolgálatot teljesített fiatalokat a leszerelésüket követő két éven belül. Az esti vagy levelező tagozatra felvételt kérő és azonos osztályzatot elért jelentkezők közül elsősorban azokat kellett felvenni, akiknek munkakörük ellátásához a felsőoktatási intézményben megszerezhető képezésre szükségük volt.⁴⁶¹

⁴⁵⁸ 3/1963. (V. 19.) MM számú rendelet a felsőoktatási intézményekbe való felvétel szabályozásáról 6.§-8.§

⁴⁵⁹ Uo. 10.§

⁴⁶⁰ Uo. 14.§

⁴⁶¹ Uo. 15.§

2019. november 10.

VI.8. Tervszerű felsőoktatás – hallgatók jogállása (felvételi eljárás)

A felvételi bizottság elutasító határozata ellen annak kézbesítésétől számított nyolc napon belül lehetett fellebbezni a felsőoktatási intézmény vezetőjéhez. A felvételi bizottság határozatát helybenhagyó másodfokú határozat felülvizsgálatát kérhették a felsőoktatási intézmény felett felügyeletet gyakorló minisztertől (országos hatáskörű szerv vezetőjétől) azok, akik a felvételi vizsgán az előírt legkevesebb pontszámot elérték.⁴⁶²

Külföldi állampolgárt felsőoktatási intézménybe a művelődésügyi miniszter engedélyével és az általa meghatározott feltételekkel lehetett felvenni.⁴⁶³

---

⁴⁶² 3/1963. (V. 19.) MM számú rendelet a felsőoktatási intézményekbe való felvétel szabályozásáról 16.§-17.§

⁴⁶³ Uo. 20.§

VII. A VÁLTOZÁS SZELE – ÚTON A RENDSZERVÁLTÁS FELÉ

*A felsőoktatási intézmények irányítási rendszerében kiemelkedő jelentőségű a szakmai önállóság alapelve. A javaslat ezt az elvet, valamint a felsőoktatási intézmények feladatait figyelembe véve rögzíti az önállóság legfontosabb területeit.*⁴⁶⁴

Madarász Tibor adatai szerint 1990-ben a felsőoktatást 3 törvény, 4 törvényerejű rendelet, 1 országgyűlési határozat, 2 NET határozat, 19 minisztertanácsi rendelet, 8 minisztertanácsi határozat, 56 miniszteri rendelet, 2 államtitkári rendelkezés, 34 miniszteri normatív utasítás és 1 közlemény szabályozta.⁴⁶⁵

Nem volt más a helyzet a rendszerváltás megelőző időkben az alacsonyabb rendű jogforrások vonatkozásában. „...a szabályozás ezekben a formákban történt elsősorban. Az időközben hatályon kívül helyezett jogszabályoknak a döntő többsége szintén ebbe a két kategóriába esik”⁴⁶⁶

Az indokokról a szerző a következőket írja, érdemes minden szavára figyelni, mert ennél tökéletesebben nem lehet a helyzetet leírni, (bár egyetlen szavával a következő bekezdésben bátorodom vitába szállni): „a magyar felsőoktatás vezetői számára... hosszú évtizedeken keresztül teljesen természetes volt, a felsőoktatási intézetek – köztük az egyetemek – a minisztériumok hierarchikus irányítása alatt működnék, s ennek megfelelően a felsőoktatási viszonyok szabályozását ezen irányító minisztériumok belügyének tekintették....”⁴⁶⁷

Ezzel a következtetéssel majdnem szó szerint egyet lehet érteni. Az egyetlen véleménybeli eltérést jelen dolgozatban foglaltak alapján abban látom, hogy nem évtizedekről kell beszélnünk, hanem évszázadokról. Mint azt a korábbi fejezetekben részletesen is kifejtettem, az intézmények hosszú időn keresztül közvetlen minisztériumi irányítás alatt működtek, mely irányítás az intézmények életének minden vetületére kiterjedt. Ez a helyzet alapvetően nem változott az intézmények létszámának gyarapodásával, az inkább az alacsonyabb szintű jogszabályok további szaporodásának kedvezett. (Függetlenül attól, hogy a törvényi szintű szabályok is megjelentek.⁴⁶⁸)

⁴⁶⁴ 1985. évi I. törvény indokolása az oktatásról szóló törvényjavaslathoz

⁴⁶⁵ Madarász Tibor: A magyar felsőoktatás jogi szabályozásának jellemzői, In.: A felsőoktatás fejlesztését szolgáló kutatások, Budapest, 1990, 19. p.

⁴⁶⁶ Uo.

⁴⁶⁷ Uo. 20. p.

⁴⁶⁸ 1912. évi 36. törvény a debreczeni és a pozsonyi magyar királyi tudományegyetem felállításáról; 1920. évi 25. Törvény a tudományegyetemre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról; 1920. évi 31. törvény a budapesti kir. magyar tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar felállításáról és ideiglenes szervezetéről; 1934. évi 10. törvény a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem szervezéséről; 1940. évi 28. Törvény a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem újjászervezéséről és a Magyar Királyi Horthy Miklós Tudományegyetem felállításáról; 1949. évi 22. törvény a budapesti Műszaki Egyetem szervezetének módosításáról; 1949. évi 23. Törvény a Nehézipari Műszaki Egyetem létesítéséről

VII. A változás szele – úton a rendszerváltás felé

A nyolcvanas évek közepén, a rendszerváltást közvetlenül megelőző évtizedekben sem volt más a helyzet. Létezett ugyan törvényi szintű szabályozás, az azonban kizárólag a főbb törésvonalakat fektette le, a részletszabályokat „kézi irányítással” a minisztérium(ok)ból látták el. Az 1985. évi I. törvény az oktatásról, nem törekedett a részletes szabályozásra, ezt végrehajtási rendeletre hagyta, és a következő alapelvek figyelembevételével szabályozott:

a) A társadalmi-gazdasági viszonyoknak és a fejlesztési program célkitűzéseinek egyaránt megfelelő olyan törvény megalkotására kerüljön sor, amely alkalmas arra, hogy biztosítsa a mai nevelési-oktatási intézményrendszer működését és a fejlődést is hosszabb időn át hatékonyan szolgálja.

b) A nevelés és az oktatás a művelődéshez való állampolgári jog érvényesülését szolgálja, ezért a javaslat az egész nevelési-oktatási rendszert átfogja.

Azon alapvető, az ötvenes évek óta szívósan ismételt ám soha gyökeret nem eresztett koncepció, miszerint az egyetem feladata alapvetően a nevelés és oktatás, némiképpen fellazult, mindazonáltal az 1985. évi törvény még mindig azt mondta ki, hogy az *iskolai nevelés és oktatás intézményei* – többek között - a felsőfokú oktatási intézmények: az egyetemek és a főiskolák.⁴⁶⁹

A törvény értelmében a felsőoktatás egyik feladata a felsőfokú szakemberképzés⁴⁷⁰ ami, a hallgatók öntevékenységre, önállóságára építve, az állandó önképzésre és továbbképzésre ösztönözve a hallgatók és az oktatók együttműködésével valósult meg. E tekintetben a törvény egyáltalán nem tért el attól a szovjet mintából maradt – és az intézmények által közismerten hevesen támadott - elképzeléstől, hogy a felsőoktatás alapvető feladata a szakemberképzés. Ugyanakkor a felsőoktatási intézmények a kutatóhálózat részeként, az oktatómunkával egységben – alap- és alkalmazott kutatások végzésével, iskolateremtő személyiségek, valamint jelentős tudományos iskolák támogatásával – voltak kötelesek részt venni a társadalom és a gazdaság előtt álló feladatok megoldásában.⁴⁷¹

A felsőoktatási intézmények feladataikat – a jogszabályok keretei között – önállóan határozhatták meg. Ez az önállóság értelmezhető az autonóm működés bizonyos korlátozott biztosításaként is, elemeit ugyanis a törvény kifejezetten nevesítette, de sajátos, inverz módon. Bizonyos feladatokat kötelezően előírtak a számukra – s ezzel egyfajta döntési

---

⁴⁶⁹ 1985. évi I. törvény az oktatásról 12.§ (2) bek.

⁴⁷⁰ Vö.: Weszely Ödön: Az egyetem eszméje és típusai. Rektori székfoglaló előadás. Minerva, VIII. évf., 4-7. sz., Budapest, 1929. (<http://mek.oszk.hu/01900/01934/html/index.htm>, 2017.11.08.)

⁴⁷¹ 1985. évi I. törvény az oktatásról 95-96.§

VII. A változás szele – úton a rendszerváltás felé

szabadságot is kaptak: kötelesek voltak fejleszteni, korszerűsíteni szervezetüket és működésüket és nevelő-oktató tevékenységüket; megállapították intézményi szabályzataikat, terveiket, a tanterveket, a tantárgyi programokat, a tanulmányi és vizsgarendet, és a hallgatói követelményeket; szervezték a tudományos kutatásaikat, a tudományos utánpótlás nevelését és képzését; megállapították az intézményi személyzeti munka elveit, az oktatói és kutatói követelményeket; döntöttek a jelentkezőknek az intézménybe való felvételéről, átvételéről, továbbá a hallgatók ügyeiről; felügyelték a diákönkormányzati szerveket; irányították az intézményhez tartozó szerveket és szervezeti egységeket (pl. kutatóintézeteket, tangazdaságokat, tanüzemeket); részt vehettek hazai és nemzetközi kutatási programokban; a jogszabályok keretei között kísérleteket folytathattak; díszokleveleket és intézményi emlékérmeket, kitüntetések adományozhattak valamint dönthettek a jogszabályok által meghatározott munkáltatói és más egyedi ügyekben.

A korábbi szovjet modellben foglalt elképzeléstől, miszerint az autonómia kifejezetten káros, és azt meg kell(ett volna) szüntetni, a jogalkotó már viszonylag távol került. Az intézményeknek jogukban állt minden olyan, az intézményt érintő ügyben véleményt nyilvánítani, amelyben a döntés az irányító miniszter vagy más felettes szerv hatáskörébe tartozott, ideértve a kinevezési és megbízási ügyeket is, sőt javaslattal fordulhattak az irányító miniszterhez, tőle tájékoztatást kérhettek.⁴⁷²

Az intézmények vezetésében is változások álltak be. A felsőoktatási intézmény vezetése - külön jogszabályban, valamint az intézmény szervezeti és működési szabályzatában meghatározott módon - az egyéni felelős vezetők és a testületi szervek között megosztott hatáskörök gyakorlása útján, ezek együttműködésével kellett megvalósuljon. Az intézményi, illetőleg a kari tanács, valamint az önálló oktatási szervezeti egységek mellett működő tanácsok hatáskörét úgy kellett megállapítani, hogy a nevelő-oktató és a tudományos munka tartalmáról, valamint a munka eredményességét meghatározó alapvető fontosságú ügyekben ők döntsenek, illetőleg hogy a más szervek hatáskörébe tartozó kérdésekben véleményt nyilváníthassanak.

A felsőoktatási intézmény egyes, különösen a képzéssel, annak korszerűsítésével és a tudományos kutatásokkal kapcsolatos intézményi feladatok ellátására, továbbá a képzésben érdekelt szervekkel való együttműködésre szakmai testületeket alakíthatott, és vezetőjének valamint az intézményi tanácsnak egyes hatáskörei - kivéve, ha jogszabály másképp

---

⁴⁷² Uo. 112.§

VII. A változás szele – úton a rendszerváltás felé

rendelkezik - intézményi szabályzatban átruházhatóvá váltak, sőt az intézmény vezetője volt jogosult dönteni az intézményt érintő minden olyan kérdésben, amelyet jogszabály, illetőleg a felsőoktatási intézmény szabályzata nem utalt más szerv hatáskörébe.⁴⁷³

A felsőoktatási intézményekben működő tanácsok és szakmai testületek összetételét, ezen belül a választott és a meghívott személyek arányát, a tanácsok létrehozásának és működésének rendjét, továbbá hatáskörüket - a jogszabályok keretei között - a felsőoktatási intézmény szervezeti és működési szabályzata határozta meg, azonban a felsőoktatási intézmény tanácsában és a kari tanácsokban a képzésben érdekelt állami szervek képviselőinek, továbbá a tudományos és a gyakorlati élet megbecsült szakembereinek megfelelő arányú részvételét is biztosítani kellett.

A korábbi gyakorlatnak megfelelően ekkor már az egyetemet rektor, a főiskolát főigazgató, az egyetemi kart dékán, az egyetemen szervezett főiskolai kart főigazgató vezette, a törvény azonban még a klinikát, kihelyezett tagozat, továbbképző intézetek és más szervezeti egységek vezetői státusát is rendezte oly módon, hogy kimondta: „*az egyetemi és a főiskolai intézet, a klinika, a kihelyezett tagozat élén igazgató, a továbbképző intézet élén igazgató (főigazgató), a többi oktatási szervezeti egység élén vezető áll.*”⁴⁷⁴

Széles körben ismert kompromisszumként az egyetemek – bár a tudományos minősítés jogát vissza nem kapták - az olyan személyeknek, akik valamely tudományterületen az egyetemi végzettség megszerzéséhez szükségesnél magasabb fokú tárgyismeretről és a tudományos kutatás módszereinek alkalmazásában való jártasságról bizonyosságot adtak, egyetemi tudományos (*doctor universitatis*) fokozatot adományozhattak, mely fokozatot a rendszerváltást követő 1993. évi felsőoktatási törvény csak részben ismert el fokozatnak, ám címként történő használatát a jogalkotó a mai napig engedélyezi.

Az egyetemek címadományozási jogosultsága a már ismert megkötéssel ugyan, de fennmaradt. Az orvosoknak, a fogorvosoknak, az állatorvosoknak és a jogászoknak - képesítésük megjelölésére a korábbi évszázadok gyakorlatának megfelelően - doktori címet adományozhattak, továbbá a jogszabály továbbra is megtartotta az oktatási törvény azon rendelkezését, mely szerint az egyetem - a Népköztársaság Elnöki Tanácsának előzetes hozzájárulásával - *Promotio sub auspiciis Rei Publicae Popularis* kitüntetéssel avathatja doktorrá azt, aki a cím adományozása feltételeinek megfelel. A már fennálló gyakorlatnak megfelelően az egyetem az arra érdemes személyeket tiszteletbeli doktorrá (*doctor honoris*

⁴⁷³ 1985. évi I. törvény az oktatásról 122.§

⁴⁷⁴ Uo. 124.§

VII. A változás szele – úton a rendszerváltás felé

causa) avathatta.⁴⁷⁵ Valamennyi intézmény joga volt, az arany, gyémánt, vas, illetőleg rubin díszoklevelet adományozása annak, aki az oklevelét ötven, hatvan, hatvanöt vagy hetven éve szerezte és szakterületén, illetve a társadalmi élet más területén hosszabb időn át kiválóan működött, továbbá magatartása közmegebecsülésre méltó, ugyanígy a kiváló hallgatók, oktatók és más dolgozók, továbbá kiváló gyakorlati szakemberek számára egyetemi, illetőleg főiskolai emlékérmeket, illetőleg kitüntetések alapíthattak és adományozhattak.

A törvény végrehajtási rendeletében a művelődésügyi miniszter igen széles körű jogosítványokat kapott a felsőoktatás irányítása vonatkozásában. A teljesség igénye nélkül, miniszteri jogosítványhoz tartozott (az országos hatáskörű szervek vezetőivel egyetértésben) az egyetemi és a főiskolai szintű képzés elveinek, általános módszereinek valamint a marxizmus-leninizmus oktatásának, tantárgyainak, tantárgyi programjainak meghatározása, és e tantárgyak oktatásának irányítása, sőt, az általánosan kötelező tantárgyak, az idegen nyelvek és a honvédelmi ismeretek oktatásának összehangolása egyaránt.

A művelődésügyi miniszter volt jogosult szabályozni a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség Központi Bizottságával (KISZ) - valamint az országos hatáskörű szervek vezetőivel - egyetértésben - a hallgatói jogviszonnyal összefüggő általános jellegű kérdéseket, ideértve a külföldön ösztöndíjas tanulmányokat folytató magyar állampolgárok, valamint a Magyarországon tanulmányokat folytató *külföldiek* hallgatói jogviszonyát, de KISZ-egyetértéshez volt kötve a tanulmányi és vizsgarendre vonatkozó alapvető rendelkezések, a pénzügyminiszterhez és a KISZ-hez együttesen pedig a hallgatók részére nyújtható juttatásokat, kedvezményeket, valamint az általuk fizetendő díjak és térítések meghatározása.⁴⁷⁶

Meghatározó rendelkezések találhatók továbbá a fentiekhez hasonlóan rendeleti szinten az intézményt irányító miniszter hatáskörében is: nemzetközi kapcsolatok létesítésének és fenntartásának szabályainak megállapítása⁴⁷⁷, döntés - mind az alap-, mind a továbbképzésben - szak létesítéséről, megindításáról, szüneteltetéséről, illetőleg megszüntetéséről; döntés - az egyetemi továbbképző intézet kivételével - az önálló oktatási szervezeti egységek és a tanszékek létesítéséről, illetőleg megszüntetéséről; a főiskolai

⁴⁷⁵ 1985. évi I. törvény az oktatásról 111.§

⁴⁷⁶ Az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény végrehajtásáról szóló 41/1985. (X. 5.) MT rendelet 2.§

⁴⁷⁷ Vö.: a felsőoktatásról szóló 1993. Évi LXXX. törvény autonómiáról szóló rendelkezéseivel, különösképpen pedig annak 64.§ (2) g. pontjában foglaltakkal, melynek értelmében az autonómia elemei közé tartozik a nemzetközi oktatási és kutatási kapcsolatok kialakítása és fejlesztése.

VII. A változás szele – úton a rendszerváltás felé

tanárt, az egyetemi és a főiskolai docensek kinevezése, a rektorhelyettes, a dékán és az egyetemen szervezett főiskolai kar főigazgatójának, a főiskolai főigazgatónak és a főigazgató-helyetteseknek az önálló oktatási szervezeti egység vezetőjének, valamint a tanszékvezetőnek a megbízása, a főtitkár, a gazdasági főigazgató, az egyetemi könyvtár igazgatójának a kinevezése; címzetes egyetemi tanári és docensi, továbbá a címzetes főiskolai tanári és docensi címek adományozása és azok viselésének engedélyezése, sőt! megsemmisíthette azt a szabályzatot, továbbá a felsőoktatási intézmény tanácsának, illetőleg vezetőjének azt a határozatát, amely jogszabályt vagy oktatáspolitikai érdeket sért; és fontos társadalmi, szakmai érdekből a felsőoktatási intézményt - feladatkörén belül - meghatározott tevékenységre kötelezhette.⁴⁷⁸

Az 1985-évi törvény és végrehajtási rendeletei az alapvető irányítási módszeren nem változtattak. Állam-, és intézmény kapcsolatrendszerében nem történt strukturális változás, az állam változatlanul ott élt az intézmény falai között.

A változás azonban már közel volt, és nem kifejezetten az önálló törvénnyel érkezett el, bár kétségkívül az önálló törvény emblematikus változásnak minősült a maga korában. A történelmi események felgyorsulása már érezte a hatását a felsőoktatás világában a nyolcvanas évek legvégén. Sajátos jogi megoldással (egyszerű közleménnyel) ugyan, mégis 1988-ban a művelődésügyi miniszter, széles körű személyzeti hatáskör decentralizálást hajtott végre⁴⁷⁹, melynek eredményeként a vezetői kinevezések intézményi hatáskörbe kerültek. Téves lenne azonban azt állítani, hogy e munkajogi intézkedések visszakerültek az intézményekhez. Nem. Ekkor kerültek először hozzájuk (legalábbis a művelődési miniszterhez tartozó intézmények vonatkozásában).

1990-ben került sor a felsőoktatási joganyag olyan tartalmú módosítására, ami már átvezetett a rendszerváltás önálló ágazati törvényéhez. Az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény módosításáról szóló 1990. évi XXIII. törvény valamint az 53/1990. (III. 21.) MT. rendelet teremtették meg az autonóm működés alapját, ezek a jogszabályok már valóban alapvető változást hoztak be az felsőoktatási intézmények életébe:

„.....Bár a művelődési miniszter irányítása alá tartozó intézmények tekintetében a

⁴⁷⁸ ⁴⁷⁸ Az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény végrehajtásáról szóló 41/1985. (X. 5.) MT rendelet 8.§

⁴⁷⁹ Madarász Tibor: A magyar felsőoktatás jogi szabályozásának jellemzői, In.: A felsőoktatás fejlesztését szolgáló kutatások, Budapest, 1990, 83. p

2019. november 10.

390/1988-as számú közlemény a nagymértékű jogi önállóság felé hatalmas lépésnek minősíthető,⁴⁸⁰ mégis, a magyar felsőoktatásban az autonómia jogi alapját az imént jelzett két 19910-es jogszabály teremtette meg. Korszakváltást nyitott meg e két jogszabály azzal is, hogy jogilag intézményesítette a nem állami felsőoktatási intézményeket, megteremtve ilyenek alapításának és működtetésének jogi lehetőségét.....”⁴⁸¹⁴⁸²

---

⁴⁸⁰ Amennyiben a jogalkotási bukfenctől és a rendszerbeli problémáktól eltekintünk – a szerző megjegyzése.

⁴⁸¹ Madarász Tibor: A magyar felsőoktatás jogi szabályozásának jellemzői, In.: A felsőoktatás fejlesztését szolgáló kutatások, Budapest, 1990, 84. p

⁴⁸² Lásd. még: Szemerszki Marianna: A magánfelsőoktatás kialakulása Magyarországon, doktori értekezés In.: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/695/1/Szemerszki_Mariann.pdf 2019. 11. 02.

VIII. RENDSZERVÁLTÁS A FELSŐOKTATÁSBAN

VIII.1. Rendszerváltás a felsőoktatásban – önálló felsőoktatási törvény születik⁴⁸³

A rendszerváltás körüli időszakban 145 év után⁴⁸⁴ hirtelen tényleges politikai realitása lett egy teljesen önálló ágazati törvény megszületésének. Magának a törvénynek az indokolása ki is tért a történelmi előzményekre: arra, hogy a felsőoktatás átfogó törvényi szabályozása Magyarországon (eltekintve a Mária Terézia királyi dekrétumába foglalt Ratio Educationistól, illetőleg ennek későbbi megújított változatától) sokáig váratott magára, habár egyes felsőoktatási intézményekről, egyetemekről magas elhatározásból született alapító oklevelek, külön-külön törvények rendelkeztek.; arra, hogy a teljes körű, átfogó törvényi szabályozásra a kiegyezést követően Eötvös József, majd Trefort Ágoston készített javaslatot, de ezek országgyűlési elfogadására nem kerülhetett sor; és arra is, hogy Trefort és Eötvös már a 19. században felkarolták a tanítási és tanulási szabadság eszméjét, „aminek ébrentartása és cselekvő megvalósítása a mai nemzedékeknek is tiszte”.^{485 486}

A törvény indokolása szerint az önálló ágazati szabályozást a felsőoktatás kiemelkedő szerepe tette indokolttá, amellyel hozzájárult az országban végbemenő társadalmi változások megszilárdításához, társadalmi-gazdasági fejlődésünk elősegítéséhez, s egyúttal ahhoz, hogy az ország az európai integrációs folyamatoknak egyenrangú partnerévé válhatott.⁴⁸⁷

Az újonnan megalkotandó, különálló felsőoktatási törvény mellett szólt az – a történelmi-politikai érveken túlmenően – is, hogy emelni kellett, és egyidejűleg megőrizni a felsőoktatási képzés színvonalát, a képzés rendszerét hozzá kellett igazítani a kialakuló és fokozatosan alkalmazandó európai normákhoz. Növelni volt szükséges a felsőoktatási képzésben részesülők korosztályon belüli arányát, csökkentve a nyugat- és észak-európai átlaghoz viszonyított országos hátrányt, tudniillik a középiskola elvégzése után az esedékes korosztályból a felsőoktatási intézményekbe felvettek aránya jóval alacsonyabb volt, mint a fejlett európai országokban.⁴⁸⁸

A nappali tagozaton tanuló hallgatók létszáma mintegy 80.000 fő⁴⁸⁹ volt a törvény

⁴⁸³ Értékelő elemzését saját korában adja meg Ladányi Andor, *Ami jó benne és ami nem.* (Oktatáskutató Intézet, Budapest, 1994. (1994a)) című művében.

⁴⁸⁴ Az 1848. évi 19. tc.-től számítva.

⁴⁸⁵ 1993. évi LXXX. törvény indokolása a felsőoktatásról, Általános indokolás

⁴⁸⁶ Mindez nem jelenti azt, hogy a korábbi törvénymódosítások nem vetették meg az alapját a változásnak.

Erről – is – ír Derényi András: *A magyar felsőoktatás átalakulása 1989 és 2008 között* című cikkében.

<http://mek.oszk.hu/09200/09232/09232.pdf> 2019.10.19.

⁴⁸⁷ 1993. évi LXXX. törvény indokolása a felsőoktatásról, Általános indokolás

⁴⁸⁸ 1993. évi LXXX. törvény indokolása a felsőoktatásról, Általános indokolás

⁴⁸⁹ Az alábbi táblázatból látható a hallgatói létszám exponenciális emelkedése a rendszerváltást követően.

VIII.1. Rendszerváltás a felsőoktatásban – önálló felsőoktatási törvény születik

elfogadásának évében.

Ennek oka az előterjesztő szerint nemcsak a felsőoktatási intézmények befogadó képességének határaitól volt található, hanem abban is, hogy a továbbtanulás lehetőségét nem kezelték alanyi jogként, ami mesterségesen alacsonyan tartott felvételi keretszámokban nyert kifejezést.⁴⁹⁰ S végül, de nem utolsósorban alkalmassá kellett tenni az egyetemeket a tudományos továbbképzésre és a tudományos fokozatok odaítélésére, melytől az egyetemek még a szovjet típusú irányítás időszakában fosztattak meg.

A törvényt az Országgyűlés, Mádl Ferenc⁴⁹¹ akkori művelődési és közoktatási miniszter előterjesztésében az 1993. július 13-i ülésnapján fogadta el – hozzá kell tenni, hogy nem kevés vita után.⁴⁹² Mádl professzor, művelődésügyi és közoktatási miniszter a törvényjavaslat expozéjában számos fontos háttérinformációval szolgált a törvény megszületésének körülményeiről. Tőle tudható, hogy – ellentétben a 19. századi, sajnálatos módon el nem fogadott törekvésekkel – a rendszerváltást követően a felsőoktatásról szóló törvényjavaslat országgyűlési általános, majd részletes vitái, valamint bizottsági ülései egyaránt azt igazolták, hogy a felsőoktatás megújítására - és ezzel összefüggésben a felsőoktatás szerepének, különösen a kutatásban betöltött funkciójának újrafogalmazására - égetően nagy szükség van. Az előterjesztő szándéka és elképzelése az volt, hogy a

Év	Felsőoktatásban tanulók létszáma (summa ezer fő)	Év2	Felsőoktatásban tanulók létszáma (summa ezer fő)3	Év3	Felsőoktatásban tanulók létszáma (summa ezer fő)5	Év4	Felsőoktatásban tanulók létszáma (summa ezer fő)7
1989	101	1995	196	2001	349	2007	398
1990	108	1996	215	2002	382	2008	381
1991	115	1997	255	2003	409	2009	370
1992	126	1998	279	2004	422		
1993	145	1999	306	2005	424		
1994	170	2000	327	2006	416		

KSH statisztika a felsőoktatásban tanulók létszámáról:

Forrás: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo1989_2009.pdf 2018. 10. 29.

⁴⁹⁰ 1993. évi LXXX. törvény indokolása a felsőoktatásról, Általános indokolás

⁴⁹¹ **Mádl Ferenc:** volt köztársasági elnök, az ELTE díszdoktora, korábbi rektorhelyettese és tanszékvezetője, az MTA rendes tagja. 1931. január 29-én született a Veszprém megyei Bánd községben, 2000 és 2005 között volt Magyarország államfője. 1990-től három évig az Antall-kormány tárca nélküli minisztereként feladata többek között az MTA felügyelete volt. 1993 februárjától 1994-ig művelődési és közoktatási miniszterként tevékenykedett. Legfontosabb díjai, kitüntetései: Akadémiai Díj (1968), Széchenyi-díj (1999), Francia Becsületrend (1999), Magyar Örökség díj (2000), Magyar Köztársasági Érdemrend nagykeresztje (2000), Jean Monnet Alapítvány Európaért (Lausanne) Aranyérem (2002), Pro Universitate et Scientia (2003, Magyar Professzorok Világtanácsa), Jeruzsálemért Érdemrend (2006). 2011. május 29-én hunyt el. <https://www.elte.hu/content/elhunyt-madl-ferenc.t.8729> 2018. 10. 30

⁴⁹² <http://www.parlament.hu/naplo34/316/3160764.html> 2018. 10. 29.

VIII.1. Rendszerváltás a felsőoktatásban – önálló felsőoktatási törvény születik

felsőoktatás fejlesztése, új pályájának kijelölése következetesen és zavarmentesen történjék, s a korábban megteremtett, és a magyar felsőoktatásban meglévő értékek e folyamat alatt ne sérüljenek.⁴⁹³

A törvény elfogadása és az Országgyűlés végszavazása nem volt problémamentes, elvégre az előterjesztőnek több mint 800 módosító javaslattal kellett megbirkóznia.⁴⁹⁴ A felsőoktatási tevékenység jelenlegi struktúrájának – aminek alapjait szintén a Mádl-féle '93-as törvény fektette le – indoka az volt, hogy az intézményalapítás garanciális okok miatt védett, törvényileg szabályozott kell, hogy legyen⁴⁹⁵, hiszen feladata, hogy védje a társadalmat, a kiadott okleveleket, a hallgatót és oktatót egyaránt.

Ennek a védelemnek a szükségességét Mádl Ferenc azzal magyarázta, hogy Magyarországon – közvetlenül a kommunista diktatúrát követő időszakról van szó! – nem voltak olyan önszabályozó elemek és intézmények, civil szerveződések és a főiskolai, egyetemi tradíciók, mint pl. az amerikai felsőoktatásban, ahol teljesen szabad volt már a '90-es években is az intézményalapítás, és engedélyhez, jóváhagyáshoz, állami költségvetéshez nem, vagy csak kis részben volt kötött a működés. Ezért a javaslat azt az európai elvet követte, hogy a felsőoktatási tevékenység már az alapítás pillanatától kezdődően szabályozott feltételek és keretek között folyjék, amely keret azonban csak a szakmai minőséget garantáló elemeket tartalmazhatja, illetve a működést megalapozó pénzügyi kérdésekre terjedhet ki. Az előterjesztés ezen túlmenően a tanítás, a tanulás szabadságát nem korlátozta. Kifejezett cél volt, hogy alapvető szabályok betartásával bármilyen szervezet vagy személy részt vehessen - akár egyetem vagy főiskola alapításával is - a felsőoktatásban,⁴⁹⁶ azzal, hogy a magyar felsőoktatás duális modellje (egyetem-főiskola) megőrzésre kerüljön. Ezért a főiskola és az egyetem kategóriáját úgy vonták egységes szabályozás alá, hogy közben a két intézménytípus sajátosságai ne szenvedjenek csorbát: legyenek az egyetemek a tudományok művelésének és fejlesztésének fellegetvéri, míg a főiskola döntően a gyakorlattal való szorosabb kapcsolat, a praktikus tudásnak legyen műhelye.⁴⁹⁷

⁴⁹³ <http://www.parlament.hu/naplo34/316/3160747.html> 2018. 10. 29.

⁴⁹⁴ A bizottsági ülések vitái után e javaslatok körülbelül egyharmadát a benyújtók visszavonták. <http://www.parlament.hu/naplo34/316/3160004.html> 2018. 10. 29.

⁴⁹⁵ Nagyon érdekes, hogy Mádl Ferenc miniszter itt nem utalt vissza az intézményalapítás évszázados hagyományaira, holott az Országgyűlés szerepének részben változatlanul hagyását, illetve részben az uralkodótól átvételét ezzel is lehetett volna indokolni.

⁴⁹⁶ E tekintetben vissza kell utalni a 19. századi törvénytervezetekre, melyek hasonló célokat kívántak elérni – akkor még sikertelenül.

⁴⁹⁷ <http://www.parlament.hu/naplo34/316/3160747.html> 2018. 10. 29.

VIII.1. Rendszerváltás a felsőoktatásban – önálló felsőoktatási törvény születik

A viták során volt egy elem, amivel mindenki egyetértett: éspedig azzal, hogy felszámolandó a szovjet típusú irányítás utóhatásait, a magyar felsőoktatás rendszerének szerves részévé kell tenni az egyházi, illetőleg magánintézményeket. Ez természetesen része volt a törvényjavaslat filozófiájának, beleértve az intézményalapítást és a tanszabadságot is.

Számos javaslat érkezett a felsőoktatási integrációs elképzelések és az akadémiai kutatóintézetek további szabályozására vonatkozóan – és ennek kapcsán Mádl Ferenc előadó miniszter olyan gondolatot fogalmazott meg, mely később az Alkotmánybíróság több határozatában is visszaköszönt, nevezetesen: „*A felsőoktatás autonómiájának igen fontos része az intézmények saját szervezetének és működési szabályainak kialakítására vonatkozó joga. A törvény csak azokat a szabályokat kell, hogy tartalmazza, amelyek a demokratikus működés elengedhetetlen garanciáit jelentik, és amelyeknek az intézmények falain kívülre mutató költségvetési kihatásuk van.*”⁴⁹⁸

Az intézmény vezetésénél az osztott vezetés elvét tartotta szem előtt az előterjesztő, akinek két egymással homlokegyenest ellenkező szempontot kellett összehangolnia: az államháztartási törvény előírta már akkor is, hogy a költségvetési szerv felelős vezetője egy személyben felel az intézmény törvényes működéséért és gazdálkodásáért, másrészt az egyetemi, főiskolai autonómia - a demokratizmus érvényesülése mellett - megkövetelte a testületi vezetés megjelenítését. A miniszter kifejezetten azon az állásponton volt, hogy a már említett vezetés fenntartásának elvéből következik, hogy a törvény csak azt szabályozhatja, hogy az intézménynek testületi vezető szerve kell, hogy legyen, meghatározott összetétel szerint és leírt hatáskörökkel. Azt, hogy más feladatokra, például tudományos kérdések, külföldi kapcsolatok ügyeire továbbá testületeket is létrehozhatnak, az autonómia részének tartotta. A vezetőtestületi jellegből adódóan azonban a szándék mindenképpen arra irányult, hogy mindazok a kérdések az intézményi tanács (mint testületi vezető szerv) elé kerüljenek, amelyek az intézmény működését alapvetően meghatározzák vagy befolyásolják.

Külön érdekesség, hogy egy technikai probléma kis híján elodázta a '93-as törvény elfogadását is. Fodor Tamás⁴⁹⁹ képviselő mutatott rá a Haynal Imre Orvostudományi, Egészségtudományi Egyetemen kapcsolatos polémiára⁵⁰⁰, miszerint az Egyetemről történő

⁴⁹⁸ 41/2005. (X. 27.) AB határozat, valamint 39/2006. (IX. 27.) AB határozat

⁴⁹⁹ **Fodor Tamás** színész, rendező, 1990-1994 között országgyűlési képviselő, Jász-Nagykun-Szolnok megye területi listán jutott be a Parlamentbe, mandátuma 1994. június 27-én szűnt meg. <http://www.parlament.hu/tisztsegviselok-keresese> 2018. 10. 30.

⁵⁰⁰ <http://www.parlament.hu/naplo34/316/3160747.html> 2018. 10. 29.

VIII.1. Rendszerváltás a felsőoktatásban – önálló felsőoktatási törvény születik

módosító indítvány megszavazását megelőzően az illetékes Kulturális Bizottság a kérdéses indítványt nem tárgyalta meg. Az ügyben felszólalt mind dr. Kulin Ferenc⁵⁰¹, mint a Kulturális, Tudományos, Felsőoktatási, Televízió-, Rádió- és Sajtóbizottság elnöke mind dr. Szabad György⁵⁰², az Országgyűlés elnöke is. Végül, a problémát az Országgyűlés elnöke ügyrendi problémának tekintette és kezelte (az illetékes bizottság elnökével egyetértésben) és az előterjesztést az Országgyűlés 179 szavazattal, 91 ellenében, 14 tartózkodás mellett elfogadta.

Az 1993-as felsőoktatási törvény alkotmányjogi kereteit a Magyar Köztársaság módosított, ideiglenes Alkotmánya adta meg, mely 70/F. §-ában biztosította az állampolgárok számára a művelődéshez való jogot, „...a közművelődés kiterjesztésével és általánossá tételével, az ingyenes és kötelező általános iskolával, képességei alapján mindenki számára hozzáférhető közép- és felsőfokú oktatással, továbbá az oktatásban részesülők anyagi támogatásával...” 70/G.§-ában pedig kimondta, hogy

„(1) A Magyar Köztársaság tiszteletben tartja és támogatja a tudományos és művészeti élet) szabadságát, a tanszabadságot és a tanítás szabadságát.

(2) Tudományos igazságok kérdésében dönteni, kutatások tudományos értékét megállapítani kizárólag a tudomány művelői jogosultak.”

Ezen alkotmányos alapelvekre figyelemmel – ahogy a művelődési és közoktatásügyi miniszter az előterjesztés expozéjában előre jelezte, – a törvény a következőket próbálta a mindennapok gyakorlatába átültetni: a tanítás, a tanulás, a tudományos, a művészeti élet szabadságát, a Kormány felelősségét az oktatás fejlesztéséért és feltételeinek biztosításáért, valamint az állam ama kötelezettségvállalását, hogy képességei alapján mindenki számára hozzáférhetővé teszi a felsőfokú képzést és hogy ehhez anyagi támogatást nyújt.

Ennek érdekében meghatározta a tanítás, a tanulás, a tudományos kutatás szabadságának elemeit, azokat a jogosultságokat, amelyek a felsőoktatásban résztvevőket megilletik. Meghatározta továbbá a művelődési és közoktatási miniszternek (és értelemszerűen az ő jogutódainak) a felsőoktatásra kiterjedő jogait, azokat az új testületeket, amelyek a Kormányt és tagjait kötelezettségeik megvalósításában hivatottak segíteni.

A tanulás, a tanítás és a tudományos kutatás szabadságából következően a felsőoktatási intézmények autonómiájára (önigazgatása, önkormányzata) szintén kitért, bár annak konkrét

⁵⁰¹ Kulin Ferenc bölcész, 1990-1994. Között Országgyűlési képviselő (MDF). <http://www.parlament.hu/kepviselo/elet/k152.htm> 2018. 10. 30.

⁵⁰² Szabad György: történész, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja. 1990-1994. öztött Országgyűlési elnöke (MDF). <http://www.parlament.hu/kepviselo/elet/s334.htm> 2018. 10. 30

VIII.1. Rendszerváltás a felsőoktatásban – önálló felsőoktatási törvény születik

tartalmát nem határozta meg, figyelemmel arra, hogy az akkori jogalkotó szerint e szabadságok beteljesülésének olyan intézményi rendszerben vannak jó esélyei, amelyekben a döntés joga túlnyomóan a szabadságok birtokosainak a kezében van. Az ezzel ellentétes természetű intézményi rendszer - a közhatalmi, közigazgatási jellegű irányítás - könnyen válik érzéketlenné, türelmetlenné a szabadságjogok iránt, és könnyen vállalkozik oktalan korlátozásukra, amint ezt számos történelmi tapasztalat igazolja – szolt a törvény indokolása.⁵⁰³

A törvény a felsőoktatási intézményeknek két típusát különböztette meg, az egyetemet és a főiskolát, amelyeknek eltérő jegyeit főként a képzés jellege és a képzés időtartama indokolta. A felsőoktatási intézmény állami, vagy az állam által elismert egyetem és főiskola lett. A nem állami egyetemek és főiskolák közül - a lelkiismereti és vallásszabadság alkotmányos és törvényi rendelkezéseire tekintettel - a hittudományi egyetemek és főiskolák elismerésére a törvény különös szabályokat fogalmazott meg.

Mind maga végül elfogadott jogszabály, mind a hozzáfűzött indokolás egyaránt elismerte, hogy a felsőoktatás öngazgatásának terjedelmét behatárolják az állami szervek, az Országgyűlés, a Köztársaság elnöke, a Kormány jogosultságai. A törvény az állami szervek jogosultságait az alkotmányból kiindulva igyekezett megállapítani meg, különös súlyt helyezve a fejlesztésre, valamint aminőség biztosításának garanciáira.

A magyar hagyományokat tiszteletben tartva csak az egyetem létesítése kellett volna, hogy országgyűlési hatáskörbe kerüljön, mégis a főiskolákat illető döntést is oda utalta a törvény. Ennek magyarázata abban rejlett, hogy a felsőoktatási intézményeket a törvény összefüggő rendszerként szemlélte, aminek alakítása, korszerű átalakítása nem járhat külön utakon az egyetemeket és a főiskolákat illetően. Ennek is a következménye az, hogy csak a nem állami felsőoktatási intézmények elismerésére nem állapított meg e tekintetben különös hatásköri szabályokat.⁵⁰⁴

A Kormány hatáskörébe került a képesítési követelmények meghatározása, az alapképzésben a szakok indításának, megszüntetésének engedélyezése is mivel az, az elemi egység biztosítása volt az azonos képzést nyújtó felsőoktatási intézmények között, az oklevelek értékének tanúsítása és garantálása az állampolgárok előtt, az oklevelek nemzetközi egyenértékűségének (ekvivalenciájának) elősegítése.

A keretek rögzítése kapcsán fontos megemlíteni, hogy ekkor a már megszokott főiskolai és

⁵⁰³ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény indokolása

⁵⁰⁴ Uo.

VIII.1. Rendszerváltás a felsőoktatásban – önálló felsőoktatási törvény születik

egyetemi szint került rögzítésre, mint az állam által elismert végzettségi szint. Ezt majd csak 2006-tól váltja fel az ún. bolognai rendszer. Ekkor sem szint a szakirányú továbbképzés – pusztán speciális szakképzettséget ad – és ekkor is fokozat a doktori fokozat (PhD) megszerzése, mint a felsőoktatásban szereshető legmagasabb végzettségi szint.

VIII.2. Rendszerváltás a felsőoktatásban – központi szervek hatásköre

Klebensberg Kunó minden bizonnyal örömmel vette volna tudomásul, hogy 1993. szeptember 1-jén létrejött a korábban már említett Felsőoktatási és Tudományos Tanács, a felsőoktatással és a tudományos kutatással kapcsolatos feladatok ellátását segítő, javaslattevő, döntés-előkészítő és véleményező testületként. E testületek létrejötte olyan jelentőségűnek bizonyult, hogy az előterjesztő miniszter külön is megemlékezett róla a törvény expozéjában:

A Felsőoktatási Tanács a felsőoktatás állami, stratégiai döntéseinek kialakításához adja hozzá a felsőoktatási intézményi és a fogyasztói szféra véleményét, javaslatait. Ezért tagjai is e három kört reprezentálják. Az Akkreditációs Bizottság a tudományosság, a tudományos minőség védelmét szolgálja, ezért indokolt, hogy tagjai az egyetemi és az akadémiai körből kerüljenek ki. A Felsőoktatási Tanács nevének Felsőoktatási és Tudományos Tanácsra változtatása, ami az indítványok között szerepel, megfontolandó, illetőleg indokolatlan. Egyrészt a felsőoktatás szó jelentése önmagában is magában foglalja a tudományt és a kutatást, másrészt a változtatás azt a feltételezést sugallja, mintha az akadémiai és más kutatóintézetek tevékenysége felett is állást foglalna, jogkörrel rendelkeznek a tanács, ezért ez zavart keltő lehet a Kormány tudomáspolitikai bizottságának szerepét illetően. Etimológiai kifogások is felmerülhetnek, tudniillik, hogy tudományos tanács-e egy kormányzati szerv, ami a törvény erejénél fogva a Felsőoktatási Tanács lesz.....⁵⁰⁵

A Tanács feladatköre olyan sokrétű lett, hogy még felsorolni is nehéz: kidolgozni és folyamatosan korszerűsíteni a felsőoktatás és a felsőoktatási intézményekben folyó tudományos kutatás államilag kiemelt fejlesztési programjait; állást foglalni a felsőoktatási, illetőleg a felsőoktatási intézményben folyó kutatási tevékenységet érintő valamennyi országos, az állam által finanszírozott pályázat kiírásának feltételeiről és végrehajtásáról valamint az állami felsőoktatási intézmények, továbbá állami felsőoktatási intézményben karok létesítéséről, megszüntetéséről, alapképzésben szakok indításáról, ideértve az alapképzésben és a szakirányú továbbképzésben a képesítési követelményeket, szakok

⁵⁰⁵ <http://www.parlament.hu/naplo34/316/3160004.html> 2018. 10. 29.

VIII.2. Rendszerváltás a felsőoktatásban – központi szervek hatásköre

alapítását megszüntetését, nem állami felsőoktatási intézmény tekintetében az állami hozzájárulás megadásáról, az állami elismerés visszavonásáról, a felsőoktatási költségvetésről és a költségvetési támogatások elosztásáról, véleményezni a költségvetés végrehajtásáról szóló éves beszámolót; évenként állást foglalni továbbá a hallgatói létszám alakulásának elveiről, és javaslatot tesz a központi költségvetésből szakterületenként finanszírozott hallgatólétszámról; javaslatot tenni a hallgatói támogatások összegére; a felsőoktatási intézményhálózat alakításáról véleményt formálni; ajánlásokat kidolgozni a felsőoktatási intézmények részére a kormányzati szervek vagy felsőoktatási intézmények kezdeményezése alapján; javaslatot tenni a felsőoktatással, illetőleg a felsőoktatási intézményben folyó kutatással kapcsolatos bármely tárgyban.

Fontos, garanciális szabályként a művelődési és közoktatási miniszter a Kormánynek teendő előterjesztéseiben minden olyan, a Tanács működési köréhez tartozó kérdésben, amelyben javaslata eltért a Tanács állásfoglalásától, azt köteles volt indokolni, az előterjesztéshez csatolva e testület véleményét is.⁵⁰⁶

A Tanács elnökből és huszonegy tagból állt, elnöke a mindenkori művelődési és közoktatási miniszter lett. A Tanács hét tagja a Kormány képviselője, további nyolc tagja a felsőoktatási intézmények, közöttük a Magyar Rektori Konferencia, a Főiskolai Főigazgatói Konferencia, a Művészeti Egyetemek Rektori Széke és a hallgatói önkormányzatok országos képviselete. A Tanács hat tagja még a tudományos kutatóintézetek, a Magyar Tudományos Akadémia, a helyi önkormányzatok, a munkáltatók, a szakmai szövetségek, a munkavállalói érdekképviseletek egy-egy delegált képviselője.

A Tanács tagjait a miniszterelnök háromévi időtartamra bízta meg, és a tanácsi tagság az Országos Akkreditációs Bizottsági tagsággal összeférhetetlen volt.⁵⁰⁷

Világra jött a MAB jogelődje, az Országos Akkreditációs Bizottság, a képzés, a tudományos tevékenység színvonalának folyamatos ellenőrzésére és a minősítés elvégzésére. Az Országos Akkreditációs Bizottság tagságának a felét a felsőoktatási intézmények, másik felét a tudományos kutatóintézetek doktori (PhD) fokozattal rendelkező képviselői alkották. Az Országos Akkreditációs Bizottság tagjait és saját soraiból választott elnökét a művelődési és közoktatási miniszter előterjesztésére a miniszterelnök három évre bízta meg, mely megbízás egy ízben volt meghosszabbítható. A jelölő testületeknek gondoskodniuk kellett arról, hogy a jelöltek között külföldi szakemberek is legyenek.

⁵⁰⁶ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 76.§

⁵⁰⁷ Uo. 77.§

VIII.2. Rendszerváltás a felsőoktatásban – központi szervek hatásköre

Az Országos Akkreditációs Bizottság ülésein - tanácskozási joggal - a hallgatói önkormányzatok országos képviselőjének egy küldöttje is részt vehetett.⁵⁰⁸

Az Országos Akkreditációs Bizottság foglalt állást arról, hogy az egyetem melyik tudományterületen, mely tudományágban folytathatott doktori képzést, ítéltethet oda doktori (PhD) fokozatot, felkérésre véleményt nyilvánított egyetem, főiskola létesítéséről, illetőleg elismeréséről; szak létesítéséről, indításáról, illetőleg megszüntetéséről; képesítési követelményekről; az egyetem doktori, illetőleg habilitációs szabályzatáról.

Rendszeresen, de legalább nyolcévenként, vagy a felsőoktatási intézmények, illetve a művelődési és közoktatási miniszter felkérésére soron kívül értékelték az egyes felsőoktatási intézményekben a képzés és a tudományos tevékenység színvonalát. Ha azt állapította meg, hogy a képzés színvonala miatt a felsőoktatási intézmény nem éri el a képzési célt, javaslatot tehetett a záróvizsgáztatási és az oklevélkiadási jog gyakorlásának meghatározott időre szóló felfüggesztésére; a felsőoktatási intézmény megszüntetésére, vagy az állami elismerés visszavonására; vagy a képzés színvonalát biztosító más intézkedésekre.⁵⁰⁹

Kissé furán hangzik, de a fenntartó mint intézmény megjelenése a joganyagban nívumként hatott a rendszerváltást követően. Bár ha mai terminológiát szeretnénk használni, akkor már a jezsuita rend is fenntartója volt a nagyszombati egyetemnek, akitől a fenntartói szerepkört Mária Terézia – fogalmazzunk így, jobb híján – átvette, mégis kimondva ilyen státusz korábban a magyar felsőoktatási joganyagban nem volt. Vélhetően azért sem, mert az egyetemek és sorstársaik csak félig minősültek önálló intézménynek, az önálló jogi személyi mivoltukról még az 1985-ös törvény sem beszélt. 1993-ban azonban egyértelművé vált: „*A felsőoktatási intézmény szakmailag önálló, önkormányzattal rendelkező jogi személy, amelynek kizárólagos joga a felsőfokú képzés, és a megállapított felsőfokú végzettséget igazoló oklevelek kiadása.*”

Voltaképpen ez a rendelkezés váltotta ki a fenntartó, mint önálló jogintézmény kialakításának szükségességét is. Hiszen eddig az állam (azt megelőzően az egyházak és az állam) oly mértékben fonódott egybe az intézményével, hogy sokszor nem, vagy csak nagyon nehezen lehetett megállapítani hol végződik az állam és hol kezdődik az intézmény. Az önálló jogalanyiség megállapítása azonban szükségessé tette az anyaintézménnyel való kapcsolat rendezését részben ez lett a fenntartó – más részben persze a kapcsolat és együttműködés az érintett felügyeletet gyakorló miniszterrel stb.

⁵⁰⁸ Uo. 80.§

⁵⁰⁹ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 81.§

VIII.2. Rendszerváltás a felsőoktatásban – központi szervek hatásköre

Ez a tapasztalatlanság érződik is törvény szövegezésén, hiszen meglehetősen szűkmarkúan bánik a fenntartóval: eredetileg összesen négy helyen említi: a rektori és főiskolai főigazgatói kinevezéseknél, és ahol eltérést enged az állami intézmények szabályaitól a nem állami fenntartású intézmények esetében.

Természetesen ez a szüksézszerűség a későbbiekben már oldódott, és a gyakorlati tapasztalatok jelentős része beépül a majdani jogszabály-módosítások és új jogszabályok szövegébe is, sőt a felsőoktatási joganyaggal és az ún. egyetemi autonómiával kapcsolatban az egyik legjelentősebb alkotmánybíróági határozat is a fenntartói irányítás körül kipattant polémiáknak lesz majd köszönhető.

Az előzőkben részletesen szó volt arról, hogy az együttműködés színterei között kiemelkedően fontos hely illette meg a Felsőoktatási és Tudományos Tanácsot (Tanács) a felsőoktatás fejlesztési programjainak kidolgozásában, a felsőoktatási kutatási tevékenység, a felsőoktatási intézményi rendszer, a hallgatói létszám meghatározásában, s nem utolsósorban a felsőoktatási költségvetés kialakításában. A Tanácsban nagy súllyal kaptak képviselést az egyetemek és főiskolák, s ugyancsak ebben a testületben kaptak helyet a szakmailag érintett miniszterek, a külső szakemberek, a társadalom, a kultúra, a gazdaság küldöttei, akik kívülről nézve a felsőoktatást, az eltartó és befogadó közeg igényeit fogalmazzák meg.

Mivel a minőség garanciájának a törvényhozó magát a felsőoktatási rendszert gondolta, ezért olyan eljárásokat dolgozott ki, olyan mechanizmust épített, amely lehetővé és egyben kötelezővé tette az egyes felsőoktatási intézmények és a felsőoktatási intézmények közösségének önértékelését, ez utóbbiak segítő közreműködését a kormányzati feladatkörbe tartozó döntések előkészítésében, illetőleg a felsőoktatás számára fontos területeken a felsőoktatási intézményeket kötő vagy orientáló, közösségi genezisű döntések meghozatalát.

Erre figyelemmel – valamint mindenekelőtt az önálló szakmai döntések meghozatalát elősegítendő – került sor az Országos Akkreditációs Bizottság felállítására is, amelyben a szándék szerint hazai és külföldi szakemberek, a Magyar Tudományos Akadémia itthoni és kültagjai, szakértői testületek képviselői együttesen alakíthatták ki értékelő és értéket meghatározó állásfoglalásaikat – valójában a mai napig, hiszen az Országos Akkreditációs Bizottság mind a mai napig működik, függetlenül attól, hogy a már említett – s részben számszerűsített – módosítások során az ő feladatuk – sőt kis mértékben nevük is – is módosult.

Ekkor került sor elsőként minden felsőoktatási intézmény tekintetében egy általános,

VIII.2. Rendszerváltás a felsőoktatásban – központi szervek hatásköre

tényfeltáró akkreditációra. Az együttműködés, mint igény, mint elv megjelent az egyes felsőoktatási intézmények egymás közötti kapcsolataiban, a felsőoktatási intézmények és a tudományos kutató intézetek, a Magyar Tudományos Akadémia közötti kapcsolatában egyaránt.

Az együttműködés formáit a felsőoktatási intézmények maguk alakíthatták ki, a jogszabályi környezet nem kívánta a továbbiakban azt meggátolni, hogy az együttes munka, az egymásratalálás akár sémákban, vagy más módokon valósuljon meg.⁵¹⁰

A törvény a felsőoktatással kapcsolatos állami hatásköröket viszonylag részletesen kifejtette, melynek keretében a nemzetközi körforgásba történő bekapcsolódás már törvényben rögzített elérendő célnak minősült.

A felsőoktatás összehangolt fejlesztése, a magyar felsőoktatási rendszer egységének, a képzés alapvető követelményeinek biztosítása, valamint a nemzeti és nemzetközi integrációs folyamatokba való bekapcsolódás érdekében az országos felsőoktatási testületekre támaszkodva az Országgyűlés volt jogosult meghatározni a felsőoktatás fejlesztési tervét; a költségvetési törvényben meghatározni a felsőoktatás éves fejlesztését és működési költségvetését; állami felsőoktatási intézményt létesíteni, átalakítani és megszüntetni; nem állami alapítású felsőoktatási intézmény létesítéséhez, illetve megszüntetéséhez hozzájárulni, illetve az elismerést megvonni.⁵¹¹

A köztársasági elnök lett jogosult – a történelmi hagyományokra is figyelemmel – kinevezni és felmenteni az egyetemi tanárokat, valamint megbízni és felmenteni az egyetemek rektorait. A köztársasági elnöknek hovatovább hozzájárulási joga volt a *Promotio sub auspiciis praesidentis Rei Publicae* kitüntetéssel való doktorrá avatáshoz.⁵¹²

A Kormány a felsőoktatással kapcsolatos feladatai körében viszonylag széles körű ám keretek közé szorított intézkedési lehetőséget kapott. A Kormány lett köteles: a) biztosítani az állami felsőoktatási intézményhálózat fenntartási, működtetési feltételeit, meghatározza a felsőoktatás-fejlesztés és a tudományos kutatás fejlesztésének állami feladatait, és biztosítja az ezek megvalósulásához szükséges feltételeket; b) állami felsőoktatási intézményben hozzájárulni kar létesítéséhez, megszüntetéséhez; c) meghatározni az alapképzésben s a szakirányú továbbképzésben a képesítési követelményeket; d) engedélyezni az alapképzésben új szakok létesítését és megszüntetését; e) meghatározni a doktori képzés, a

⁵¹⁰ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény indokolása

⁵¹¹ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 69.§-70.§

⁵¹² Uo. 71.§

VIII.2. Rendszerváltás a felsőoktatásban – központi szervek hatásköre

doktori (PhD) fokozat odaítélésének eljárási szabályait, a képzésben részt vevők a doktorok jogait és kötelességeit; f) meghatározni a „Professor Emeritus” címmel járó állami juttatásokat; g) meghatározni a habilitációs eljárás általános szabályait; h) meghatározni a Felsőoktatási és Tudományos Tanács szervezetének és működésének általános szabályait; i) meghatározza az Országos Akkreditációs Bizottság szervezetének és működésének általános szabályait; j) meghatározni a külföldi fokozatok, oklevelek, diplomák elismerésének, illetőleg azok honosításának feltételeit, és szabályozza az erre irányuló eljárást; k) szabályozni az állami felsőoktatási intézményekben a hallgatók által fizetendő díjakat és térítéseket, a diákigazolvány kiállítása és az általa igénybe vehető kedvezmények szabályait; l) meghatározni a hallgatók állami támogatásának rendszerét; m) szabályozni a külföldi hallgatók hazai felsőoktatási intézményekben folytatott, illetőleg a külföldi ösztöndíjas tanulmányok egyes kérdéseit; n) szabályozni a felsőoktatási intézmények létesítésének, megszüntetésének és működésük engedélyezésének rendjét.⁵¹³

Fentiekre azért is érdemes különös figyelemmel lenni, mert a későbbi jogszabálymódosítások – részben az Alkotmánybíróság döntéseinek hatására – számos kormányzati hatáskört delegáltak intézményi kompetenciába.

A miniszterelnök lett jogosult továbbá kinevezni és felmenteni a főiskolai tanárokat, állami főiskolán megbízni és felmenteni, nem állami főiskolán megerősíteni a főiskolai főigazgatót; megbízni a Felsőoktatási és Tudományos Tanács tagjait; és megbízni az Országos Akkreditációs Bizottság (a MAB közvetlen jogelődje) elnökét és tagjait.⁵¹⁴

Az egyetemek képviselőiből álló Magyar Rektori Konferencia, Művészeti Egyetemek Rektori Széke, valamint a főiskolák képviselőiből alakult Főiskolai Főigazgatói Konferencia a felsőoktatási intézmények képviseleti szervei, melyek véleményt nyilváníthattak, illetve javaslatot tehetek a felsőoktatást irányító közigazgatási és egyéb szervek részére a felsőoktatást érintő bármely kérdésben, és természetesen kapcsolatot tarthattak – informális tartottak is, – állami szervekkel, azonban fő funkciójuk az intézményi együttes álláspontok kialakítása és információk megosztása lett.⁵¹⁵

A felsőoktatás vonatkozásában az ún. kultuszminiszteri főfelügyeleti jogokat – mint arról már volt szó – szokásjogi alapon évszázadokon keresztül gyakorolta a mindenkor miniszter. 1993 szeptemberétől taxatív felsorolásban rögzítette a törvény milyen állami feladatai,

⁵¹³ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 72.§

⁵¹⁴ Uo. 73.§

⁵¹⁵ Uo. 68.§

VIII.2. Rendszerváltás a felsőoktatásban – központi szervek hatásköre

jogkörei is vannak egy intézmény felett a miniszternek. Ennek megfelelően a miniszter feladata volt a felsőoktatási politika és fejlesztés állami döntéseinek előkészítésében történő részvétel, a felsőoktatás éves költségvetési beszámolóját és támogatási tervének kidolgozása (a Felsőoktatási és Tudományos Tanács állásfoglalása alapján), törvényességi felügyeletet látott el az állami felsőoktatási intézmények felett, és ebben a jogkörében megsemmisíthetett minden olyan intézményi szabályzatot, döntést, amely jogszabályba ütközi, alapképzésben szakindítás jóváhagyása (az Országos Akkreditációs Bizottság állásfoglalása alapján), a záróvizsgáztatási és oklevélkiadási jog gyakorlásának felfüggesztése (az Országos Akkreditációs Bizottság állásfoglalása alapján) stb.

Szintén garanciális jelentőségű szabályként a miniszter a felsőoktatási intézményt érintő - a hatáskörébe tartozó - ügyekben ki kellett kérje az intézmény véleményét⁵¹⁶, valamint az egyetemi/főiskolai tanárokat és a rektorokat/főiskolai főigazgatókat – az intézményi tanács, nem állami egyetem esetében a fenntartó felterjesztése alapján – jöllehet a művelődési és közoktatási miniszter javaslatára nevezte ki a köztársasági elnök/miniszterelnök, ő azonban akkor volt jogosult megtagadni a javaslat előterjesztését, ha a kinevezési eljárás során jogszabálysértés történt.⁵¹⁷ Az intézmények feletti törvényességi ellenőrzés jogkörét erősítette azon évszázados szokásokon alapuló köteletség is, hogy az intézményi szabályzatokat minden esetben meg kellett küldeni a művelődési és közoktatási miniszternek.⁵¹⁸

A rektor és a főiskolai főigazgató tekintetében a munkáltatói jogkört - a megbízás és a felmentés kivételével - a művelődési és közoktatási miniszter gyakorolta, mely munkáltatói jogkörök részben vagy egészben az intézményre átruházhatók voltak.⁵¹⁹ Az intézmény vezetőjének feladatai ellátása és hatáskörének gyakorlása során általános utasítási, illetőleg intézkedési joga lett; nem utasíthatta azonban sem az intézményi tanácsot, sem az intézményben működő más tanácsokat, ideértve a hallgatói önkormányzatot, illetőleg az intézményben működő érdekképviselői szervezeteket is. Az intézmény vezetője – az intézményi tanács döntései kivételével - megsemmisíthetett minden olyan döntést, határozatot, intézkedést, amely jogszabályt sértett. Akire a döntés sérelmes rendelkezést tartalmazott, az pedig az intézményi tanácshoz fellebbezhetett.⁵²⁰

⁵¹⁶ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 74.§-75.§

⁵¹⁷ Uo. 17.§-18.§, 56.§

⁵¹⁸ Uo. 51.§

⁵¹⁹ Uo. 56.§

⁵²⁰ Uo. 58.§

Végül, de nem utolsósorban meg kell jegyezni, hogy nem minden esetben az oktatásért felelős minisztert illették meg ezen jogosultságok, ugyanis a sajátos képzésre figyelemmel a katonai felsőoktatási intézmények felett a honvédelmi miniszter, a rendészeti felsőoktatási intézmény felett a belügyminiszter gyakorolt közvetlen felügyeletet.⁵²¹

VIII.4. Rendszerváltás a felsőoktatásban – belső szervezet és működési rend

A felsőoktatási intézmények – a törvényben meghatározott keretek között – a szervezetüket maguk alakíthatták ki, azzal a megkötéssel, hogy az alkalmas legyen az oktatási, tudományos kutatási, művészeti és egyéb feladataik ellátására, a gazdaságos működtetésre. A törvény csak néhány általános szabályt határozott meg, úgy mint azt, hogy az egyetem karokra, illetőleg más átfogó szervezeti egységekre tagozódik, és egyetemen főiskolai kar is működhet, valamint a képzés és a tudományos kutatás oktatási szervezeti egységben (tanszék, klinika, intézet stb.) folyik, és az intézményben kutatóintézet, kutatócsoport is működhet.

Természetesen a törvény elismerte azt is, hogy a felsőoktatási intézményhez kollégium, könyvtár, gyakorlóiskola és -óvoda, gyógyító, termelő, szolgáltató és más szervezeti egységek is tartozhatnak, sőt a gyakorlóiskolák közoktatási és felsőoktatással összefüggő feladatokat is ellátnak.⁵²²

Az oktatás-kutatás minőségi színvonalának biztosítása érdekében állami felsőoktatási intézményben kar létesítése és megszüntetése az Országos Akkreditációs Bizottság véleménye alapján, a Felsőoktatási és Tudományos Tanács javaslatára a Kormány hatáskörébe került, az oktatási, a kutatási és más szervezeti egységek létesítése és megszüntetése a felsőoktatási intézmény hatáskörébe tartozott. Az állami felsőoktatási intézmények karainak felsorolását kormányrendelet tartalmazta. A nem állami felsőoktatási intézmény esetében kar létesítését és megszüntetését a művelődési és közoktatási miniszternek be kellett jelenteni.⁵²³

Intézménytörténeti szempontból az állam és az intézmény közötti határvonal elmosódását vitte tovább, sőt terjesztette ki az ún. magánszektorra is az a rendelkezés, aminek értelmében intézményhez tartozó oktatási, tudományos kutatási szervezeti egységet alapítvány, vállalat, illetőleg más szervezet vagy személy –az alapító és az intézmény közötti megállapodás alapján – is létesíthetett és támogathatott, sőt szervezeti egységet más intézményekkel,

⁵²¹ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 115.§

⁵²² Uo. 47.§

⁵²³ Uo. 48.§

VIII.4. Rendszerváltás a felsőoktatásban –

szervezetekkel közösen is létesíthettek, fenntarthatnak és működtethettek.⁵²⁴

Értelemszerűen a igazgatási, szervezési, pénzügyi, gazdasági, műszaki és más szolgáltató szervezeti egységeket létesítésére is sor kerülhetett,⁵²⁵ és belső szabályzatban igazgatási,

oktatási, tudományos, szervezési és más feladatok ellátására külön testületek (bizottságok, tanácsok, kollégiumok) váltak létesíthetővé a vezető oktatók, más oktatók, tudományos kutatók, a hallgatók és más dolgozók köréből, mely testületekre a szabályzatban az intézményi tanács, illetőleg a kari tanács egyes jogait át is ruházhatta. (Kivéve persze azokat, amelyek kizárólag az intézményi tanács, a rektor, a főiskolai főigazgató, a kari tanács vagy a dékán hatáskörébe tartoztak.)⁵²⁶

A hallgatói önkormányzat szintén a felsőoktatási intézmény önkormányzatának részeként kezdhette meg működését – ez a rendelkezés kifejezetten az egyetemi hagyományokban gyökerezett: az *universitas* hagyományosan oktatók és hallgatók közösségét képezte. A hallgatói önkormányzat viszonylagos autonómiát élvezett, döntéseit, az általa elfogadott/kidolgozott szabályzatot pusztán törvényességi kifogás esetén támadhatta meg.

VIII.6. Rendszerváltás a felsőoktatásban – hallgatók jogállása (a felvételi eljárás)

A felvételi eljárás újraírt szabályai értelmében felsőoktatási intézménybe alapképzésre érettségi bizonyítvánnyal, illetőleg azzal egyenértékű középiskolai végzettséget tanúsító bizonyítvánnyal, felsőoktatási intézményben szerzett oklevéllel; szakirányú továbbképzésre felsőoktatási intézményben szerzett és az adott felsőoktatási intézmény által meghatározott egyetemi vagy főiskolai oklevéllel; doktori képzésre egyetemi oklevéllel vagy azzal egyenértékű oklevéllel vált lehetővé a jelentkezés.⁵²⁷

Minden magyar állampolgárnak jogában állt inentől kezdve az általa választott felsőoktatási intézményben és szakon felsőfokú tanulmányokat folytatni,⁵²⁸ kivéve a azt a személyt, aki cselekvőképtelen, továbbá azt, aki a közügyektől való eltiltás büntetés hatálya alatt állt.⁵²⁹

A felsőoktatási intézmény a felvételt további követelményhez, különösen az érettségi minősítéséhez, munkaviszonyhoz, meghatározott munkakör betöltéséhez, meghatározott időtartamú szakmai gyakorlathoz, végzettséghez köthette, mely követelményeket legalább két évvel a bevezetésük előtt nyilvánosságra kellett hozni.

⁵²⁴ Uo. 49.§

⁵²⁵ Uo. 50.§

⁵²⁶ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 59.§

⁵²⁷ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 83.§

⁵²⁸ Uo. 82.§

⁵²⁹ Uo. 82.§

VIII.6. Rendszerváltás a felsőoktatásban – hallgatók jogállása (a felvételi eljárás)

A felsőoktatási intézmény volt jogosult évenként - a Tanács állásfoglalásának figyelembevételével - megállapítani a szakra, karra, intézménybe felvehető hallgatók számát.

A felvételtől a felsőoktatási intézmény e célra szervezett bizottsága, a doktori képzésre való felvételtől az egyetem doktori tanácsa döntött. A bizottság, illetőleg a tanács felvételt megtagadó döntése ellen fellebbezéssel lehet élni, ha az jogszabályt vagy intézményi szabályzatot sért. A fellebbezést a felsőoktatási intézmény vezetője bírálta el. A fellebbezést elutasító döntés ellen további fellebbezésnek már nem volt helye.

A felsőoktatási intézmények a felvételi vizsgát tett, illetőleg a felvett jelentkezők névsorát és eredményeit az intézményben, a szokásos módon közzétették, mely rendelkezés a későbbiekben számos problémára adott okot a személyes adatok védelmének szigorításával egyidejűleg, azonban a törvény elfogadásának időpontjában még viszonylag elfogadható megoldásnak tűnt.

E megváltozott felvételi struktúrának a kezdetén a felsőoktatási intézmény a jelentkezők felvételét egységes rangsorolás alapján végezte el, amelynek során kötelezően figyelembe vették a jelentkező által meghatározott jelentkezési sorrendet. A rangsorolás elveit és módját a felsőoktatási intézmény szabályzatában állapította meg, és ponthatár alkalmazásával dönt a felvehető jelentkezőkről. Az intézmény által megállapított ponthatár fölött mindenkit fel kellett venni; a ponthatár alatt azonban senki nem volt felvehető.

Természetesen lehetőség volt szakmai alkalmassági, tantárgyi (írásbeli és/vagy szóbeli), illetőleg gyakorlati vizsga szervezésére, azonban az ezekhez kapcsolódó követelményeket és az értékelés módját bevezetésük előtt legalább két évvel közzé kellett tenni a Felvételi Tájékoztatóban.⁵³⁰

VIII.7. Rendszerváltás a felsőoktatásban – személyi kérdések

A '93-as törvény⁵³¹ engedte az egyetemi hagyományoknak, azonban nem engedte teljes egészében figyelmen kívül hagyni az szovjet modellben már meggyökeresedett és valódi funkcióval bíró elnevezéseket és funkciókat sem. Ennek megfelelően kimondta, hogy egyetemen és főiskolán egyetemi, illetve főiskolai tanári, docensi, adjunktusi és tanársegédi, valamint nyelvtanári, testnevelő tanári, művésztanári és kollégiumi nevelőtanári, más oktatói, továbbá tudományos kutatói munkakörök szervezhetők. E felsorolt oktatói és tudományos kutatói munkaköröktől és elnevezésektől eltérő munkakört azonban mind az

⁵³⁰ 28/1995. (III. 24.) Korm. Rendelet a felsőoktatási intézmények felvételi eljárásainak általános szabályairól

⁵³¹ Lásd. még: RÓNAY Zoltán: Az egyetemi, főiskolai oktatók foglalkoztatásának néhány kérdéséről. Jogelméleti szemle, 2016. évi 2. sz. (2016b)

VIII.7. Rendszerváltás a felsőoktatásban – személyi kérdések

állami, mind a nem állami felsőoktatási intézmény létesíthet

Az egyetemi, illetőleg főiskolai tanársegéd, valamint az egyetemi, illetőleg főiskolai adjunktus kinevezése határozott időre - legfeljebb négy évre - szólhatott. Az egyetemi és a főiskolai tanársegédek kinevezése egyszer, az adjunktusok kinevezése két alkalommal volt megismételhető, és a felsőoktatási intézmény oktatói-kutatói követelményrendszerében volt köteles meghatározni az alkalmazás, az előremenetel és a folyamatos alkalmasság követelményeit.

A felsőoktatási intézmény szervezeti és működési szabályzatában (a továbbiakban: Szabályzat) meghatározott egyes oktatói munkakörök csak kivételes esetben voltak főiskolai végzettséggel betölthetők.⁵³²

A felsőoktatási intézményben - az intézményi tanács egyetértésével - nem magyar állampolgár is lehetett oktató vagy tudományos kutató; egyetemi tanár vagy docens, illetőleg főiskolai tanár, kinevezése azonban csak határozott időre szólhatott.⁵³³

Az állami felsőoktatási intézményekben az egyetemi tanári és egyetemi docensi, valamint a főiskolai tanári munkakörök nyilvános pályázat útján lettek betölthetők, kivéve azt az esetet, amikor az intézményi tanács javaslatára vezetői oktatói munkakör határozott időre meghívás alapján is betölthető volt⁵³⁴. Az általános követelményeket azonban a meghívott vezető oktatók tekintetében is megfelelően alkalmazni kellett.⁵³⁵

Az egyetemi tanári státushoz doktori (PhD) fokozat és habilitáció volt szükséges, valamint annak igazolása, hogy oktatói, tudományos, illetve művészi tevékenységére figyelemmel alkalmas a hallgatók, a doktori képzésben részt vevők, a tanársegédek tanulmányi,

tudományos, illetve művészi munkájának vezetésére, továbbá képes idegen nyelven előadásra. Habilitált pályázó egyetemi tanárrá, a főiskolai tanács előterjesztése alapján, főiskolán is kinevezhető volt.

Az egyetemi tanárt a köztársasági elnök felmenthette, továbbá felmenteni köteles volt, ha: *a)* elérte a hetvenedik életévét; vagy *b)* a tudományos etika normáit súlyosan megsértette, vagy más okból vált méltatlanná az egyetemi tanári tisztség viselésére, s ezt fegyelmi eljárás keretében megállapították; *c)* azt az egyetemi tanár maga kérte.

Az egyetemi tanács a nyugdíjba vonult egyetemi tanárnak „Professor Emeritus” címet

⁵³² A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 14.§

⁵³³ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 15.§

⁵³⁴ Vö. a II.8. a III.3. és a VI.4. fejezetekben foglaltakkal.

⁵³⁵ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 16.§

VIII.7. Rendszerváltás a felsőoktatásban – személyi kérdések

adományozhatott.⁵³⁶

Főiskolai tanárrá az volt kinevezhető doktori (PhD) fokozattal rendelkező, oktató, tudományos vagy szakmai tevékenységével igazolta, hogy alkalmas a hallgatók, a tanársegédek tanulmányi, tudományos, illetve művészi munkájának vezetésére, valamint idegen nyelven is képesnek kellett lennie előadás tartására. A főiskolai tanár felmentésére az egyetemi tanár felmentésére vonatkozó szabályokat kellett megfelelően alkalmazni.⁵³⁷

Egyetemi docens lehetett az, akinek volt doktori (PhD) fokozata, alkalmas volt a hallgatók, a doktori képzésben részt vevők, a tanársegédek tanulmányi és tudományos munkájának vezetésére, idegen nyelven is képes volt előadás tartására, és megfelelő szakmai tudományos tapasztalattal rendelkezett.⁵³⁸

Az egyetemi tanács az egyetemmel közalkalmazotti jogviszonyban nem álló habilitált személynek, valamint az egyetemmel közalkalmazotti jogviszonyban álló habilitált tudományos kutatónak egyetemi magántanári címet adományozhatott. Az intézményi tanács az intézménnyel munkaviszonyban nem álló személynek címzetes főiskolai tanári címet adományozhat, amennyiben doktori (PhD) fokozattal rendelkezik, és megfelel az intézmény Szabályzatában meghatározott feltételeknek. Az egyetemi magántanárnak és a címzetes főiskolai tanárnak szakterületén előadáshirdetési joga volt (*venia legendi*).

Az egyetemi magántanári és a címzetes főiskolai tanári cím ugyanazon okokból volt visszavonható, mint az egyetemi és főiskolai tanári cím, az adományozással azonos ügyrend szerint.⁵³⁹

Az egyetemi tanárok és a főiskolai tanárok tekintetében a munkáltatói jogkört - a kinevezés és a felmentés kivételével - a felsőoktatási intézmény vezetője gyakorolta, az intézmény oktatóit és tudományos kutatóit a felsőoktatási intézmény vezetője nevezte ki, illetve mentette fel. A kinevezés az oktatási szervezeti egység javaslatára, az intézményi tanács véleményére figyelemmel az intézményi Szabályzatban foglaltaknak megfelelően kellett történnjen.⁵⁴⁰

VIII.7.1. Rendszerváltás a felsőoktatásban - címek és fokozatok

A szovjet típusú oktatásigazgatás átvételével megszakított hagyományos rendnek megfelelően, a rendszerváltást követően az egyetemek visszakapták a doktori képzés és a

⁵³⁶ Uo. 17.§

⁵³⁷ Uo. 18.§

⁵³⁸ Uo. 19.§

⁵³⁹ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 20.§

⁵⁴⁰ Uo. 22.§

VIII.7.1. Rendszerváltás a felsőoktatásban - címek és fokozatok

doktori (PhD) fokozat odaítélésének, a habilitációs eljárás kidolgozásának és lefolytatásának⁵⁴¹ jogát.

Az egyetemek azon a tudományterületen, illetőleg tudományágban váltak jogosulttá doktori képzésre és doktori (PhD) fokozat odaítélésére, amelyben arra való alkalmasságát az Országos Akkreditációs Bizottság állásfoglalásában elismerte.

Létrejöttek a ma is működő doktori tanácsok, a doktori (PhD) fokozat megszerzésének előfeltételei közül kikerült minden olyan információ, ami nem közvetlenül a tudományos teljesítménnyel függött össze. Így feltételként megmaradt a z egyetemi doktori szabályzat alapján előírt kötelezettségek teljesítése, továbbá a doktori vizsgák (szigorlatok) eredményes letétele; az önálló tudományos munkásság - cikkekkel, tanulmányokkal vagy más módon történő - bemutatása; két idegen nyelvnek a tudományterület műveléséhez szükséges ismeretének igazolása; a fokozat követelményeihez mért tudományos feladat önálló megoldása; értekezés, alkotás bemutatása; az eredmények megvédése nyilvános vitában.

Egyedül az egyetem doktori tanácsa adhatott felmentést bármely pályázónak a szervezett képzésben vagy a képzés egy részében való részvétel alól, és a doktori (PhD) fokozat megszerzésére irányuló eljárásban hozott határozatok kizárólag jogszabálysértés, illetőleg az egyetemi doktori szabályzat megsértése miatt voltak megfellebbezhetőek.

Ekkor mondta ki a törvény azt is, hogy a doktori (PhD) fokozat odaítéléséről vagy elutasításáról központi nyilvántartást kell vezetni. Ennek megszervezése az Országos Akkreditációs Bizottság feladata lett. A nyilvántartás nyilvánossága szintén garanciális jelentőségű szabálynak bizonyult.⁵⁴²

A törvény pusztán azon címekre és elismerésekre tért ki, melyekhez valamely állami elismerést fűzött, azonban az intézményi elismerések kérdését nem kívánta behatárolni, vagy korlátozni. Jogszálllyal elismert címként volt adományozható – a köztársasági elnök előzetes hozzájárulásával - *Promotio sub auspiciis praesidentis Rei Publicae* – címmel történő doktorrá avatás: azt lehetett ilyen kitüntetéssel avatni, aki, aki középiskolai, egyetemi és doktori tanulmányait kiváló eredménnyel végezte. Kimondta a törvény, hogy az egyetem doktori szabályzatában foglalt követelményeknek megfelelően, az arra érdemes bel- és külföldi személyeket tiszteletbeli doktorrá (*doctor honoris causa*) avathatta.

A felsőoktatási intézmény arany, gyémánt, vas, illetve rubin díszoklevelet adományozhat annak, aki oklevelét 50, 60, 65 vagy 70 éve szerezte, közmegebecsülésre méltó, megfelel a

⁵⁴¹ Uo. 64.§

⁵⁴² A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 91.§-94.§

VIII.7.1. Rendszerváltás a felsőoktatásban - címek és fokozatok

felsőoktatási intézmény Szabályzatában foglalt követelményeknek, és így a felsőoktatási intézmény hírnevét öregbítette.

Tudományos fokozatként a következőket ismerte el doktori (PhD) fokozatot, a tudomány(ok) kandidátusa, a tudomány(ok) doktora, illetve a külföldön szerzett és honosított vagy elismert tudományos fokozat⁵⁴³, valamint a 1984. szeptember 1-je után egyetemi tudományos fokozat (doctor universitatis), amennyiben annak a doktori (PhD) fokozattal való egyenértékűségét az adományozó egyetem megállapította.⁵⁴⁴

VIII.7.2. Rendszerváltás a felsőoktatásban - intézményvezetés

Azt a részletesen cizellált vezetői struktúrát amit majd a 2005. évi törvény is átvesz, a '93-as törvény még nem ismerte. A napi gyakorlatnak megfelelően – lakonikus rövidséggel – rögzítette a rektor (főiskola esetében főigazgató), a gazdasági (fő)igazgató és a főtitkár státusát. Ennek értelmében az egyetemet a rektor, a főiskolát a főigazgató (a továbbiakban együtt: az intézmény vezetője) vezette. Munkájukat helyettesek közreműködésével végezték, a felsőoktatási intézmény igazgatási szervezetének vezetője az intézmény vezetőjének alárendelt főtitkár, gazdasági (pénzügyi, műszaki, szolgáltatási stb.) szervezetének vezetője az intézmény vezetőjének ugyancsak alárendelt gazdasági (fő)igazgató volt, aki – ilyen tartalmú intézményi szabályozás esetén elláthatta a főtitkári feladatokat is. Míg a rektor és a rektorhelyettesek megbízatása alapvetően határozott időre, 3 évre szólt, addig a főtitkár és a gazdasági (fő)igazgató megbízása esetében a határozatlan időre kinevezés volt a főszabály, azonban az határozott időre is történhetett amennyiben erről a felsőoktatási intézmény szervezeti és működési szabályzata így rendelkezett.⁵⁴⁵

Az egyetemen szervezett egyetemi kart a dékán, az egyetemen szervezett főiskolai kart és a főiskolán szervezett kart 1993-ban még a kari főigazgató vezette. A kart a dékán, illetőleg a kari főigazgató képviselte a kari tanács ülésein, fontosabb feladatait kari szinten ugyanaz képezte mint összegyetemi szinten a rektorét: az intézményben folyó képzési és tudományos kutatási, művészeti, igazgatási és gazdasági tevékenység irányítása; a személyzeti munka irányítása és a munkáltatói, illetőleg a kiadmányozási jogkör gyakorlása; az intézmény rendelkezésére álló költségvetési előirányzatok, vagyon és más források feletti – jogszabályok szerinti - rendelkezés; d) a kiadói és a terjesztői jogkör gyakorlása.

---

⁵⁴³ Uo. 119.§

⁵⁴⁴ Uo. 118.§

⁵⁴⁵ Uo. 52.§

VIII.7.2. Rendszerváltás a felsőoktatásban - intézményvezetés

A dékánt az egyetemi tanárok és az egyetemi docensek közül, illetve a kari főigazgatót az egyetemi tanárok, egyetemi docensek és főiskolai tanárok közül a kari tanács választotta, pályázat alapján a rektor, illetve a főiskolai rektor véleményének meghallgatásával. A megbízás pályázat alapján - újraválasztással - egy ízben volt megismételhető, legfeljebb négyévi időtartamra.⁵⁴⁶

---

⁵⁴⁶ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény 61.§

IX. A FELSŐOKTATÁSI AUTONÓMIA DE IURE MEGJELENÉSE⁵⁴⁷

*Mindannyiszor, amikor a történelem során az állam a tudomány szabadságát politikai, ideológiai, vallási vagy egyéb korlátozásnak vetette alá, az az egész társadalom fejlődésének béklyójává vált. Történelmi tapasztalaton nyugvó igazság, hogy a tudomány szabadsága a haladás alapvető biztosítója, és az az egyéni autonómiával is szorosan összefügg. A tudományos tételek, megállapítások és igazságok szabad keresése, továbbá a tudományos eszmék és nézetek szabad áramlása, így az egész társadalom, az emberiség, fejlődésének alapfeltétele és az individuum szabad kibontakozásának is egyik biztosítója.*⁵⁴⁸

A felsőoktatási autonómiával Kocsis Miklós igen részletesen foglalkozott doktori értekezésében, ezért e rövid fejezet csak kitérőt jelent a rendszerváltást követő időszak által de jure megteremtett felsőoktatási autonómia világába. Ezt a kitérőt nem lehet megkerülni, részben a tárgyalt joganyag azonossága okán, részben pedig azért mert a jelent dolgozat által érintett joganyagban az autonómia kérdése bűvópatakként újra és újra felbukkan.⁵⁴⁹

Az állam és az intézmények kapcsolata körül egyfajta buborékként végig megfigyelhető egy igény az önálló létre. Ez az igény nem jelent meg jogi normák szintjén, de megjelent az egyetemi bíraskodásban, az előadás tartásának jogában, vagy a tudományos fokozatok adományozásának jogában – vagyis az egyetemeknek fenntartott jogosítványokban. De természetesen megjelent időről időre egyetemi jegyzőkönyvekben, belső szabályzatokban⁵⁵⁰, vagy akár – mint azt később látható lesz, – rektori székfoglaló beszédben egyaránt.

⁵⁴⁷ A témában bővebben lásd.: Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia elmélete és gyakorlata Magyarországon (doktori értekezés)

<https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/kocsis-miklos/kocsis-miklos-vedes-ertekezes.pdf> 2019.10.19.

548 41/2005.

ABH:

<http://public.mkab.hu/dev/dontesek.nsf/0/2D3794F216E07702C1257ADA00527DC6?OpenDocument>

2018. 11. 13.

⁵⁴⁹ A témában lásd. még: Barakonyi Károly: Egyetemek irányítása – a középkori egyetemtől a Bologna-folyamatig, http://epa.oszk.hu/00600/00691/00004/pdf/EPA00691_magyar_tudomany_2004-04_513-526.pdf 2019.10.19.; Barakonyi Károly: Egyetemi kormányzás. Merre tart Európa? Közgazdasági Szemle, LI. évf., 2004. június 16.; Autonómiák Magyarországon. Szerk.: Gergely Jenő ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola – L'Harmattan Kiadó, Bp, 2005.; Barakonyi Károly: Rendszerváltás a felsőoktatásban-Bolognai folyamat, modernizáció. Akadémiai Kiadó Bp. 2004. 50. oldal, Polónyi István: A hazai felsőoktatás-politika átalakulásai <http://real.mtak.hu/34801/1/01.pdf> 2019.10.28; Barakonyi Károly: Egyetemi kormányzás. Merre tart Európa? Közgazdasági Szemle, LI. évf., 2004. június 16. Barakonyi Károly: Felsőoktatási stratégiaalkotás és kormányzás, in: Drótos György – Kováts Gergely (szerk.): Felsőoktatásmenedzsment. AULA Kiadó Kft., Budapest 2009. (2009b) Barakonyi Károly: Rendszerváltás a felsőoktatásban-Bolognai folyamat, modernizáció. Akadémiai Kiadó Budapest, 2004.; Nagy Marianna: A felsőoktatási autonómia folyton változó határai, in: Borbíró Andrea – Inzelt Éva – Kerezsi Klára – Lévay Miklós – Podoletz Léna (szerk.): A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó Kft. Budapest, 2014.

⁵⁵⁰ Pázmány Péter Tudományegyetem – egyetemi tanácsülések, 1947-1948. február 5.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/ELTE_ET_1947-48/?pg=167&layout=s&query=fegyelmi 2018. 10. 31

12./ Ikt.sz.: 1346/1947-48. 160.p.; Pázmány Péter Tudományegyetem, Magántanári Képesítő Szabályzat 1196/1947-48.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/ELTE_ET_1947-48/?pg=221&layout=s&query=%C3%B6nkorm%C3%A1nyzati 2019.11.04.

IX. A felsőoktatási autonómia de iure megjelenése

Amennyiben elfogadjuk Weszely Ödön utalását a felsőoktatás önkormányzatiságára⁵⁵¹, a következő autonómia-elemek kristályosodtak ki a 20. század elejére: tudományos fokozat adományozásának joga, előadás tartásának a joga, a bíráskodás joga, és egyfajta állami védelem (e tekintetben Weszely Ödön az Authentica Habita privilégiumra utal vissza). Vita tárgyát képezheti, hogy pl. a szervezeti struktúrában a fakultások mint autonómia-hordozó elemek jelennek-e meg, kérdés lehet, hogy a hallgatói corporatio-k mint autonómia-hordozó elemek vajon mikortól tartoznak az autonóm működés körébe, egyértelműen *nem* hordozta magában azonban az autonóm működést a rendeleti szintű tanterv-szabályozás, és természetesen az autonóm működés biztosítékaként lehetne említeni azt is, hogy az egyetem a kiváltságait mindig valamely külső hatalomtól kapta.⁵⁵²

Ezeket az elemeket jelen dolgozat korábbi fejezetei legalábbis érintik⁵⁵³, hiszen részét képezik a felsőoktatási jog történetének, ugyanakkor nem egységes konkrét jogintézményként.

Kifejezetten *sui generis*, az írott jog által is elismert jogintézményként a felsőoktatási autonómia csak viszonylag későn került be a magyar jogrendszerbe: a rendszerváltás körüli időszakban születik meg az első önálló felsőoktatásról szóló törvény, és ezzel egyidejűleg az egyetemeket hagyományosan megilletni vélt/óhajtott felsőoktatási autonómia.

Ezt az autonómiát úgy határozta meg a felsőoktatási törvény, hogy kifejezett rendelkezést rá, az akkor hatályos alkotmány nem tartalmazott,⁵⁵⁴ annak lényegi elemeit – melyek aztán később alkotmánybírói határozatoknak⁵⁵⁵ is alapját képezik – már igen. „*A tudományos élet szabadságára, a tanszabadságra, és a tanítás szabadságára vonatkozó rendelkezések, valamint a „tudományos igazságok kérdésében dönten, kutatások tudományos értékét*

---

⁵⁵¹ Weszely Ödön: Az egyetem eszméje és típusai. Rektori székfoglaló előadás. Minerva, VIII. évf., 4-7. sz., Budapest, 1929. (<http://mek.oszk.hu/01900/01934/html/index.htm>, 2019.10.13.)

⁵⁵² WESZELY Ödön: Az egyetem eszméje és típusai. Rektori székfoglaló előadás. Minerva, VIII. évf., 4-7. sz., Budapest, 1929. (<http://mek.oszk.hu/01900/01934/html/index.htm>, 2019.10.13.)

⁵⁵³ Egyetemi bíráskodás: II.3., II.8., V.4., fejezetek; Tudományos fokozat adományozásának joga: II.7., VI.7.2., IX. fejezet, Venia legendi: II.4., II.5., IV., VIII.7. fejezetek; hallgatók vonatkozásában VI.2. fejezet, illetve a hallgatói fejezetek, külső megerősítés; Intézménylétesítés: I., VI.4., 19. századi tervezetek (II.1.7.) fejezetek.

⁵⁵⁴ 1949. évi XX. törvény, a Magyar Köztársaság Alkotmánya

⁵⁵⁵ Lásd.: 41/2005. ABH, Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia alkotmánybírói értelmezéseiről. Jura 2009. 2. sz. https://jura.ajk.pte.hu/JURA_2009_2.pdf 2019.10.19 KOC SIS Miklós: A felsőoktatási joggal összefüggő újabb alkotmánybírói határozatokról. JURA, 2008. évi 1. sz.

IX. A felsőoktatási autonómia de iure megjelenése

megállapítani kizárólag a tudomány művelői jogosultak” alkotmányos alapelvek⁵⁵⁶, a felsőoktatási törvényben foglalt autonómia-rendelkezőkkel együtt rajzolták fel a felsőoktatási intézmény és az állam közötti kapcsolat mátrixát.

Az 1993. évi felsőoktatási törvény⁵⁵⁷ preambuluma szerint: „*A magyar felsőoktatás első önálló törvényi szabályozásának alapját az alkotmányos emberi jogok, az európai egyetemek Magna Chartája, valamint a társadalmi és a nemzeti lét jobb feltételeinek megteremtése iránti igény alkotja. Ennek érdekében szabályozza e törvény a felsőoktatási intézmények rendszerét, működését, autonómiáját, az állam szerepvállalását; rendelkezéseivel biztosítja a tanítás, a tanulás, a tudomány és a művészet szabadságát.*”, majd külön fejezetet szentelt az intézmények önkormányzatiságának.

Ez megjelenés azonban nem tiszta és definíciószerű, inkább tartalmi elemek laza egymásutánisága, melyek négy többé-kevésbé homogén csoportba voltak sorolhatók: 1. az oktatással kapcsolatos autonómiaelemek: a tantervek, tananyagok, képzési programok meghatározása, bizonyítványok, diplomák, végzettséget, illetőleg szakképesítést tanúsító oklevelek kibocsátása; doktori képzésre és a doktori (PhD) fokozat odaítélését, a felvétel feltételeinek meghatározása, a hallgatók kiválasztása és felvétele; 2. a kutatással kapcsolatos autonómiaelemek: tudományos kutatási programok kidolgozása, tudományos kutatási feladatok meghatározása és szervezése, a habilitációs eljárás kidolgozása és lefolytatása; 3. az önálló szervezeti léttel kapcsolatos autonómiaelemek: szervezeti és működési rend önálló kialakítása; az oktatók, a tudományos kutatók és a vezetők kiválasztása, törvényben foglalt kivétellel (itt külön érdekes felhívni a figyelmet arra, hogy nem általában az intézmények munkavállalóiról beszélt a törvény, hanem kizárólag az oktatókról, kutatókról és vezetőkről); valamint 4. a gazdasági autonómiával kapcsolatos autonómiaelemek: a költségvetési támogatásra is figyelemmel a felvehető hallgatók számának megállapítása, az intézményekre részére biztosított pénzügyi eszközök, források és előirányzatok feletti rendelkezési jog, valamint a kezelésükben lévő vagyontárgyakkal kapcsolatos jogok gyakorlása.

A felsőoktatási autonómia elemeiként a törvény a fentieket határozta meg, jóllehet magát a jogintézményt nem definiálta. Ugyanakkor – felvetődik a gondolat, hogy a történelmi

---

⁵⁵⁶ 1949. évi XX. törvény, a Magyar Köztársaság Alkotmánya, 70/G. §, lásd. még kitekintésként e témában: BERKA, Walter: Autonomie und Freiheit der Universität: Ein neuer Verfassungsartikel (Art. 81c B-VG) für die öffentlichen Universitäten. Austrian Journal of Public and International Law. 2008. évi 2. sz.

⁵⁵⁷ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. törvény

IX. A felsőoktatási autonómia de iure megjelenése

hagyományok modern kori utóéletékeként – egyfajta védelmi típusú funkció is biztosítást nyert az Alkotmánybírósághoz fordulás jogában, illetve a rendes bírósági eljárások által, sőt az autonómia elemeként rendelkezett a törvény arról is, hogy a felsőoktatási intézmény jogosult volt dönteni minden olyan intézményi ügyben, amelyet törvény vagy felhatalmazása alapján más jogszabály nem utalt állami vagy helyi önkormányzati hatáskörbe.⁵⁵⁸

Az autonóm működés garanciális jelentőségű elemeként adta vissza a törvény az egyetemek számára a doktori képzésre és a doktori (PhD) fokozat odaítélésére, a habilitációs eljárás kidolgozására és lefolytatására való, a kommunista diktatúra idején megvont jogosultságot.⁵⁵⁹ Bár történelmi szempontból ez egyértelmű visszarendeződésnek tűnhet, valójában a doktori fokozat adományozás jogának átadása egyáltalán nem volt zökkenőmentes-ünnepélyes 'in integrum restitutio', mint arra Máthé Gábor professor emeritus, a törvényelőkészítő bizottság tagja jelen dolgozat szerzőjének kifejezett kérésére, visszaemlékezésében 2019. szeptemberében kitért.⁵⁶⁰

A visszarendeződés azonban nem volt elkerülhető: *1991-ben nyilvánvalóvá vált, hogy a doktori képzést és a doktori diplomák kiadását vissza kell adni az egyetemeknek, ugyanis az Európai Egyetemek Konferenciája csak olyan egyetemeket vett fel tagjai közé, amelyeknek doktoráltatási joguk is volt.*⁵⁶¹

---

⁵⁵⁸ Uo. 64.§-65.§-a

⁵⁵⁹ Uo. 65.§ Az MTA-val lefolytatott vitát követően. Lásd. még a VI.3. Tervszerű felsőoktatás – címek és fokozatok fejezetet. További irodalom: Kecskés Gábor: Az állam- és jogtudományi doktori képzés a rendszerváltás után – a doktori iskolák szerepfelfogása, In: Patyi András – Lapsánszky András (szerk.): Rendszerváltás, demokrácia és államreform az elmúlt 25 évben. Wolters Kluwer Kft. Budapest, 2014.

⁵⁶⁰ Tudniillik – Máthé Gábor szerint – az MTA a korábban számára biztosított tudományos fokozat-adományozásának jogáról nem kívánt lemondani. Hasonlóképpen fogalmaz Bátyi Emese, doktori értekezésében: „.....az egyetlen tudományos fokozat adományozását az egyetemekre kell bízni. Az azonnali változtatást azonban nem javasolták az Akadémia vezetői, arra hivatkozva, hogy az egyetemeknek erre fel kell készülniük, meg kell teremteni a feltételeket ahhoz, hogy a posztgraduális képzés intézményes formában folytatódjék. Az akadémiai doktori fokozat megszüntetése nem merült fel a Magyar Tudományos Akadémia részéről. A tudományos képzés feltételei nagyjából adottak voltak az egyetemeken, az erre való hivatkozással véleményem szerint talán csak az időbeli elhúzódot remélték. Az, hogy nem merült fel az Akadémia részéről a doktori fokozat megszüntetése, azt is bizonyítja meggyőződésem szerint, hogy a tudományos minősítésben való szerepéről nem kívánt lemondani, bár azt elfogadta, hogy a tudományos fokozat adományozását az egyetemekre kell bízni....” Bátyi Emese: A doktori képzés és a tudományos minősítés Magyarországon (doktori értekezés) http://www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/batyie_ert.pdf 2019.11.04. 128. p.

⁵⁶¹ Bátyi Emese: A doktori képzés és a tudományos minősítés Magyarországon (doktori értekezés) http://www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/batyie_ert.pdf 2019.11.04. 131. p.

X. ÖSSZEGRZÉS

Az egyetemekről számos publikáció jelent már meg, nem egy doktori értekezés is született ebben a témában. Górcső alá kerültek bizonyos státusok (lásd: a dékán pozícióját Kováts Gergely doktori disszertációjában), egyes jogviszonyok (lásd.: az egyéni és testületi felelősséget Rónay Zoltán disszertációjában), egyes intézmények.

Az egyetemtörténet jogi szempontból történő áttekintésére azonban mindeddig nem került sor, pedig „Az iskolaügy politikum” szól Mária Terézia elhíresült mondása, és a korokon átívelő tendenciákat figyelembe véve vélhetően igaza volt.

Az államhatalomnak minden korban megvolt a maga elképzelése az egyetemek (és más felsőfokú tanintézetek) funkciójáról és arról is, hogyan kellene azt betölteniük: az abszolút állam természetesen a maga irányítása alá vonta az akkor működő egyetemünket, és előírta számára mit oktasson, hogyan oktassa, milyen nyelven oktassa, kinek oktassa. A polgári átalakulás kora magával hozta a változást, a tanszabadságot, az egyetemnek a magyar miniszterium alá rendelését, de persze ez a rendszer is csak addig élt, amíg még beszélni lehetett polgári átalakulásról. A monarchikus diktatúra idejét szemlélve ismét tanúi lehetünk az államhatalom beavatkozásának, az egyetem bécsi irányítás alá rendelésének, majd a kiegyezéssel az enyhülésnek, a tanácsköztársasággal a beavatkozásnak.....: mintha egy hullámvasúton ülnénk, és látjuk a folyamatosan jelentkező beavatkozási kísérleteket, majd azok feloldását... Ez a változás az, ami állandó az állam és intézmény viszonyában, és ez a változás az, amihez alkalmazkodva, évszázados hagyományait megőrizve kell és kellett a felsőoktatásnak eleget tennie feladatának: oktatni, kutatni, a jövő számára megőrizni és továbbadni a tudomány eredményeit, és éthoszáat egyaránt.

E változásokat áttekintve a következők szerint tudom összefoglalni kutatásom eredményeit:

1. Történetiségét tekintve az egyetemalapítás kettős alapon nyugodott: a pápa és a világi uralkodó aktusán. Ebben a rendszerben a pápa a fenntartó egyház képviselőjében járt el: valamennyi egyetemi oktató klerikus, az egyetem az egyház intézménye, amely azonban a világi uralkodó területén működött, a világi uralkodó hatalma alatt. A magyar viszonyokban e kettős alapítás az uralkodót megillető főkegyúri jogon keresztül fonódott még jobban össze, melynek értelmében az egyházi méltóságok kinevezése felett a pápa pusztán a megerősítés jogát gyakorolta. Az egyetemalapítás dolgában tehát a magyar uralkodó kettős szerepben járt el, egyrészt az alapítás során a pápával egyetemben, másrészt kegyúri jogainál fogva kinevezte az érintett egyházi méltóságokat. Miután III. Károly fenntartotta magának az oktatási intézmények felügyeleti jogát, és Mária Terézia az egyetemet állami irányítás alá

X. Összegzés

helyezte, ez a főkegyúri jog megerősödött, hiszen a pápai jóváhagyás híján, a főkegyúr, az uralkodó a volt egyháztagok (az egyetemen alkalmazottak) felett immár teljhatalommal bírt. Az uralkodó tovább gyakorolta korábbi főkegyúri jogát a kinevezésekben ami ekkor már nem „főkegyúri”, inkább egyfajta uralmi felségjogként élt tovább, hiszen az egyetemeken már nem voltak egyházi méltóságok akik felett gyakorolni lehetett volna. Ez a felségjog eredetileg az egyetem valamennyi alkalmazottjára kiterjedt. A kegyúri jog jelentősége az oktatás felett a protestantizmus megjelenésével (lévén, hogy kegyúri jogot gyakorolni csak katolikusok felett lehetett), illetve az oktatásban történő állami megjelenéssel halványodott el és alakult át állami elismeréssé, amit mindig az államfő gyakorolt. Innen származtatható az egyetemi tanárok feletti mai államfői kinevezési jog, valamint az Országgyűlés egyetemalapítást jóváhagyó joga; előbbi nem más, mint a mindenkori magyar uralkodót megillető főkegyúri jog modern kori közvetlen, utóbbi pedig az uralkodót a középkorból megillető kettős intézményalapítási jog közvetett maradványa.

2. Trefort és Eötvös viszonylag ismert törvénytervezetein túlmenően a magyar jogtörténet ismer további felsőoktatási törvénytervezetet is, melyek már-már szinte kikoptak a jogtörténet-tudomány kollektív emlékezetéből: az egyik, Oláh Gyulához, a jász-jákóhalmi választó-kerület országgyűlési képviselőjéhez köthető, aki azt 1872-605. számon 1874. február 14-én nyújtotta be az Országgyűléshez „Törvényjavaslat a főtanodai oktatásról címen. A másik majdnem elfeledett törvénytervezetről helyenként másodlagos forrásokban említés szintjén lehet olvasni, tartalmi ismertetése azonban szinte mindenhol elmaradt: ez a Lukács György – nem azonos sem az azonos nevű filozófussal, sem népbiztos névrokonával – miniszter nevéhez köthető 1906. évi törvényjavaslat. A Lukács és az Oláh-féle tervezetekkel együtt a 19. században és a 20. század legelején összesen 5 jogszabálytervezet került kidolgozásra 58 év alatt. Ez a kor viszonyaihoz képest nem kevés. Volt tehát egy nagyon határozott és jól artikulált igény és szándék az egyetem(ek)re nézve – majd a 19. századtól kezdve már nem csupán az egyetemekre, hanem más felsőbb oktatással foglalkozó intézményekre nézve is – általánosan érvényes szabályok létrehozására, azonban azokat a tényleges jogalkotásig nem sikerült elvinni.

3. A felsőoktatási autonómia történeti szempontból az egyházi és a világi kettőség történelmi szembeállításából fakadó intézményi igény az önálló létre. Az egyetemek önálló, külső beavatkozástól való létre való igénye abból a történelmi korból fakad, amikor még a világi államnak nem volt befolyása az intézmények működésére. A Ratio Educationis ezt az önálló státust megszüntette, s ezzel létrehozott egy aranykor-eszmét, egy egyetemi Eldorádó-

4. X. Összegzés

hitet az egyetemtörténetben: az autonóm működés vágyát. Ami azonban mindig igény maradt, és soha nem valóság. A felsőoktatási autonómia a 18. századtól az állam szándékaitól függött. Bár az intézmények oldaláról folyamatosan érkezett az igény és a jelzés az autonóm működés biztosítása iránt, az se de facto sem pedig de jure nem működött. Az intézmények oly mértékben folytak össze, kapcsolódtak össze az állammal, ami az autonóm működést lehetetlenné tette. Még az államtól való elválasztásuk is nehézkes, hiszen sem gazdasági, sem szervezeti sem munkaügyi kérdésekben önálló döntéshozatali lehetőségük nem volt. Minimális önállóság az egyetemeket a saját bevételeik felett illette meg (pl. segélyeket ebből tudtak önállóan osztani), javaslatot tehettek az egyetemi alkalmazottak kinevezésére (de a döntési kompetencia máshol volt).

4. II. József 1793. augusztus 4-én kelt rendeletével az ún. egyetemi bíraskodást Ausztriában megszüntette – és a magyar viszonyokkal ellentétben ez a rendelkezése hatályban is maradt. Vagyis míg Ausztriában az egyetemeknek ezen időponttól már egyáltalán nincs bíraskodási joga, a magyar rendszert az általános közvélekedés szerint csak a monarchikus diktatúra idején – az 1869. évi igazságszolgáltatási reformmal egyidőben – érte el a megszüntetés. Ez a vélekedés téves.

Az egyetemek tevékenysége Mária Terézával átalakult állami (királyi) tevékenységgé, azt megelőzően, mint egyházi intézmény működött, s mint ilyen, az egyházi bíróságok joghatósága alá tartozott (*privilegium fori*). Az átalakulás magába olvasztotta a korábbi egyházi időszakból az egyetemeket megillető az ún. *privilegium forit*, ami becsatornázódott az immár állami egyetem életébe, mint az egyetemeket megillető bíraskodási jog, holott az, az egyetemeket csak egyházi státusuknál fogva illette meg.

Ez a bíraskodás megfelelt a fenti kritériumoknak: állami tevékenységként bíraskodott (bár nem a fő tevékenysége a bíraskodás), jogvitát döntött el, mindenkire nézve kötelező erejű döntést hozott, jogszabályt érvényesített, (hiszen a Ratio Educationis kihirdetésétől kezdve az egyetemekre vonatkozó szabályok valamilyen jogi – jellemzően rendeleti - formát öltöttek), az egyetem állami szerv (minden arra irányuló próbálkozás elbukik, hogy esetleg magánosok is tarthassanak fenn intézményeket), és döntései kikényszeríthetők voltak.

Vagyis az egyetemek, „saját törvényeik szerint élésüket” autonómiájukat, egy olyan jogintézménnyel – az egyetemi bíraskodással – igyekeztek – többek között – alátámasztani, melynek *conditio sine qua non*ja volt az állami tevékenység, és az állami szervek megjelenése az egyetem falai között.

X. Összegzés

Ezt a bíraskodást – mind a hallgatók, mind az alkalmazottak vonatkozásában - majd csak a felsőoktatás szovjet típusú átalakítása szünteti meg de facto az ötvenes években. De jure az alkalmazottakkal kapcsolatos egyetemi bíraskodás meg se szűnik, hiszen az alkalmazottak feletti bíraskodási jognak kifejezett írott jogszabályi alapja legfeljebb a Ratio Educationis volt.

A magyar felsőoktatási jog a 20. századig töretlen, szerves fejlődés során alakította ki szabályait. Ezt a szerves fejlődést a 20. századi magyar történelem többször is megszakította: a zsidótörvények, a tanácsköztársaság, a nyilas és a kommunista diktatúrák egyaránt. Az egyetemek egyre inkább a politikai hatalom színterévé váltak, az állami irányítás mélységében hatolt be az intézmények életébe. A szovjet típusú irányítás megjelenésével pedig ez az állami irányítás közjogi szabályozó eszközökkel is kimondatott, immár nyílt szakítással a korábbi hagyományokkal. A tradicionális egyetemi keretek egyes elemei majd csak az 1993-ban elfogadott magyar felsőoktatási törvénnyel jelennek meg ismét a magyar jogrendszerben, a képzés, a felvétel, az egyetemi munkakörök, a címadományozás és az autonóm működés peremfeltételeinek meghatározásával.

MELLÉKLETEK:

Néhány jellemző kordokumentum a felsőoktatási jogtörténetből

1. számú melléklet: Magyar Királyi (Pázmány Péter) Tudományegyetem Orvostudományi Kara 1.a.12. 1886/87 tanév, Kari Tanácsi ülésének jegyzőkönyve (az eredeti kézzel írott szöveg szó szerinti átírata)

2. számú melléklet: 309. Ajtai Sándor ny. r. tanár ún. hullafertőztetési ügyének a Magyar Királyi (Pázmány Péter) Tudományegyetem Orvostudományi Kara 1.a.12. 1886/87 tanév, Kari Tanácsi ülésének jegyzőkönyvében fennmaradt dokumentuma

3. számú melléklet: Az egyetemi szociális tanfolyamok tanrendje

1. számú melléklet: Tanulmányi ügyek a Magyar Királyi (Pázmány Péter) Tudományegyetem Orvostudományi Kara 1.a.12. 1886/87 tanév, Kari Tanácsi ülésének jegyzőkönyvében

Előadó a dékán-helyettes

102. Polyák Lajos szig. orvos folyamodik, hogy az 1882. ápr. 5-én 250. sz. a. általa nyert Mária Terézia-féle évi 150 ftos ösztöndíj élvezetében még egy évig meghagyassék.

Folyamodó tanfolyama bevégzése után azonnal letette az I. gyak. szigorlatot mivel kellő szorgalmának adta tanujelét, minélfogva kérelme pártolólag terjesztetik fel.

Előadó a dékán-helyettes

103. Markovics Rezső szig. orvos folyamodik, hogy 1885/6-ra mint szig. évre engedélyezett 150 ftos budai Mária Terézia-féle ösztöndíjának 2-edik részlete kiutalványoztassék, a 3-dik részlete pedig az 1886/7 tanévre a 3-dik szigorlatára engedélyeztessék. Az első részletet már felvette.

A folyamodó oly értelemben kapta 1885/6-ra az ösztöndíjat, hogy a sikeresen letett három gyakorlati szigorlat után tétetik az három egyenlő részletben folyóvá. A folyamodó kellő sikerrel letette a 2-dik gyakorlati szigorlatot, ennélfogva ezen részlet kiutalványozása ajánlható; ellenben a harmadik részlettől a folyamodó minthogy annak kellő időben letételét elmulasztotta, elesik, s nem is javasolható ezen részletnek 1886/7-re tovább engedélyezése.

Előadó a dékán-helyettes

108. Dudich Endre szig. orvos kéri, hogy 150 ftos győri püspök Széchenyi-féle ösztöndíja, am ely részére 1876 márc. 9-én

2019. november 10.

S205 sz. a. (nem olvasható egyértelműen)
utalványoztatott, 1886/7-re mint
szigorlati évre meghagyassék. Folyamodó
a jeles szorgalmu tanulók közé tartozott, s
jó előmenetelét

Ajánlólag terjesztetik önnagyméltósága elé.

Előadó a dékán-helyettes

109. Erdős János II. évi orvoshallgató
folyamodik, hogy az 1885 január 13-án
342. sz. a. részére adományozott 300 frtos
állami ösztöndíj élvezetében az 1886/7
tanévre is meghagyassék.

Folyamodó egyike a legszorgalmasabb és
kitűnőbb orvoshallgatóknak, mi
leckekönyve illető jegyeiből is
mutatkozik, minélfogva kérése pártolólag
terjesztetik önnagyméltósága elé.

Előadó a dékán-helyettes

110. Szalay Béla szig. orvos folyamodik,
hogy az általa az 1883. évi 30S83 sz. a.
intézmény alapján élvezett Kajdácsy-féle
500 frtnyi ösztöndíjban még a szigorlati
évben is meghagyassék.

Folyamodó igen szorgalmas és elég jó
előmenetelű orvoshallgató volt,
minélfogva kérése pártolólag terjesztetik
önnagyméltósága elé.

Előadó a prodékán

116. Neupauer Gusztáv szig. orvos
folyamodik, hogy az 1885. okt. 16-án kelt
39.974 sz. a. adományozott ösztöndíjban
meghagyassék.

Folyamodó szorgalmas, jó előmenetelű
tanuló, első gyak. szigorlatát jó
eredménnyel tette le, minélfogva előadó
kérését pártolja.

Ajánlólag terjesztetik önnagyméltósága elé.

Előadó a dékán-helyettes

117. Baumgarten Samu V. évi orvoshallgató folyamodik, hogy az 1885 okt. 16-án 39794. sz. a. részére adományozott 300 frtos állami ösztöndíjban továbbra is meghagyatik. Folyamodó az igen szorgalmas tanulok sorába tartozik, mit igen jó colloquiumai és igen szorgalmas látogatási bizonyítványai is tanusitanak, minélfogva előadó kérését pártolja.

Előadó a dékán-helyettes

118. Buday Kálmán szig. orvos folyamodik, hogy 1885 jan. 13án 342. sz. a. részére adományozott 300 frtos állami ösztöndíj szigorlati évére meghagyassék. Folyamodó a kitünő szorgalmu s jeles

Előadó a dékán-helyettes

Ajánlólag terjesztetik önnagyméltósága elé.

előmenetelű hallgatók közé tartozott , mit sikeresen letett első gyakorlati szigorlata és még inkább az tanusit, hogy a mult tanév alatt a kórboncztan díjazott gyakornoka volt. Ennélfogva előadó ajánlja őt az ösztöndíj megtarthatására, megjegyevén, hogy Buday egyszersmind a kórboncztan II. tanársegédi alkalmaztatott.

Folyamodó kérése ajánlólag terjesztetik önnagyméltósága elé.

120. Özv. Bruszkó Jánosné sz. Vítkovszky Johanna orvostudornak 73 éves beteges özvegye segélyért folyamodik.

A tanártestület pénztárából 25 frtnyi segélyben részesítettik.

Előadó a dékán-helyettes

122. Az 1886/7 tanév első felére a tandíj elengedéséért folyamodók kérvényei tárgyalatnak.

A tandíj fizetése alól felmentettek:

egészen: Jutati József, Preisach Izidor, Stangler Jónás, Weisz Lajos, Hailbrumm Artúr, Kovács Sándor, Tandlich Mór, Tregermann Mór, Justus Jakab, Kiray Arisztid, Kovács Ágoston, Róth Samu, Szinessy József, Wohl József, Abeles Károly, Herzog Ede, Kuffer Hugó, Baugarten L. Samu,

Erdős János, Perémi Dezső, Regdon Károly, Schiff J. Ernő, Szigethy Károly felében: Friedmann Mór, Klein Simon, Kripka Henrik, Lippszer Leó, Roth Samu, Szekeres István, Apitzer Adolf, Blau Dávid, Dukesz Zsigmond, Dutkay Gyula, Feldbaum Henrik, Hirs Márton, Manajlovits Döme, Perges Bernát, Schütz József, Schwarz Béla, Linger Bernát, Vándor Ödön, Windholz Zsigmond, Balásfy Géza, Bergen Vilmos, Derekassy István, Fáho Mór, Hausner József, Hirtenstein Leó, LAndauer Armin, Lantos Gyula, Nazimecki Vilmos, Szabó János, Weisz Mór, Weisz József, Barakonyi Sándor, Baumgarten Pál, Bilánka György, Doktor Sándor, Edelman Áron, Falta Pál, Kottler Sándor, Miehlestädter Soma, Schlerisger Gyula, Augenstein Sándor, Berényi Dezső, Eröss Józsa, Grünwald Izrael, Ippen József, Márkus Miksa, Medvei Béla, Nagy Sándor, Nussbaum Károly, Policzki Mór, Reitzer Mór, Schürge József, Stibrányi Tivadar, Sternthal Jakab és Tolnai Bernát orvoshallgatók.

Előadó a dékán-helyettes

2019. november 10.

143. Bozóky Jenő III. évi orvoshallgató kéri, hogy az 1885/6 tanévre engedélyezett budai M. Terézia-féle 150 frtos ösztöndíját megkaphassa, noha az 1855/6 tanév második felében a hallgatott tárgyakból szorgalmi jeleket nem kapott.

A folyamodó utóbbi hiányt azzal menti, hogy a 2dik félévben orvosi bizonyítványa értelmében tüdővészben szenvedett amely akadályozta őt teljes szorgalmának kifejtésében. Az első félévben mindazáltal folyamodó kellő szorgalmat és előmenetelt tanúsított minélfogva kérelme pártolólág terjesztetik önagyméltósága elé azon ajánlattal, hogy számára egyelőre csak 75 frt utalványoztatik ki, míg a másik 75 frt kiutalványozása a f. félévben tanusítandó szorgalmától tétessék függővé.

2. számú melléklet: Ajtai Sándor hullafertőztetési ügye

Előadó a prodékán

309. Ajtai Sándor ny. r. tanár kéri kart, hogy a következő tárgyú, a közokt. miniszter úr ő nagy méltóságához tett felterjesztéséhez járuljon hozzá a maga részéről is:

Ajtai tnr ellen Budapest főváros polgármestere a budapesti királyi törvényszéktől a Szercsényi Irma- féle hullafertőztetési ügyben könnyelmű vádaskodás és a közkórház erkölcsi hitelét sértő rágalmazás miatt fegyelmi eljárás megindítását kérte. A törvényszék e kérelmét, mint alaptalant elutasította. E felmentést azonban Ajtai tanár nem tekintheti teljes morális elégtételnek, kéri azért ő nagyméltóságát, hogy az ügyet megvizsgálva, annak megszerzésére neki alkalmat nyújtani kegyeskedjék. Ez elégtétel megszerzésére a törvény azt az orvoslato adja meg, hogy a rágalom vádja alól felmentett, az alaptalan feljelentő ellen keresetet indíthat meg, ha magán ember önmaga, ha közhivatalnok, saját főnöksége beleegyezésével a királyi ügyészség utján.

Ajtai tnr mint törv.orvos jelentetett fel a fegyelmi eljárásra és a törvényszék ügyét mint bírósági tagét döntötte el: ennélfogva hivatalból való eljárásnak nem csak helye és az ügyészségnek kereset megindítására az igazságügyi miniszter engedélyét kellene kikérnie.

Ámde Ajtai tnr azon véleményben van, hogy ő mint egyet.tanár s így közhivatalnok, és nem mint bírósági tag végzi a hivatalos ..... (olvashatatlan) és így is hivatalból kellvén eljárni, saját főnökétől. a közokt. miniszter ő nagyméltóságától kell kikérnie az engedélyt a kereset megindíthatására.

Ezek folytán tehát arra kéri őnagyméltóságát, hogy mindenekelőtt az igazságügyi minisztériummal egyetértőleg .....(olvashatatlan) az, hogy a törv.orvostan tanára mint egyet. tanár és nem mint bírósági hivatalnok végzi a törvényszéki boncorvoslásokat (bizonytalan), továbbá, hogy ily módon őnagyméltósága adja meg az utasítást a kir.ügyészségnek a kereset megindítására. Ha pedig a törvényszék felfogásához képest az mondatnék ki, hogy ő csakugyan bírósági hivatalnok, kegyeskedjék a szükséges engedély kiadása iránt az igazságügyi minisztert megkeresni.

Azon esetben, ha őnagyméltósága az elégtétel keresése e módjához nem lenne hajlandó beleegyezését megadni, kéri, hogy az alaptalanul feljelentő polgármesterrel, illetve kórházigazgatósággal szemben a belügyminisztérium utján legalább fegyelmileg szolgáltatassék részére a teljes morális elégtétel.

Előadó a tanártestület érdekében és szoros kötelességében fekvőben tartja, hogy így az egyes tanár, mint az egész tanártestület morális reputációja igaztalan támadásokkal szemben

2019. november 10.

erélyes védelemben részesüljön, indítványozza azért, hogy az ügy a felsoroltak értelmében megvizsgálás, illetőleg döntés végett őnagyméltóságához felterjesztessék és amennyiben kiderülne az, hogy a törv.orvostan tanára tanári működése közben illetetett volna igaztalan váddal számára a kért teljes elégtétel megadassék. Ugy e felmerült ügygel kapcsolatban mint attól függetlenül felkérendőnek tartja őnagyméltóságát annak konstatálására, hogy a törv.orvostan tanára nem mint bírósági tag, hanem mint egyet. tanár vesz részt a törvényszéki és rendőri boncolásokban.

A tanári testület válasza:

A tanártestület a maga részéről hozzájárul Ajtai tnrnak, a közokt.miniszter urhoz intézett azon kéréséhez, hogy neki, mint a törv. orvostan tanárának a Szercsényi Irma féle állítólagos hullafertőzési ügyben Budapest főváros illetve a kórház igazgatósága által ellene támasztott, a törvényszék által alaptalannak nyilvánított rágalalmazási vád ellen az általa kért módok valamelyike szerint a teljes morális elégtétel megadassék; a maga részéről is kéri, továbbá őnagyméltóságát annak konstatálására, hogy a törvényszéki orvostan tanára nem mint bírósági tag, hanem mint egyet.tnr vesz részt a törvényszéki és rendőri boncolásokban.

3. számú melléklet: Az egyetemi szociális tanfolyamok tanrendje
(A belügyminiszter 1942. évi 800. számú rendelete alapján)

A tanfolyam tanulmányi rendje a következő;

Az I. félévben

A) Előadások.

1. Lélektan, társadalomlélektan heti 2 óra.
2. Etika, társadalometika heti 1 óra.
3. Közgazdaságtan, gazdaságtörténet heti 3 óra.
4. Néprajz heti 2 óra.
5. Társadalomtan (a magyar társadalom kialakulásának rövid történetével) heti 3 óra.
6. Nép- és táj kutatás (szociográfia) heti 1 óra.
7. Bevezetés a társadalompolitikába heti 2 óra.
8. A statisztika módszere heti 1 óra.
9. A kar által megállapítandó egyéb előadások (esetleg több előadó közt megosztva) heti 2 óra.

B) Szemináriumok és gyakorlatok.

1. Lélektani, társadalomlélektani szeminárium és gyakorlat heti 1 óra.
2. Nép- és táj kutatási szeminárium és gyakorlat. heti 2 óra.
3. Szociális statisztikai szeminárium és gyakorlat heti 2 óra.

Szociális intézmények látogatása az előadások és szemináriumok keretében heti félnap.

A II. félévben:

A) Előadások.

1. Nevelés, nevelésügy, népművelés heti. 2 óra.
2. Alkotmányfejlődési, közigazgatási és büntetőjogi ismeretek I. heti 2 órában
3. Magánjogi ismeretek (szociális vonatkozásban) I. heti , 2 .órában.
4. Részletes társadalompolitika I:
  - a) Anya-, csecsemő-, gyermek- és ifjúságvédelem heti 2 óra.
  - b) Egészségvédelem heti 1 óra.
  - c) Társadalombiztosítás, agykori ellátás heti 1 óra.
  - d) Munkaügy és munkásvédelem heti 2 óra.
5. Mezőgazdasági ismeretek heti 2 óra.
6. Háziipari ismeretek heti 1 óra.

2019. november 10.

7. A kar által megállapítandó egyéb előadások (esetleg több előadó közt megosztva) heti 2 óra.

B) Szemináriumok és gyakorlatok.

1. Nevelésügyi és népművelésügyi szeminárium és gyakorlat heti 1 óra.

2. Nép- és táj kutatási szeminárium és gyakorlat heti 1 óra.

3. Munkaügyi és munkásvédelmi szeminárium és gyakorlat heti 1 óra.

4. Szociális statisztikai szeminárium és gyakorlat heti 1 óra.

5. Közigazgatási eljárási szeminárium és gyakorlat heti 1 óra.

Szociális intézmények látogatása-az előadások és szemináriumok keretében heti félnap.

A. III. félévben:

A) Előadások.

1. Alkotmány fejlődési, közigazgatási és büntetőjogi ismeretek II. heti 2 óra.

2. Magánjogi ismeretek (szociális vonatkozásban) II. heti 2 óra.

3. Részletes társadalompolitika II.:

e) Lakásügy, telepítés (földbirtokpolitika), egyéb gazdasági megsegítés heti 2'óra,

f) Családvédelem és népesedéspolitika heti 2 óra

g) Szegényügy heti 2 óra

h) Társadalmi egyesületek szociális munkája, társadalomszervezés heti 1 óra.

érettségi kérdések heti 1 óra.

4. Faluvezetés és falupolitika heti 1 óra.

5. Nemzetiségi kérdések heti 1 óra.

6. Szociális gondozás heti 1 óra.

7. Üzemtani (főleg mezőgazdasági és kereskedelmi) ismeretek heti 2 óra.

8. A kar által megállapítandó egyéb előadások (esetleg több előadó közt megosztva) heti 2 óra.

B) Szemináriumok és gyakorlatok,

1. Lakás- és telepítésügyi szeminárium és gyakorlat heti 1 óra.

2. Családvédelmi szeminárium és gyakorlat heti 1 óra

3. Szociális gondozási szeminárium és gyakorlat heti 1 óra.

4. Faluszeminárium heti 1 óra.

5. Közjóléti Szövetkezeti szeminárium és gyakorlat heti 2 óra. Szociális intézmények látogatása az előadások és szemináriumok keretében heti félnap.

2019. november 10.

XI. SUMMARY

There are numerous publications and some doctoral thesis about universities. Some of these publications and dissertations are dealing with special institutions of the law (see the dean's position in the doctoral dissertation of Gergely Kováts), some with legal relations (see doctoral dissertation of Zoltán Rónay), and some with history of intuitions, but the legal review of the history of the universities has not yet taken place.

"Matters of schools are politics" said Maria Theresa, and in view of the cross-age tendencies, she was probably right.

State power at all ages had its own idea concerning the function of universities (and other tertiary education institutions) and how it should be fulfilled: the absolute state naturally took control of our then-operating university and instructed what it would teach, how to teach, who can teach. The age of the revolutionary period brought change, the freedom of teaching, the assignment of the university to the Hungarian Ministry, but of course this system was only used until civil period could be talked about. Not surprisingly, considering the time of dictatorlike monarchy again, we can witness the intervention of the state power, the ordering of the University under Vienna, and the compromise with relief, with the council republic ... .. as if we were sitting on a roller coaster and we saw the continuous intervention attempts and their dissolution ... This change is constant in the relation between state and institution, and this change is the way in which universities must adapt their centuries of tradition, and it has been necessary for higher education to fulfil its mission: to educate, research, preserve and transmit the results of science, and his or her mind.

On this roller coaster I can summarize the results of my research as follows:

1. With regard to its history, the founding of a university was based on a double foundation: the Pope and the Hungarian king. In this system, the Pope acted as a representative of the maintenance church: all the university staff were clerics, the university itself was the institution of the church, operating under the authority of the king, under the authority of secular law. In Hungarian relations, this dual foundation was further compounded by the supreme grace right of the Hungarian kings (*főkegyúri jog*), according to which the Pope exercised only the right of ratification over the appointment of ecclesiastical dignitaries. Thus, in the matter of the foundation of the university, the Hungarian king acted in dual role, as secular king and as king having the right over ecclesiastical dignitaries. After Károly III., maintained the right of supervision of educational institutions and Maria Theresa ordered the Hungarian university under state supervision this primary, secular law aspect was

2019. november 10.

strengthened, since in the absence of the Pope, the king had full power over the university. He continued to exercise his former primary ecclesiastical rights in the appointments, but there were no church dignitaries over whom to practice. The significance of the ecclesiastical right over education with the emergence of Protestantism (given that the right to grace could only be exercised only by Catholics), and with the public appearance in education faded and transformed into a state acknowledgment that was always practiced by the head of state. From here, the right to appoint a university professor and the right of the Parliament to approve the university may be derived from the former is the direct right of the Hungarian kings, who is entitled to the Hungarian sovereign, and the latter is an indirect remnant of the modern age.

2. In addition to the relatively well-known draft laws of Trefort and Eötvös, the Hungarian legal history also recognizes other drafts on higher education, which have almost disappeared from the collective memory of legal history: one, Gyula Oláh, a parliamentary representative on 14 February 1874, submitted to the Hungarian Parliament a "Act on education in the higher education institutions". The other almost forgotten bill may be read in secondary sources at a mention level, but its contents are far from being missed: this is the Act of 1906 attached to the name of the minister of György Lukács. In the 19th and the beginning of the 20th century, a total of five draft laws were drafted within 58 years. There was therefore a very definite and well-articulated need and intent for the regulation of the university(s) - and from the 19th century onwards not only to universities but also to other higher education institutions -, but the acceptance was missing.

3. From historical point of view, the institutional need deriving from the historic confrontation between the church and the secular duality is a self-constituted creation. The need of universities being totally independent stems from the historical age when even the secular state had no influence on the functioning of the institutions. Ratio Educationis abolished this independent status and created a golden age idea, a university Eldorado-faith in university history: the desire for autonomous operation. However, that has always been demanded and never a reality. The autonomy of higher education depended on the intentions of the state from the 18th century. Although there was a constant demand from the institutions to get autonomy, it neither de facto nor de jure worked. Institutions were so strongly connected to the state that made autonomous operation impossible. Even the separation between the institutions and the state is difficult, since neither the economic, nor the organizational, nor the labour-related issues have independent decision-making facilities for the institutions. Only concerning their own income (for example, they could distribute aid on

2019. november 10.

their own), and their suggestions for appointing university staff (but decision-making competence was elsewhere) had some features of the autonomous operation.

4. The judiciary of the universities, which – as we can read in the archive documents – was traditionally part of the autonomy of universities, was terminated only in the first half of the 20th century in Hungary - in contrast to the situation of the University of Vienna. By decree. of August 4, 1793, Josephus II. annulled the jurisdiction of the university in Austria - and contrary to the Hungarian conditions, this provision remained in force.

But in Hungary – just for example –, after Soviet Republic in 1919, the University of Budapest adjudicated over the acts of university members, and moreover the judiciary of the university is mentioned at university council in 1947 as well.

The Hungarian law of higher education established its rules until the 20th century in an unbroken, organic development. This organic development has been interrupted several times by 20th-century Hungarian history: the Jewish laws, the council republic, the Nazism, and Communist dictatorships. Universities increasingly became the scene of political power, penetrating the lives of institutions in the depth of state control. With the emergence of Soviet-style governance, state control was also governed by public law instruments, now openly broken down with earlier traditions. The traditional higher educational legal institutions will only appear in the Hungarian Act on higher education adopted in 1993, in the Hungarian legal system by defining the boundary conditions of training, recruitment, university positions, granting of title and autonomous operation.

DOCTORAL THESIS
to the History of Law of the Hungarian Higher Education
(doctoral dissertation)
Budapest, 2019.

Supervisor:

professor Barna Dr. Mezey

Eötvös Loránd University, Faculty of
Law

Department of the History of Hungarian
Law, head of department

Nominee:

Kinga Rigó

Eötvös Loránd University, Faculty of
Law

Doctoral School of Law

I. A brief summary of the research

The primary aim of the dissertation was to sketch the relation between the state and the higher education institutions in the legal history of the Hungarian higher education law, as the current history of Hungarian law does not deal with the historical analysis of the legislation on higher education institutions. On this topic, the elements of the higher education law (student-related issues), the history of individual jurisdictions, subjects in the field of education (the life course of major scholarly professors, the developmental history of the curriculum) are more than common. We can enumerate a lot of publications about public administration or education, pedagogical and pedagogical history, higher education autonomy, and about the history of universities or colleges.

The roots of history of higher education can be found in the history of universities, and the roots of the history of law of higher education are found in the laws of universities, which have not yet been published in Hungary in a summarizing, analytical publication. Though the maintainer minister looked back sometimes - e.g. in the explanatory memorandum of the Law on Higher Education from 1993 –, the historical antecedents of the institutions in the institutional founding documents, and the legislator referred back to the establishment of higher education institutions, these steps do not substitute the historical overview of the progress of higher education law coming into being.

My aim was to introduce the archaic character of the higher education law with the message of today, since the subject is far from marginal: at the closing of this manuscript, 65 higher education institutions operated on this basis in Hungary, with 283,350 students and 21,120 teachers according to the higher education information system (based on the autumn statistics of 2017/18.)

I paid particular attention to the presentation of drafts on this topic, as some of them have already disappeared from the common knowledge of legal history, and these drafts are pointing out to the problems faced by the higher education policy.

My research begins with the place of education in the patrimonial monarchy and ends up with the Higher Education Law from 1993, so the time period considered seems long. Until the 18th century, universities (always one in different times) were operating in the country, but the volume of the regulations applied to them is negligible, as this is the time when universities are not secular institutions. The legal nature of the legislation is born in the 18th century and the quantity of documents will only grow only from the beginning of the 20th century. The reason for this increase in the number of documents can be found in the

2019. november 10.

customised legislation: as more and more institutions have been operating in the country, the law has become more and more, since almost every institution meant an independent legal system.

The dissertation includes some history of specific legal institutions, such as, for example, the history of the jurisdiction of the universities, or the autonomy of higher education institutions, which last is nothing more than a narrow-minded higher education institution-state relationship history. Miklós Kocsis wrote a doctoral dissertation on the latter, but only tangential to the historical development of higher education autonomy. With my work I try to make up for this shortage.

My aim was also to outline jurisdiction of the universities, which is an undeniably neglected area of university history and history of law. I wanted to see the roots of this privilege, then its historical role and deformities, pointing out to its successors in the 20th century and also to those legal institutions that, even if they are similar, do not have legal relation with the university's early-rooted jurisdictions.

My research also deals with the emergence of the primary ecclesiastic rights of the Hungarian kings in education, as its impact on higher education law is also significant. In the triumvirate of the state-church-institution, the king's right as a connecting link ensured a smooth legal transition from the ecclesial world to the secular sector. I also point out that where the remnants of this primary ecclesiastic rights come from in the history of higher education of the 20th century.

Historical research of the history of law of higher education would have required the processing of ecclesiastical documents, because of the church-university symbiosis, but the purpose of my research was to observe the evolution and development of secular law.

II. A brief description of the tests and analyses carried out, methods of processing

A sufficient number of primary and secondary sources were available for research, even though a significant part of archives were destroyed during the '56 events. Nevertheless, the relationship between the institutions and the Hungarian state could be mapped out of a sufficient amount of archival documents some of which can be traced back to the Internet.

First of all, I have mapped the so-called basic information, that is, any textbook, in use, or not yet used, university notes that could provide basic information on the subject. Since there is no general legal review available, there has been a huge leap forward from these works to the examination of individual legal acts, especially since the law itself does not contain general rules: until 1961, we can find only customized law. It has made it difficult to find the point where university traditions have become involved in the law and have thus become lawful, since some legal institutions have referred to archives for centuries as "the law traditionally owned by universities", but a thorough investigation of primary sources has shown, that this traditional law has existed for centuries only in a completely transformed form (see: jurisdiction of the university).

My research focused on the trend of higher education as system of coherent rules within the legal system and the trend that wanted to put it under "the umbrella" of a single sectoral law, although this could not be formally completed until 1993. Looking at this tendency, I have outlined, first and foremost, the relationship between the state and the institutions - the state universities - on the rules of appointment, the internal structure, the degrees and titles, and to some extent the provisions on liability.

In each case, the investigations were based on double sources: I tried to work from primary sources: archive documents and the processing of sources available on the internet portals. Descriptive secondary source materials were basically used for understanding where a source was unclear or missing.

The legal cases described in the dissertation were always reviewed on the basis of original archive documents, reviewing the relevant legislation in the given age.

During the processing of the primary source material, I applied the following logical steps: in the field of education legislation: the description of the so-called "core points" of the law, the mapping of the justification of the law (if any, then), review of practical issues, and comparison of differences. During the processing of the case files, the methodology was developed as follows: examination of archives, identification of the subject (see eg the case of József Madzsar in the dissertation), procedural analysis, case, decision, remedies (if any) and finally deductions.

2019. november 10.

During the processing of the source, the interdisciplinary outlook, the thorough analysis, the knowledge and the incorporation of the secondary sources from other disciplines were essential in the dissertation.

I could choose between two methods during writing the dissertation: one particular concept could have been guided throughout the ages, or the other option - and ultimately I have decided - was to explore the fundamental characteristics of each age. Both solutions could have been acceptable. In the conceptual approach, it would have been very easy to narrow the scope of the research to a subject such as, for example, primary ecclesiastical law in higher education, history of the jurisdiction of the university, employment questions etc. This, however, would not have been allowed the introduction of legal institutions that were applicable only for a particular era, e.g. the candidate.

Therefore, I opted for the linear approach, in which the main guiding principle was to map first and foremost the separation of the institutions.

The length of the research period surprisingly has not given definition problems, which is due to the traditionally legitimate and relatively archaic nature of the law of higher education. The most important legal institutions of the 18th century lived almost without change until the middle of the 20th century. At every age it was clear what the university was, who they were. p. o. professors or the private professor as a legal institution. Of course, there are changes that can be observed, but they did not caused any structural change in legal structure.

As the history of law of higher education did not necessarily change along the historical periods, it would not have been indispensable to have a traditional era shift. Therefore, compared to the change in the law, the historical time frame was revised, thus creating the classical age of traditional university frameworks, the age of traditional university frameworks, the breakdown of traditional university frameworks, the planned higher education and the change of regime in higher education as a larger unit. With regard to the peculiarities of the period of the Soviet Republic and the II. World War, I am discussing the history of the higher education law of them as an autonomous entity.

III. The briefly summarized scientific results, their utilization and the possibilities of utilization

III.1. My first hypothesis is that Hungarian higher education has been entirely dependent on state power since the 18th century.

"Matters of schools are politics" said Maria Theresa, and in view of the cross-age tendencies, she was probably right.

State power at all ages had its own idea concerning the function of universities (and other tertiary education institutions) and how it should be fulfilled: the absolute state naturally took control of our then-operating university and instructed what it would teach, how to teach, who can teach. The age of the revolutionary period brought change, the freedom of teaching, the assignment of the university to the Hungarian Ministry, but of course this system was only used until civil period could be talked about. Not surprisingly, considering the time of dictatorlike monarchy again, we can witness the intervention of the state power, the ordering of the University under Vienna, and the compromise with relief, with the council republic ... .. as if we were sitting on a roller coaster and we saw the continuous intervention attempts and their dissolution ... This change is constant in the relation between state and institution, and this change is the way in which universities must adapt their centuries of tradition, and it has been necessary for higher education to fulfil its mission: to educate, research, preserve and transmit the results of science, and his or her mind.

III.2. My second hypothesis is that the autonomy of higher education, as a quasi-resident right against the state, is an idea derived from medieval ecclesiastic university life, which hardly appeared until 1993 at legal level.

Autonomy in higher education - from a historical point of view – is the institutional need resulting from the historical confrontation between the church and the secular duality. The need for universities to create independent external intervention stems from the historical age when even the secular state had no influence on the functioning of the institutions. Ratio Educationis abolished this stand-alone status and created a golden age idea in university history, a university Eldorado-faith: the desire for autonomous operation. However, there was always a demand and was no reality. The autonomy of higher education depended on the intentions of the state from the 18th century. Although the demand from the institutions and the indication of the independence of the autonomous state, the de facto de jure did not

work. Institutions were so strongly connected to the state that made autonomous operation impossible. Even the separation between the institutions and the state was difficult, since neither economic, organizational nor labor issues had independent decision-making opportunities. The institutions had minimal independence concerning the disposal over their own revenues (such as granting aid) and in connection with their suggestions for appointing an institutional employee - but decision-making competence was already in place at a public body.

III.3. My third hypothesis is that the jurisdiction of the Hungarian university as special court has not disappeared in the 18-19th century. Only the ecclesiastic criminal jurisdiction of the universities disappeared at that time.

Maria Theresa has made the university a state institution. Before this, the university was an ecclesiastical one and, belonged to the jurisdiction of ecclesiastical courts (*privilegium fori*). This transformation absorbed the earlier from ecclesiastical period known so-called *privilegium fori*, which was incorporated into the university as one right of the university to be universally granted.

This court meant already a state activity, it adjudicated, made binding decision, enforced the law (only laws on higher education). At that time, the university was a state body, and its decisions could be enforced. That's why the university adjudicated after the 1st world war, and after the 2nd world war, the jurisdiction of the universities is mentioned as a living tradition which needs a single law accepted by the Hungarian Parliament.

In other words, the universities, "living according to their own laws", sought to support their autonomy by means of a legal institution – jurisdiction of the university - whose *conditio sine qua non* was state activity and the appearance of state organs among the walls of the university.

III.4. My fourth hypothesis is that today's Hungarian legal system has its own medieval roots concerning the rights of the Hungarian presidents over the university professors and the right of the Parliament approving the foundation of the Hungarian Parliament. The former is the direct right of the former Hungarian ruler, the latter is an indirect remnant of the rights of the Hungarian kings.

With regard to its history, the founding of a university was based on a dual basis: the Pope and his ruling monarch. In this system, the Pope acted as a representative of the

2019. november 10.

maintenance church: all university clerics, the university being the institution of the church, but operating under the authority of secular law. In Hungarian relations, this dual foundation was further compounded by ecclesiastical rights of the king, according to which the Pope exercised the right of ratification over the appointment of ecclesiastical dignitaries. Thus, in the matter of the foundation of the university, the Hungarian dominant acted as a dual role, on the one hand during the founding of the Pope, and on the other hand by the primary grace rights of the Hungarian kings over the relevant ecclesiastical dignitaries. After Károly III. maintained the right of supervision of educational institutions and Maria Theresa placed the university under the control of the state, this primary law was strengthened, since in the absence of the approval of the Pope, the king had full power over the university. He has continued to exercise his earlier right as a habit e.g. concerning in appointments - although there were no more clerics over whom to practice.

The significance of the primary ecclesiastical right over education with the emergence of Protestantism (given that the right to grace could only be exercised only by Catholics), and with the public appearance in education, faded and transformed into a state acknowledgment that was always practiced by the head of state. This is from where the right to appoint a university professor and the right of the Parliament to approve the university may be derived from; the former is the direct right of the Hungarian ruler, who is entitled to the Hungarian sovereign, and the latter is an indirect remnant of the modern age.

Utilization of scientific results:

I see possibilities to use the results of my research in the field of scientific research and education: in pedagogy, administration of law and the history of law. The history of the jurisdiction of the university was presented in the framework of an optional lecture.

In the legislative and law enforcement field, the dissertation can greatly facilitate the interpretation of the legislation on higher education and may help the legislator in determining the directions of higher education, higher education policy and the codification of higher education.

IV. Publications

- Hungarian state and education – a brief law-historical overview, In: Dunaújvárosi Főiskola Közleményei, Szerk.: Dunaújvárosi Főiskola, 2010.
- Pro stabilitate regni - gondolatok az oktatási intézményrendszer, és az oktatásban történő állami szerepvállalás történelmi gyökereiről, In: Jogtörténeti Szemle, Kiad.: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszék, SZE DF ÁJK Jogtörténeti Tanszék, ME ÁJK Jogtörténeti Tanszék, 2010/1.
- Degré Alajos könyvvé formált előadásvázlatai, In: Jogtörténeti Szemle, Kiad.: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszék, SZE DF ÁJK Jogtörténeti Tanszék, ME ÁJK Jogtörténeti Tanszék, 2012/1.
- Állami jelenlét a felsőbb oktatásban: a kezdetek, In: Jogtörténeti Szemle, Kiad.: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszék, SZE DF ÁJK Jogtörténeti Tanszék, ME ÁJK Jogtörténeti Tanszék, 2011/1.
- Adalékok az egyetemi bíraskodás történetéhez – különös tekintettel a magyar egyetem alapszabályaiban foglaltakra, In: Jogtörténeti Szemle, Kiad.: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszék, SZE DF ÁJK Jogtörténeti Tanszék, ME ÁJK Jogtörténeti Tanszék, 2011/2.
- Kuppis Anna fegyelmi ügyének ürügyén, In: Jogtörténeti Szemle, Kiad.: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszék, SZE DF ÁJK Jogtörténeti Tanszék, ME ÁJK Jogtörténeti Tanszék, 2013/1.
- Az egyetemi alkalmazás mint közhivatal egyik első megjelenéséről – forráselemzés, In: Jogtörténeti Szemle, Kiad.: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszék, SZE DF ÁJK Jogtörténeti Tanszék, ME ÁJK Jogtörténeti Tanszék, 2014/1.
- Fénynyomat a 19. század egyetemtörténetéből – forráselemzés –, In: Jogtörténeti Szemle, Kiad.: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszék, SZE DF ÁJK Jogtörténeti Tanszék, ME ÁJK Jogtörténeti Tanszék, 2014/2.
- Egy ritkán emlegetett tervezet: az egyetemekről és az egyetemi főiskolákról szóló törvénytervezet előadói javaslata a Fejérváry-kormány idejéből –, In: Jogtörténeti Szemle, Kiad.: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszék, SZE DF ÁJK Jogtörténeti Tanszék, ME ÁJK Jogtörténeti Tanszék, 2015/2.
- Fejezetek az egyetemi bíraskodás történetéből, A 'dicsőséges 133 nap' után - Asbóth Oszkár fegyelmi ügyének háttéréről – megjelenés alatt, várhatóan: Jogtörténeti Szemle,

2019. november 10.

Kiad.: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jогtörténet Tanszék, SZE DF ÁJK Jогtörténeti Tanszék, ME ÁJK Jогtörténeti Tanszék

– Ein Vergissmeinnicht in der ungarischen Rechtsgeschichte – erster Entwurf von József Eötvös, In.: Journal on European History of Law

– Az egyetemi bíraskodás margójára - megjelenés alatt, várhatóan: Jогtörténeti Szemle, Kiad.: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jогtörténet Tanszék, SZE DF ÁJK Jогtörténeti Tanszék, ME ÁJK Jогtörténeti Tanszék

IRODALOMJEGYZÉK

1. ANGYAL Pál: Az egyetemi bíróság előtt tárgyalt büntetőpercek. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1934.
2. ANGYAL Pál: Az egyetemi büntető jurisdictio. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1933.
3. BALOGH Margit: „Isten szabad ege alatt” – az egyházak Magyarországon 1945 és 1948 között; In.: http://www.mtak.hu/interreg/kotet2/04_balogh_margit.pdf 2019.10.28
4. BALOGH Sándor – HORVÁTH Pál- SINKOVICS István – ERDEY-GRÚZ Tibor (szerk.): Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945-1970, Kiad: az Eötvös Loránd Tudományegyetem rektor, Budapest, 1975.
5. BARAKONYI Károly: Egyetemek irányítása – a középkori egyetemről a Bologna-folyamatig,
http://epa.oszk.hu/00600/00691/00004/pdf/EPA00691_magyar_tudomany_2004-04_513-526.pdf 2019.10.19.
6. BARAKONYI Károly: Egyetemi kormányzás. Merre tart Európa? Közgazdasági Szemle, LI. évf., 2004. június 16.
7. BÁTNYI Emese: A tudományos minősítés a rendszerváltástól napjainkig. Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai. 13. Miskolc, 2014.
8. Bányi Emese: A doktori képzés és a tudományos minősítés Magyarországon (PhD értekezés) http://www.uni-miskolc.hu/~wwwdeak/batyie_ert.pdf 2019.10.19.
9. BÉKEFI Remig: Közoktatás Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1898.
10. BÉKEFI Remig: A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1910.
11. BÉKEFI Remig: A magyarországi káptalanok megalakulása és Szent Chrodegang regulája, Szent István Társulat Tud. és Irod. Osztálya, Budapest, 1901.
12. BÉKEFI Remig: A pécsi egyetem, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1909.
13. BERÉNYI Sándor – NAGY Marianna: Oktatásügyi igazgatás, in: Fazekas Marianna (szerk.): Közigazgatási jog. Különös rész. Osiris Kiadó Budapest, 2011.
14. BERKA, Walter: Autonomie und Freiheit der Universität: Ein neuer Verfassungsartikel (Art. 81c B-VG) für die öffentlichen Universitäten. Austrian Journal of Public and International Law. 2008. évi 2. sz.

2019. november 10.

15. BOBULA Ida: Az egyetemi nőkérdés Magyarországon. In: http://epa.oszk.hu/02000/02076/00252/pdf/EPA02076_Napkelet_1928_08_581-595.pdf 2019.10.02.;
16. BORSODI, Csaba: Forradalmi bizottságok, munkástanács az ELTE-n 1956-ban 165-178. pp. , 14 p. In: Draskóczy, István; Varga, Júlia; Zsidi, Vilmos (szerk.) Universitas – Historia : Tanulmányok a 70 éves Szögi László tiszteletére Budapest, Magyarország : Magyar Levéltárosok Egyesülete, (2018) 686 p. http://real.mtak.hu/90363/1/BorsodiCS_SZL_Emlekkonyv.pdf 2019.10.19.
17. BORSODI, Csaba: Szabó Árpád pártfegyelmi ügye (1951-1952): Adalékok az ELTE BTK történetéhez a Rákosi-korszakban pp. 445-455. In: Gecsényi, L; Izsák, L (szerk.) Magyar történettudomány az ezredfordulón : Glatz Ferenc 70. születésnapjára Budapest, Magyarország: MTA Társadalomkutató Központ, ELTE Eötvös Kiadó, (2011) 936 p.
18. BUNYITAY Vince: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig, Nagyvárad, 1883.
19. CSIZMADIA Andor: A magyar városok oktatásügyi közigazgatása, Különlenyomat a Városi Szemle XXV. évfolyamából, Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 1931.
20. DERÉNYI András: A magyar felsőoktatás átalakulása 1989 és 2008 között, in: Drótos György – Kováts Gergely (szerk.): Felsőoktatásmenedzsment. Aula Kiadó Kft., Budapest, 2009.
21. FERZ, Sascha: Ewige Universitätsreform. Das Organisationsrecht der österreichischen Universitäten von den theresianischen Reformen bis zum UOG 1993 (Rechts- und Sozialwissenschaftliche Reihe 27). Lang, Frankfurt am Main 2000. 572 S.
22. FINÁNCZY Ernő: Négy hónap a magyar közoktatás történetéből, In.: Neveléstörténet szöveggyűjtemény, Szerk.: Mészáros István, Németh András, Pukánszky Béla, Osiris Kiadó Budapest, 2003.
23. FINKEY Ferenc: Az 1843 évi büntetőjogi javaslatok száz év távlatából, Kiadó: Magyar Tudományos Akadémia, 1942. <http://digilib.mtak.hu/b333/issues/vol05/b3330509.pdf>, 2018. 11. 03.
24. FRIML Aladár: Az első Ratio Educationis, in: KORNIS GYULA (szerk.): Az 1777-iki Ratio Educationis, Pedagógiai Könyvtár. Kath. Középiskolai Tanáregyesület, 1913.
25. GRANASZTÓI György: A középkori magyar város, Magyar História, Budapest, Gondolat, 1980.
26. GRÓSZ Emil: Az egyetemek magántanári intézménye, In.: Magyar Felsőoktatás I., Szerk.: Mártonffy Károly, Budapest 1937.

2019. november 10.

27. HAJNAL István: Írásoktatás a középkori egyetemeken. Ford. Mezei Mónika, Gondolat Kiadó, Budapest, 2008.
28. HAMZA Gábor: Az egyetemi autonómia reformjának kérdéséhez. Magyar Tudomány 2014. évi 2. sz. http://epa.oszk.hu/00600/00691/00125/pdf/EPA00691_mtud_2014_02_130-139.pdf 2018.10.26.
29. HAMZA Gábor: Feljegyzés Fabinyi Tihamér (1890-1953), az MTA tiszteleti tagja (1940-1945) tudományos munkásságáról és közéleti szerepléséről, <http://jesz.ajk.elte.hu/hamza56b.pdf> 2018. 10. 26.
30. HORVÁTH Pál: A korai reneszánsz studium generaleja, Iustum Aequum Salutare II. 2006. évi 1–2. sz. http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/200612sz/2006_1-2_2acta5.pdf 2018. 11. 03.
31. HUSZTI József: Gróf Klebelsberg Kunó életműve. Budapest, 1942.
32. KARDOS J.–KELEMEN E.–SZÖGI L. (szerk.): A magyar felsőoktatás évszázadai, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000.
33. KECSKÉS Gábor: Az állam- és jogtudományi doktori képzés a rendszerváltás után – a doktori iskolák szerepfelfogása, In: PATYI ANDRÁS – LAPSÁNSZKY ANDRÁS (szerk.): Rendszerváltás, demokrácia és államreform az elmúlt 25 évben. Wolters Kluwer Kft. Budapest, 2014.
34. KELEMEN Elemér: Az 1777. évi Ratio Educationis jelentősége a magyarországi oktatás történetében. (Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum 2002. december 11-én rendezett Ratio-emlékülésén elhangzott előadás szerkesztett változata.) Elektronikus Könyv és Nevelés 2003. évi 1. sz. (<http://epa.oszk.hu/01200/01245/00017/Kelemen.html> 2019.10.28.),
35. KÉPESSY Imre: Eötvös József reformtörekvései a felsőoktatás területén In: Varga, Norbert (szerk.) VI. Szegedi Jogtörténeti Napok báró Eötvös József születésének 200. évfordulója alkalmából, Szeged, Magyarország : Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, (2014) pp. 109-119. , 11 p.
36. KEREPESZKI Róbert: Igazoló eljárások a Debreceni Tudományegyetemen (1945–1946) http://gerundium.lib.unideb.hu/file/7/5774d96b30ba2/szerzo/Igazolo_eljarasok_a_Debreceni_Tudomanyegyetemen.pdf 2018. 11. 01.
37. KOCSIS Miklós: A felsőoktatási joggal összefüggő újabb alkotmánybírószági határozatokról. JURA, 2008. évi 1. sz

2019. november 10.

38. KOCSIS Miklós: Az egyetemi felsőoktatási autonómia elmélete és gyakorlata Magyarországon. Doktori értekezés. Pécs, 2010. (<http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/kocsis-miklos/kocsis-miklos-vedes-tezisek.pdf>)
39. KOCSIS Miklós: Felsőoktatási autonómia és alapvető jogok. Tudásmenedzsment, 2010. évi 2. sz.
40. KOCSIS Miklós: A felsőoktatási autonómia közjogi keretei Magyarországon. Topbalaton Kft. Budapest, 2011. (2011a)
41. Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia alkotmánybírói értelmezéseiről. Jura 2009. 2. sz. https://jura.ajk.pte.hu/JURA_2009_2.pdf 2019.10.19
42. KÓNYA Sándor: „----Magyar Akadémia állíttassék fel...”, Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek 1827-1990., Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, Budapest, 1994.
43. KORNIS Gyula: A magyar művelődés eszményei.1777-1848; Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1927. http://mtdaportal.extra.hu/books/kornis_gyula_a_magyar_muvelodes_eszmenyei_1.pdf
44. KORNIS Gyula: Nők az egyetemen, In.: http://epa.oszk.hu/02000/02076/00147/pdf/Napkelet_1925_02_149-184.pdf 2019.10.27.
45. KOVÁTS Gergely: Az egyetem mint szervezet, in: DRÓTOS GYÖRGY – KOVÁTS GERGELY (szerk.): Felsőoktatás-menedzsment. AULA Kiadó Kft., Budapest 2009.
46. KOVÁTS Gergely: A dékán pozíciója és szerepe az átalakuló felsőoktatásban. Ph.D. értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2012. (http://phd.lib.uni-corvinus.hu/674/1/Kovats_Gergely_dhu.pdf 2018. 11. 03.)
47. LAKY Dezső (összegyűjtötte és sajtó alá rendezte): „A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem igazgatását érintő fontosabb törvények és rendeletek gyűjteménye. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., Szeged, 1926.
48. LADÁNYI Andor: A felsőoktatás irányításának történeti alakulása. Oktatáskutató Intézet, Budapest, 1991.
49. LADÁNYI Andor: Ami jó benne és ami nem. Oktatáskutató Intézet, Budapest, 1994. (1994a)
50. LADÁNYI Andor: A felsőoktatási törvényről. Magyar közigazgatás. 1994. évi 1. sz. (1994b)
51. LADÁNYI Andor: A gazdasági válságtól a háborúig. A magyar felsőoktatás az 1930-as években. Argumentum Kiadó, Budapest, 2002.

2019. november 10.

52. LADÁNYI Andor: Az egyházak és a felsőoktatás a Horthy-korszakban. Történelmi Szemle 2002. évi 3–4. sz.
53. LADÁNYI Andor: A magyar felsőoktatás intézményrendszerének változásai a 20. században <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/8042> 2018.10. 31.
54. LADÁNYI Andor: Klebelsberg felsőoktatás politikája, Argumentum Kiadó, Budapest; 2000.
55. LADÁNYI Andor: Két évforduló, a nők felsőfokú tanulmányainak száz éve, In.: *Educatio* 1996./3. szám, 375-389. pp. https://epa.oszk.hu/01500/01551/00078/pdf/EPA01551_educatio_1996_3_375-389.pdf 2019.10.27.
56. LÁNCOS Petra Lea: A tudományos és művészeti élet szabadsága, in: JAKAB ANDRÁS (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja II. Századvég Kiadó, Budapest, 2009.*
57. MAGYARY Zoltán: A magyar tudományos nagyüzem megszervezése - nyolc év a magyar tudományos élet kormányzatában, In.: *Danubia könyvkiadó 1931, dunántúl pécsi egyetemi könyvkiadó és nyomda r.t., Pécs.* http://mtda.hu/books/magyary_zoltan_a_magyar_tudomanyos_nagyuzem_megszervezese.pdf 2019. 10. 28.
- 58.
59. MANN Miklós: Trefort felsőoktatás-politikája, in HORVÁTH PÁL (szerk.): *Studia dedicata seminariis universitatis. Tanulmányok az egyetemi szemináriumokról. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2006.*
60. MEZEY Barna: A tudományos diákköri munka múltja és jelene. *Tanulmányok a tudományos diákkörökről, Bp., ELTE, 1981.*
61. MEZEY Barna: A modern állam születése (Rubicon, 1997. 8. sz.; a világhálón: http://www.rubicon.hu/magyar/nyomtathato_verzio/a_modern_allam_szuletese/ 2019.10.20.
62. MEZEY Barna: Az egyetem szervezete az első világháború előtt, in: SZÖGI LÁSZLÓ (szerk.): *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003.*
63. MEZEY Barna (szerk.) *Magyar alkotmánytörténet. (Osiris Kiadó, Budapest, 2003.)*
64. NAGY Marianna: Felsőoktatási igazgatás, in: LAPSÁNSZKY ANDRÁS (szerk.): *Közigazgatási jog. Fejezetek szakigazgatásaink köréből. III. kötet, Humán közszolgáltatások igazgatása. CompLex Kiadó Jogi és Üzleti Tartalomszolgáltató Kft. Budapest, 2013.*

65. NAGY Marianna: A felsőoktatási autonómia folyton változó határai, in: Borbíró Andrea – Inzelt Éva – Kerecsi Klára – Lévay Miklós – Podoletz Léna (szerk.): A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó Kft. Budapest, 2014.
66. NAGY Marianna: Egy szegény dékánhelyettes panasza, avagy a felsőoktatási lét elviselhetetlen bizonytalansága, in: Fazekas Marianna (szerk.): Gazdaság és közigazgatás. Tanulmányok Ficzer Lajos tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó Budapest, 2015.
67. NAGYNÉ SZEGVÁRI Katalin – LADÁNYI Andor: Nők az egyetemeken I. Küzdelmek a nők egyetemi tanulmányaiért. In: Felsőoktatástörténeti Kiadványok 4., Budapest, 1976.
68. OROSZ István-IFJ. BARTA János (szerk): A debreceni Egyetem története 1912-2012. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2012.
69. PECZE, Ferenc: Beiträge zur Geschichte der ungarischen Universitätsjurisdiction, Die Differenzierung der Universitätsverwaltung- und Gerichtsfunction, Zeszy Naukowe Uniwersytetu Jagiellonskiego, CCCCXI 1976, Prace Prawnicze Z. 73.
70. PETROVICH Ede: Adatok a középkori pécsi egyetem történetéhez, Felsőoktatási Szemle, XVI., 1967. szeptember, 9. szám.
71. PETROVICS István: A középkori pécsi egyetem és alapítója (http://epa.oszk.hu/00800/00861/00032/pdf/03_petrovics.pdf 2018. 11. 03.);
72. POLÓNYI István: A hazai felsőoktatás-politika átalakulásai. Iskolakultúra, 2015. évi 5–6. szám (2015a)
73. PÖLÖSKEI Ferenc: A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem 1919–1944, in: Szögi László (szerk.): Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003.
74. PUKÁNSZKY Béla – NÉMETH András: Neveléstörténet. <http://magyar-irodalom.elte.hu/nevelestortenet/index.html#01>
75. RÓNAY Zoltán: A hallgatói jogviszony természetéről. PRO PUBLICO BONO – Magyar Közigazgatás, 2016. évi 1. sz.
76. RÓNAY Zoltán: Egyes, hallgatókat érintő vezetői döntések eljárási keretei, avagy a közigazgatási eljárási törvényi szabályok felsőoktatási intézményekben történő alkalmazhatóságáról. Kodifikáció és közigazgatás, 2016. évi 1. sz. (2016a)
77. RÓNAY Zoltán: Az egyetemi, főiskolai oktatók foglalkoztatásának néhány kérdéséről. Jogelméleti szemle, 2016. évi 2. sz. (2016b)

78. RÓNAY Zoltán: A hallgatók fegyelmi felelősségének problematikája, kitekintéssel a hallgatói önkormányzati tisztségviselők felelősségre vonására. Kodifikáció és Közigazgatás, 2016. évi 1. sz. (2016d)
79. RÓNAY Zoltán: A testületi felelősségmegállapítás alapjai a felsőoktatási intézmények törvényességi szempontú vizsgálatában. Iustum Aequum Salutare, 2016. évi 4. sz. (2016e)
80. RÓNAY Zoltán: Az egyetemi tanács és a rektor felelősségének alapjai a vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelkezések tükrében (1867–1945). Jogtörténeti Szemle. (2015. évi 4. sz.)
81. Rónay Zoltán: Egyéni és testületi felelősség a felsőoktatási intézmények vezetésében, Doktori értekezés, <https://doktori.hu/index.php?menuid=193&lang=HU&vid=17136> 2018. 11. 03.
82. SASHEGYI Oszkár: Iratok a magyar felsőoktatás történetéből 1849–1867, Felsőoktatástörténeti kiadványok 3. Budapest, 1974.
83. SASHEGYI Oszkár: Az Egyetem az önkényuralom korában 1849–1867, in: Szögi László (szerk.): Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635– 2002. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003.
84. SZÉCHY Éva, BÍRÓ Lászlóné: Két tanulmány a szovjet felsőoktatásról, Szerk: Kiss Csaba, Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont, Budapest 1971.
85. SZÉKELY György: A pécsi egyetem a középkorban (História, 1994, 3. szám; <https://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/historia/94-03/ch04.html> 2018. 11. 03.).
86. Szemerszki Marianna: A magánfelsőoktatás kialakulása Magyarországon, doktori értekezés In.: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/695/1/Szemerszki_Mariann.pdf 2019. 11. 02.
87. SZILÁGYI Péter: Jogi alaptan, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2011.
88. SZOLÁR Éva: A felsőoktatás reformja és a Bologna-folyamat Magyarországon. Magyar Pedagógia, 2010. évi 3. sz.
89. SZOLÁR Éva: Mi a Bologna-folyamat? In: Kozma Tamás – Pataki Gyöngyvér (szerk.): kisebbségi felsőoktatás és a Bologna-folyamat. Debreceni Egyetem Felsőoktatási Kutató és Fejlesztő Központ, Debrecen, 2011.
90. SZÖGI László (szerk.): Hat évszázad magyar egyetemei és főiskolái. Művelődési és Közoktatási Minisztérium, 1994.
91. SZÖGI László (szerk.): Régi magyar egyetemek emlékezete. Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára és Levéltára, Budapest, 1995. elektronikus változat (<http://mek.oszk.hu/01800/01882/01882.htm#3>)

92. SZÖGI László (szerk.): Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635– 2002. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003.
93. SZÖGI László: A központi irányítású felsőoktatás teljes kiépítése a XIX. század elején, in: Szögi László (szerk.): Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2002. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003.
94. SZÖGI László: A külföldi egyetemjárás és a magyar értelmiségi szerep kapcsolata. Valóság 2008. évi 4. sz.
95. SZÖGI László: A nők egyetemi tanulmányainak kérdése a budapesti orvostudományi karon, 1896-1926, In: http://www.orvostortenelem.hu/tankonyvek/tk-05/pdf/3.4.3/1986_115_116_szogi_laszlo_nok_egyetemi.pdf 2019.10.02.
96. WESZELY Ödön: Az egyetem eszméje és típusai. Rektori székfoglaló előadás. Minerva, VIII. évf., 4-7. sz., Budapest, 1929. (<http://mek.oszk.hu/01900/01934/html/index.htm>, 2017.11.08.)

A szerző témában megjelent tudományos publikációi

1. Hungarian state and education – a brief law-historical overview, In: Dunaújvárosi Főiskola Közleményei, Szerk.: Dunaújvárosi Főiskola, 2010.
2. Pro stabilitate regni - gondolatok az oktatási intézményrendszer, és az oktatásban történő állami szerepvállalás történelmi gyökereiről, In: Jogtörténeti Szemle, Kiad.: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszék, SZE DF ÁJK Jogtörténeti Tanszék, ME ÁJK Jogtörténeti Tanszék, 2010/1.
3. Degré Alajos könyvvé formált előadásvázlatai, In: Jogtörténeti Szemle, Kiad.: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszék, SZE DF ÁJK Jogtörténeti Tanszék, ME ÁJK Jogtörténeti Tanszék, 2012/1.
4. Állami jelenlét a felsőbb oktatásban: a kezdetek, In: Jogtörténeti Szemle, Kiad.: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszék, SZE DF ÁJK Jogtörténeti Tanszék, ME ÁJK Jogtörténeti Tanszék, 2011/1.
5. Adalékok az egyetemi bírászkodás történetéhez – különös tekintettel a magyar egyetem alapszabályaiban foglaltakra, In: Jogtörténeti Szemle, Kiad.: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszék, SZE DF ÁJK Jogtörténeti Tanszék, ME ÁJK Jogtörténeti Tanszék, 2011/2.
6. Kuppis Anna fegyelmi ügyének ürügyén, In: Jogtörténeti Szemle, Kiad.: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszék, SZE DF ÁJK Jogtörténeti Tanszék, ME ÁJK Jogtörténeti Tanszék, 2013/1.

2019. november 10.

7. Az egyetemi alkalmazás mint közhivatal egyik első megjelenéséről – forráselemzés, In: Jogtörténeti Szemle, Kiad.: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszék, SZE DF ÁJK Jogtörténeti Tanszék, ME ÁJK Jogtörténeti Tanszék, 2014/1.
8. Fénynyomat a 19. század egyetemtörténetéből – forráselemzés –, In: Jogtörténeti Szemle, Kiad.: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszék, SZE DF ÁJK Jogtörténeti Tanszék, ME ÁJK Jogtörténeti Tanszék, 2014/2.
9. Egy ritkán emlegetett tervezet: az egyetemekről és az egyetemi főiskolákról szóló törvénytervezet előadói javaslata a Fejérváry-kormány idejéből –, In: Jogtörténeti Szemle, Kiad.: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszék, SZE DF ÁJK Jogtörténeti Tanszék, ME ÁJK Jogtörténeti Tanszék, 2015/2.
10. Fejezetek az egyetemi bíraskodás történetéből, A 'dicsőséges 133 nap' után - Asbóth Oszkár fegyelmi ügyének hátteréről – megjelenés alatt, várhatóan: Jogtörténeti Szemle, Kiad.: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszék, SZE DF ÁJK Jogtörténeti Tanszék, ME ÁJK Jogtörténeti Tanszék
11. Ein Vergissmeinnicht in der ungarischen Rechtsgeschichte – erster Entwurf von József Eötvös, In.: Journal on European History of Law
12. Az egyetemi bíraskodás margójára - megjelenés alatt, várhatóan: Jogtörténeti Szemle, Kiad.: ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténet Tanszék, SZE DF ÁJK Jogtörténeti Tanszék, ME ÁJK Jogtörténeti Tanszék

Törvények

1729:21. törvénycikk

1868:38. törvénycikk a népiskolai közoktatás tárgyában

1883:30. törvénycikk a középiskolákról és azok tanárainak képezéséről

1912. évi 36. törvény a debreczeni és a pozsonyi magyar királyi tudományegyetem felállításáról

1920. évi 25. törvény a tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról

1920. évi 31. törvény a budapesti kir. magyar tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar felállításáról és ideiglenes szervezetéről

1934. évi 10. törvény a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem szervezéséről

1940. évi 28. törvény a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem újjászervezéséről és a Magyar Királyi Horthy Miklós Tudományegyetem felállításáról

1940. évi 39. törvény az egyetemi és főiskolai hallgatók felvételének szabályozásáról

2019. november 10.

A nemzeti kormány 1945. évi 11.140. M. E. számú rendelete az egyetemek és főiskolák mellett tanfolyam létesítése és az egyetemeken és főiskolákon szerezhető képzés elnyerésének megkönnyítéséről.

1949. évi 19. törvény a Gazdasági és Műszaki Akadémia létesítéséről
1949. évi 22. törvény a budapesti Műszaki Egyetem szervezetének módosításáról
1949. évi 23. törvény a Nehézipari Műszaki Egyetem létesítéséről
1950. évi 44. tvr. az újrendszerű tudományos fokozat bevezetése és elnyerésének szabályozása tárgyában
1951. évi 18. tvr. az Idegen Nyelvek Főiskolája létesítéséről
1951. évi 25. tvr. a Veszprémi Vegyipari Egyetem felállítása tárgyában
1951. évi 26. tvr. a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozása tárgyában
1961. évi III. törvény a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről
1962. évi 22. tvr. a felsőoktatási intézményekről
1967. évi 14. tvr. a Budapesti Műszaki Egyetem, valamint az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem egyesítéséről
1968. évi 15. tvr. a Politikai Főiskola létesítéséről
1969. évi 35. tvr. az Egri Tanárképző Főiskola elnevezéséről
1970. évi 20. tvr. a debreceni Agrártudományi Egyetem létesítéséről
1970. évi 21. tvr. a keszthelyi Agrártudományi Egyetem létesítéséről
1970. évi 22. tvr. a Pénzügyi és Számviteli Főiskola létesítéséről
1970. évi 23. tvr. az Élelmiszeripari Főiskola létesítéséről
1970. évi 24. tvr. a Pollack Mihály Műszaki Főiskola létesítéséről
1970. évi 25. tvr. a tanárképző főiskolán folyó képzésről
1970. évi 39. tvr. a Rendőrtiszti Főiskola létesítéséről
1971. évi 19. tvr. a Külkereskedelmi Főiskola létesítéséről
1970. évi 20. tvr. a művészeti főiskoláknak egyetemi jellegű főiskolákká átszervezéséről
1971. évi 21. tvr. Kaposváron mezőgazdasági főiskola létesítéséről
1971. évi 22. tvr. Nyíregyházán mezőgazdasági főiskola létesítéséről
1972. évi 15. tvr. az Ybl Miklós Építőipari műszaki Főiskola létesítéséről
1972. évi 16. tvr. a Könnyűipari Műszaki Főiskola létesítéséről
1972. évi 17. tvr. a Nyíregyházi Tanárképző Főiskola elnevezéséről

	2019. november 10.
1973. évi 21. tvr.	a Szegedi Tanárképző Főiskola elnevezéséről
1985. évi I. törvény	az oktatásról
1985. évi 17. tvr.	az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény hatálybalépéséről
1993. évi LXXX. törvény	a felsőoktatásról

Kormányrendeletek

Az ideiglenes nemzeti kormány 8.740/1945. M. E .számú rendelete a Magyar Agrártudományi Egyetem felállításáról és szervezéséről

A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának 274/1950. (XI. 23.) M. T. számú rendelete a tudományegyetemek és a műszaki egyetemek szervezetének szabályozása tárgyában

A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának 20/1951. (I. 20.) M. T. számú rendelete az Országos Felsőoktatási Tanács létesítése tárgyában

12/1962. (V. 5.) Korm. rendelet a felsőfokú technikumokról

35/1962. (IX. 16.) Korm. rendelet a felsőoktatási intézmények egyes kérdéseiről

36/1963. (XII. 21.) Korm. rendelet a Mozgássérültek Nevelőképző és Nevelőintézete létesítéséről

25/1969. (VI. 20.) Korm. rendelet az egyetemekről és az egyetemi jellegű főiskolákról

Miniszteri rendeletek

1887. január 18.- A budapesti kir. m. tudomány-egyetem gazdasági hivatalának szervezeti szabályzata, VKM rendelet

1900. évi 74.348. számú földművelésügyi ministeri rendelet az állatorvosi főiskolai magántanárok képesítéséről szóló szabályzatról

1901. évi 4593. számú vallás-, és közoktatási ministeri szabályrendelet az egyetemi orvostudományi karoknál tartandó doktori szigorlatokról

1906. évi 5070. eln. számú földművelésügyi ministeri rendelet az állatorvosi doctoratus szabályzatáról

1906. évi 72.445 számú földművelésügyi ministeri körrendelet a magyaróvári m. kir. gazdasági akadémia, a keszthelyi, debreceni, kassai és kolozsvári m. kir. gazdasági tanintézetek igazgatóságaihoz, a gazdasági tanintézeteknek akadémiaiakká átalakításáról és szervezeti szabályzataikról

1910. évi 72.914. számú a budapesti tudomány-egyetem tanácsához intézett VKM rendelet az egyetemi magántanári szabályzat értelmezéséről

2019. november 10.

1911. évi 128.000 VKM rendelet a tudomány-egyetemek és a jogakadémiák tanulmányi és vizsgarendjéről szóló szabályzatról

1914. évi 28.614. számú VKM rendelet a magyar királyi József Műegyetem közgazdasági osztályának szervezeti szabályzatáról

1914. évi 105.120 számú VKM rendelet a debreceni és pozsonyi magyar királyi tudományegyetemek szervezetéről, tanulmányi és vizsgarendjéről szóló szabályzatról

1917. évi 35.784. számú földművelésügyi miniszteri rendelet a magyar királyi állatorvosi főiskola szervezeti szabályzatáról

1918. évi 74.135. számú földművelésügyi miniszteri rendelet az állatorvosi doktorátusról

1936. évi 17.000. számú VKM rendelet az Országos Felsőoktatási Tanács ideiglenes szervezeti szabályzatáról

A földművelésügyi miniszter 53.999/1945. F. M. számú rendelete a Magyar Agrártudományi Egyetem szervezeti szabályzatának megállapításáról

A magyar földművelésügyi miniszter 2285/1945. F. M. számú rendelete a keszthelyi gazdasági akadémiának mezőgazdasági főiskolává történő átszervezéséről

A magyar földművelésügyi miniszter 33.046/1945. F. M. számú rendelete a debreceni gazdasági akadémiának mezőgazdasági főiskolává történő átszervezéséről

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 56003/1945. számú V.K.M. számú rendelete a jogakadémiák tanulmányi és vizsgarendjének ideiglenes módosítása tárgyában

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 3.171/4/1949. (196) V. K. M. számú rendelete az egyetemi gyógyszerészképzés újabb szabályozása tárgyában kiadott 4:238/1949. (193) M. T. rendelet végrehajtása tárgyában

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1.400-77/1950. (XII. 19.) V. K. M. számú rendelete a tudományegyetemek és a műszaki egyetemek dékáni hivatalai szervezetének szabályozása tárgyában

3/1969. (VII. 4.) MM rendelet az egyetemek és az egyetemi jellegű főiskolák szervezetéről és működéséről

14/1970. (XI. 10.) MM számú rendelete a főiskolák, továbbá a felsőfokú intézetek szervezetéről és működéséről

Kormányhatározatok

1010/1967. (V. 28.) Korm. határozata Tudományos és Felsőoktatási Tanács megszűnéséről és feladatainak ellátásról

1039/1971. (IX. 8.) Korm. határozat egyes felsőfokú mezőgazdasági technikumok megszüntetéséről

1040/1971. (IX. 8.) Korm. határozat. egyes felsőfokú technikumok megszüntetéséről

Egyéb jogforrás

146/1969. (M. K. 14.) MM utasítás az egyetemi doktori címről

Gyűjtemények

1. A M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem igazgatását érintő fontosabb törvények és rendeletek gyűjteménye. Összegyűjtötte és sajtó alá rendezte: dr. Laky Dezső, Szeged városi Nyomda és Könyvkiadó rt., Szeged, 1926.
2. A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Tanulmányi, fegyelmi és leckeépényszabályzata. Ismeretlen szerző jegyzeteivel. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1931.
3. A Magyar Királyi József-Műegyetem Szervezeti Szabályzata három melléklettel, Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest 1926.
4. Az egyetemi hatóságok szervezési szabályzata, Bécs, 1849 szeptember 30. In.: Sashegyi Oszkár: Iratok a magyar felsőoktatás történetéből 1849–1867, Felsőoktatástörténeti kiadványok 3. Budapest, 1974.
5. Az oktatásügyi igazgatás kézikönyve, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1973.

Tervezetek

1. A magyar egyetem alapszabályai. Melléklet a pesti egyetem 1823–1848 tanrendjéhez
2. Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Levéltár, 1764/1905-1906. számú beadvány, az egyetemekről és az egyetemi főiskolákról szóló törvénytervezet előadói javaslata
3. Törvényjavaslat a pesti királyi magyar egyetem újból szervezése tárgyában. 1869. évi IV. kötet, 428. szám.
http://www3.arcanum.hu/onap/a110616.htm?v=pdf&a=pdfdata&id=KI-1869_4&pg=0&l=hun 2018. 11. 09.
4. Törvényjavaslat a főtanodai oktatásról 1873/461. sz. Képviselőházi Irományok VII. https://library.hungaricana.hu/en/view/OGYK_KI-1872_07/?pg=365&layout=s&query=461 2018. 11. 09.
5. Törvényjavaslat a főtanodai oktatásról 1872-605. sz. 237-256. pp. Képviselőházi Irományok XII. https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_KI-1872_12/?pg=244&layout=s 2018. 11. 09.